



**İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN
TUHFE-İ HALÎLİYYE ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)**

Arife KOÇAK PULAT

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU
2018
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Arife KOÇAK PULAT

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN *TUHFE-İ HALÎLİYYE* ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

ERZURUM - 2018



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN TUHFE-İ HALÎLİYYE ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 1 (Bir) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/03/2018

Arife KOÇAK PULAT



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU danışmanlığında, Arife KOÇAK PULAT tarafından hazırlanan bu çalışma 12 / 03 / 2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK

İmza:.....

Jüri Üyesi :Pof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

İmza:.....

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 12 / 03 / 2018

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	3
1.1.2. İlmi Şahsiyeti.....	8
1.1.3. Edebi Şahsiyeti	11
1.1.4. Tasavvufî Şahsiyeti	13
1.1.5. Tarîkata İntisabı ve Hizmetleri.....	15
1.1.6. Tarîkatı: Celvetiyye	18
1.1.7. Halîfeleri.....	19
1.2. ESERLERİ	21

İKİNCİ BÖLÜM

TUHFE-İ HALÎLİYYE'NİN TANITIMI

2.1. TUHFE YAZMA GELENEĞİ VE BURSEVÎ'NİN TUHFELERİ.....	25
2.2. TUHFE-İ HALÎLİYYE'NİN USLUBU, KAYNAKLARI VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	30
2.2.1. İçeriği ve Uslûbu	30
2.2.2. Kaynakları	32
2.2.3. Fizîki Özellikleri.....	38
2.3. METNİN KURULMASINDA İZLENEN YÖNTEM.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TUHFE-İ HALÎLİYYE'DE İŞLENEN KONULAR: İMÂN VE ŞÛ'BELERİ

3.1. TUHFE-İ HALÎLİYYE'DE İŞLENEN KONULAR	42
3.1.1. İmân.....	42

3.1.2. İmân'ın Şu'beleri	48
3.1.2.1. Tевbe	49
3.1.2.2. Nezâfet ve Taharet	51
3.1.2.3. Kurbân	54
3.1.2.4. İ'tāk (Köle Azad Etmek)	56
3.1.2.5. Nush	57
3.1.2.6. Ahde Vefa ve Vaadi'l Encâz	59
3.1.2.7. Kıraat-i Kur'ân	62
3.1.2.8. İttibâ-ı Sünne	64
3.1.2.9. Zühd	68
3.1.2.10. Hıfzu'l-Harâm	72
3.1.2.11. İmâtatu'l-Ezâ ani't-tarîk	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TUHFE-İ HALÎLİYYE (METİN)	76
Tuhfe-i Halîliyye	76
SONUÇ	146
KAYNAKLAR	148
EKLER	157
EK 1. TUHFE-İ HALÎLİYYE- ORJİNAL METİN	157
ÖZGEÇMİŞ	158

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN *TUHFE-İ HALİLİYYE* ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)

Arife KOÇAK PULAT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

2018, 158 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK
Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) Osmanlı döneminde yaşamış önemli âlim, şâir ve mutasavvıflardan biridir. Dil ve edebiyat ile tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi İslâmî ilimlerle ilgili te'lif, tercüme ve şerhleri bulunan Bursevî'nin 120'den fazla eseri vardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserlerden 14 tanesi “tuhfe” türündedir.

Bu çalışmada, onun hacimce küçük ancak içerik olarak zengin bir muhtevâyâ sahip olan, îmân ve şû'belerine dâir *Tuhfe-i Halîliyye* isimli eseri Süleymânîye Kütüphanesi Mihrişah, Nr. 165 (98 vr.)'da bulunan müellif nüshası esas alınarak incelenmiştir.

Tuhfe-i Halîliyye'de muhtevâ olarak îmân ve bâzı şû'beleri; “tevbe”, “nezâfet”, “köle âzadı”, “nasihat”, “ahde vefâ”, “kırâat-i Kur'ân”, “Sünnete uymak”, “zühd”, “âilesini korumak”, “eziyet veren şeyi yoldan kaldırmak” gibi kelâm ve fıkıhla ilgili konular tasavvufî bir perspektifte harmanlanmış, konular yer yer şiirlerle açıklanmıştır.

Tuhfe-i Halîliyye'de farklı konular işlenmiş olmakla birlikte bu konularda tasavvufî perspektifin ön planda olduğu görülmektedir. Çalışmamızda bu perspektif dikkate alınarak metin incelemesi ve muhtevâ tahlili yapılmış, eserin müellif hattı olan yazma nüshası matbu nüshalar da dikkate alınarak, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Böylece İsmâil Hakkı Bursevî'nin fikirlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak bir çalışma ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsmâil Hakkı Bursevî, Tuhfe, Tuhfe-i Halîliyye, Celvetiyye, İmân ve şû'beleri

ABSTRACT

MASTER THESIS

**ISMAİL HAKKI BURSEVÎ'S WORK TITLED TUHFE-İ HALİLİYYE
(ANALISIS- TEXT)**

Ârife KOÇAK PULAT

Advisor: Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

2018, 158 Pages

Jury: Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK

Assoc. Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

Ismail Hakki Bursevi (ö. 1137/1725) who lived during the Ottoman period, is one of the important models of scholars, poets and mystics.

Besides the language and literature; Bursevî has works more than 120 about İslamic sciences that has copyright, translation and commentry such as exegesis, hadith, figh, theology. As far as we have determined, 14 works of those are kind of tuhfe.

In this study, the *Tuhfe-i Haliliyye*, which is small bulk; but has rich faithness content, has been analyzed. The work hasn't been transferred to the today's letters yet.

In the *Tuhfe-i Haliliyye*, (Mihrişah, Nr. 165, 98 vr.) as acontent faith and branch of the repertance, such as nezafet, victim, freeing of slaves, advice, adhere to sunnah, acsetism, protect family and persecutory; remove the torment from the road; topics of the mystics has been blended in the theologically and; figh some points of topics, have been explained in poetry. In this work, different topics have been examined; and also; mystic percpective is the leading point in these topics. In this work, considering this perspective, textual and content analysis has beenconducted the writer of the copy printed copy of the work line has also been taken in to theconsideration. Thus it has been aimed to contributed to a beter understanding the ideas of İsmâil Bursevî by introducing the work.

Keywords: Ismail Hakki Bursevî, Tuhfe, Tuhfe-i Haliliyye, Celvetiyye, Faith and branches.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Bl.	: Bölümü
BEYBEK.	: Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF.	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazret-i
Ktp.	: Kütüphânesi
md.	: Madde
MN.	: Matbu Nüsha
MÜSBE.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Nr:	: Numara
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfalar Arası
sy.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vr.	: Varak
YN.	: Yazma Nüsha

ÖNSÖZ

Osmanlı birçok alanda olduğu gibi tasavvuf sâhâsında da çok velûd müellifler yetiştirmiştir. Bu müellifler farklı ilim dallarında olduğu gibi tasavvuf ilmine birçok eser kazandırmışlardır. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) de Osmanlı döneminde yaşamış, dil ve edebiyat ile tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi İslâmî ilimlerle ilgili pekçok te’lif, tercüme ve şerh kaleme almış velûd âlim, şâir ve mutasavvıflardan biridir.

Cumhuriyet târihinde kendisinden öncelikle Arapça kaleme aldığı ve tasavvûfî tefsîrin kıymetli bir örneği kabul edilen *Rûhu’l-Beyân* tefsîriyle haberdâr olduğumuz müellifin, İbnü’l-Arabî ekolüne bağlı olarak yazdığı eserler akademik çalışmalarla onun tasavvufî düşünce geleneğini günümüze taşımaktadır. İsmâil Hakkı Bursevî ve eserleriyle ilgili pek çok akademik çalışma yapmıştır. Ancak *Tuhfe-i Halîliyye* şimdiye kadar herhangi bir incelemeye konu olmamıştır.

Tuhfe-i Halîliyye’nin tespit edebildiğimiz yedi el yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan müellif hattı olan nüsha Süleymânîye Kütüphânesi Mihrişâh Sultân, Nr. 165 (98 vr.)’da yer almaktadır. Çalışmamızda bu yazma nüsha ile Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Nadir Eserler bölümünde bulunan bir matbu nüshası (Dâru Tıbbâtu’l-Âmire, 1256) karşılaştırılarak metin düzeltilmesi yapılmıştır.

“Tuhfe” kelimesinin “hediye” anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda bir âlimin verebileceği en büyük hediyein sâhasında yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebeler olduğunu söyleyebiliriz. İsmâil Hakkı Bursevî’nin “*Tuhfe-i Halîliyye*” adlı eseri, hem onun düşünce dünyasını yansıtmaya hem de îmân ve şû’beleri hakkında güncellik taşıması bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, kapsamı ve takip edilen usul hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölümde müellifin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci Bölüm’de *Tuhfe-i Halîliyye*’nin tanıtımı ve muhtevasına yer verilmiştir. Üçüncü Bölüm’de ise eserin yazma nüshası Türkçe harflere aktarılarak transkribe edilmiştir. “EK” kısmında, esas aldığımız nüshanın orijinal metnine yer verilmiştir.

Hacimce küçük ancak içerik olarak zengin bir muhtevâyâ sahip olan *Tuhfe-i Halîliyye* üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmanın önce yapılan çalışmalara mütevazı bir katkı sağlayacağını ümit ediyor bu çalışmanın hazırlanmasında akademik destek veren, görüş ve tavsiyelerinden istifâde ettiğim tez danışmanım Prof.Dr. Cengiz Gündoğdu’ya, metni inceleme zahmetinde bulunan Doç.Dr. Abdulcebbar Kavak’a ve Doç.Dr. Harun Özçelik hocalarıma katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

XVII. yüzyılın ikinci yarısında ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan İsmâil Hakkı Bursevî, eserleri vâsıtasıyla etkisi günümüze kadar ulaşan âlim, şâir ve mutasavvıflardan birisidir.

Osmanlı Devleti'nin IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleymân (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703) ve III. Ahmed (1703-1730)'e kadar beş padişahın devrini idrâk eden İsmâil Hakkı Bursevî, siyasi ve iktisadi hayatın bozulmaya yüz tuttuğu bir zamân diliminde yaşamıştır.¹ Onun yaşadığı dönem daha önceden başlamış olan tekke-medrese mücadelesinin bütün hızıyla sürdüğü ve idareciler arasında tarîkat nüfuzunun azalmaya başladığı bir dönemdir. Bursevî, Osmanlı mutasavvıfları arasında te'lif açısından en üretken ve çok yönlülüğü bakımından en fazla dikkati çeken şahsiyetlerin başında gelmektedir. Bu dönemde, Balkanların en yaygın ve etkin tarikatlarından birisi ise muellifimizin mensubu bulunduğu Celvetiyyedir. Keza bu tarikatın İstanbul'dan sonra ikinci merkezinin Bursa olduğu kabul edilmektedir.²

Yaşadığı dönemdeki geniş Osmanlı topraklarında Aydos, Edirne, İstanbul, Üsküp, Bursa, Şam gibi önemli ilim ve kültür merkezlerinde ikâmet etmiş, hayatının muhtelif safhalarında Anadolu, Balkanlar, Mısır, Hicâz'da bulunmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 948/1541) ve Üftâde (ö. 988/1580) 'den sonra Celvetiyye tarikatının meşhûr sîmâlarından biridir. İslâmî ilimlerde derin bilgiye sahip bulunduğu anlaşılan ve özellikle tasavvuf sahasında şöhret bulmuş olan Bursevî, âlet ilimleri sayılan dil ve edebiyat ile tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm gibi İslâmî ilimlerle ilgili pekçok eser kaleme almış çok yönlü bir mutasavvıftır.³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserlerden 14 tanesi tuhfe türündedir ve bunlardan biri de çalışma konumuz olan *Tuhfe-i Halîliyye* isimli eseridir.

Bursevî'nin küçük hacimli olmasına rağmen önemli bilgileri ihtiva eden *Tuhfe-i Halîliyye*'nin müellif nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Mihrişâh Sultân Kitaplığı Nr. 165'de bulunmaktadır. Müellif *Tuhfe-i Halîliyye*'yi Şam seyahati dönüşü Üsküdar'da

¹ İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, TTK. Yay. Ankara 1988, III/II, 589.

² Zübeyir Akçe, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Recebiyye Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, (Doktora Tezi), Harran Üniversitesi, SBE., Şanlıurfa 2008, s. 7.

³ Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 89-113, 183-200.

ikameti sırasında abisi Halîl Çelebi'nin isteği üzere birkaç günde kaleme almış ve Ona ithaf etmiştir. 4 Muharrem 1133/1720 Salı günü ikinci vaktinde tamamlanan⁴ eser iki defa basılmıştır (İstanbul 1256, 1293). Eserin Süleymâniye Kütüphânesi'nde beş el yazma, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında iki adet el yazma, toplam yedi adet el yazma nüshasını tesbit ettik. Çalışmamızda müellif nüshasını günümüz Türkçe harflere aktararak transkribe ederken, Atatürk Üniversitesi Kütüphânesi'nde bulunan 0111676 demirbaş numarasıyla kayıtlı “Haliliye-i Hakkı Kuddise Sırruh” başlığı ile başlayan matbu nüshayla da karşılaştırma yaparak eksik ibareleri metne eklemeye çalıştık. Bunu yaparken de yazma nüshayı “YN”, matbu nüshayı ies “MN” rumuzuyla dipnotta gösterdik. Ayrıca metinde yer alan ayetlerin geçtiği sureler ve mealleri ile hadislerin kaynakları dipnotta gösterilmiştir. Bu arada metin içerisinde geçen bazı muğlak kelimelerin anlamları da dipnotta verilmiştir.

Tuhfe-i Halîliyye'de muhtevâ olarak îmân ve bâzı şu'beleri; “tevbe”, “nezâfet”, “kurbân”, “i'tâk (köle âzadı), “nasîhat”, “ahde vefâ”, “kırâat-i Kur'ân”, “Sünnete uymak”, “zühd”, “âilesini korumak”, “eziyet veren şeyi yoldan kaldırmak” gibi kelâmî ve fikhî konular tasavvufî bir perspektifte harmanlanmış, hisse çıkarılması istenen kıssalar, tasavvufun nazarî ve amelî yönleri hakkında atıflarla örülmüş bir metin yapısı vardır. Metinler yer yer manzûm beyitlerle de zenginleştirilmiştir. Ayrıca Bursevî, kendi fikirlerine delil olarak âyet ve hadîsleri, tasavvuf büyüklerinin sözlerini destekleyici olarak zikretmiştir.

Eseri incelerken İsmâil Hakkı Bursevî'nin düşünce dünyasının eserlerine de yansımış olacağı düşüncesinden hareketle ilmi, edebî ve tasavvufî kişiliği yanında *Tuhfe-i Halîliyye*'de yer alan konular değerlendirilmeye çalışılmıştır.

⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, Mihrişâh Sultân, Nr. 165, vr. 99a-99b.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Osmanlı Devletinin gerilemeye başladığı ve gerek içerde gerekse dışarıda siyâsî, ekonomik ve sosyal sıkıntıların görüldüğü (1063-1137/1653-1725) bâdireli bir dönemde yaşayan İsmâil Hakkı Bursevî ile ilgili bilgiler, başta *Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye* olmak üzere *Temâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, *Kitâbü'l-Mir'ât*, *Hayâtü'l-bâl*, *Mecmu'atu'l-esrâr*, *Hazarâ-ı hams-i İlâhî* ve *Kitâbü'l-hutabâ* isimli eserlerinde mevcuttur. Bu bilgiler onun h.1330'da Matbaa-i Osmaniye'de basılan *Ruhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*'ın baş tarafında olduğu gibi bazı matbu eserlerinin başında da yer almıştır. Yine Vâridât⁵ türü eserlerde, hayatı ile ilgili bilgiler edinmemize yardımcı olmaktadır.⁶

Bursevî'nin hayatı ile ilgi bilgiler daha önce yapılan akademik çalışmalarda verildiği için, biz de çalışmamızda başta Bursevî'nin *Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye* isimli eseri olmak üzere⁷ bu çalışmalardan istifade ile onun hayatı hakkında bilgiler aktaracağız.

İsmâil Hakkı, 1063 Zilkadesinde (Ekim 1653) bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Aydos kasabasında doğmuştur.⁸ Baba tarafından seyyid olan İsmâil Hakkı,

⁵ Vârid: Sâlikin kalbine ansızın gelen hal, ilham anlamında tasavvuf terimi. Sözlükte “suya varan, ulaşan” anlamındaki vârid (çoğulu vâridât) vird ve mevrid kelimeleriyle aynı kökten gelir. Daha ziyâde çoğul şekliyle kullanılan vârid doğrudan Hak'tan alınan bilgi türleri olan “havâtır, fütûhat, tavârik, şevâhid, levâih, bevâdî, tecelliyat, ilhâmat” gibi kavramlara yakın bir anlam taşımakla birlikte aralarında bazı farklılıklar vardır. Serrâc'a göre vârid kalbe ansızın gelen ve onu kaplayan, insanın irade ve fiillerinin etkisinin bulunmadığı bir haldir. (Semih Ceyhan, “Vârid”, *DİA*, yıl: 2012, XXXII, 519-520).

⁶ Ramazan Muslu, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Temâmü'l-Feyz Adlı Eseri*, (Birinci Kısım), (Yüksek Lisâns Tezi), Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1994, s. 8.

⁷ İsmâil Hakkî Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi Bl. Nr: 230, 80b-85b; İlyas Efendi, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitabı's-Silsileti'l-Celvetiyye'si*, (Yüksek Lisâns Tezi) MÜSBE., İstanbul 1994, vr.80a-86a

⁸ Bursevî, *Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye*, s. 133.

nesebinin nereye ulaştığı husûsunda mütereddid iken defâlarca Allâh tarafından Ehl-i Beytten olduğunun müjdelendiğini söyler.⁹

O uzun süre Bursa’da yaşadığı için “Bursevî”, bir süre Üsküdar’da ikamet ettiğinden “Üsküdârî”, Celvetiyye tarikatına mensup olduğu için “Celvetî” nisbelerini kullanmış, özellikle “Bursevî” nisbesiyle meşhûr olmuştur. İsmâil Hakkı, özellikle Balkanlar’da görev yaparken yazdığı eserlerde “en-Nâsîh” unvânını da kullanmıştır. Şiirlerinde kullandığı “Hakkî” mahlasını diğer eserlerinde de ismiyle birlikte kullanmış ve zamânla bu mahlas ismiyle bütünleşmiştir. İstanbul’un Aksaray semtinde doğup büyüyen babası Mustafa Efendi, İsmâil Hakkı’nın doğumundan bir yıl evvel büyük Aksaray yangınında mal ve emlâkini kaybetmiş, İstanbul’dan ayrılarak akrabalarının da bulunduğu Aydos’a yerleşmiştir. Daha önce İstanbul’da tasavvufî çevrelerle irtibatı olduğu anlaşılan Mustafa Efendi, Aydos’ta da bu ilgisini sürdürerek Zâkirzâde Abdullâh Efendi (ö. 1068/1657)’nin halîfesi sıfatıyla o sıralarda Aydos’ta irşad faaliyetinde bulunan Celvetî şeyhi Atpazarî Osman Fazlı (ö. 17 1102/1691) ile yakınlık kurmuştu. İsmâil Hakkı, Osman Fazlı¹⁰ ile daha üç yaşında iken ona sadakatle bağlı olan babası vasıtasıyla karşılaşmış ve onu tanımıştır.

İsmâil Hakkı tahsilinin ilk beş yılını doğum yeri olan Aydos’ta Osman Fazlı Efendi’nin halîfesi Ahmed Efendi’nin yanında geçirmiştir. Osman Fazlı’nın Aydos’a uğrayan Edirne halîfesi Seyyid Abdülbâki Efendi ile birlikte Edirne’ye gitmiştir (1074/1664). Şeyh Abdülbâki Efendi’nin yanında yedi sene kalmış kendisinden sarf, nahiv okumuştur. Tahsilini tamamlayınca Abdülbâki Efendi onu İstanbul’da bulunan Osman Fazlı’nın yanına göndermiştir. İsmâil Hakkı İstanbul’daki tahsilini Osman Fazlî Efendi’nin yanında devam ettirmiştir. Bu dönemde Osman Fazlî Efendi’nin kontrolündeki tekkeler aynı zamânda bir medrese gibi faaliyet göstermekteydi.¹¹

1083 Rebîülevvelinde (Temmuz 1672) Osman Fazlî Efendi’ye intisâb eden İsmâil Hakkı üç yıl sonra şeyhinin izniyle Zeyrek Câmîi’nde halvete girmiş, doksan gün süren halvetten çıkınca dervişlere hizmetle görevlendirilmiştir. Bir süre sonra şeyhi ona kendi

⁹ Bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Kenz-i Mahfî*, Atatürk Üniversitesi, Merkez Ktp., Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, mk.117, s. 38b; Engin Söğüt, *İsmâil Hakkı Bursevî’nin Kenz-i Mahfî Risâlesi Muhtevâ ve Tahlîli*, Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE., İstanbul 2007.

¹⁰ Atpazarî Osman Fazlî Efendi hakkında geniş bilgi için, Bkz. Sakıp Yıldız, “Atpazarî Osman Fazlî”, *DİA*, IV, 33-35, 37-38.

¹¹ Namî, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 37.

yerine vaaz etmesini söylemiş, 1086/1675’da da halîfe tayin ederek Üsküp’e göndermiştir.

Osman Fazlî Efendi, İsmâil Hakkî’nın Üsküp’e halîfe olarak gönderirken onun için duâ ettikten sonra bâzı tavsiyelerde bulunmuştur. Geçim sıkıntısına düşerse zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ücretle çalışmasını ve insanların ellerinde olan şeylerden müstağni olmasını istemiştir. Allâh kendisine maddî genişlik verirse tarîkat libâsı olması şartıyla helâlinden dilediğini giyebileceğini söylemiş, ancak en üstün ziynetin takvâ elbisesi olduğunu da hatırlatmıştır. Onun dîne hizmetinin büyük olacağını umduğunu da vurgulamıştır.¹²

İsmâil Hakkî’nın ilim ve feyzinden istifade ettiği hocaları arasında üzerindeki etkisi en fazla olan Atpazarî Osman Fazlı Efendi’dir. Kendi ifadesiyle “Bu abd-i fakîr Hakkî kulun şeyhidir”. Beraberindeki üç dervişle birlikte Üsküp’e giden İsmâil Hakkî (1086/1675) muhtelif câmilerde vaaz etmeye, isteyenlere zâhirî ilimlere dâir dersler vermeye başlamıştır. Harap bir tekke onarılarak kendisine tahsis edilmiş, bir süre burada kaldıktan sonra yeni bir zâviyede irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.¹³

İsmâil Hakkî vaazlarında, dine aykırı davranışlarını gördüğü Üsküp müftüsünü ve şehrin bazı ileri gelenlerini eleştirmeye devam edince muhalifleri tarafından mahkemeye verilmiştir. İsmâil Hakkî ve davacıları İstanbul’a giderek Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692), Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1095/1683) ve Rumeli kazaskeri Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1098/1687) ile görüşmüştür. Aralarını bulması için görevlendirilen Osman Fazlı Efendi tarafları barıştırmıştır. Altı yıl süren bu çekişme ortadan kalkar gibi olmuşsa da muhalifleri İsmâil Hakkî’yı Üsküp’ten sürdürmek için tekrar faaliyete başlayınca Osman Fazlı ona Köprülü’ye gitmesini tavsiye etmiştir.¹⁴

Köprülü’de on dört ay kalan İsmâil Hakkî, Usturumca halkının Osman Fazlı’dan kendisini kasabalarına göndermesini istemeleri üzerine oraya gitmiştir (1093/1682). İsmâil Hakkî, Usturumca’da ikametinin otuzuncu ayında (1095/1684 sonları) IV. Mehmed’e nasîhatte bulunmak üzere Edirne’de bulunan Osman Fazlı tarafından

¹² Namlı, s. 42-46.

¹³ Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, vr. 73b.

¹⁴ Namlı, s. 42.

Edirne'ye çağrılmıştır. Burada şeyhinin evinde üç aya yakın bir süre misafir kalmış ve onun gözetiminde *Fusûsu'l-hikem*'i okuma imkânı bulmuştur.¹⁵

Osman Fazlı, Bursa halîfesi Sun'ullâh Efendi'nin vefât etmesi üzerine İsmâil Hakkı'yı Bursa'ya halîfe olarak tayin etmiştir (1096/1685). Şeyhinin tavsiyesine uyarak Ulucâmi'de ve diğer bazı câmilerde vaaz vermeye başlamıştır. Bursa'da ikametinin ilk zamânlarında kendini riyâzete verdiği için oturacak ev ve geçimini temin husûsunda sıkıntılar çekmiştir. İsmâil Hakkı, Bursa'da bulunduğu dönemde Ulu Camî'de halkı aydınlatan vaazlar vermiştir.¹⁶ 1096/1685 yılının Şa'ban ayından başlayarak Kur'ân-ı Kerîm'i tasavvufî yorumları da ekleyerek vaazlarında tefsîr etmiş daha sonra bunlara uygun Farsça şiirleri zikrederek yazıya geçirmiştir. Bu çalışma ile, vahiy müddetine uyularak yirmi üç yılda tamamlanan *Ruhu'l-Beyân fî Tefsîru'l-Kur'ân*'ı ortaya çıkmıştır. Bursa'ya halîfe tayin edildikten bir buçuk yıl sonra birkaç kez İstanbul'a giden İsmâil Hakkı şeyhini son olarak sürgünde olduğu Kıbrıs'ta ziyaret etmiştir (1102/1690-91). Şeyhi Osman Fazlî Efendi bu ziyaret sırasında yerine onu tayin etmiştir. İsmâil Hakkı, Bursa'ya döndükten bir müddet sonra Osman Fazlî Efendi 17 Zilhicce 1102/1690-91 senesinde vefât etmiştir.¹⁷

1107/1695-1108/1696 yıllarında İsmâil Hakkı, askerin moral gücünü arttırmak için II. Mustafa'nın daveti üzerine katıldığı I. ve II. Avusturya seferlerinde yaralanarak Bursa'ya dönmüştür. 1111/1700'de hacca gitmiş, yedi ay kadar Mekke ve Medine'de kalmıştır. Hac dönüşünde Medine ile Tebük arasındaki Ulâ yakınlarında eşkıyanın baskınına uğramış, canını zor kurtarmıştır.¹⁸

Muharrem 1710/1122'de ikinci defa hac niyetiyle yola çıkmıştır. Bir ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra deniz yoluyla İskenderiye'ye, oradan da Kahire'ye ulaşmıştır. Kahire'de Şeyhûniyye Medresesi bitişiğindeki Kâdirî Dergâhı'na yerleşmiştir. İki aydan fazla kaldığı Mısır'da ulemâ, tasavvuf erbâbı ve halkla irtibat kurmuş; aralarında Ezher müderrislerinin bulunduğu bazı kişilere icâzetnâme vermiştir. Hac dönüşü İstanbul'da iki buçuk ay kalıp Bursa'ya gitmiş. 1126/1714'te Tekirdağ'a geçerek irşad faaliyetini burada sürdürmüştür. Âişe Hanım ve muhtemelen şeyhinin kızı

¹⁵ Namlı, s. 43.

¹⁶ Muslu, s. 12-13.

¹⁷ Muslu, s. 4.

¹⁸ İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâbu'l-Mir'ât*, Beyazıt Devlet Ktp. , Genel, Nr. 3507, vr.7a.

Hanîfe Hanım'la burada evlenmiştir. 1129/1717'da tekrar Bursa'ya dönmüştür. Aynı yıl Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye duyduğu sevgi sebebiyle Şam'a gitmiştir. Şam'da on kadar eser kaleme alan İsmâil Hakkı, *Tuhfe-i Recebiyye* adlı eserini Şam Valisi Receb Paşa'ya takdim etmiştir. Bu sırada Şam'da bulunan Abdülganî en-Nablusî ile, sigara içmenin câiz olup olmadığına dâir tartışmalar yüzünden araları açılmıştır. 1132/1720'de Şam dönüşü Üsküdar'a yerleşen İsmâil Hakkı'ya Damad İbrâhim Paşa (ö. 1143/1730) bir ev hediye etmiş ve çeşitli ihsânlarda bulunmuştur. Ancak İstanbul'da devlet ricâli üzerinde şeyhi ve Aziz Mahmud Hüdâyî kadar etkili olamamıştır. Kendisi bunu daha ziyâde zamanındaki ricâlin kabiliyet noksanlığına bağlamıştır. Üsküdar Ahmediye Câmii'nde cuma vâizi olarak görev yaparken hakkında vaazlarında vahdet-i vücûd meselesinden bahsederken, İslâm akîdesine aykırı sözler sarfettiği iddiasıyla takibat açılmış, ancak pek çok kişinin şahitliğiyle suçlamanın asılsız olduğu anlaşılmıştır.¹⁹

Bu olayın ardından 1135/1723'te İstanbul'dan ayrılıp Bursa'ya dönmüştür. Kendi imkânlarıyla Bursa'da Tuzpazarı'nda bir câmi ve dergâh inşa ettirmiş, ismini, "Câmi-i Muhammediyye" koymuştur.²⁰

Son yıllarını da irşad faaliyeti ve eser te'lifiyle geçiren İsmâil Hakkı, 9 Zilkade 1137'de (20 Temmuz 1725) vefât etmiştir. Kabri Tuzpazarı'nda yaptırdığı câminin kible tarafındadır. Ölümünden üç yıl evvel yazdığı *Kitâbü Nakdi'l-hâl* adlı eserinde yer

¹⁹ Bursevî, *Mecmûa-i Hakkî*, BEYBEK, Genel, Nr.41, vr.65a.

²⁰ Bursevî'nin hayatıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, Süleymâniye Ktp. Halet Ef. Bl. No: 230, 80b, 85b; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1990; Sahhaf Es'ad Efendi, *Tercüme-i Hal-i İsmâil Hakkı*, [Pend-i Attâr şerhinin başında] Süleymâniye Ktp. Hekimoğlu Bl. Nr. 980; Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 89-113, 183-200; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri*, Marifet Basımevi, İstanbul 1944; Ali Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî", *DİA*, 2001, XXIII, 102-106; Ramazan Muslu, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Temâmü'l-Feyz Adlı Eseri*, (Birinci Kısım), (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE., İstanbul 1994; Hasan Turyan, *Bir Kâmil İsmâil Hakkı Bursevî*, Merassaa Yay., Bursa 2006, s. 42; Şeydâ Öztürk, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin İki Tuhfesi, Tuhfe-i Vesîmiyye-Tuhfe-i Aliye (Metin-Tahlil Tahkik)* (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE., İstanbul 1999. (Bu çalışma basılmıştır, *İsmâil Hakkı Bursevî Seyr-i Sülûk Üç Tuhfe*, (Haz. M. Ali Akidil-Şeydâ Öztürk), İnsan Yay., İstanbul 2000; Muammer Cengiz, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Hasekiye'sinin Birinci Bölümü (Metin ve Tahlil)*, (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE., İstanbul 2007.

alan (vr. 236a) bir manzumesinin son beytindeki, “Hakkıyâ envâr-ı Hak’la pür oldu merkadi” mısraında vefâtını önceden haber verdiği kabul edilir.²¹

1.1.2. İlmi Şahsiyeti

Tahsil hayatına 1070/1660 yılında yedi yaşlarında Aydos’ta başlayan Bursevî, Osman Fazlı Atpazarî’nin (1041/1632) Filibe’ye gitmesiyle yerine tayin edilen Şeyh Ahmed Efendi’den beş sene kadar temel bilgileri tahsil etmiştir. Edirne meşîhatı, Şeyh Abdulbâkî Efendi, ziyaret için Aydos’a gelmiş ve İsmâil Hakkı’nın daha iyi yetişmesi için Edirne’ye gönderilmesini istemiştir. Bu teklif babası tarafından memnuniyetle karşılanmış ve kendisine izin verilmiştir (1074/1664). Bursevî, Şeyh Abdulbâkî Efendi’den Arapça, Mantık, Fıkıh, Kelâm ve Âdab’la ilgili eserleri okumuş ve ondan icazet almıştır. Zâhiri ve bâtinî ilimlerde ilerleme maksadıyla Osman Fazlı Efendi’nin İstanbul’daki ders halkasına katılmıştır. Ayrıca Hafız Osman b. Ali’den hat dersleri almıştır.²²

Osman Fazlı İlâhî’den kelâm ve ferâiz ilimlerini, *el-Mutavvel* hâşiyesini hazırladığı sırada *el-Mutavvel*’i, fıkıh usulüne dâir *Tenkîhu’l-usûl* ve İbn Arabî’nin *Fusûsü’l-hikem* adlı eserini okumuştur. Mehmed Efendi’den tecvid ve diğer bazı hocalardan Farsça dersleri almıştır. Meşhûr şâirlerin Farsça divanlarını ve ayrıca bazı eserleri incelemiş,²³ Hâfız Osman’dan hüsn-i hat meşk etmiştir.²⁴

Bursa Ulucâmi’de ve diğer bazı câmilerdeki vaazlarında Kur’ân-ı Kerîm’i Fâtiha’dan başlayarak tefsîr etmiş, vaazda söylediklerine tasavvufî yorumlar ekleyip şiirler zikrederek ve Arapça olarak yazıya geçirmiştir. Bu şekilde meydana getirdiği *Rûhu’l-beyân* adlı tefsîrini Cemâziyelevvel 1117’de (Eylül 1705) tamamlamıştır. Hüseyin Vassaf onun *Rûhu’l-Beyân* isimli dört cilt tefsîrini gâyet itinâ ile yazmağa başlayıp, nasıl başladıysa yine öylece nihâyetlendirdiğini, temâşâ edenlerin hüsn-i

²¹ Namî, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 41-70; Muslu, 8; Aynî, *Türk Azizleri*, s. 15.

²² Muslu, s. 15.

²³ Muslu, s. 80-81.

²⁴ Namî, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 102.

hattının derecesine hayrân olduklarını söylemiştir.²⁵ Bu arada başka eserler de kaleme almıştır.

Hac niyetiyle yola çıktığında Kahire'ye ulaşmış burada iki aydan fazla kalmış, ulemâ, tasavvuf erbâbı ve halkla irtibat kurmuş, aralarında Ezher müderrislerinin bulunduğu bazı kişilere icâzetnâme vermiştir.²⁶

Bursevî, mutasavvıf, müfessir ve şâir kişiliğinin yanında aynı zamanda önemli bir şarihtir. Eserlerinden 50'den fazlasını şerhler oluşturmaktadır. Hatta *Divan*'ı dışındaki edebi eserlerinin tamamı, Ferîdüddin-i Attâr (ö. 618/1221), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Yunus Emre (ö. 720/1320 [?]), Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1430) ve Niyazî-i Mısırî (ö. 1105/1694) gibi sûfî şâirlerin şiirlerine yazdıklarını da içine alan şerhlerden ibarettir. Şerh, müellifimizin müfessirliğinden gelen öyle vazgeçilmez bir temayüldür ki şiir geleneğinde pek rastlanmamasına rağmen, kendi yazdığı şiirlere bile şerh yazmıştır.²⁷

Küçük yaşlardan itibâren kendisini ilme vermiş olan Bursevî'nin özellikle Edirne'deki tahsilinde zahîri ilimler ağırlıktadır. İstanbul'da ise önceleri zâhiri ve bâtını terbiyenin birlikte gittiği son zamânlarında ise mânevi eğitimin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.²⁸

Akaid konularında Ehl-i Sünnet'e mensup olduğunu söyleyen Bursevî, tasavvufta Muhyiddin İbnü'l-Arabî ekolüne bağlı olduğundan bilgi bahsi, ulûhiyyet, nübüvvet ve âhirete ilişkin meselelerde farklı görüşler benimseyip Sûfiyye akaidinin temsilcileri arasında yer almıştır. Döneminden itibâren gerek tasavvuf çevrelerinde gerekse medreselerde eserleri okunduğundan İsmâil Hakkı'nın etkilerinin yaygın olduğunu söylemek mümkündür.²⁹

Mehmet Ali Aynî'nin Bursevî hakkında kaleme aldığı *Türk Azizleri* adlı çalışmasının önsözündeki şu paragraf, İsmâil Hakkı'nın eserlerine ilişkin önemli değerlendirmeleri içermektedir: “Türk mütefekkir ve yazarları arasında kalemi, İsmâil Hakkı derecesinde velûd bir zâta az tesadüf olunur. Onun elli seneden ziyâde süren neşir

²⁵ Vassâf, II, 49.

²⁶ Namî, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 87; M. Murat Yurtsever, “İsmâil Hakkı Bursevî”, *DİA*, 2001, XXIII, 103.

²⁷ Akçe, s. 64.

²⁸ Namî, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 41-48.

²⁹ Yûsuf Şevki Yavuz-Cağfer Karadaş, “İsmâil Hakkı Bursevî”, *DİA*, 2001, XXIII, 108-110.

hayatında yazdığı yüzü geçen kitapların birçoğu, ledünnî ve ahlâkî maarifin en esaslı ve mühim bahislerini ihtivâ etmektedir. Bu kitaplarda bilhassa vahdet-i vücûd nazariyesinin bütün inceliklerini, tenvîr ve teşhîr için gösterilmiş olan maharet, her beğenmenin üstündedir. Kaza ve kader, hürriyet ve mesuliyet, cebir ve ihtiyâr, kesb ve tevekkül meseleleri, İsmâil Hakkı'nın sehâir kalemi sayesinde, tamamen aydınlanmıştır. Bununla beraber, onun lügate ve bazı edebî eserlere âit risâleleri de okuyanlar için pek ziyâde faydalıdır. Bahusûs, o kitaplardaki ifade tarzı, o zamân ediplerin kabul ve terviç ettikleri mükellef ve müsennâ üslûba nisbetle, pek ziyâde açık ve derli toplu olduğundan, bu meziyet dahi o kitaplara husûsi bir kıymet vermektedir.”³⁰

Muallim Nâci de İsmâil Hakkı için; “Türkçe tarz-ı ifâdesi, o zamana göre fevkalâde addolunsa lâyıktır” demiştir.³¹

Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ* isimli eserinde onu vassfederken şu ifadeleri kullanmıştır: “İsmâil Hakkı hazretleri, eâzım-ı müfessirîn-i İslâmiyye'den ve efâhım-ı meşâyih-ı sûfiyyeden ve efâzıl-ı fuzalâdan bir zât-ı mekârim-simâttır. Mekârim-i ahlâk ile mevsûf ve vâridât-ı rabbâniyye ve küşûf-ı bâhire ile ma'rûf idi. Hakîkatî ekâbir-i ümmetten olup, menba'-ı ilm-i hikmettir.” “Bilen, bulan Hakk'ı; mertebe-i kemâli müterakkî, Şeyh İsmâil Hakkı hazretleri eâzım-ı evliyâu'llâhdan ve mükemmilinden bir zât-ı âlî-kadrdır. Sûrî vü ma'nevî kâffe-i ulûmda fazl u kemâli müselleme ve âsâr-ı kesîresi nezd-i umûmîde müselleme, kudvetü'l-muhakkikîn, üsvetü'l-müdakkikîn bir mürşid-i kâmilidir.”³²

Hüseyin Vassâf, Eğerci-zâde Hâtif Hasan Efendi (ö. 1152/1739)'nin³³ onun hakkında şu manzûmeyi inşâd ettiğini nakletmiştir :

*Hazret-i Hakkı Efendi kim o kutb-ı âlemin
Sînesi tavr-ı tecellî vü dili âgâh-ı Hak
Cilve-gâh-ı Celvetî'de oldu nice rûz-gâr
Mürşid-i menzil-resâ-yı sâlikâna râh-ı Hak
Azm ü ikbâliyle çok müddet şeref-yâb oldular*

³⁰ Aynî, *Türk Azizleri*, s. 15.

³¹ Aynî, *Türk Azizleri*, s. 3; Namî, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 161-213; Muslu, s. 16.

³² Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Kemâlnâme-i İsmâil Hakkı*, (Haz. Murat Yurtsever), Bursa 2000, II, 42-49.

³³ Hayatı ve eserleri hakkında Bkz. Selami Ece, “Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)”, *Turkish Studies*, Volume: 2 /1, Winter 2007, ss. 84-103.

Minber ü mihrâb u kürsî pâye-gâh-ı câh-ı Hak
"İrcîî" emrin işidüp itdi derhâl imtisâl
Âşıkın endîşesi va'llâhi Hak bi'llâhi Hak
*Fevtinin târîhidir **Hâtîf** hurûf-ı dâğ-dâr*
*Şeyh İsmâîl-i Hakkî âzim-i dergâh-ı Hak*³⁴

1.1.3. Edebi Şahsiyeti

Edebi kişiliği ile de dikkat çeken İsmâîl Hakkı, şiir ve şâirlik konusunu tek başına bir mesele olarak ele almakta doğrudan doğruya dinî bir bakışla şiirin Allâh'a itâate, zühde ve âhiret hayatına teşvik etmesi gerektiğini belirterek yalnız başına bir amaç haline gelmedikçe ve Allâh'ı zikretmekten alıkoymadıkça şiirle ilgilenmenin faydalı olacağını söylemektedir. İsmâîl Hakkî için şiir gaye değildir. Şiirlerinde ifade ettiği gibi, 40 sene boyunca zevkle yazdığı şiirlerini "*gıdâ-yı rûh ile çaşnîdür olup tıfl-ı dilümü terbiye yâb-ı mekteb-i irfân eyleyüb vakt-i betâle tümde kendi sözümde şerm-sâr olub insafa gelen*" diyerek divanını muhafaza etmiştir. Şiirlerinin 12000 beyiti aştığını söylemesine rağmen bununla övünmemiştir.³⁵ İsmâîl Hakkı, mutasavvıf şâirin kaleminden şiirin bir fütuhât veya bir vâridât olarak çıktığını söyleyerek mânânın şekilden daha önemli olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple *Dîvân*'ına *Fütûhât-ı Burûseviyye* adını vermiş, manzumelerinde lafızdan ziyâde mânânın ifadesine özen göstermiştir.³⁶

Nazmı nesrinden daha sade olan İsmâîl Hakkı'nın dili ne halk şiirindeki kadar sade, ne de klasik şiirdeki kadar yabancı terkiplerle yüklü ve külfetlidir. *Dîvân*'ında yer alan şiirlerinde daha çok âyet ve hadîslerden yapılan iktibaslara, ifadece değişik bir şekle soktuğu bazı atasözlerinden getirdiği irsâl-i mesellere, kısas-ı enbiyâ ve kerâmet-i evliyâyâ atıfla yapılan telmihlere rastlanmaktadır. O'nun Mütevazı mizacı şiirlerine mahzun ve kırgın bir ruh haliyle yansımıştır. O, İrşad ve tedris faaliyetleri esnasında gittiği bazı bölgelerde yöre halkının gösterdiği duyarsızlıktan mustarip olmuş, bu duygularını şiirlerinde çok defa zamaneden şikâyetle dile getirmiştir. İsmâîl Hakkı'nın mûsiki ile de ilgilendiğini, bazı el yazması güfte mecmualarında eserlerine rastlandığını ve özellikle Duhânî Şerîf Çelebi(ö. 1831)'nin İsmâîl Hakkı'ya ait çok sayıda güfteyi

³⁴ Vassaf, II, 49.

³⁵ "Eş'ârımız on iki binden ziyâdedür." Bkz. Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, vr. 95a.

³⁶ Yurtsever, "İsmâîl Hakkı Bursevî", XXIII, 108.

bestelediğini de zikretmek gerekir.³⁷ Duhânî Şerîf Çelebi'nin Bursalı İsmâil Hakkı'ya ait güftelerinin çokluğu dikkati çekse de bu eserlerden ancak iki ilâhisinin notası tesbit edilebilmiştir.³⁸

Rûhu'l-Beyân'da, Yâsîn sûresinin 69. ve Şuarâ sûresinin 224. âyetlerinin tefsîrinde şiir ve şâirlerle ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir: “Mü'min şâirlerin şiirleri, Allâh'ın birliği ve övgüsü konuludur. Hikmet ve öğüt doludur. Allâh'a itâate, zühde ve âhiret hayatına teşvik vardır.³⁹ Onlar şiiri gaye adet haline getirmezler, şiir de onları Allâh'ın zikrinden alıkoymaz. Huzûrlarını şiirle temin ederler. Mazlumların hakkını hicivle geri alırlar.”⁴⁰

Ahidnâme'de ise, tasavvufî terbiye esnasında mürşidin uygulayacağı esasları ve müridin dikkat etmesi gereken husûsları sıralarken 75. maddede şiirle ilgili şu görüşlere yer vermiştir: “Ahyânen eş'ar ve kelâm-ı mevzûn ile şugl eylemek âdâbdandır. Husûsen ilâhiyyât ve nesâyih ola. Bir mikdar Kur'ân-ı Kerîm ile iştigâl olunursa bir mikdar dahi eş'ar ile tefekkür olunsun diye emr-i peygamberi vârid olduğu *Câmiu's-Sagîr*'de sâir kütüb-i hadîsde mufasssaldır.”⁴¹

Vassaf'ın naklettiğine göre; “Türkçe, Arabça, Fârsça olmak üzere, manzumları yetmişbin beyti geçmiştir. Mûsikî ilminde de yetkin olan Bursevî, Hüdâyî'nin birçok ilâhisini bestelemiş ve “*Zamânımız mûsikî-şinâsânı gibi bî-perdelerden değilim.*” demiştir.”⁴²

Bursevî, öncelikle Kur'ân'la şiirin ayırımına dikkat çekmiş, Kur'ân'ın hakikat, şiirin ise kaynağının hayal olduğunu ifade etmiştir. O, şiir yazmadaki amacını öncelikle tefekkür etmek ve öğrencilerinin ufkunu açmak şeklinde düşünmüştür. O'na göre Müslüman şâirin, şiiri amaç haline getirmemesi, konusunun, Allâh'ın birliği ve övgüsü ile hikmet içermesi gerektiği kanâtini taşır. Bu açıdan bakılınca Bursevî'nin şiiri, Hak kelâmı, mana yüklü, feyz bahşedici, özlü ve etkileyicidir. O da geleneğe uyararak

³⁷ Yurtsever, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 108.

³⁸ Nuri Özcan, “Duhânî Şerif Çelebi”, *DİA*, IX, 549.

³⁹ Arabça gazelin bir beytinde bu fikrini temellendirir: “Ömrüm heveslerin peşinde geçti, keşke şiirim bana ölümü hatırlatan bir vesile olsaydı.”

⁴⁰ Bursevî, *Tefsîrû Rûhu'l Beyân*, (Yâsîn Sûresi 69. Âyet), Erkam Yay. İstanbul 2012, XVI, 401-408 ; (Şuara Sûresi 224. Âyet), İstanbul 2010, XIII, s. 174-176.

⁴¹ İsmâil Hakkî Bursevî, *Ahidnâme-i Hakkî*, Süleymaniye Ktp., Tahir Ağa Tekke Nr. 00330-3, İstanbul 1329, s. 14.

⁴² Vassaf, II, 54.

şairlerinin bu özelliği ile övünür. O'nun şiiri edebe aykırı değildir. Bursevî, şiirlerini ilham, varidat, lâyiha vb. yollarla yazmıştır. Esasında bunlar nefsî mertebelerle alakalı ve çoğu birbirine yakın vahyin, ilâhî ilhamın çeşitli söylemlerinden ibarettir.⁴³

Bursevî'nin şiirlerinde vahdet-kesret alâkası, vahdet denilen şeyin kesretin zevali olduğu, Allâh'ın bütün mahlûkat üzerinde isim ve sıfatlarıyla tecellisi, en güzel ve en mükemmel yaratık olması itibâriyle insanda ism-i azamın tecelli ettiği anlaşılır. Aynı zamanda tasavvufî terbiye ve tarîkatın bu husûstaki önemli rolü, mürşid-i kâmil ve mürîd-i sâdıkın vasıfları, sûfilere ait hal ve makâmın tasnifi, tevhîd ve zikrullâh, Allâh'ın isim ve sıfatları, Hz. Muhammed ve diğer bazı peygamberlerin özellikleri, zühd ve irfân arasındaki fark konuları üzerinde durur.⁴⁴

1.1.4. Tasavvufî Şahsiyeti

Bursevî, tasavvufta başta şeyhi Osman Fazlı (ö. 1102/1691) ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) olmak üzere Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273), Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274), Üftâde (ö. 988/1580) ve Aziz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038/1628) gibi mutasavvıflardan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Vahdet-i vücûd anlayışına sıkı sıkıya bağlı olan Bursevî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin dillendirmiş olduğu konuları eserlerinde işlemek sûretiyle onun önemli takipçilerinden biri olduğunu göstermiştir.⁴⁵ Mesela o da Muhyiddîn İbnü'l-Arabî gibi *Hakikat-i Muhammediyye'nin* mutlak nübüvvet ve velâyeti içerdiğini, her nebî ve velînin nübüvvet ve velâyetten belli bir payı olduğunu, İlâhî bir nur olan nübüvvetin Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'de kemâle erdiğini söyler. Ona göre Hz. Peygamber'in nübüvvet ve velâyet nuru olmak üzere iki nuru vardır. Nübüvvet nuru şerîat nuru, velâyet nuru ise hakikat nurudur. Resûl-i Ekrem kıyamete kadar biri zâhir, diğeri bâtınla alâkalı bu iki nurla aramızdadır. Bu iki nura tâbi olmayan ve onlarla hidâyet bulmaya çalışmayan kimse Peygamber'e uymayı terketmiştir.⁴⁶

Bursevî, sekr yerine sahvı, şathiyyât yerine temkini ve bulunulan mertebeye uygun davranmayı benimsemiş, “ene'l-hak” diyen Hallâc-ı Mansûr'u, “sırrı”ı fâş ettiğine

⁴³ Yaşar Aydemir, “Bursalı İsmâil Hakkı'nın Eserlerinden Hareketle Şiir Görüşü ve Şiir Yazma Şekli”, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, Volume 2/3, Summer 2007, p. 106-121.

⁴⁴ Yurtsever, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 108.

⁴⁵ Bursevî, *Tuhfe-i Recebiyye*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef. nr. 1374, vr. 9a.

⁴⁶ Namî, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 103.

inandığı Niyâzî-i Mısırî'yi, Şeyh Bedreddin'i, birtakım Mevlevî, Kalenderî, Bektaşîleri ve eksik taraflarını, gördüğü diğer kişi ve zümreleri tenkit etmekten geri durmamıştır. Tasavvuf ehlinin ve özellikle vahdet-i vücûdun aleyhinde söz söyleyen ulemâyı, tarîkat adına şerîatta ihmal ve gevşeklik gösterenleri şiddetle eleştirmiştir.⁴⁷

Bursevî, Mevlevîliğin Şems kolu ve Bayramî Melâmîleri dışında bütün tasavvufî çevrelerde geniş kabul görmüş, birçok eseri basılmış ve yaygın biçimde okunmuştur. Ancak Mevlevîler'in Şems kolu ve Bayramî Melâmîleri, *Silsilenâme-i Celvetî* adlı eserinde Hz. Peygamber'in anne ve babasının kâfir olduğuna dâir rivâyete yer vermesi, amcası Ebû Tâlib'in küfür üzere öldüğünü söylemesi yüzünden onu şiddetle eleştirmiş, mezarını ziyaret etmeyi dahi uygun görmemiştir.⁴⁸

Bursevî tarîkatı, 'Her nesneyi kendi yolundan arayıp esbâbına teşebbüs etmek' olarak da târif eder. Nitekim düşmanla cihad (cihad-ı asgar) âlet ve silâhlara bağlı olduğu gibi nefisle cihâd (cihâd-ı ekber) da riyâzât ve mücâhedelere bağlıdır. İsmâil Hakkı, hakikat hânesinin kapısı olarak şerîat ve tarîkatı gösterir. Ona göre Hakk'ın emrine riayeti hafife alan ve tarîkatin edebi ile amelde tembellik gösteren ne kadar sûfî, şeyh, âlim ve âşık namına geçinen kimse varsa bunların hepsi Hak'dan ve sülûkten bî-haber bir alay kalabalık, mürâî, câhil ve bâtil yolda kimseler olduklarında şüphe yoktur.⁴⁹

Bursevî, "et-Tasavvuf, terkü't-tesevvüf" şeklindeki bir vâridini "Tasavvuf dedikleri ibnü'l-vakt olup tesevvüf ve te'hiri terk etmek ve mazî ve müstakbel kaydını koyup zamân-ı hâlde kendi hâliyle mukayyed olmaktır" diye tercüme ve îzah eder. Ona göre bu hususta küçükler ve büyükler berâberdir.

Tasavvuf nefsinî pâk eylemektir

Fenâyile ânî hâk eylemektir

Bursevî, 'İnne li'l-Kur'ân-i zahren ve bâtnen.'⁵⁰ şeklinde ki rivâyeti zikrederek Kur'ân'da zâhir ve bâtınla ilgili ilimlerin var olduğunu, zâhirle ilgili olan mertebesine

⁴⁷ Namlı, XXIII, 103.

⁴⁸ Namlı, XXIII, 104.

⁴⁹ Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarîkat Anlayışı*, 249.

⁵⁰ "Muhakkak Kur'ânın zahiri ve bâtını vardır." Bkz. Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l Hafa ve Münzilü'l-İlbâs ammâ İştêhera mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1351, II, 265.

ilm-i şerâyi' ve ahkâm, bâtına dâir olan tabakasına ise ilm-i maârif ve hakâik dendiğini belirtir.⁵¹

1.1.5. Tarîkata İntisabı ve Hizmetleri

Bursevî'nin çocukluğu ve yetişme çağında istifade ettiği şeyhlerin dışında, kendisine bağlandığı ve gönül verdiği, adım adım izlediği şeyhi hiç şüphesiz XVII. yüzyıl Anadolu ve Rumeli topraklarında gelişip yayılan tasavvufî düşüncenin önemli simalarından biri olan ve “Kutub Osman”, “Fazlı-i İlâhî”, “Emîr Efendi” diye de anılan⁵² Atpazarî Osman Fazlı İlâhî⁵³’dir.⁵⁴ İsmâil Hakkı’nın Celvetiyye tarîkatına intisabı ve sülûk dönemi Osman Fazlı İlâhî ile İstanbul’daki ikinci karşılaşmasında O’na biat etmesiyle olmuştur. (1083 /1672). Bursevî'nin istîdât ve kabiliyetini keşfeden Osman Fazlı, onun ilmini ve maneviyatını kemâle erdirmek için üç yıl devam edecek bir riyazet ve mücâhedede eğitime almış⁵⁵ ve onun manevi terbiyesine ayrı bir

⁵¹ Namli, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 248.

⁵² Sâkıb Yıldız, “Atpazarî Osman Fazlı”, *DİA*, 1991, IV, 83-85.

⁵³ Osman Fazlı 1041/1632’de Şumnu’da doğdu. İlk tahsilini Şumnu’da tamamladıktan sonra Edirne’ye giderek Aziz Mahmud Hüdâyî’nin halifesi Saçlı İbrâhim Efendi’ye intisâb etti. Burada sıkı bir riyazet hayatı yaşayan Osman Fazlı, İstanbul’a dönerek Zeyrek Câmii’nin yanında tekkesi olan Celvetî şeyhi Zâkirzâde Şeyh Abdullah’a intisâb etti ve sekiz yıl kadar burada kaldı. Bu arada çeşitli hocaların derslerine devam ederek zâhirî ilimlerle ilgili bilgilerini geliştirdi. Şeyhinin her salı günü Fâtih Câmii’nde icra ettiği Celvetî zikrine de devam etti. Bir müddet sonra şeyhi tarafından Edirne’ye bağlı Aydos kasabasına halife olarak gönderildi. Birkaç yıl burada vaaz ve irşadla meşguldu. Şeyhinin ölümünden sonra Filibe’ye gitti (1068/1657-58). Daha sonra İstanbul’a gelerek (1672), Fatih Atpazarı’nda Manısalı Mehmed Paşa Câmii’nin içinde kurduğu tekkeye yerleşti. Sohbetlerinde vahdet-i vücûd çizgisini takip ettiğinden ulemânın tepkisini çekti. Tekkedeki irşad faaliyetlerinin yanı sıra cuma günleri Vefâ Câmii’nde, çarşamba günleri de Süleymaniye Câmii’nde vaaz vermeye devam etti. 1683 Avusturya seferi sebebiyle devlet ricâliyle arası açıldı. Sadrazam Kara Kethüdâ İbrâhim Paşatarafından Şumnu’ya sürgün edildi. Üç ay sonra yeni sadrazam Bosnevî Süleyman’ın daveti üzerine İstanbul’a geldi. Daha sonra 1689 Belgrad Seferi’ne davet edildi. Sadrazam Tekirdağlı Bekrî Mustafa Sofya’ya vardıklarında geri dönmesini istedi. Osman Fazlı da ordu bozguna uğrayıp geri dönünceye kadar Sofya’da kaldı, daha sonra yine İstanbul’a döndü. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa’nın sadrazamlığı sırasında Magosa’ya sürgün edildi. 17 Zilhicce 1102’de (11 Eylül 1691) vefât etti ve Magosa’da defnedildi. Daha sonraki yıllarda türbesinin yanına Kutub Osman Tekkesi inşa edildi. Kadızâde Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1045/1635-36) ile Abdülmecid Sivâsî’nin vahdet-i vücûd üzerine tartışmalarının olduğu bir dönemde sürekli olarak *Fusûsü’l-hikem*’i okuyan, okutan ve açıklayan Atpazarî’nin hayatındaki sürgün ve sıkıntıların temelinde bu vahdet-i vücûdcu meşrebini aramak gerekir. Eserleri vahdet-i vücûd düşüncesi açısından bir orijinallik taşımamakla birlikte müellifin kendi ilham ve vâridatının mahsulü olmaları sebebiyle önemlidir. Kaynaklara göre Atpazarî Rumeli, Anadolu ve Hicaz bölgelerine 150’ye yakın halife göndermiştir. Bunların başında İsmâil Hakkı Bursevî gelmektedir. (Yıldız, “Atpazarî Osman Fazlı”, IV, 83-85).

⁵⁴ Muslu, s. 17.

⁵⁵ Muslu, s. 9-10.

ehemmiyet vermiştir. Bursevî de Celvetiyye tarîkatının âdâb ve usûlüne göre her gün vird ve zikirle meşgul olmuş, yoğun bir zühd hayatı yaşamıştır.⁵⁶

Bursevî'nin İstanbul'daki tahsilinin ağırlık noktasını, Celvetiyye tarîkatının adab ve erkânına göre sülûk'a girmesi ve o zamana kadar yaşadığı çevreden aldığı tasavvufî terbiyeyi uygulama safhasına sokarak tasavvufu bizzat yaşaması, teşkil eder. Atpazarındaki Celvetiyye dergâhına yerleştiği sıralarda Osman Fazlî, İsmâil Hakkî'ya sülûku için gerekli talimatı verir. Ona halvet ve riyazeti telkin eder. Üç aya yakın halvette kalan İsmâil Hakkî, halvet sonunda ulaştığı ruhi tekâmül sonucunda tarîkatta kâbiliyyet sahibi olduğunu gösterir. Üç yıl boyunca nafile ibadetlerle birlikte, gece ve gündüzün belli vakitlerinde riyazetle meşgul olur, vird ve zikre devam eder. Bu arada Celvetiyye tarîkatının kurucusu Şeyh Mehmed Üftade (ö. 988/1580) ile Aziz Mahmud Hüdayî(ö. 1038/1628)'nin tarîkatın adab ve erkânı hakkında yazdıkları kitap ve risâleleri okur, hem tasavvuf kültürünü arttırır hem de Fazlî'nin gözetiminde sülûkunu tamamlar.⁵⁷

Osman Fazlî Efendi, gerek zâhiri ilimlerle ilgili eğitimi, gerekse tasavvufî terbiyeyi ciddî tutmuştur. Hattâ kendi izni veya hankâhtaki vekilinin izni olmadan müridlerin oruçsuz günlerini geçirmelerine izin vermezdi. Bir defasında İsmâil Hakkî izinsiz olarak oruç tutmamış, bu yüzden şeyhi tarafından azarlanmıştır.⁵⁸

Zeyrek Câmîi'nde halvete giren İsmâil Hakkî doksan gün süren halvetten çıkınca dervişlere hizmetle görevlendirilmiştir. Bir süre sonra şeyhi ona kendi yerine vaaz etmesini söylemiş, 1086/1675'de Onu halîfe tayin ederek Üsküp'e göndermiştir. Beraberindeki üç dervişle birlikte Üsküp'e giden İsmâil Hakkî (1086/ 1675) muhtelif câmilerde vaaz etmeye, isteyenlere zâhirî ilimlere dâir dersler vermeye başlamıştır. Harap bir tekke onarılarak kendisine tahsis edilmiştir. Bir süre burada kaldıktan sonra yeni bir zâviyede irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. İsmâil Hakkî, bu dönemde hem muallim, hem vaiz, hem mürşid ve hem de müellif olarak dört ayrı hizmeti birlikte yürütmüştür. Osman Fazlî'nin vefâtına kadar, irşadla görevli bulunduğu her beldeye onun tayini ile ve onun vekili olarak gitmiş, karşılaştığı sorunlar karşısındaki tavrını şeyhi ile istişare ederek belirlemiştir. Bursevî, Osman Fazlî'nin daha önce uğradığı ve

⁵⁶ Muslu, s. 16-17.

⁵⁷ Namli, *İsmâil Hakkî Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 40.

⁵⁸ Namli, *İsmâil Hakkî Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 41-48.

ayrılırken yerine vekil bıraktığı Celvetiyye tarikatını tanıyan ve bağlılarının çok olduğu Yugoslavya topraklarında bulunan üç yerde (Üsküp, Köprülü, Usturumca) irşad görevinde bulunmuştur.⁵⁹

Atpazari Osman Fazlı, IV. Mehmed ve II. Süleymân'ın hocalığını yapması, sarayın iç işleriyle zaman zaman ilgilenmesi yüzünden siyasete karıştığı iddiasıyla Sadrazam Köprülü Mustafa Paşa tarafından 1101 Sevval/1690 Temmuzunda Kıbrıs'taki Magosa Kalesi'ne sürgün edilmiştir.⁶⁰ Sürgünden birkaç ay sonra, İsmâil Hakkı şeyhi tarafından Magosa'ya çağırılmıştır. Bu çağırının sebebi, Celvetiyye tarikatı şeyhliğini kendisine devretmektir. Şeyhi ona, “Halîfelerim çoktur, bazıları hayatta, bazıları da vefât etmiştir. Şeyhimden aldığım nefes ve tesir benden sonra sana ulaşacaktır, başkasına değil. Zira sen bu ilme sahipsın, ayrıca senin latif tahriratın da var. Ben, zamanında şeyhimin nefes ve duasını aldım, Allâh'ın izniyle bu nefes ve duayı sana veriyorum”⁶¹ der. Bu manevi emanetin tevdi ile İsmâil Hakkı, Celvetiyye'nin Şeyh Osman Fazlı'dan sonraki halkasına dâhil olmuş, tarikat silsilesinde 32. sıra kendisine verilmiştir.⁶²

İsmâil Hakkı, *Silsilenâme-i Celvetî* isimli eserinde Celvetiyye meşayihî arasında kendisine ayırdığı kısımda hayatını anlatırken bahsin sonunda “Bu fakîr dahi, kelb-i Ashab-ı Kehf'in sekizincisi olduğu gibi, bu tarikat-ı silsile-i Celvetiyye'nin otuzikincisi olmuştur.” diyerek silsiledeki yerini bildirmiştir.⁶³

Manevî şahsiyetinin tekâmülünde eserlerinden ve rûhâniyetlerinden istifade ettiği başka müridler de vardır. Bunlar arasında, öncelikli olarak ekmel-i evliyâ olarak nitelendirdiği Muhammed Muhyiddin Üftâde (ö. 988/1580) ve Aziz Mahmûd Hüdâyî'yi (ö. 948/1541) zikretmek gerekir. Bunlardan başka, başta Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) olmak üzere Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, (ö. 672/1273) Sadreddin

⁵⁹ Ahmet Taştan, *Bir Şârih Olarak İsmâil Hakkî Bursevî ve Edebî Şerhleri* (Yüksek Lisâns Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE., Bursa 1999, s. 3-4.

⁶⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yay. İstanbul 1992, s. 125.

⁶¹ Aynî, *Türk Azizleri*, s. 56. Magosa'daki görüşme ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Muslu, s. 11-17.

⁶² İsmâil Hakkı, şeyhinin silsile'de Hz. Ali'ye kadar otuz birinci sırada olduğunu ondan duyduğunu, kendisinin de otuz ikinci sırada olduğunu belirtir. Bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitabü'n-Netîce*, Süleymaniye Ktp. Âtîf Efendi, II, 339, (Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 354 ve 348. Dipnot'tan naklen). Ayrıca bk. Vassaf, II, 56.

⁶³ Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, vr. 86a.

Konevî'nin (ö. 673/1274) İsmâil Hakkı'nın üzerinde büyük tesirleri olduğu görülmektedir.⁶⁴

1.1.6. Tarîkatı: Celvetiyye

Celvet kelimesi sözlükte **جلو – جلو – جلو** kökünden masdar olup⁶⁵ “bir kimsenin vatanından ve hanımından avâre olması”, “kılıç ayna gibi şeylerin pasını alıp parlatmak”⁶⁶ ortaya çıkmak, açık ve vâzih olmaktır. Tasavvuf ıstılahında celvet, halvetin zıddı olup “kulun ilâhî sıfatlarla muttasıf olarak halvetten çıkmasıdır.”⁶⁷ Halvet ise lügatte “bir kimse ile yalnız kalmak”⁶⁸ ıstılahta “insanın tenhâda Hakk ile yalnız kalması manâsındadır.”⁶⁹

Sûfiye nezdinde halvet ve celvet kelimelerinin ıstılah olarak kullanılması ilk defa İbrâhim Zâhid-i Geylânî zamanında olmakla beraber bu sıfatların ilk zuhûru Rasûl-i Ekrem'in şahsındadır. Çünkü Rasûlullâh peygamberlikten önce Hîrâ Dağı'nda “halvet”i tercih ederek insanlardan uzaklaşmış; bilâhare peygamberlikle vazîfelendirildikten sonra da “celvet”i ihtiyâr ile halkın arasına karışmıştır.⁷⁰

Halvet halini, tarîkatin temel prensibi olarak kabul eden Halvetilik'in bir kolu olarak gelişen Celvetiyyenin pîri konusunda araştırmacılar arasında görüş farklılıkları vardır. Bazıları tarîkatin piri olarak Aziz Mahmud Hüdâyî'yi kabul ederken, bazıları da bu tarîkatin pîrinin Üftâde olduğu görüşündedirler. Harîrîzâde'ye göre; “Celvetiyye tarîkati, Şeyh İbrahim Zâhid Geylânî zamanında “hilal”, Şeyh Muhyiddin Üftâde zamanında “kamer”, Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî zamanında ise “bedir” halini almıştır.”⁷¹

⁶⁴ Namli, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 103.

⁶⁵ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. 1997 s. 124-125.

⁶⁶ Âsım Efendi, *Kâmûs*, Matbaatü Bahriyye, İstanbul 1304-1305, III, 785; H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2001, s. 157.

⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Celvet”, *DİA*, VII, 273.

⁶⁸ Âsım Efendi, III, 805.

⁶⁹ Seyyid Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Litera Yay., İstanbul 2014, s. 69.

⁷⁰ Yılmaz, s. 273.

⁷¹ Mehmed Kemâleddin Harîrîzâde, *Tibyânü Vesâilî'l-hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrâhim Efendi, nr. 430-432, I, 222; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yay. İstanbul 2016, s. 179.

Celvetiyye tarîkat olarak Aziz Mahmud Hüdâyî zamanında teşekkül etmiştir.⁷² Tarîkatın kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şeyhi Üftâde'nin Sünbül Sinan'a, kendisinin de Nureddinzâde ve Kerîmüddin Halvetî gibi Halvetî ricâline mensup olmaları, Celvetiyye'nin Halvetiyye ile ilgisini ortaya koymaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tarîkatsilsilesi Üftâde, Hızır Dede (ö. 918/1512), Akbıyık Sultân (ö. 860/1456) vasıtasıyla Hacı Bayrâm-ı Velî'ye ulaştığından Celvetiyye Bayramiyye'nin bir şû'besi sayılır.⁷³

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da büyük sayıya ulaşan müridlerinin yanı sıra çeşitli bölgelere gönderdiği halîfeleri sayesinde Anadolu ve Balkanlar'da yayılmaya başlayan Hüdâyî'den sonra İstanbul'da aynı kuvvetle temsil edilmemekle birlikte nüfuzunu devam ettirmiş ve İstanbul son dönemlere kadar tarîkatın en yaygın bulunduğu yer olma hüviyetini sürdürmüştür. Gerek Hüdâyî devrinde gerekse daha sonraki devirlerde Balkanlar'da Filibeli İsmâil Efendi, Saçlı İbrâhim Efendi, Atpazarî Osman Fazlı Efendi gibi seçkin şeyhler tarafından temsil edilen Celvetiyye Balkanlar'ın en yaygın tarîkatlarından biri olmuş, ikinci merkezi durumunda bulunan Bursa'da ise Üftâde ve torunlarıyla, İsmâil Hakkı Bursevî gibi şeyhler vasıtasıyla son dönemlere kadar itibârını devam ettirmiştir. Celvetiyye, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vefâtından sonra Selâmiyye (kurucusu Selâmi Ali Efendi (ö. 1104/1692]), Hakkıyye (kurucusu İsmâil Hakkı Bursevî)⁷⁴, Fenâiyye (kurucusu Fenâî Ali Efendi (ö. 1158/1745]), Hâşimiyye (kurucusu Hâşim Baba (ö. 1197/1783) adlı dört şû'beye ayrılmıştır.⁷⁵

Tarîkatın merkezi olan İstanbul'da Celvetî meşihati vaz' olunduğu tesbit edilen otuz kadar tekkenin on altısı Üsküdar'dadır. İstanbul'daki Celvetî meşâyihî ve mensuplarının yanı sıra Bursa Celvetîler'i de mûsikiyle yakından ilgilenmişlerdir.⁷⁶

1.1.7. Halîfeleri

İsmâil Hakkı Bursevî'nin kaynaklarda ismi geçen on yedi halîfesi şunlardır:

1. Vahdetî Şeyh Osmân Efendi (1135/1723): İsmâil Hakkı, Üsküp'te halîfe olarak bulunduğu sırada kendisine intisâb etmiştir.

⁷² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2014, s. 426.

⁷³ Hasan Kâmil Yılmaz, "Celvetiyye", *DİA*, VII, 274.

⁷⁴ İsmâil Hakkı'nın Celvetiyye'nin Hakkıyye şû'besinin kurucusu olduğu kaydedilmişse de (Bandırmalızâde, s. 38) böyle bir tarîkat fiilen teşekkül etmemiştir. Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî", XXIII, 104.

⁷⁵ Yılmaz, "Celvetiyye", VII, 274.

⁷⁶ Yılmaz, "Celvetiyye", VII, 273-275.

2. Şeyh Mehmet Bahâuddîn Efendi (ö. 1139/1727): İsmâil Hakkı'nın oğludur. Pederinin vefâtından sonra bir yıl postnişînliğini yapmıştır. Pederinin yanındamedfûndur.

3. İshâk Efendi: İsmâil Hakkı'ya intisâb ile tekmîl-i tarîkat etmiş ve hilâfete nâil olmuştur. Bu hankâh Nurbahşî'ye mensûb tekkelerin âsitanesi olduğundan o tarîkatin erkânını, bazen de Celvetî usûlünce icrâ ederdi.

4. Şeyh Süleymân Zâtî Efendi (1151/1738): Geliboluludur. Keşân'da bir zâviye kurmuştur. Kibâr-ı meşâyih-ı Halvetiyye'dendir. Hz. Hakkı'nın mazhar-ı feyzi olanlardandır. Azîzi bir işâret-i ma'neviyye üzerine onu Gelibolu'ya i'zâm eylemiştir.

5. Abdurrahmân Efendi: Celvetî erkânı üzere pederinden tekmîl-i tarîkat edip hilâfet aldıktan sonra İsmâil Hakkı'dan da hilâfet almıştır.

6. Şeyh Hacı Hikmetî Muhammed Efendi (ö. 1165/1752)

Tekirdağlı olan Hikmetî Muhammed Efendi Bursevî'nin ma'nevîdîdır. Şeyh-zâdesinin irtihâli üzerine yirmisekiz sene post-nişînlik yapmıştır. Bursevî'ninayakucunda medfûndur.

7. Derûnî-zâde Şeyh Muhammed Hulûsî Efendi (1167/1754) Usturumcalıdır.

8. Şeyh Ahaveyn Efendi (1176/1762)

9. Şeyh Pertevî Ahmed Efendi (1182/1768)

10. Şeyh Yahyâ Efendi: İsmâil Hakkı hazretlerinin hulefâsındandır. Bursevî'ye İstanbul'dan Üsküp'e giderken refakat etmiş, Mekke'de de otuzyedi sene halîfesi olarak görev yapmıştır.⁷⁷

11. Abdullâh Hasköyî

12. Yûnus Efendi İsmâil Hakkı'nın İstanbul'daki halîfesidir.

13. Mehmet Zikrî Efendi

14. Radovişli Şeyh Ali Efendi

15. Şeyh Sünnetî Efendi

16. İçelili Şeyh Abdülazîz Efendi

17. Ya'kûb Afvî (1149/1736): Bursevî'nin Üsküp'e tâyini sırasında intisâb etmiş, yanından hiç ayrılmamıştır. Kıbrıs ziyâretinden sonra Bursa'ya dönerek

⁷⁷ Kara, s. 153; Namî, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 229.

1140/1728'de Hüdâyî hânkâhına post-nişîn olmuş, vefâtına kadar bu görevde kalmıştır.⁷⁸

İsmâil Hakkı'nın nesli, oğlu Mehmet Bahâuddîn Efendi'den sonra devâm etmediği için vekâleten şeyh olanlar dışında İsmâil Hakkı Dergâhı'nda Mehmet Hikmet Efendi'nin soyundan gelenler post-nişîn olmuşlardır.⁷⁹

1.2. ESERLERİ

Bursevî, meslek hayatına ilk başladığı Üsküp'te henüz genç sayılabilecek bir yaşta eser yazmaya başlamış ve bu faaliyetlere ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Kaynaklar Bursevî'nin İslâmî ilimlerin birçok dalında "yed-i tûlâ" sahibi, yani otorite bir âlim olduğunu haber vermektedir. Bursalı Mehmed Tahir, onun Osmanlı âlimleri ve şeyhleri içinde eserlerinin çokluğuyla tanındığını belirtmiştir.⁸⁰

Eserlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe'yi ustaca kullanan müellifimiz hakkında Mehmet Ali Aynî şu ifâdeleri kullanmıştır: “Türk mütefekkir ve yazarları arasında kalemi İsmâil Hakkı derecesinde velûd bir zâta az tesadûf olunur.”⁸¹

Dinî ve tasavvufî kültürünü ortaya koyan eserlerine istisnasız denecek derecede katmış olduğu çok sayıdaki manzumesinden başka mürettep bir divan sahibi oluşu, İsmâil Hakkı'nın esas şöhretini sağlayan âlim ve mutasavvıf şahsiyetine edebî bir kimlik de ilâve etmiştir. Altmış yılı aşan te'lif hayatı boyunca nazım ve şiir onun bütün yazı hayatını kuşatmış, dinî, tasavvufî zemindeki pek çok eserinin ayrılmaz bir unsuru olmuştur.⁸²

İsmâil Hakkı, çok eser yazmasıyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Ez cümle envâ-ı belâ ile mübtelâ iken nice müddet gecelerim seher ile mürur edip tahrir ettiğim kitaplar ve tasnif eylediğim âsâr bu âsârda kimseye makdûr olmamıştır.”⁸³

Silsile-i Celvetiyye'de eserlerinin sayısının yüzü aştığını söyleyen İsmâil Hakkı bunların bir kısmının adını da eserlerinde zikretmiştir.⁸⁴ Bazı eserlerinin birden fazla

⁷⁸ Bursevî'nin halîfeleri hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Vassaf, s. 72-83.

⁷⁹ Vassâf, II, 62; Kara, 152; Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 230.

⁸⁰ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmâil Özen), I, Meral Yayıncılık, İstanbul 1972, s. 1-122.

⁸¹ Aynî, s. 3.

⁸² Yurtsever, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 107-108.

⁸³ Bursevî, *Kitabü'n-Netice*, Süleymaniye Ktp. Âtîf Efendi, II, 339.

ismi olması, mecmua ve vâridât türü kitaplarının birbirine karıştırılması gibi sebeplerle eserlerinin sayısı çok farklı gösterilmiştir. *Hadîkatü'l-cevâmi'*de 68, *Ziyâret-i Evliyâ'*da 50, *Osmanlı Müellifleri'*nde 105;⁸⁵ *Kemâlnâme-i Hakkî'*de 132, *Yâdigâr-ı Şemsî'*de 115, *Türk Azizleri'*nde 134 eserinin adı zikredilmektedir.⁸⁶

Bursevî, Arapça eserler yazmasına ve zaman zaman Farsça'ya da yer vermiş olmasına rağmen daha kolay anlaşılabilmesi için genellikle Türkçe'yi tercih ettiğini söylemiştir.⁸⁷ Gerek nesir gerekse manzum eserlerinde yaşadığı döneme göre oldukça sâde bir dil kullanılmıştır.⁸⁸ Manzum eserlerinin yanı sıra mensur eserlerinin içinde de çok sayıda şiiri yer almaktadır. Kendisi manzumelerinin 10. 000'den fazla olduğunu söyler. Hüseyin Vassâf ise *Sefîne'*de onun şiirlerinin 70. 000 beyitten⁸⁹ *Kemâlnâme-i Hakkî'*da ise 100. 000 beyitten fazla olduğunu belirtir.⁹⁰ Şiirlerinde tevhid, aşk, ma'rifet, Rasûlullâh aşkı ve şevki temalarına çokça yer verilmiştir. İsmâil Hakkî'nin eserlerinde değişik ilimlerle ilgili mevzuları ağırlıklı konular tefsîr, hadîs, fıkıh, akâid, kelâm ve tasavvufur. Tasavvufî manzum eser şerhleri; Tuhfeler, vâridât ve şerhleri, şiirler, vaaz-hutbe'lerdir.⁹¹

Tuhfe-i Haliliyye kelim, fıkıh ve tasavvufî içeriklidir. Bu ilimlerle ilgili eserlerini şöyle tasnif etmek mümkündür:

A) Tasavvuf

1. *Rûhu'l-Mesnevî (Şerhu'l-Mesnevî)*. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinin ilk 738 beytinin şerhidir (Bursa Ktp. Genel, Nr. 72-74 [müellif hattı]).
2. *Şerhu'l-Muhammediyye (el-Mevsûm fî Ferâhi'r-rûh)*. (Bursa Ktp. Genel, Nr. 59-61 [müellif hattı]).
3. *Tamâmü'l-feyz fî bâbi'r-ricâl*.

⁸⁴ Namı, *İsmâil Hakkî Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 161.

⁸⁵ Bk. Bursalı, II/121-122.

⁸⁶ Mehmet Ali Aynî, "İsmâil Hakkî'ya Dâir Bir Tetkik Hülâsası", *Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası* II., sy. 9, İstanbul 1928, ss. 238-257

⁸⁷ *Silsile*, s. 103, "bi-tarîki'l-ihtisar vaz'-ı kalem olundu ve ibarâtı Türkî eshel ve eyser kılındı", Bkz. *Tuhfe-i Haliliyye*, vr. 5b.

⁸⁸ Namı, *İsmâil Hakkî Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 161-213.

⁸⁹ Vassaf, III, 50.

⁹⁰ Vassaf bu eserinde şunları söylemektedir: "Manzûmeler çoktur. Onu *Kemâl-nâme-i Hz. İsmâil Hakkî* nâmıyla yazdığım müstakil eserde derc eyledim. Bir nüshasını Bursa'da İsmâil Hakkî Dergâhı'na vakf eylediğim gibi, bir nüshasını da Bursa'da Kütübhâne-i Umûmî'de Târîh faslının 16 numarasına kayd ile yâdigâr ettim. Nüsha-i sâlisesi kütüphânemde mahfûzdu" (Vassaf, II, 61).

⁹¹ Namı, *İsmâil Hakkî Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 161-213.

4. *Silsilenâme-i Celvetî (Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye)*. (Millet Kütüphanesi, Şer'iyye Bölümü, Nr. 1040).
5. *Kitâbü'l-Hitâb*. (Bursa Ktp. Genel, Nr. 65-67 [müellif hattı]).
6. *Kitâbü'n-Necât*. (Aşir Efendi, Nr. 165/2 vr. 79-385 [müellif hattı]).
7. *Şerh-i Usûlü'l-aşere*. (Bursa Ktp. Genel, Nr. 70 [müellif hattı]).
8. *Tuhfe-i Recebiyye*. (Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, Nr. 1374 [müellif hattı]).
9. *Risâle-i Şerh-i Esmâ-i Seb'a (Şerh-i Kelime-i Tevhîd, Kitâbü Şecereti't-tevhîd, Kitâbü't-Tevhîd)*. (Millet Ktp., Şer'iyye, Nr. 1252).
10. *Risâletü'l-Hazarât*. (Süleymâniye Ktp., Mihrişâh Sultân, Nr. 189, vr. 136a-164b).
11. *Kenz-i Mahfî*. (İstanbul 1290, 1307).
12. *Kitâbü Hücceti'l-bâliğa*. (İstanbul Üniversitesi Ktp., TY. 2217 [Müellif hattı]).
13. *Tuhfe-i İsmâiliyye*. (Selim Ağa, Hüdâyî Bl. Nr. 459).
14. *Tuhfe-i Halîliyye*. (Mihrişâh Sultân, Nr. 165 [müellif hattı] ; Atıf Efendi, Nr. 1412/1 vr. 1-49).
15. *Tuhfe-i Bahriyye*. (Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa, Nr. 637/9).
16. *Risâle-i Hüseyiniyye*. (Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa, Nr. 637/10).
17. *Sülûkü'l-mülûk (Tuhfe-i Aliyye)*. (Âtıf Efendi Ktp., Nr. 1412/1).
18. *Tuhfe-i Hasekiyye*. (DTCF Ktp., İsmâil Saib Sencer, Nr. 2029 [müellif hattı]).
19. *Kitâbü's-Sülûk (Tuhfe-i Vesîmiyye)*. (İstanbul 1240).
20. *Şerh-i Ebyât-ı Fusûs*. (Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, Nr. 1474/3).
21. *Tuhfe-i Atâiyye*. (Bağdatlı Vehbi, Nr. 1537).
22. *Tuhfe-i 'Umeriyye*. (Mihrişâh Sultân, Nr. 165 [müellif hattı]).
23. *Risâle-i Bahâiyye*. (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, Nr. 476, vr. 70-75).
24. *Kitâbü'ş-Şecv*. (Süleymâniye Ktp., Hâlet Efendi, Nr. 789/1 [müellif hattı]).
26. *Vesîletü'l-merâm*. Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, Nr. 2260, vr. 58-97.
27. *Risâle-i Nefesü'r-Rahmân* (Âtıf Efendi Ktp., Nr. 1405/2).
28. *Şerh-i Salavât-ı İbn Meşîş* (İstanbul 1256; Bulak 1279).

29. *Nuhbetü'l-letâ'if*. Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, Nr. 138 [müellif hattı]).

30. *Mecmû'atü'l-esrâr*. (Âtîf Efendi Ktp., Nr. 1500 [müellif hattı]).

31. *Risâle-i Şem'îyye*. (Süleymânîye Ktp., Mihrişâh Sultân, Nr. 217/2).

32. *Es'iletü's-Sahafîyye ve ecvibetü'l-Hakkîyye*. (Süleymânîye Ktp., Hâlet Efendi, Nr. 250)

33. *Es'ile-i Şeyh Mısri'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkı*. (İstanbul 1288, s. 3-8).

34. *Kitâbü'l-Fasl fi'l-esrâr*. (Âtîf Efendi Ktp., Nr. 1501/2).

35. *Esrârü'l-hurûf*. (Süleymânîye Ktp., Hacı Mahmud, Nr. 2537, vr. 21b-30b).

36. *Risâle et-Tehaccî fi hurûfi't-teheccî*. (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, Nr. 162 [müellif hattı]).

37. *Hak'îku'l-hurûf*. (Millet Ktp., Şer'îyye, Nr. 1182, vr. 73b-79b).

38. *Kitâbü Zübdeti'l-makâl*. (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, Nr. 449).

39. *Makâlât-ı Şeyh İsmâ'il Hakkı (Mecmû'atü'l-hutab ve'l-vâridât)*. (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, Nr. 85/2).

40. *Mecmû'a*. (Beyazıt Devlet Ktp., Genel., Nr. 3507 [müellif hattı]).

41. *Kitâbü'n-Netîce*. (Bursa Ktp. Genel, Nr. 64 [müellif hattı]).

B) Fıkıh ve Kelâm.

1. *Şerhu Fıkhi'l-Keydânî*. (Âtîf Efendi Ktp., Nr. 873 [müellif hattı]).

2. *Risâle-i Mesâili'l-fıkhiyye*. (BEYBEK., Genel, Nr. 161, vr. 34a-48a [müellif hattı]);

3. *Risâletü'l-Câmia li-mesâili'n-nâfia*. (Süleymânîye Ktp., Hacı Mahmud, Nr. 2902);

4. *Kitâbü'l-Fazl ve'n-nevâl*. (BEYBEK., Genel, Nr. 83 [müellif hattı]);

5. *İhtiyârât*. (Süleymânîye Ktp., Hâlet Efendi, Nr. 414, vr. 134b-148b);

6. *Ecvibetü'l-Hakkîyye an es'ileti's-Şeyh Abdurrahmân* (Süleymânîye Ktp., Esad Efendi, 1521/3 [müellif hattı])

7. *Şerhu Şuabi'l-îmân*. (İstanbul 1304)

8. *Şerhu'l-kebâir (Rumûzü'l-künûz)*. (İstanbul 1257).⁹²

⁹² İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserleri hakkında Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *Mevlâna Şeyh İsmâil Hakkı el-Celvetî*, İstanbul 1329; Mehmet Ali Aynî, "İsmâil Hakkı'ya Dâir Bir Tetkik Hülâsası",

İKİNCİ BÖLÜM

TUHFE-İ HALÎLİYYE’NİN TANITIMI

2.1. TUHFE YAZMA GELENEĞİ VE BURSEVÎ’NİN TUHFELERİ

“Tuhfe” lugatte “hediye”, “armağan”, “nadide mal”⁹³ anlamına gelmektedir. Tasavvuf literatüründe, ahlâka ve nasîhata dair konuları ihtivâ eden bir yazım türü olarak bilinen, muhâtabın bir soru veya ricası üzerine, ya da müellifin bizâtihi şahsından kaynaklanan bir sebeple muhatab olduğu kimselere hediye olarak kaleme aldığı eserlerdir.⁹⁴ Dolayısıyla Tuhfe edebî, tarihî ve tasavvufî bir kitap yazım türü olarak ortaya çıkmış, özellikle Osmanlı döneminde farklı konularda binlerce tuhfe yazılmıştır.

Bilhassa devrin dini ve aktüel portrelerini çizen bu eserler yazıldıkları dönemler için aynı zamanda tarihî bir vesika olma husûsiyetini de taşımaktadırlar.⁹⁵

Tuhfelerin yazılış sebepleri olarak şunlar sıralanabilir:

1. Yazarın gittiği yerlerde kendisine teveccüh eden, ikramda bulunan kişilere bir armağan olarak,
2. Kendisine sorulan sorulara bir cevap niteliğinde,
3. Muelliften bir kitap hediye etmesinin istenmesi halinde.⁹⁶

Her yazar yaşadığı döneme tanıklık eder. Eserlerinde o dönemlerden izler taşır. Başta devlet ricaline olmak üzere hediye vermek en önemli teşrifat kâidelerinden biri olmakla berâber, bu hediyelerin yanında şehzâdelere ayrıca kitap hediye etmek geleneğin mecbûriyetleri arasındadır.⁹⁷

Dâru’l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası II., sy. 9, İstanbul 1928, ss. 238-257; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri*, Marifet Basımevi, İstanbul 1944; Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2001; Namlı, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 104-106; Yurtsever, “İsmâil Hakkı Bursevî”, 2001, XXIII, 107-108; Ruhnevâz Deringör, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Türkçe Eserleri*, (Mezuniyet Tezi) İstanbul Üniversitesi, Ktp., Nr. 2514.

⁹³ Semseddin Sâmî, *Kâmus-ı Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 2004, s. 385.

⁹⁴ Öztürk, *İsmâil Hakkı Bursevî Seyr-i Sülûk Üç Tuhfe*, s. 8.

⁹⁵ Veysel Akkaya, *İsmâil Hakkı Bursevî’nin Tuhfe-i Âtâiyyesi*, (Yüksek lisâns tezi), MÜSBE., İstanbul 1999, s. 18. (Bu çalışma basılmıştır: *Kâbe ve İnsan*, Haz. Veysel Akkaya, İnsan Yay., İstanbul 2000).

⁹⁶ Akkaya, s. 19.

⁹⁷ Sâmîha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*(4. bsk.), Kubbealtı Neşr., İstanbul 1999, s. 395.

Bursevî yüzden fazla eser vererek ilim ve tasavvufî düşünceye oldukça fazla katkıda bulunmuştur. Onun tuhfeleri kendi dönemi içerisinde kaleme alınan tuhfelerden iki noktada ayrılır:

1. Bursevî, tuhfelerini kazanç sağlamak amacıyla yazmamıştır. Bursevî, Tuhfe adı altında kitap yazmayı ve ondan kazanç elde etmeyi uygun görmemiş; bunun ya bir ülfet, ya da ilâhî bir vâridât sebebiyle yazılabileceğini ifade etmiştir.⁹⁸

2. Tuhfelerin konuları ve getirilen yorumlar sâdece nakil olmayıp; müellifin bizâtihi fikirleriyle orjinalite kazanmıştır.

İsmâil Hakkı, Tuhfelerinden bir kısmını kendi isteğiyle, bir kısmını da ithâf edilen kimselerin talebi üzerine kaleme almıştır. Dolayısıyla Tuhfelerin muhtevâsı, hediye edilen kimselerin durumuna, talebine ve tasavvufî konulara yakınlıklarına göre şekillenmektedir.⁹⁹ İsmâil Hakkı, “tuhfe” türü eserlerinin bir kısmını devlet adamı olan kimselere ithaf etmiş, bir kısmını kendi isteği ile bir kısmını ise ithaf edilen kişilerin isteği üzerine kaleme almıştır. Bu eserlerin muhtevâsı, hediye edilen kişilerin suâllerine, durumuna ve tasavvufî derinliklerine göre değişiklik göstermektedir.¹⁰⁰

İsmâil Hakkı'nın tuhfe türünde yazmış olduğu eserlerinden tespit edebildiklerimiz on dört tanedir.¹⁰¹ Bunlardan bir kısmı üzerinde akademik çalışma yapılmıştır.

1. *Tuhfe-i Halîliyye*: Çalışma konumuz olan bu eser hakkında aşağıda detaylı bilgi verilecektir.

2. *Tuhfe-i Recebiyye*: Esmâ-i hüsnâdan bazı isimlerin şerhi olan bu eser, Bursevî'nin Şam seferi sırasında Şam valisi olan Receb Paşa'ya ithaf etmesi nedeniyle bu ismi almıştır. Receb Paşa, Şam'a geldiği vakit İsmâil Hakkı'yı meclisine davet etmiş ve ona bazı eserlerini okumak istediğini bildirmiştir. O da bu teveccühe *Tuhfe-i Recebiyye*'yi kendisine armağan etmek sûretiyle karşılık vermiştir. Eser, 1131/1718 yılının Rebiulevvel ayının başlarında tamamlanmıştır. (Bkz. Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, Nr. 1374 [müellif hattı]).

3. *Tuhfe-i İsmâiliyye*: İman ve amel konularının yanı sıra bazı tasavvufî öğütleri ihtiva etmekte olan bu eser, Bursevî'nin katıldığı Nemçe ve Erdel seferlerinde yol arkadaşı Lefkevîzâde Hacı İsmâil Piyâde'nin isteği üzerine 1331 tarihinde yazılmıştır. (Bkz. Selim Ağa,

⁹⁸ Öztürk, *İsmâil Hakkı Bursevî Seyr-i Sülûk Üç Tuhfe*, s. 9.

⁹⁹ Muslu, s. 23; Muammer Cengiz, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Hasekiye'sinin Birinci Bölümü (Metin ve Tahlil)*, (Yüksek Lisâns Tezi), Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 2007, s. 8; Namlı, s. 200.

¹⁰⁰ Akçe, s. 64.

¹⁰¹ Bursevî'nin te'lîf târihlerine göre eserlerinin listesi için Bkz. Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Kemâlnâme-i İsmâil Hakkı*, s. 10-13.

Hudâyî Bl. Nr. 459; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef., Nr. 3110; Hacı Selimağa Ktp. Hudâyî Efendi, Nr. 459, 58 vr.)

Bursevî, bu eserinde îmân ve amel konusunu ele aldıktan sonra, “vasiyet” adı altında insanın organlarını şerîat ve tarikat ölçüleri içerisinde nasıl idare etmesi gerektiğini anlatır.

4. *Tuhfe-i Bahriyye*: Bu eser, İsmâil Hakkı’nın zikir meclislerine katılan Hasbahçeler müfettişi Bahri Hüseyin Efendi’ye ithaf edilmiştir. (Bkz. Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa, Nr. 637/9). Eserde şu konular işlenmiştir: Kelâm, “Hû” kelimesinin açıklaması, kara ve denizin bazı esrarı, tevhid, basiretle nazar, Hakk’a vuslat, emanet ve hıyanet, suri ve hakiki aşk, kenz-i mahfi, cem ve fark, suri ve ma’nevi cennet, amel-i ma’nevi.

5. *Sülûk’l-mülûk (Tuhfe-i Âliyye)*: Sırât-ı müstakîm, vezirlik mertebesi, Hz. Ali’nin duası ve ibadet şekilleri gibi konuların ele alındığı bu eser, Ali Paşa’ya sunulmuştur. Ağırlıklı olarak melik, insanı kâmil, sultân ve halîfe konuları üzerine açıklamaların yer aldığı bir eserdir. (Bkz. Âtîf Efendi Ktp., Nr. 1412/1; Selimağa Ktp., Emir Hoca Kemankeş, Nr. 210, vr. 35).

6. *Tuhfe-i Hasekiyye*: Bursevî, Serhasekiyan Tûbâzade Mehmed Ağa’ya ithaf eserinde (Bkz. Ankara Üniversitesi, DTCF Ktp. İsmâil Saib Sencer, Nr. 2029, 379 vr. [müellif hattı] . Osmanlılarda uzun süre varlığını devam ettiren müesseselerden söz etmekte, teşkilatlardaki sayı ve vazifeleri tasavvufî perspektiften işlemektedir.

Eserde incelenen konuların bir kısmı şunlardır: Kelime-i Tevhîdin şerhi, Peygamberimizin soyu, sultân-ı a’zam, vezir-i a’zam, muftî’l-en’am (şeyhulislam), Rumeli kadıaskeri, Anadolu kadıaskeri, Rumeli emiru’l-umerası, Anadolu emiru’l-umerası, yeniçeri ağası, enderun ağaları, daru’s-saade ağası, nakibu’l-eşraf.

7. *Kitâbü’s-Sülûk (Tuhfe-i Vesîmiyye)*: Bursevî’nin 1133/1720 yılında padişâh III. Ahmed’in Enderun ağalarından olan Vesîmi mahlaslı Seyyid Ahmed Ağa’ya hediye ettiği bu eserde (Bkz. Nur-i Osmâniyye, Nr. 2222), İbn Arabî’nin *Fususul-Hikem*’indeki anlaşılması güç bazı beyitlerin şerhi yapılmıştır. Eserde ele alınan başlıca konular şunlardır: Tasavvufî seyr u sulûk, mubayaa ve gereği, tarîk-i teaffuf, sufi-i muteaffif, ulu’l-emr, şeyh edinme, ilm-i ledun, ma’rifet ve kısımları, teganni, halvet, sohbet ve kısımları, uveysilik, istiğfar, tarîkatın luzumu, zikir telkini.¹⁰²

8. *Tuhfe-i Atâiyye*: İsmâil Hakkı 1132’de Şam dönüşü Üsküdar’da yazdığı bu tuhfeyi, Tekirdağ’da Rodosuk denilen yerde kendisine intisâb eden Hacı Muhammed Atâî’ye armağan etmiştir. (Bkz. Bağdatlı Vehbi, Nr. 1537). Konuları i’tibârîyle tasavvufun düşünce boyutu ön plandadır. *Tuhfe-i Ataiyye* genel olarak şu konulara temas etmektedir: Ârif ve muhakkık farkı, Celvetiyye, kemâl-i ademi, niyet, nefis, insan-ı kamil, kutbiyyet, ruh ve cisim farkı, kalb, Ka’be, vahdet-kesret, mertebe-i velâyet, ma’rifet ve ma’rifet nurunun tesirleri, Kur’ân, bey’at,

¹⁰² Öztürk, *İsmâil Hakkı Bursevî Seyr-i Sülûk Üç Tuhfe*, 113.

nubuvvet, sultân, tezevvuc-i ma'nevi, hatmu'l-enbiyâ ve evliyâ, Haremullâh, Harem-i Nebî, Harem-i Süleymân, hilâfet, tevhîd.

9. *Tuhfe-i Ömeriyye*: İsmâil Hakkı'nın müridlerinden Ömer Üsküdarî'ye ithaf etmek üzere kaleme aldığı tasavvufî bir eserdir. (Bkz. Mihrişâh Sultân, Nr. 162, 92 vr. [müellif hattı]) Bursevî burada kelime-i tevhîdi ve tevhîdin kısımlarını detaylı bir biçimde ele almıştır. Ayrıca esmâ konusunu da tafsîlatlı olarak izah etmiştir. Eserdeşu konular işlenmiştir: Tevhîd, halvet ve celvet, suluk, istimdadın câiziyyeti, mertebe-i esmâ, hatm-i nübüvvetin sebebi, sultân, Ömer isminin şerhi, eimme-i erba'a, Ebû Hanife'nin şahsiyeti, îmân ve ihsân, vahdet-i vucûd, telkinu's-Şeyhin mâhiyeti.¹⁰³

10. *Risâle-i Bahâiyye*: İsmâil Hakkı bu küçük Türkçe risâleyi Üsküdar'da otururken Bursa'da bulunan oğlu Bahâeddîn Muhammed için yazmış ve onun adına izâfe etmiştir. Celvetî evrâdı, esmâ-i isnâ aşer, esmâ-i ilâhiyyenin bazı hakâyıkı, nâfile namazlar gibi konuları ele alır.

11. *Risâletü'l-Umâriyye*: Eş-Şeyh Umâre el-Mısıri'ye hediye edilen risâle, İmam Şâfiî'nin Kullemâ zekareke'z Zâkirûn..." sözünün arapça şerhine dâirdir.

12. *Risâle-i Mânâ-yı Şerîf-i İsm-i Muhammed*: Seyyid Mehmet Efendi'ye hediye edilen bu risâle Muhammed isminin ve harflerinin tasavvufî yorumu hakkındadır.

13. *Şerh-i Ebyât-ı Fusûs*: İsmâil Hakkı'nın Yunus Emre'ye atfettiği "Adım adım ilerubeş âlemden içeru" mısraları ile başlayan ilâhisinin Türkçe şerhidir.

14. *Risâle-i Hüseyiniyye*: Bahrî Hüseyin Efendi için te'lif edilmiştir. Risâle Hüseyin isminin tasavvufî yorumu hakkındadır.¹⁰⁴

2.2. TUHFE-İ HALÎLİYYE'NİN TE'LİF SEBEBİ

İsmâil Hakkı Bursevî *Tuhfe-i Halîliyye*'yi kardeşi Halîl Çelebi'nin ilm-i hâlde dâir bir risâle yazma talebi üzerine kaleme almış ve ona ifhâf etmiştir.

Bursevî eserin giriş kısmında te'lif sebebiyle ilgili şunları yazmıştır:

"Ahî-i kebîrim Halîl Çelebi (İlm-i hâlde) bir risâle-i câmia imlasın ilkâ ve mütâlaasıyla tezciye-i evkât edecek bir eser-i nâfi' tahrîrin istid'a ettikde sırr-ı irâdet ve cebîn-i ihtiyâr ceyb-i müsamahaya çekilmiş zira mezraa-i âmale o ana kadar nice muhtasarat ve mütevelat tohmı ekilmiş idi. Kimi ahkâm ve şerâyi' ve kimi maârif ü hikem ve hakâyıktan ki elsine-i muhtelif üzere câri ve hükmü nazm u nesr ehline

¹⁰³ Bu tuhfelerin tanıtımında su eserlerden yararlanılmıştır. İsmâil Hakkı Bursevî, *el-Vâridât*, BEYBEK, Nr. 67, vr. 13b., Akçe, 64-69; Namli, 183-200; Namli, "İsmâil Hakkı Bursevî", XXIII, 104-106; Ayni, *Türk Azîzleri*, I, 238-257.

¹⁰⁴ Namli, 217.

sâridir. Maahaza sinn ü sâl dekkakatü'r-rikâb olan mâbeyne's-sittin ve's-sebîne dâhil ve erkân-ı vücûd mütezazel ve eczâ-i binâ-i heykel ve kuvâ mütehalhıl olduğundan mâ-'adâ makâsât-ı şedâid-i dehrden hâlim yaman ve vird-i zebânım subh ü mesa "emân Ya Allâh emân" olub işârât-ı İlâhiyye mucebince bir dârdan bir dâra hicret ve bir makâmdan bir makâma nüzhetten evrâk-ı nizâmım perîşân ve zimâm-ı emrim kabza-i cebrde keşân ber keşân idi bi'l-ahire Dimaşku'ş-Şam'da ber-muceb-i kaza-yı mübrem müddet-i ikâmetim tamam ve telvihât-ı ervâh-ı kudsiyye ile cânib-i Üsküdar'a şedd-i hizâm ettiğimde mezkur biraderin hukûkılâh-ı âmâle ve ca'l-i ile'l-hayra misâle sûret-italebiâyine-i hatıra aks eyledi gördüm ki sinn-i ömrüm heftadi güzere etmeğe karib oldu ve afitab-ı ruh zevale meyl edip mağrib-i fenâya duhule az kaldı."¹⁰⁵

Ah kim solsa gerek berg-i vücûd

Yerlere düşse gerek her mevcud

Kesilüp feyzi bu bağın âher

Kuruyub kalsa gerek çeşme-i cûd

Bu ma'nâya binaen bi-tarîki'l-ihtisâr vaz'-ı kalem olundu ve ibarâ-tı Türkî eshel ve eyser kılındı ta ki tekellüfden beri ta'ammülden arî olub mazmunu dâire-i fehme dâhil ve nefî amme ve hassaya şâmil ola. -Ve minallâhu'l-imdâd minhü'l-mebdei ve'l-meâd-

Eserin sonunda ise te'lif tarihiyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

İşte bu Tuhfe-i Halîliyye Üsküdar'da eyyam-ı ma'dudedede yazılıb tamam oldu ve şerayi' ve hakaikdan deruni sadef var mervarîd doldu ve kalem mesh olunub kalemden kondu ve etraf dehân-ı devât midâd-ı siyâhdan yundı. Nitekim demişlerdir, gâyet gel müteharrik sükun ve nihâyete gel müttekûn en la yekûn. Ve tamamı bin yüz otuz üçüncü şehr-i muharremin dördüncü yevm-i sülûsanın asrında vaki oldu.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 4b-5a.

¹⁰⁶ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 99a.

2.3. TUHFE-İ HALÎLİYYE’NİN USLUBU, KAYNAKLARI VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.3.1. İçeriği ve Uslûbu

İsmâil Hakkı’nın bu eseri yaklaşık 69 yaşında yani vefâtından beş yıl önce yazdığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Şam’dan Üsküdar’a dönüş seyahatini 1132-1720 de yapmıştır. Vefat yılı ise 1137-1725’ tir. Yazılış tarihini dikkate aldığımızda müellifin bu eserinin olgunluk dönemi eserlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

İsmâil Hakkı Bursevî’nin Türkçe şerh ettiği eseri uslûb ve metod açısından incelediğimizde kadim gelenekte yaygın olan özellikleri taşıdığını görürüz.

Eserin başında “besmele-i şerîf”ten sonra,

Evvel na ‘t-ı Bâri eyleyelim

Sonra maksûd ne ise söyleyelim

beyti ile başlayan on dört beyitlik gazel nazım şeklinde bir manzume ile açmıştır. Giriş bölümünde İsmâil Hakkı kendini tanıtmış, eseri neden yazdığını beyân etmiştir.

Bursevî *Tuhfe-i Halîliyye* de konuları anlatırken konu hakkında önce genel bir bilgi vermiş sonra onu açıklayacak ve düşüncelerini pekiştirecek içine doğan duyguları sırayla izah etmiştir.

Arapça ifadelere ve Farsça beyitlere yer vererek edebî bir estetik katmış, âyet ve hadîslere atıfta bulunmuştur. Ayrıca eserdeki Arapça ve Farsça ifadeleri de kısmen tercüme etmiş ve açıklamıştır. Genel olarak soyut ya da anlaşılması zor bir meseleyi açıklarken somut benzetmelerle ya da kişileştirmelerle meselenin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca Bursevî düşüncelerine ya da açıklamalarına muhalif olabilecek muhtemel sorulara da cevap vermiştir. Eser de itikadî ve fikhî konular tasavvufî harmanlanarak sunulmuş ana teması da İmân ve Şû’beleri oluşturmuştur. Diğer konuları da müellif, “İmânın bir diğer şû’beside şudur” diyerek alt başlıklar vererek açıklamıştır.

Eserin muhtevâsını incelediğimizde genel olarak şu konulardan bahsedildiğini görüyoruz:

¹⁰⁷ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 99b.

Îmân (vr. 6^b), İmanın şû'beleri; Tevbe (vr. 21^a), Nezafet ve Taharet (vr. 30^a), Kurbân (vr. 35^b), İ'tāk ('Atk-ı Rakabe vr. 43^a), Nush (vr. 48^a), Ahde Vefa ve va'adil Encaz (vr. 51^a), Kıraat-i Kur'ân (vr. 54^a), İttiba-ı Sünnet (vr. 63^a), Zühd (vr. 70^a), Hıfzü'l -Harâm (vr. 74^b), İmâtati'l-ezâ ani't-tarîk (vr. 83^b).

Bursevî hemen hemen her bölümden sonra, umumiyetle gazel şeklinde bir manzumeyle mevzuyu açıklamıştır. 10 adedi dörtlüklerle, 3 adedi beyitlerle yazılmış toplamda 35 manzûme mevcuttur. Manzûmeler 10 heceden oluşmuş ve âruz vezni kullanılmıştır. Eser bütünyle 11 satırlık sayfalar halinde yazılmıştır. Müellif bazı yerlerde harekeye müracaat etmiştir.

Her ne kadar matbu nüsha elimizde bulunsa da, biz başlangıçta –müellif nüshası elimize geçmeden- çalışmayı tenkitli neşir olarak düşündüğümüz için diğer bütün yazma nüshaları inceledik. Bunlardan müellif nüshasına en yakın ve en eski tarihli nüsha olan Mihrimâh Sultân nüshasını tercih ettik. Nüshaların ne gibi değişikliklere uğradığını görmek için incelerken birçok yerde kelimeler ve cümlelerin atlanmış olduğunu gördük. Yine pek çok hadîsin yazımında yanlışlıklar tespit ettik. Bunları dipnotlarda belirttik. Konuların çoğu dağınık olarak ve plansız bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca eserin önemli bir kısmında konu başlıkları yan başlıklar şeklindedir ve kırmızı yazılmıştır.

Eserin müellif hattı olan nüshasını, yazarın imlâsına sâdik kalarak Türkçe harflere transkribe ederek aktarırken, müellif nüshası ile matbu nüsha arasındaki farklılıkları tahkik ettiğimiz metnin altında dipnotlarda belirttik. Bunu yaparken de matbu nüshayı MN, el yazma nüshayı (Mihrişah Sultân Nüshasını) ise YN rumuzuyla gösterdik.

Eski ediplerimiz Arapça ve Farsça yazılmış kitaplarda muteber olan o zamanın usûlüne göre bir meseleyi tasvir ederken onu açıklayacak ve kuvvetlendirecek düşünceleri nazmen de ifade ederlerdi. İncelediğimiz 99 varaklık eserde, bazen hiç de kolay olmayan bu kaideye İsmâil Hakkı Bursevî'nin de uyduğunu gördük. Bu nedenle de eserin onun üslûbunu aksettiren güzel bir örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Tuhfe-i Halîliyye metnini hazırlarken, mesaimizin çoğunu metni doğru bir şekilde okunmaya ayırdık. Eser dili bakımından bize âdeta bir çeşni sunmaktadır. Bu da bize zaman zaman tatlı meşakkatler yaşatmıştır. Sözlüklerden istifade ederek ve okuyamadığımız yerleri sorarak metni yanlış okuma ihtimâlini en aza idirmek için

gayret gösterdik. Kimi kelimelerde tereddüt ettiğimizde, müellifin koymuş olduğu harekelere göre okuduk ve yazdık.

2.3.2. Kaynakları

2.3.3. Kur'ân-ı Kerîm

Müellifimizin, eserinde birinci derecede başvurduğu kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. O, Kur'ân'a hâkimdir, hemen her mevzûda âyetlere yer vermiş, konu ile ilgili âyetleri satırlara ustalıkla yerleştirmiştir. Âyetlere, “kıratte şu şekildedir” diyerek ; قال تعالى veya اشار قوله تعالى vb. ibârelerini kullanarak işâret etmiştir. Yine; “Kur'ân'da gelir”, “Tenzilde buyrulur” veya sâdece “gelir ki” ifâdelerinden sonra Kur'ân âyetlerine atıfta bulunduğu da olmuştur.

Bursevî, âyet-i kerîmeleri konu ile ilgili olarak ya sadece metinlerini vermiş, ya da âyeti zikrettikten sonra duruma göre tefsirini yapmıştır. Âyetler bir veya birkaç kelime halinde alınarak sarf, nahiv ve işârî yönden tahlil etmiş, mevzunun başında veya sonunda âyette geçen hakikat husûsunda okuyucuyu uyanık olmaya, teemmül etmeye dâvet etmiştir. Metin içerisindeki âyetlerin üst kısmına kırmızı çizgi çekilmek sûretiyle okuyucunun hem dikkati çekilmiş hem de esere estetik bir görünüm kazandırılmıştır. Müellifin *Tuhfe-i Haliliyye*'de atıf yaptığı âyetleri şu şekilde gösterebiliriz:

Sûre Adı	Sûre No	Âyet No	Varak No
Bakara	2	210	10b
Enbiyâ	21	91	10b
Muhammed	47	19	16a
İsrâ	17	72	19a
Yunus	10	72	21a
Araf	7	201	25a
Tahrim	66	6	25a
Meryem	19	28	25b
Mü'minun/Mearic	19-70	2-23	26b
Furkan	25	70	28a
Bakara	2	222	29b

Ahzab	33	60	30b
Ahzab	33	33	31a
Bakara	2	125	35a
İnsan	76	25	42b
Meryem	19	93	43b
Mearic	70	4	43b
Nur	24	15	44b
Enbiyâ	21	183	49b
Meryem	19	83	49b
Bakara	2	40	51a
Bakara	2	254	51a
Enbiyâ	21	107	51b
Fatiha	1	4	68a
Araf	7	179	69a
Fecr	89	19	71b
Fetih	48	10	75a
Nisa	4	34	75a
İsrâ	17	79	76a
Müzzemmil	73	9	80a
Ahzab	33	56	80a
Dûhan	44	29	80b
Zümer	39	9	85b
Araf	7	23	90b

2. 6. 2. Hadîs-i Şerîfler

Bursevî'nin eserlerinde naklettiği hadîslerin önemli bir kısmı, sahîh olmakla birlikte hadîs tekniği bakımından zayıf ve mevzû kabûl edilen rivâyetler de mevcûttur. Bursevî eserlerinde hadîsleri senetsiz olarak zikretmesi sebebiyle hadis ulemâsınca eleştirilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ İsmâîl Hakkı'nın hadîs anlayışı konusunda Bkz. Seyit Avcı, *Sûfîlerin Hadîs Anlayışı, Bursevî Örneği*, Ensâr Yay., Konya 2004, s. 282-284.

Ancak o, mutasavvıf kimliği nedeniyle eserlerinde sūfîlerin diğer ilim mensûplarından daha üstün olduğunu, dîni onlardan daha iyi anlayıp yaşadıklarını iddia etmiş, bu mânevî otoritesini her alanda olduğu gibi hadîs sâhasında da göstermeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak, hadîslerin Hz. Peygamber'e âit olduğunu gösteren isnad sistemini ciddî bir şekilde tenkit etmiş, muhaddislerin ve hadis ülemasının kullandıkları isnad sistemine karşı, hadîslerin doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in kendisinden alınabileceğini, ravî zincirine karşı hadîslerin keşif yoluyla alınabileceğini söylemiş, keşif yoluyla "âli" isnad elde edildiğini, keşfin muhaddisler tarafından kullanılan isnaddan daha güvenilir ve daha üstün olduğunu öne sürmüştür.¹⁰⁹

Bursevî'nin bu anlayışına "Ben gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim ve mahlûkâtı yarattım"¹¹⁰ kudsî hadîsini örnek olarak verebiliriz. Bu hadîsi İslâm âleminde iştihar bulmuş sahîh hadîs mecmûalarında bulmak mümkün değildir. Ancak hadîs ile ilgili olarak "*Kenz-i Mahfî*" adıyla bir eser yazan müellifimiz eserin girişinde bu hadîsin Arapça metnini verdikten sonra şu îzâhı yapmaktadır:

"*Fütûhat-ı Mekkiyye*'de hadîsin keşfen sahîh, naklen gayr-ı sâbit olduğu yazılıdır. Yâni bu hadîs-i mezkûr gerçi inde'l-huffâz sâbit değildir. Nitekim İmâm-ı Süyûtî, "*Dürer-i Münteşire*" nam kitâbında "Lâ asla leh (aslı yoktur)" der. Fe-emmâ inde'l-mukâşifîn sahîhtir. Zîrâ huffâz, sened ile nakleder, mukâşifûn ise fem-i Nebvî'den bizzat ahzedip söylerler. Bir nesnenin sened-i mâlûmu olmamaktan fînefsi'l-emr adem-i sübûtu lâzım gelmez. Belki keşf sahîh olunca esahh olur. Zîrâ keşfte vehim ve hayâl olmaz."¹¹¹

Bursevî, hemen hemen bütün eserlerinde olduğu gibi *Tuhfe-i Halîliyye*'de de hadîs metinlerini senet vermeden, doğrudan nakletmiş, maksadının sened değil, metin olduğunu hissettirmiştir.¹¹² Eserde tesbît edebildiğimiz kadarı ile mükerrerlerle birlikte yüz kadar hadîs-i şerîfe atıf yapılmıştır. Zikredilen hadîslerin tamamına yakının kaynağına ulaşılmıştır.

¹⁰⁹ Avcı, s. 297.

¹¹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 132., Aliyyü'l-Kari, *el-Esraru'l-Mevdu'a-fi'l-Ahbari'l-Mevdu'a*,

Tahkik: Muhammed b. Lutfî, es-Sabbağ, 2.b., Beyrut 1986, s. 269.

¹¹¹ Bursevî, *Kenz-i Mahfî*, ss. 17-19; *Kitâbü'n-Netîce*, I, 85, 48, 325, 389, 437; Bu hadîsle ilgili yorumlar için Bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadîs Şerhi*, İstanbul 1990, s. 91; Avcı, s. 265-270.

¹¹² Avcı, s. 283; Bursevî'nin hadîşçiliği hk. Daha geniş bilgi için Bkz. Hikmet Gültekin, *İsmâil Hakkı Bursevî Kırk Hadîs Şerhi*, (Haz. Hikmet Gültekin), İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 35-115.

Bursevî bu eserinde hadîsleri “Rasûlüllâh sallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu” veya “Hadîste gelir, Müslim de gelir” diyerek nakletmiştir. Zaman zaman mevzuyu açmak, kendinin veya şeyhinin sözlerine bir mesned bulmak üzere, konu ile alakalı nakiller yapmıştır. Verdiği hadîslerin manalarınında yer verdiği olmuştur.

2. 6. 3. İsmi Geçen Şahıslar

Tuhfe-i Halîliyye’nin günümüz harflerine aktarmış olduğumuz 99 varaklık metni içinde 55 farklı isim, 100’den fazla yerde zikredilmektedir. Bunu bir tablo ile şöyle gösterebiliriz.

No	İsim	Varak No	No	İsim	Varak
1			25		
2			26	İbni Abbas, Hz. Âdem, Hz. Meryem, Hz. Harun	26a
3			27	Yunus Emre	27a
4	Halîl Çelebi	4b	28	Hz. Lokman	28a
5			25		
6			30		
7			31	Selmâm-ı Farisî	31b
8			32		
9			33	Hz. İbrahim	33b
10	Hz. Mûsâ, Hz. İsa	10b	34	Hz. Talha, Hz. Ali	34a, 34b
11			35	Hz. Âdem	35b
12	EbûYezid Bistâmî, Nesîmi	12b	36	Hz. Âdem	36a
13			37	İmâm-ı Âzam, İmâm Ahmed	37a, 37b
14			38		
15			39		
16	Müslim	16b	40	Hz. İbrahim	40b

				Hz. İsmâil	
17			41		
18			42		
19	Hz. Davut, Hz. İsa	19a	43	Hz. İsmâil	43a
20			44		
21			45		
22			46		
23	Hz. Âdem Sultân Selim, Sultân Korkut	23b	47		
24			48		
49	Hz. Eyyûb, Hz. Zekerîyya	49b	75		
50	Hz. Ali	50a	76		
51			77		
52			78	Hz. Şuayb, Safûra, Hz. Mûsa, Ümmü Seleme	78a
53			79		
54			80		
55	Hz. Ömer, Hz. Osman, Sâid b. Cübeyr, Ebû Hanife, Harun Reşid	55a, 55b	81		
56			82		
57			83	Rüstem ü Sührâb	83a
58	Hz. İsâ Ebû Hanife	58a, 58b	84		
59	MustafaÇelebi (İsmâilHakkı	59b	85	Şîrâzî	85b

	Bursevî'nin Babası)				
60			86		
61			87	Ebû Hanîfe	87a
62	Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Âişe	62a	88	Fahreddin er-Râzi, Muhammed Şehristani	88b
63			89	Yezîd, Haccâc Zâlim, Timurlenk, Teftâzânî	
64	Hz. Osman	64b	90	Hz. Âdem	90b
65			91		
66			92		
67	İmâm-ı Âzam	67a	93		
68	İmâm Mâlik, İmâm Âzam, Muhyiddin İbnü'l-Arabî	68a	94		
69	Şeyh Vefa	68b	95		
70	İbrahim b. Ethem, Şeyh Attar, Ebû Hamid, Ahmed el-Gazzâlî	70b	96	Kuhistânî	96a
71			97	Şeyh Attar, Osmân Fazlî	97a
72			98	İbrâhim Ethem	98a
73	İbrahim b. Ethem, Hz. Süleymân, Hz. Yûsuf, Kemâl Hoca, Şems Tebrîzi, Mevlânâ,	73a, 73b	99		

	Yahya Efendi				
74	Hız. İbrâhim	74b			

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Bursevî'nin çok geniş çerçevede bir ilmî ve irfânî birikimden beslendiği anlaşılmaktadır. Bursevî, bu irfanî geleneğin birikim ve tecrübelerine sahip çıkmış ancak “ene'l-hak” diyen Hallâc-ı Mansûr'u, “sırr”ı fâş ettiğine inandığı Niyâzî-i Mısrî'yi, Şeyh Bedreddin'i, birtakım Mevlevî, Kalenderî, Bektaşîler'i ve eksik taraflarını gördüğü diğer kişi ve zümreleri tenkit etmekten geri durmamıştır. Tasavvuf ehlinin ve özellikle vahdet-i vücûdun aleyhinde söz söyleyen ulemâyı da tarikat adına şerîatta ihmal ve gevşeklik gösterenleri de şiddetle eleştirmiştir.¹¹³

2.3.4. Fizîki Özellikleri

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz *Tuhfe-i Halîliyye*'nin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış müellif hattı Süleymânîye Kütüphânesi, Mihrişâh Sultân No: 165'de kayıtlı bulunmaktadır. Bursevî, eseri Şam seyahati dönüşü¹¹⁴ Üsküdar'da ikameti sırasında birkaç günde yazıp, 4 Muharrem 1133/1720 Salı günü ikindi vaktinde tamamlamıştır.¹¹⁵ Eseri 99 varaktan müteşekkildir. Bazı metinler harekeli olarak çoğunluğu ise harekesiz olarak yazılmıştır. Eserin bütününde satır sayıları aynıdır, tüm sayfalar 160X100, 130X80 mm ebadında 11 satırdan oluşmaktadır. Ön yüzü yeşil kağıt kaplı, rutubet görmüş bir cildi vardır. Söz başları kırmızıdır. 100b varakta ise yazım tarihi mevcuttur.

Yazıların estetik görünümü ve yazılış biçimleri yazım esnasında çok özen gösterilmediği hissi uyandırmaktadır. Yani yazım esnasında çok fazla estetik bir kaygı güdülmemiştir. Kapaktan sonraki 1b-2a varakta eserin bütününü özetleyen Allâh (c.c.)'ın varlığı ve birliği eserden müessire vahdet delili anlatılmaktadır. Ön kapak sonrası varakta (vr. 1b) beş satır halinde “Tuhfe-i Halîliyye, Burusevî İsmâil Hakkî Hazretlerinin Hattı Şerîfleridir, Sahîh” yazısı yer almaktadır.

¹¹³ Namî, “İsmâil Hakkı Bursevî”, XXIII, 103.

¹¹⁴ Bkz. *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 5b.

¹¹⁵ Bkz. *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 99b

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Süleymâniye Yazma Eserler kütüphânesi'nde eserin 5 farklı el yazma nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında da 2 el yazma nüshası daha mevcuttur.

1. Süleymâniye Kütüphânesi, Hayri-Abdî Efendi Bölümü No: 00052-001, [Talik]
2. Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 02669 [Talik]
3. Süleymâniye Kütüphânesi, Kasidecizâde Bölümü, No: 00740, [Nesih]
4. Süleymâniye Kütüphânesi, Mihrişâh Sultân Bölümü, No: 00165 [Talik]
5. Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 03909-003

[Rika] .

6. İBB Atatürk Kitaplığı, OE_Yz_1211, 64 yk., 19 st.
7. İBB Atatürk Kitaplığı, OE_Yz_1265/07, 138b-184a yk., 19 st.

Eserin matbu pek çok nüshası bulunmaktadır.

2.4. METNİN KURULMASINDA İZLENEN YÖNTEM

Çalışmamızda *Tuhfe-i Halîliyye*'nin yukarıda tanıtmış olduğumuz Süleymâniye Kütüphânesi, Mihrişâh Sultân No: 165'de bulunan müellif nüshasını kullandık. Tahkikte Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphâne'de 0111677 numarada kayıtlı bulunan matbu nüshadan yararlandık.

Metin tahkikinde takip ettiğimiz metodu şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Metin farklılıkları, rumuzlar belirtilmek sûretiyle dipnotlarda gösterilmiştir.
2. Bize göre mânâ ve metne en uygun kelime metin içine alınmıştır.
3. Metinde geçen âyetler harekeli ve koyu yazıyla yazılmış ve geçtiği sûre ve âyet numarası dipnotta gösterilmiştir.
4. Metinde geçen hadîslerin kaynakları, bulabildiğimiz ölçüde verilmeye çalışılmıştır.
5. Metinde geçen şahısların vefât tarihleri (ö.) ile gösterilmiştir.
6. Şahıslarla ilgili bibliyografik kaynaklar imkân nisbetinde belirtilmiştir.
7. Tahkikte esas aldığımız nüshanın varak numaraları metnin içinde, [] şeklinde gösterilmiştir.

Tuhfe-i Haliliyye metnini günümüz Türkçesi imlâsıyla hazırlarken MustafaTahralı'nın Ahmed Avni Konuk'un *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nde uyguladığı transkripsiyon usûlünü kullandık.¹¹⁶

Transkripsiyon esnasında uyguladığımız bazı yazım metotları aşağıda sıralanan hususlar doğrultusunda olmuştur.

1. Uzun heceler için uzatma işareti anlamında (^) kullandık. Fakat () ve (Ğ) harflerinin akabinde gelen uzun seslileri, söylenişleri dikkate alarak (ā) gibi yatık çizgili harflerle gösterdik.

2. Türkçe'de kullanılan pek çok kelimenin yazılışında geçen Arapça sâkin ayn harfi (ع) için ters apostrof (‘) sâkin hemze (إ) için ise düz apostrof (’) işaretini kullandık. Eserde geçen manzûmeleri kâfiyesine göre beyitler hâlinde ya da kıt’alar hâlinde yazıp, başlık kısmına da “li-muharrihi” kaydını düştük.

3. Osmanlı Türkçesi’nde çift “y”li kullanılan kelimeler; tamlamalar içerisinde çift “y”li, tamlama dışındaki tekil kullanımlarda ise tek “y”li olarak kullanılmıştır.

4. Kelime içerisinde anlam bütünlüğünü sağlamak için eksik yazım hatası olduğunu düşünüp bizim eklediğimiz harf ya da kelimeler köşeli parantez [] içinde belirtilmiştir. Anlama sıkıntısının yaşanmadığı durumlarda ise kelime eksik kalmışsa dahi buna gerek duyulmamıştır.

5. Müellif tarafından verilmeyen âyet-i kerîme ve hadisler ile diğer Arapça metinlerin anlamları dipnotta verilmiştir.

6. Hadîs-i şerîflerde önce Arapça metin, ardından köşeli parantez içinde anlamı ve kaynağı dipnotta verilmiştir. Hadîslerin metin ve anlam olarak bulunamayanları da, metni ya da anlamı farklı ama yakın olarak bulunanları da dipnotta zikredilmiştir.

7. Anlam itibâriyle ve okunuş/yazılış i’tibâriyle sözlükteki herhangi bir kelime ile irtibatı kurulamayan kelimeler müellifin koyduğu harekelere göre okunmuştur.

9. Bunun dışında bazı kelimelerin transkribesi esnasında bugün kullanılan dilin kuralları dikkate alınmıştır (Örneğin: anın/onun, idüb/edip, itmek/etmek, virdi/verdi, gelir/gelir, deyu/diye, iden/eden, egerçi/eğerki vb.). Bildirme ekleri de genellikle “dal” ve “re” ile gösterildiği için bunları -dır/dir, -dur/-dür şeklinde yazdık.

¹¹⁶ Mustafa Tahralı, “Takdim”, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Gelenek Yay., İstanbul 2004, I, 25-26.

10. Metin içerisinde anlamı verilen az sayıdaki Osmanlıca kelime için Ferit Devellioğlu'nun sözlüğü esas alınmıştır. Nadiren başka sözlükler de kullanılmıştır.

Ayrıca âyetlerin meallerini verirken metinde âhenk olması için Bursevî'nin meâlini¹¹⁷ tercîh ettik. Metin üzerinde bizim bir kayda değer bir tasarrufumuz olmadı, metne sâdık kalmaya özen gösterdik ve ne gördüysek onu yazdık.

11. Transkripsiyon esnasında el yazma ve matbu nüshada başlıklarda yer yer farklılıklar saptanmış bunlar dipnotlarda belirtilmiştir.



¹¹⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meali*, (Haz. Nedim Yılmaz), Damla Yay., İstanbul 2005.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TUHFE-İ HALÎLİYE'DE İŞLENEN KONULAR: İMÂN VE ŞÛ'BELERİ

3.1. TUHFE-İ HALÎLİYE'DE İŞLENEN KONULAR

Tuhfe-i Halîliyye'nin konusu îmân ve şû'beleridir. Bursevî, bu eserinde önce îmân konusunu ele almış daha sonra îmânın şû'beleri olarak zikrettiği hususları izah etmiştir.

Bursevî insanın ancak îmân'ın hakîkatine muttali olduktan sonra îmânın şû'beleriyle kâmil olacağını söylemiş ve bu şû'beleri şöyle sıralamıştır:

1. Tevbe (vr. 21a)
2. Nezafet ve Taharet (vr. 30a)
3. Kurbân (vr. 35b)
4. İ'tâk (vr. 43a)
5. Nush (vr. 47a)
6. Ahde vefa ve va'adi'l encâz (vr. 51a)
7. Kıraat-i Kur'ân (vr. 54a)
8. İttiba-ı Sünnet (vr. 63a)
9. Zühd (vr. 70a)
10. Hıfzü'l-Harâm (vr. 74b)
11. İmâtatü'l-ezâ ani't-tarîk (vr. 83b)

3.1.1. İMÂN

Sözlükte “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamındaki emn (emân) kökünden türeyen îmân, “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir. “Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek” mânasındaki “akd” kökünden türeyen i'tikâd da “îmân” karşılığında kullanılır.¹¹⁸

Terim olarak îmân genellikle “Allâh'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanır. Bu inanca sahip bulunan kimseye mü'min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslim denir.¹¹⁹

¹¹⁸ Mustafa Sinanoğlu, “İmân”, *DİA*, XXII, 2000, 212-214.

¹¹⁹ Sinanoğlu, XXII, 212-214.

İslâm âlimleri îmân olgusunun mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu durum Kelâm problemlerini oluşturmuştur. Bunlar; îmân nedir, îmânı oluşturan unsurlar nelerdir, îmânda artma ya da azalma sözkonusu mudur, îmân ve İslam kelimeleri arasındaki ilişki nedir?

Îmân anlayışındaki farklılıklar temelde şu iki noktadan kaynaklanmaktadır:

1. Amelin, îmânın rüknü olup olmadığı,
2. Dil ile ikrarın rükün mü, şart mı olduğu,

Ehl-i hadise göre îmân, tasdik, ikrar ve amelden ibarettir. Ne var ki ameli olmayanın îmânı kâmil değildir. İnkâr olmadıkça, amelsizlik veya büyük günah işlenek kişiyi îmândan çıkarmaz. Mutezile ve Havaric de îmânı aynı şekilde tarif ederler. Ancak onlara göre amel; îmânın rüknüdür ve ameli olmayan kimse mü'min sayılmaz. Bu iki görüş, amelin îmâna ait bir rükün olup olmadığı noktasındaki farklı anlayışları temsil etmektedir. İmanı, kalb ile tasdik dil ile ikrar diye tarif edenler de iki gruba ayrılmaktadırlar: Dil ile ikrarı, îmânın rüknü ve fakat dilsizlik ve ikrah halinde ortadan kalkan bir rükün kabul edenler. İkrar'ı îmânın rüknü değil, şartı kabul edenlere göre dil ile ikrar, dünyevi ahkâmın icrası açısından şart olmaktadır.¹²⁰

Elh-i Sünnet'e göre îmân ve islam terimleri aynıdır, birbirinden ayrılamaz. Çünkü îmân, Allah Tealâ'yı, haber verdiği emir ve yasaklarında tasdik etmekten ibarettir. İslâm ise O'nun ulûhiyetine boyun eğip itaat eylemektir.¹²¹ Sözlük anlamları itibariyle îmân tasdikten, İslâm da teslim olmak, iz'an ve itaatle inkıyad etmek, boyun eğmekten ibarettir. Tasdik mahalli kalp olup, lisan onun tercümanıdır. Teslim olmak ise kalp, lisan ve azaların hepsine şamildir.¹²²

Ehl-i Sünnet kelâmcılarına göre îmânın esası kalbin tasdikinden ibarettir, çünkü âyet ve hadîslerde îmân dilin ikrarına değil, kalbin tasdikine bağlanmıştır.¹²³ Tasdik mahiyeti de haberin ve haber verenin doğruluğunu kabul etmektir. Neye, nasıl ve niçin inanıldığıнын bilinmesi yönünden îmânın oluşumunda bilgi unsuru da önemli olmakla birlikte bilinen şeyin îmâna dönüşebilmesi için his ve kalp yoluyla benimsenmesi

¹²⁰ İsmâil Lutfî Çakan, "Hadis Edebiyatında İmânla İlgili Bölümlerin Değerlendirilmesi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5-6 İstanbul 1993 s. 259-260.

¹²¹ Nureddin Sâbunî, *Mâturidiyye Akaidi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2011, s.183.

¹²² Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2001, 114.

¹²³ Bkz. Mâide 5/41; Nahl 16/106; Hucurât 49/14; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's Sahîh*, İstanbul 1981, 41.

gerekmektedir. Mantıkta dış dünya ile ilgili önermeleri doğrulamak bir tasdikse de îmân değildir. Çünkü îmânın gayb, ahlâk, derunî, ferdî ve içtimaî hayatla ilgili boyutları vardır. İmanın terim anlamı ise dinî mânadaki tasdike açıklık kazandırmaktadır.¹²⁴

İmanın mahiyetiyle ilgili diğer bir görüş de onu sadece dilin ikrarı olarak kabul eden Mürcie'ye aittir. Bu görüş Muhammed b. Kerrâm'a (190/806) aittir. Mürcie'nin genel görüşü îmân; dil ile ikrar, kalb ile tasdiktir.¹²⁵ Onlara göre Hz. Peygamber'in kelime-i tevhîdi söylemeyi îmân için yeterli görmesi¹²⁶ bu kanâatin delilini oluşturur. Ancak Ehl-i Sünnet kelâmcıları bunu, gerçekte îmân etmedikleri halde Allâh'a ve âhiret gününe inandıklarını söyleyen münafıkların mü'min olmadığını açıklayan âyetlere¹²⁷ aykırı bulmuşlardır.

Hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem hadîslerde kullanılan "îmân" ile "islâm"ın birbirinden farklı kavramlar olup olmadığı hususu da ele alınan konulardan birini teşkil eder. Mu'tezilî ve Mâtürîdî kelâmcıları ile Ebû Tâlib el-Mekkî ve İbn Hazm gibi âlimler, kelimelerin terim anlamlarını göz önünde bulundurarak bunların aynı şeyi ifade ettiğini söylemiş, Eş'arî kelâmcıları ise sözlük mânalarından hareketle aralarında fark gözetmeyi tercih etmişlerdir.¹²⁸

Bursevî, Hanefî-Mâtürîdî¹²⁹ (ö. 333/944) ekolüne mensup biri olarak genel itibâriyle îmân ve İslâm kavramları arasında bir farklılık gözetmemiştir. Bu kavramları birbirinin müteradifi ve birbirini tamamlayan iki terim olarak görmüştür. Ona göre; "inanmak anlamına gelen îmân, aslında sıfat-ı kalbiyye olan tasdiktir ve bir ağacın çekirdeği veya bedeni gibidir ki asıldır. Ona İslâm demek fûrû'u i'tibâriyledir ki a'mâl-i sâlihâdır. Çünkü asıl bilâ-fûru' ve fûru' dahi bila-asl olmaz." Bursevî îmânın aslının İslâm olduğunu, îmânın İslamsız, İslâmın da îmânsız olamayacağını söyler. Yani mü'min olan müslim, müslim olan da mü'mindir. "Sâlih ameller ise İslâm'ın şû'beleridir. Kök olmadan dal olmaz, dalsız kök de olmaz."¹³⁰

İslâm, itâ'at fiilleri anlamına gelmektedir. İtâ'at fiilleri olarak amel, îmâna dâhil olduğu için îmân, islam'ı kapsamaktadır. Bursevî bu kavramları birbirinin müteradifi ve

¹²⁴ Tefâtânî, *Şerhu'l-Âka'id*, (Nşr. M. Adnân Dervîş), Beyrut 1411/1991, s. 189.

¹²⁵ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie'nin Rolü*, TDV. Ankara 2000, s.128.

¹²⁶ Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1981, Cihâd, 102.

¹²⁷ Bkz. Bakara 2/28.

¹²⁸ Sinanoğlu, XXII, 212-213.

¹²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Mâtürîdiyye", *DİA*, XXVIII, 172.

¹³⁰ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 6b.

birbirini tamamlayan iki terim olarak görmekte, amelleri îmâna dâhil ederek itâat fiillerini îmânın bir cüzü olarak kabul etmekte, kök-dal metaforu kullanarak îmân ve islamı özdeş kabul edip, bu özdeşlikte; tasdik ve teslimi, kök ve dalın zorunlu birlikteliği ile açıklamaktadır. Bursevî bu yaklaşımıyla neticede îmânsız İslâm'ın ve İslâm'sız îmânın kurtuluşa vesile olamayacağı vurgulamaya çalışmıştır.¹³¹

İslâm âlimleri arasında dinî hayatın bütünlüğü açısından îmânla amel arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu ihtilâf yoktur. Ancak Hâricî, Mu'tezilî ve Şîî kelâmcıları ameli îmândan bir cüz kabul etmişlerdir. Bu âlimler, hangi itâ'atin îmândan sayıldığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerse de genel olarak Hâricîler büyük günah işleyen ve ilâhî emirlerden birini terk edenin kâfir olduğunu, Mu'tezile ile Şîa, büyük günah işleyenin îmândan çıkmakla birlikte küfre girmeyip ikisi arasında bir yerde (el-menzile beyne'l-menziyeteyn) bulunduğunu, işlediği günahtan dolayı tövbe etmeden öldüğü takdirde ebedî olarak cehennemde kalacağını ifade eder. Sünnîler'e göre Kur'ân-ı Kerîm'de "îmân edenler ve sâlih amel işleyenler" diye sıkça tekrarlanan âyetler, îmânla amel arasında sıkı bir ilişkinin mevcudiyetini hissettirmekle birlikte bu ilişkinin atıf edatıyla kurulması ve gramer açısından atıf terkinde yer alan iki tarafın birbirinden ayrı şeyler olması kuralı çerçevesinde amel olmaksızın îmânın teşekkül etmesi mümkündür. Mâtürîdî, "ey îmân edenler" hitabıyla başlayan bazı âyetlerde¹³² amel bakımından eksiklik içinde olan mü'minlerin uyarıldığına ve amellerinin eksikliğine rağmen onlardan mü'min diye bahsedildiğine dikkat çeker.¹³³

İman amel ilişkisine dâir ileri sürülen deliller farklı görülmekle birlikte bunların yine de birbiriyle irtibatlı olduğunu söylemek mümkündür. Zira dinin temel hükümlerine îmân edilmesi hayatın bu hükümlere göre düzenlenmesini gerektirir. İslâm, îmânın hayata yansımalarını ister. İmanın amele tesir ederek onu kemiyet ve keyfiyet yönünden daha iyi bir konuma getirdiği, amelin de îmânı kuvvetlendirdiği, bu açıdan aralarında olumlu ve olumsuz etkileşimlerin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu çerçevede tartışılan konulardan biri de îmânın artması veya eksilmesi meselesidir. İmanı sadece kalbin tasdiki, sadece dilin ikrarı veya kalbin tasdikiyle beraber dilin ikrarı şeklinde tanımlayanlar îmânın artma ve eksilme kabul etmeyeceğini ileri sürerken, ameli îmândan bir cüz sayanlar onun artıp eksilebileceğini düşünürler. İbn Hazm'ın yanı

¹³¹ Sinanoğlu, XXII, 214.

¹³² Nisâ 4/59; Tevbe 9/38; Hadîd 57/28.

¹³³ Sinanoğlu, XXII, 213.

sıra selef âlimleri îmânın artıp eksilebileceği görüşünü benimsemiş, Mâtürîdîler’le Eş‘arîler’in çoğunluğu îmânın artıp eksilmesini mümkün görmemiştir. İmandaki artıştan bahseden bazı âyetler ise¹³⁴ îmânın kuvvetiyle te’vil edilmiş, îmânın tasdik yönünden değil kemâl ve kuvvet i’tibâriyle üstün olabileceği şeklinde anlaşılmıştır.¹³⁵

Bursevî ehl-i Sünnet mezhebinin şerîatin usûllerine muhâlefet olmaması şartıyla îmân-ı mücerredin cehennemde ebedî kalmaya mâni ve ebedî azâbı dafi’ olduğunu hatta dağ başlarında ve etraf-ı âlemde ve zaman-ı fetrette olanların bile vahdaniyet-i Hakkı nmağrifetlerinden faydalanabileceklerini, ism-i Rahmân’dan bilâhare şefâ‘at bulacaklarını dile getirmektedir.¹³⁶

Bakma erbâb-ı ukûl efkârına arasına

Kimse girmez kul ile vallâhi Hak arasına

Hak Teâlâ ger azâb ede veya afv eyleye

Hiç mümkün mü karışmak bir karış orasına

Küfürle giden cehennemde muhalledir ebed

Kimse hat çekmez ezelde emrinin tuğrasına

Sende yetmiş bin hicâbı Hakkı’ya geçtin ise

*Mâsivanın bakma gayrı ağıyla karasına*¹³⁷

Bursevî bu görüşleriyle İmâm-ı A’zam Ebû Hanife (ö. 150/767), İmâm Maturidî (ö. 833/942) ve onların yolunu takip edenlerin savunduğu gibi îmânın amel ile bir olduğuna işaret etmiştir.

Bursevî, Cumhur-u mütekellimînin îmân’ın dil ile ifade edilmesi hakkında ihtilaf yaşadıklarını yine fukaha, muhaddisin de hakikatın îmânın bir rûkû olduğunu söylediklerini hatırlatır. Bunların Müslümanın Kelime-i Şehadet’i diliyle söylemeleri gerektiğini söylediklerini Cumhur-u Muhakkikin de ise; kalbi gerçekte sağlam bir îmâna sahipse buna gerek olmadığına kail olduklarını söyler. Bu görüşü savunanlara göre bir insanın eğer yaşantısında müslümanlık alametleri yoksa, ona inanılmaz, ölünce namazı kılınmaz, müslüman mezarlığına konulmaz, zekâtı alınmaz. Ebû Mansur Maturidî de bu

¹³⁴ Enfâl 8/2; Tevbe 9/124; Fetih 48/4.

¹³⁵ Sinanoğlu, XXII, 212-214.

¹³⁶ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 7a.

¹³⁷ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 7a.

mezhebdendir.¹³⁸ Fırâk-ı Dalleden Mürcie taifesinin görüşü ise, “açıktan kelime-i şehadeti söyleyen insanın inancı olmazsa da müslümandır” şeklindedir.¹³⁹

Bursevî, “Pes kalpte ilim ve mârifet ve îtikâd lâzım geldi yoksa mücerred şehâdet-i lisân kifâyet etmedi. Şu kadar vardır ki ikrâr bi’l-lisân etmeyen âsim olur. Zîrâ lisân kalbin tercümânıdır”¹⁴⁰ diyerek kalp ile tasdik öneminde değinmekle beraber, kalbin tercümanı olarak nitelediği dil ile ikrarın da gerekliliğini belirtmektedir.

Bursevî’ye göre îmânı ikrarda farklı lafızlar kullanılır. Bunlardan en çok kullanılanı “Âmentü billâh”tır. O’na “Tafsîlî îmân” derler. Tafsîlî Îmân ise; Allâh vardır ve birdir, vâcibü’l-vücûddur, cemi’-i sıfât-ı kemâliyye ile mevsufdur, şerik ve nazîri yoktur ve Resulullâh, Hak’tan her ne getirdiyse iz’an ve kabul etmek ve bunu kalbi ile tasdik ederek sabah ve akşam lisânı ile tekrarlamaktır.¹⁴¹

Bursevî’ye göre Allâh akıl ile bilinmez. Rasûlullâh’ı bilmek belki Hakkı bilmekten daha zordur. Zîrâ Hakk’da tenzih ve halkda teşbih galibdir.¹⁴² Bu bağlamda “Hadîs-i şerîfi tasdik eden kimse tayin ve tahsis etmeyip Rasûlullâh’dan ne kadar hadîs varsa cümlesine îmân getirdim ve kabul ettim demelidir. Eğer hadîsi reddederse günahkâr olur. Mütevatir ve meşhûr hadîsi red ederse dalâlet ehli olur.”¹⁴³

Bursevî’ye göre; “Îmân birdir ziyâde ve noksan kabul etmez.”¹⁴⁴ Lisân-ı şerîatte îmân miskali ve îmân dînârı vardır ki zerre kadar îmânı olan cehennemde ebedî kalmaz ve altın kadar îmân ve tasdiki olan asla nara girmez. Fi’l-hakîka îmân zerre kadar ve altın kadar olmaz zîrâ mütecezzi değildir cevher-i ferddir. Örneğin Yahudi ve Hristiyanlar “Allah birdir dediler” ama bu ikrarları reddedildi. Çünkü Allah’a îmân etmek; bütün kitaplara, peygamberlere, meleklerle, kıyamet, kaza ve kader’e de îmân etmeyi gerektirir. Bâ’zı enbiyayı kabul edip hatmü’l-Enbiyayı inkâr etmek fer’i, ikrar aslı inkârdır, bu ise faydasızdır. Hz. Muhammedin son peygamber oluşu O’nun kemâliyle ilgilidir. Ama Yahudi ve Hristiyanlar “önce gelen daha faziletlidir”

¹³⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 16a, 16b.

¹³⁹ Sönmez Kutlu, Mürcie, *DİA*, XXXII, 41-45.

¹⁴⁰ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 17a.

¹⁴¹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 7b.

¹⁴² Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 8a.

¹⁴³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 8b.

¹⁴⁴ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 8b.

demoşlerdir. Halbuki ilk yaratılan ruh, Hz. Muhammedin ruhudur. Takaddümde i'tibar ruhaniyettedir ve câmi'dir son peygamber de Hz. Muhammeddir.”¹⁴⁵

Bütün kemâlat; îmân, amel ve mârifet üzerinedir.¹⁴⁶ Asıl sa'âdet îmândır onun için îmânsız herkim olursa olsun şakîdir. Derecât-ı 'aliyye kemâl-i âmâl ve kuvvet-i mağrifete mevkûfdur yani amel-i sâlih ne kadar ziyâde olsa cennette o kadar derecât hâsıl olur ve ilm-i billâh ne kadar deryâ gibi vüs'at bulsa âlim ona göre mükâşefât ve müşâhedâtta behre bulur. Kişinin müşâhedesi mârifeti kadar olur. Mâlûmdur ki cemi'-i kemâlât îmân ve amel ve mârifet üzerine mebnîdir bu cihetten demoşler ki bir kimsenin sülûku amel-i sâlih ve takvâ üzerine olmasa şeytânîdir ve ağzıyla kuş tutsa dahi işi hevâdır ve nefsânîdir.¹⁴⁷

Bursevî, îmânın kemali için amelin gereğine işaret ederek şöyle demoştir: “Dâvud ve Îsâ (a.s.)'ın ümmeti çirkin sûrete sokuldu. Çünkü âhiret âlem-i sıfattır, herkes orada hangi sûretiyle yaşadı ise o sûretle vücûd bulur. İnsan itikadının bütün ve îmânının kâmil olması için çalışmalıdır, çünkü Allâhu Teâla âhirette ekmel-i vücûh üzerine tecelli edecektir.”¹⁴⁸

Şu halde, “şu'ab-ı îmânla amel edib îmânı takviye etmek gerekdir zîrâ şem'-i zâif azacık yelden söndüğü gibi îmân-ı zâif dahi şüphe-i kalîlden muntafî olur.”

3.1.2. İMÂN'IN ŞU'BELERİ

Ebû Hureyre'den rivâyetle Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“İmân altmış kûsür (diğer hadîste yetmiş kûsür) şû'bedir, en üstünü Lâ İlâhe İllallâh demektir, en aşağısı ise ‘insanlara eza veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da îmândan bir şû'bedir.”¹⁴⁹ Hadîste geçen “şu'be” kelimesine; dal, haslet, ünite ve

¹⁴⁵ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 9a-9b-10a-10b-11a.

¹⁴⁶ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 15b.

¹⁴⁷ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 15a-15b.

¹⁴⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 19a.

¹⁴⁹ Hadisin sened ve metni Müslim'e aittir. Tirmizî bu hadîs için hasen sahihtir demoştir. Bu hadisin tüm tarikleri Abdullah b. Dînâr an Ebî Sâlih an Ebî Hureyre tarîkiyle tahrîc edilmiştir. Bkz. Buhârî, İmân, 2; Müslim, 57, 58; Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1981, İmân, 6; Süleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Beyrût 1988, Sünne, 15; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul 1981, İmân, 16.

birim gibi anlamlar yüklenmiş ve îmânın şû'beleri de îmânın dalları, hasletleri veya birimleri olarak tercüme edilmiştir.¹⁵⁰

Îmân, kökü kalpte; dalları ise, insan davranışları olarak dışarıda yani hayatta olan bir tevhîd ağacına benzetilmiştir. Rivâyetlerdeki farklılığa göre bu dalların da yetmiş ya da altmış küsur olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵¹ Zira “Şu‘abü'l-îmân” terkibi hadislerde îmânın altmış küsur, altmış dört, altmış küsur veya yetmiş küsur, yetmiş veya yetmiş iki şû'be şeklinde geçmektedir.¹⁵²

Bu şû'belerin tek tek bilinmesinin gerekli olmadığı gibi, onları toptan kabul etmek, inanmış olmak için yeterli olduğu ifade edilir. Bu husus sayıları ve isimleri bilinemediği halde meleklerle inanmanın makbûl olmasına benzetilir.¹⁵³

Bursevî'ye göre; “Îmân bir ağaca benzer; ağacın her bir dalı îmânın bir şû'besidir. O şû'beler olmadan îmân kâmil olmaz.”¹⁵⁴ Îmân'ı kâmil olması için, amel etmeninde gerekli olduğunu vurgulayan Bursevî amelsiz îmânın îmân-ı nâkıs olduğunu söyler. Ebû Yezîd Bistâmî'yi görenler “îmân olunca bunun îmânı gibi olsa” derlerdi zîrâ lütuf ve kahırda hali birdi ve kalbine asla üzüntü gelmediğinden ibadetlerinde kusur etmezdi. Bursevî lütuf ve kahırda halin beraber olmasının îmânın tamlığına işaret ettiğini vurgular. Îmânın şû'beleri seksen kadar olduğunu söyleyen Bursevî,¹⁵⁵ *Tuhfe-i Halîliyye* de “Îmânın şû'beleri ile amel edip îmânı güçlendirmek gerektiğinden bahseder.”¹⁵⁶

3.1.2.1. Tevbe

Tevbe, kelime olarak ‘t-v-b’ fiilinin kökünden türemiş bir isimdir. Mastarı ‘tevbeten’ ve ‘tevben’dir. Lûgatta dönüş, geriye dönmek, pişman olmak, günahattan dönmek ve günahattan pişman olmak anlamlarına gelir.¹⁵⁷ Tevbe eden kişiye ‘tâib’ veya

¹⁵⁰ İsmâil Lutfî Çakan, “Din-Dünya Bütünlüğü”, *Altınoluk Dergisi*, Erkam Yay., İstanbul 1992, Sayı: 73, s. 6.

¹⁵¹ Çakan, *Din-Dünya Bütünlüğü*, s. 6.

¹⁵² Buhârî, Îmân, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1981, II, 379; Tirmizî, Îmân, 6; Müslim, Îmân, 57, 58.

¹⁵³ İsmâil Lutfî Çakan, “Hadis Edebiyatında İmanla İlgili Bölümlerin Değerlendirmesi”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1993, Sayı: 5-6, s. 259.

¹⁵⁴ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 18b.

¹⁵⁵ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 18b.

¹⁵⁶ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 86a.

¹⁵⁷ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, (Haz. Emin Muhammed Abdülvehhab vd.), Dârü'l-ihyâi't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1997. I, 454

‘tevvab’ denilmektedir.¹⁵⁸ ‘Taib’ kelimesinin mübalağa kalıbı olan ‘tevvab’ kelimesi insan için kullanıldığında, pişmanlık duyan anlamına gelmekle beraber Allâh içinkullanıldığında tevbeleri çok kabul eden anlamına gelir.¹⁵⁹ Tevbe kelimesi, Arapçadaki ‘ila’ harf-i cer’i ile insana nispet edilir, ‘âlâ’ harf-i cer’i ile Allâh’ a nispet edilir.¹⁶⁰

Tevbe ıstılahta “Kişinin işlediği günahların farkına vararak pişmanlık duyması, bu günahları bir daha işlemeye gücü yetecek durumda olsa dahi işlememeye karar vermesi”¹⁶¹olarak tarif edilmiştir. Tevbe kelimesi Kur’an-ı Kerim’de halis, saf ve samimi anlamlarına gelen Nasuh kelimesiyle de kullanılmıştır.¹⁶²

Tevbe-i Nasuh; kulun geçmişte işlemiş olduğu günah, hata ve eksikliklerden, içtenlik ve saf bir gönülle pişmanlık duyarak, gelecekte bu günah, hata ve kusurlaribir daha işlememeye azmederek terk etmektir. *Tevbe-i nasuhta*, kul hakkı terettüp eden günahlardan dolayı helâllik alınmalıdır. Allâh hakkı terettüp eden günah, hata ve kusurların kaza ve kefareti mümkünse bunlar yerine getirilmelidir.¹⁶³

Înâbe; “Günâhı mûcib olan halat ve harekâtı terk ve her fenâlıktan tecerrüd ederek Cenâb-ı Hakka rücû etmek, ğafletten kurtulup ihlas-ı tâm ile gergâh-ı İlâhiyeye teveccüh eylemektir.” Lisânımızda tarîka-i rüşd ve salaha delalat edecek bir mürşid-i kâmile, bir şeyh-i fazıla intisab manasında kullanılır.¹⁶⁴

Telvîn ise; “Hakk’ın tecellîlerinin farklılaşması ile kulun halinin devamlı değişmesidir.”Sözlükte “renklenmek, boyanmak” anlamındaki telvîn ile “yerleşmek, karar kılmak, sabit olmak” anlamındaki “temkîn” tasavvuf literatürün de fenâ-bekâ, sekr-sahv, cem’ fark gibi karşıt terimler olarak kullanılmıştır. Serrâc’ın, “Telvîn kulun

¹⁵⁸ İbn Manzûr, I, 454-455.

¹⁵⁹ İbn Manzûr, I, 454.

¹⁶⁰ Cihad Tunç, *Tövbe Hakkında Bazı Meseleler*, A.Ü.İ.F.D., 1981, c. XXIII, sy. 1, s. 393-394; Hüseyin Ece, *İslamın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul 2000, s. 704.

¹⁶¹ Muhammed Ali b. Ali Et-Tahanevî, *Keşşafu Istılahtu'l-Funûn*, Mektubâtı Lübnan, Beyrut, 1997, I, 524.

¹⁶²“Ey îmân edenler! Allah’a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte îmân edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. “Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter” derler. Tahrim, 66/ 8.

¹⁶³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997, 716; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1996, 529; AsımYapıcı, *İslam’da Tevbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay. İstanbul 1997, s. 87.

¹⁶⁴ Mehmed Salâhi Bey, *Kâmus-i Osmânî*, İstanbul, s. 456.

hallerinde değişiklik göstermesidir” şeklindeki tanımı¹⁶⁵ sûfilerce kabul görmüştür. Kuşeyrî’ye göre telvîn sâlikin halinin farklı sûretler kazanması, bir halden daha yüksek veya düşük bir hale bürünmesi, bir sıfattan başka bir sıfata intikâl etmesidir. Sâlik Hakk’a vuslatı gerçekleştirince temkin sahibi olur. Vuslatın alâmeti sâlikin kendinden tamamen geçmesi, beşerî ve nefsanî kayıtlardan kurtulmasıdır. Bu hal kulda devamlı olursa o kişiye “mütemekkin” denilir. Telvîn hal sahiplerinin, temkin hakikat ehlinin sıfatıdır. Kul sülûk yolunda bulunduğu müddetçe telvîn ehlidir.¹⁶⁶

Bursevî tevbeyi açıklarken tevbe, evbe ve inâbe kavramlarını kullanmıştır. Bursevî’ye göre kul öncelikle mâsivadan hür ve Allah’a kul olmalıdır. Kul da efendisine ücret ile hizmet eylemez. Cennet ümidiyle veya cehennem korkusu ile mü’min olan kimsenin îmânına itibar edilmez zîra nefsin garazına sebep olur.¹⁶⁷ Bursevî de tevbe ‘mâsiyetten Hakk’a rücu’dur. Ona göre Allâh, cennet ve cehennemi yarattığı için değil, zaten kulluk yapılmaya en layık ve tek mabud olduğundan O’na tevbe edilmelidir.¹⁶⁸

Bursevî’ye göre tevbenin makbul olması için şu üç şeyden Hakka dönüş olmalıdır: Birincisi; Masiyeti yani vacip olan nesneyi terk etmek veya muharrem olan nesneyi küçük büyük demeden işlemeyi terk etmektir. İkincisi; telvîn yani temkim ve istikametten mukaddem olan ahvâl-i muhtelif ile ihticaptan uzaklaşmaktır. Üçüncüsü ise, Hakk’a rucunun dâim olduğu enbiya ve evliyanın tevbeleri olan evbeye yönelmektir.¹⁶⁹

Bursevî’ye göre tasavvuf erbabının “falan kişi falan şeyh elinden tevbe kıldı” şeklindeki sözleri anlamsızdır. Çünkü hakiki tevbe Allah’a olur.¹⁷⁰

3.1.2.2. Nezâfet ve Taharet

İslâm kaynaklarında temizlik kavramı genellikle tahâret (tuhr) kelimesiyle ifade edilir.¹⁷¹ Ayrıca zekât kökünden çeşitli kelimeler “maddî veya mânevî yönden

¹⁶⁵ Ebu Nasr Serrâc, *el-Lüma‘*, Erkam Yay., İstanbul 2012, s. 357.

¹⁶⁶ Semih Ceyhan, “Telvîn”, *DİA*, 2011, XXXX, 409-410.

¹⁶⁷ *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 21a.

¹⁶⁸ *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 22a.

¹⁶⁹ *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 25a, vr. 28b.

¹⁷⁰ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 24b-25a.

¹⁷¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Akçağ Yay., Ankara 1985, 48; Abdülkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, 1988, I, 68.

temizlenme; temizleme, arıtma, temize çıkarma” anlamında kullanılır.¹⁷² Bu kavramların karşıtları necâset, hubs, rics gibi kelimelerdir. Kur’ân-ı Kerîm’de temizlik karşılığında en sık kullanılan kavram tahârettir. İlk nâzil olan sûrelerin birinde, “Elbiseni temiz tut, günahlardan uzak dur!”¹⁷³ buyurulması Kur’ân’ın maddî ve mânevî temizliğe verdiği önemi gösterir.¹⁷⁴

Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber’in bir hadîs-i şerîfinde “temizlik îmânın yarısıdır.”¹⁷⁵ buyrulmakla îmânla temizlik arasında mevcut alakaya dikkat çekilmiş, Müslüman’ın günlük hayatında hem kendisi ve hem de çevresiyle, arındırılmış bir beden ve ruh haliyle hayatını sürdürmesi amaçlanmıştır. Bir başka yönden hadîs, İslam’ın temel ilkelerinin önemli bir kısmını içermekte, bir yönüyle zâhiri temizliğin ifadesi olan abdestle irtibatlandırılarak, abdestin ancak îmânla birlikte geçerli olacağını dile getirmektedir. Taharet, temizlik namazın sıhhat şartıdır.

İslâmiyet’in bedenle ruh arasında kurduğu ilişkinin sonucu olarak her yönüyle temizlik konusuna Kitap ve Sünnet’te, Hz. Peygamber’in uygulamalarında, İslâmî kaynaklarda büyük önem verilmiş, bu sayede bir temizlik kültürü oluşmuştur.

İslâm dini, beden ve elbise temizliğini emrettiği gibi, kalp ve gönül temizliğini de emretmiştir. Beden ve elbise temizliği, görünen kir ve pisliklerin temizlenmesi anlamına gelir ve buna "maddî" (dış) temizlik denir. Dinimizin, üzerinde daha önem ve titizlikle durduğu temizlik ise kalp ve gönül (iç) temizliğidir. Kalbin temizliği, dünyevî ilişkiler boyutunda, insanın hemcinslerine karşı kötülük, kin ve haset gibi olumsuz duygulara kalbinde yer vermemesi, aksine iyilik ve hoşgörüyü ilke edinmesi anlamına geldiği gibi, tasavvufî boyutta, kalbin mâsivâdan arınması anlamına gelir ki her iki boyutuyla kalbin temizlenmesi, "gerçek" bir temizliktir.¹⁷⁶

Tasavvuf literatürün de beden temizliğinden daha fazla kalp temizliğine vurgu yapılır. Her şeyin temeli olan îmân kalbin tasdiklerinden ibarettir. Niyet bütün ibadetlerin temelidir. Halis niyet de kalpte gerçekleşir. İbadetlere kalbin temiz, niyetin iyi olması oranında sevap verilir.¹⁷⁷ Kalbin kirlenmiş şekline bazan nefis de denir. Buna

¹⁷² Mustafa Çağrı, “Temizlik”, *DİA*, 2011, XL, 427-428.

¹⁷³ Müddessir 74/4-5.

¹⁷⁴ Çağrı, “Temizlik”, XL, 427-428.

¹⁷⁵ Ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünenü’l-Dârimî*, Beyrût ts., Vudû, 2.

¹⁷⁶ *İlmihâl*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006, s. 184-185.

¹⁷⁷ Buhârî, İmân, 41; Müslim, İmâret, 155.

karşı nefsin arınmış şekli de kalptir, kalp hükmündedir. "*Nefsini kirleten hüsrandır, onu arındıran kurtuluşa erer*".¹⁷⁸

Sûfilerden Murtaîş'e (ö. 328/939) göre tasavvuf, güzel ahlâktır ve bunun elde edilmesi, hevâ, heves ve şeytana uymamakla olur.¹⁷⁹ Bu nedenle tasavvuf kaynaklarında ruhî ve ahlâkî temizliğe geniş yer verilmiş, fıkhîta maddî temizliğin ibadet şartı olarak görülmesi gibi tasavvufî kaynaklarda seyrü sülûk için kalp ve ruh temizliği, mânevî arınma gerekli görülmüştür.

Tasavvufta güzel ahlâka ulaşmanın yolu, bütün kötü ahlâkın ve çirkin davranışların kaynağı olan nefis ile mücâhededenden geçer. Ahlâkî yozlaşma da ancak riyazet ve mücâhede ile düzeltilebilir.¹⁸⁰

Cennete içi ve dışı temiz olanların gireceğini ifade eden Bursevî, nezâfet/temizliği beden ve kalp temizliği olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.¹⁸¹ Beden temizliğinin harici farzlardan sayıldığını ifade eden Bursevî, bunun da vudû/abdestle gerçekleştiğini ve bedenini temiz tutmayanın namazının sahîh olamayacağını söyler. İnsanın kalbinden sonra koruması gereken yedi azasından bahseden Bursevî, bunların temizliğine riâyet edilmemesinin zâhirî hastalıklara sebebiyet vereceğini, nezafete dikkat edildiğin de ise rızkın genişlemesine vesile olacağına işaret eder.¹⁸²

Bursevî, nezafetin zıddı olan necâset, rics ve hubs gibi mezmum hasletleri kişilere göre kategorize etmektedir. Nezâfetin zıttı olan kötü hasletler, kâfire nisbetle küfür, âsî olana nisbetle ma'siyet ve sâlikin kalbinde telvîndir.¹⁸³

Bursevî'ye göre kalp ititkadın bozulması ve niyetin kötüleşmesiyle kirlenir, bu durum da tahsil-i kemâli geciktirir.¹⁸⁴ Yani insanın kalbinde küfür, nifak, hased, kin, hile ve emsâli olması maraz-ı zâhiri (beden hastalığı) gibi kişiye rahatsızlık ve zarar verir.

Bursevî'ye göre, her kim zâhirini muhallefât-ı şeriyeden tathîr ve bâtınını necâsât-ı maneviyeden tanzîf ederse şüphesiz âl-i resûl olur.

¹⁷⁸ Şems, 91/9-10.

¹⁷⁹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1982, I, 237-238.

¹⁸⁰ Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avarifu'l-meârif*, Mütercim: Yahyâ Pakiş-Dilâver Selvi Saadet Yayınevi, İstanbul 2000, s. 70.

¹⁸¹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 30a.

¹⁸² Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 31b, 33a, 33b, 34a.

¹⁸³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 31a.

¹⁸⁴ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 30b, 31a.

*Pâk olalım girüp nehr-i hayâta
İrelim feyz ile sırr-ı sıfâta.*¹⁸⁵

3.1.2.3. Kurbân

Arapça "kurb" kökünden türemiş olan "kurbân" kelimesi, sözlükte yaklaşmak ve yakınlaşmak anlamına gelir.¹⁸⁶ Kurbân, dinî bir terim olarak ise belirli bir hayvanı, belirli bir vakitte, Allâh'a yakınlaşmak niyetiyle kesmek veya kesilen hayvana verilen isimdir.¹⁸⁷

Arapça'da gerek maddî gerekse mânevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurbân kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allâh'a yaklaşılacak şeyi, özel olarak da Allâh'a yakınlık sağlamak, yani ibadet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Doğan çocuk için kesilen kurbâna da yeni doğan çocuğun başındaki saçın adından hareketle "akîka" denilmiştir.¹⁸⁸

Kurbân gerek fert gerekse toplum açısından çeşitli yararlar taşıyan malî bir ibadettir. Kişi kurbân kesmekle Allâh'ın emrine boyun eğmiş ve kulluk bilincini koruduğunu canlı bir biçimde ortaya koymuş olur.

Tasavvufî gelenekte ibadetlerin hikmetleri kişiye ahlâken olgunlaşma ve maneviyatını güçlendirme imkânı sunar. Allâh'a itâ'atin mal ile ifadesine önemli bir örneklik teşkil eden kurbân ibadeti de sosyal ve ruhî anlamda pek çok faydalar içerir. Mutasavvıflar, ağırlıklı olarak, kurbânın ikinci grup faydaları üzerinde durmuşlar ve ondaki bazı derûnî manalardan bahsetmişlerdir. Onlara göre kurbân, yalnızca et paylaşımı değil, Allâh'ı anmaktan O'na yakınlık kurmak maksadıyla nefsi öldürmeye (terbiye etmek) varıncaya kadar, pek çok mananın da sembolüdür.¹⁸⁹

Sûfilere göre kurbân, teslimiyetin ve boyun eğmenin de bir ifadesi ve aracıdır.¹⁹⁰ Kurbânın sembolü olduğu Allâh'a boyun eğmek, her şeyden önce mutlak itâ'ati

¹⁸⁵ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 35a.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, V, 3566; Şemseddin Sâmî, s. 1062; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970, s. 631.

¹⁸⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, I-X, Feza Yay., İstanbul 1994, IV, 392.

¹⁸⁸ Ahmet Güç, "Kurbân", *DİA*, 2002, XXVI, ss. 433-435.

¹⁸⁹ İdris Türk, *Tasavvufî Açından Kurbân*, Hikmet Yurdu, Yıl: 7, Temmuz-Aralık, 2014/2 c. VII, sy: 14, ss. 43-58.

¹⁹⁰ Himmet Konur, "Kurbân", *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 415

gerektirir. İbadetler konusunda mutlak itâ‘at ise onları sadece Allâh'ın rızasını gözeterek ve emredildikleri hal üzere yapmakla gerçekleşir. Böylece hem kulluk ortaya konulmuş olur hem de bu sûretle, onlardan hedeflenen manaları elde etmek mümkün olur.¹⁹¹ Kurbân kesen kimse, şerî ahkâmına riâyet ederek emri yerine getirmişse bile, yaptığı ibadetin Allâh katında gerçek anlamda itâ‘at ifade edebilmesi, takvâ şartına bağlıdır. Bu hususun Kur'ân'daki delili, "Kurbânların etleri ve kanları değil, sadece takvânız Allâh'a ulaşır" âyetidir.¹⁹²

Bursevî, bu âyette geçen “takvâ”nın kararlılık, Allâh’ın rızasını talep etmek ve harâmlardan ve şüphelilerden sakınmak anlamında olduğunu belirtir.¹⁹³

Kurbân kesmek, tasavvufta en çok nefis ve onun meşrû olmayan eğilimleriyle bağ kurularak değerlendirilmiştir. Buna göre dış âlemde hayvan kurbân etmek, gerçekte kulun, iç âlemindeki hayvanî yönlerini Allâh rızası için kurbân etmesi, yani öldürmesi anlamına gelir.¹⁹⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988) da kurbânla ilgili mezkûr yorumu benimseyenlerden biridir. O, sûfilerin hac âdâbından bahsederken, kurbânla ilgili edebi "Kurbân keserken, hayvanı kesmeden önce, kendi içlerinde bulunan nefsi kurbân etmek" olarak ifade eder.¹⁹⁵ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/911), bu durumu, kurbân kesme mahallinde nefsinin bütün arzularını kurbân etmeyen kimsenin, kurbân kesmiş sayılamayacağına kadar götürür” şeklinde ifade eder.¹⁹⁶ Ankaravî (ö. 1041/1631), Bağdâdî’nin düşüncesiyle paralel olarak “Nefislerinizi, o'na muhalefet kılıcıyla boğazlayınız" fehvasınca, muhabbet Mina’sında nefsin kurbân kılınması ile hacc-ı hakîkinin gerçekleşebileceğini ve vuslat Kabesinin harîmine erilebileceğini belirtir.¹⁹⁷

Kurbân ibadetinin Hz. Adem zamanından beri devam ettiğini ifade eden Bursevî,¹⁹⁸ kurbânın şükrün vücûd bulmuş hali olduğunu söyler. Ona göre kurbân, insanın nefsânî arzularını ve süflî duygularını boğazladığının da bir işaretidir. Bu

¹⁹¹ Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm Kuşeyrî, *Letâîfü'l-İşârât* (Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri), (Trc. Mehmet Yalar), İlk Harf Yay., İstanbul 2013, I, 133-134.

¹⁹² Hac, 22/37

¹⁹³ İsmâîl Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân-Kur'ân Meâli ve Tefsîri*, I, (Trc. H. Kâmil Yılmaz ve dğr.), İstanbul 2005. (I-X), c.VI, s. 36.

¹⁹⁴ Cebecioğlu, s. 460.

¹⁹⁵ Serrâc, s. 204.

¹⁹⁶ Hucvîrî, s. 473.

¹⁹⁷ İsmâîl Rasûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, (Haz. Safi Arpaguş), Vefa Yay., İstanbul 2008, s. 208- 209.

¹⁹⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 35b-36a.

nedenle Bursevî de Ankaravî gibi kurbândan maksadın nefsin kendisini kurbân etmek olduğuna vurgu yapar.¹⁹⁹

Terk it bu gurbet menzilin

Tut Kâbe ve salât yolunu

Elden kavme teslim elin

*İsmâil ol kurbâna gel!*²⁰⁰

Bursevî insanın hayata gözlerini açtığında ilk kesilen kurbânın akîka kurbânı olduğunu, insan yüz yaşında olsa bile akîka kurbânı kesilmesi gerektiğini ve bunun kişinin ölümünden sonra yapılamayacağını söyler. Şükür kurbânında bayram kurbânı gibidir ki herkes onun etinden yer. Bursevî akîka kurbânı konusunda mezheplerin ihtilafa düştüklerini ifade ederek,²⁰¹ akîka kurbânını vâcip olarak niteleyen İmâm Ahmed’in görüşünü benimsediğini söyler.²⁰² Yine adak kurbanının cimrilere göre olduğunu söyleyen Bursevî, cömert insanda vefâ sıfatı vücut buldu ise adak adamadan da kurban keseceğini söyler. Ona göre kurban etmekten asıl maksat nefsin kurban etmektir çünkü nefis, heva ve şehvet yeridir. Kan şehvete işarettir. Riyazet ile kan azaldıkça yerine nûr gelir, kanla oluşmayan kuvvet nûr ile oluşur. Çünkü kan âlem-i fenâdan, nûr âlem-i bekâdandır.²⁰³

3.1.2.4. İ'tâk (Köle Azad Etmek)

Sözlükte “beklemek, kollamak, korumak” anlamındaki “rakb” kökünden türeyen “rakabe” kelimesi “boyun” demektir. Fıkıh terimi olarak mülkiyete konu olan eşyanın sadece maddî varlığını (ayn) ifade eder; bu anlamdaki mülkiyet “rakabe mülkiyeti, ayn mülkiyeti, çıplak mülkiyet” diye adlandırılır. Âyet ve hadislerde aynı kökten türeyen kelimeler sözlük anlamında kullanıldığı gibi rakabe ve çoğulu rikâb parçayı anıp bütünü kastetme şeklindeki mecaz yoluyla “köle” mânasında da sıkça yer alır.²⁰⁴ Fıkıh literatürün de “rakabe”, bazı suçlara ceza veya günahlara kefâret olmak üzere bir

¹⁹⁹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 36b.

²⁰⁰ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 43a.

²⁰¹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 37a.

²⁰² Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 37b.

²⁰³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr.42a-42b.

²⁰⁴ Bakara 2/177; Nisâ 4/92; Mâide 5/89; Tevbe 9/60; Muhammed 47/4; Mücâdile 58/3; Beled 90/13.

kölenin hürriyetine kavuşturulması, abdestte boynun meshedilmesi olarak geçmektedir.²⁰⁵

İslamiyet'te ibadet sadece Allâh'a yapılır, bütün insanlar Allâh'ın yaratmış olduğu varlıklardır, bir ana ve babadan yaratılmışlardır ve birbirlerine üstünlükleri yoktur. Allâh katındaki üstünlüğün sadece takvâ ile olduğu bildirilmiştir.²⁰⁶ Böylece İslam, kölelik müessesesine farklı bir veçhe kazandırmıştır. İslam dininin yayılmasını amaçlayan savaşlardaki esirler dışında köle ve câriye edinilmesini yasaklamıştır. Köle ve câriyelere adalet ve merhamet sınırları içinde iş yaptırılması istenmiş, bunun yanında efendilerine de onlarla ilgili birtakım sorumluluklar yüklenmiştir. Arıca İslâm dini mevcut köleleri de hürriyetlerine kavuşturmak içinde bazı tedbirler almıştır. Bu çerçevede olmak üzere köleleri hürriyetlerine kavuşturmak için zekâtta pay ayırmıştır.²⁰⁷

Köle âzad etmenin cehennemden kurtuluşa vesile olacağını belirten Bursevî, bu hususa tasavvufî perspektiften değerlendirmekte ve yaratılan her şeyin Allâh'ın esmâ veya sıfâtının bir tezâhürü olduğunu öne süren esmâ tecellileri yaklaşımı ile haddizâtın köle sahiplerinin de gerçek yaratıcının kulları olarak birer köle mesabesinde olduklarını hatırlatmaktadır.²⁰⁸

Bursevî, "...kulluk odur ki mâsivâdan hür olasın ve riyâset makamın gözlemeyesin. Çünkü her kimde kibir ve istiğna ve sevdâyâ riyaset olursa o kişi ubûdiyet zevkinden bî-çaşnî ve hane-i irfândan bi-behredir ve onun aslı tevâzu ve hal-i fenâ da bi-cûd olmaktır. Temellük tevâzudan değildir; çünkü temellük beynel âvam li-ecli'l-maslaha olan muameledir. Tevâzu ise marifet-i esrârdan naşi bir sırr-ı azimdir ki ehlûllâha müyesserdir"²⁰⁹ demek sûretiyle asıl kulluğun kibirden arınmış ve dünyevî makâm ve mevkilere heves etmeden yaşamakta olduğunu vurgulamaktadır.

3.1.2.5. Nush

Sözlükte, "saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek" anlamlarındaki "nush" kökünden türeyen

²⁰⁵ Halit Çalış, "Rakabe", *DİA*, 2007, XXXIII, s. 427-428.

²⁰⁶ Hucurat 49/13.

²⁰⁷ *İlmihâl*, TDV., I, 484.

²⁰⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 43a, 43b.

²⁰⁹ *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 46b.

“nasîhat” kelimesi “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” mânalarında kullanılmaktadır.²¹⁰

Nasîhat kelimesinin muhtevâ zenginliğini daha açık şekilde anlatan bir hadîslerinde Resûl-i Ekrem -bazı rivâyetlere göre önemini vurgulamak için üç defa tekrar ederek- “Din nasîhattir” demiş, çevresindekilerin, “Kim için?” diye sormaları üzerine, “Allâh için, O’nun kitâbı için ve O’nun elçisi için, müslümanların yöneticileri ve onların umumu için” demiştir.²¹¹ Nevevî’nin zikrettiği bir yoruma göre hadiste ki “Allâh için nasîhat” ifadesi, sahîh bir tevhd inancına sahip olup Allâh’a ihlâsla kulluk etmeyi ve her türlü fenâlıktan kaçınmayı, bu hususta kişinin öncelikle kendi kendinin nasîhatçisi olmasını; Allâh’ın kitâbı için nasihat Kur’ân’ın Allâh kelâmı olduğunu tasdik edip emirlerini uygulamayı, ayrıca insanları buna davet etmeyi; Allâh’ın Resulü için nasîhat, Hz. Peygamber’in nübüvvet ve risâletine inanıp emirlerine ve yasaklarına uymayı; yöneticiler için nasîhat hak yolda olanlara itâ’at edip destek vermeyi, gerektiğinde onlara hatalarını göstermeyi, nasîhat ve uyarıda bulunmayı, iyiliğe çağırmayı; müslümanların umumu için nasîhat ise din ve dünya ile ilgili konularda onları iyi ve faydalı işlere yöneltmeyi, dinleriyle ilgili bilmedikleri konularda eğitmeyi, onlara iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı ifade etmektedir.²¹²

Bursevî’ye göre dinin emirleri çoktur, ama nasîhat bunların içinde galip olanıdır. Çünkü “Din nasîhatten ibarettir.”²¹³ “Şeytanlar gizli kin üzerine, melekler ise nasîhat ve barış üzerinedir. İnsan melek olmadıkça zulmetten kurtulmaz. Bu sebeple insan huyunu melekletmelidir.”²¹⁴

Bursevî nasîhat konusunda üç kimsenin kendi nefesine ihanet edeceğini söyler. Bunlar:

1. Sultâna nasihat etmeyen kişiler,²¹⁵
2. Hasta olup bu durumunu doktordan saklayan kimseler,²¹⁶

²¹⁰ Mustafa Çağrı, “Nasihat”, *DİA*, XXXII, 2006, 408.

²¹¹ Buhârî, *Îmân*, 42; Müslim, *Îmân*, 95; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 351.

²¹² Çağrı, “Nasîhat”, 408-409.

²¹³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 47a.

²¹⁴ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 48a.

²¹⁵ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 48b.

²¹⁶ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 49a.

3. Gam dert ve kederini saklayıp bu halini başkalarına açmayanlardır.²¹⁷

Bursevî nasihat edilen kişileri de iki kategoriye ayırır. Birinci kategoride topluluk içerisinde nasihat edilmesinden utanmayan kişi yer alır. Buna makâm-ı fütüvvette (alçak gönüllülük makâmı) denir. Küçük büyük demeden nasihatı kabul eder, selef-i sâlihinde böyle sülûk etmişlerdir. Hz. Ali (r. a) da bunlardandır.

İkincisi, ‘senin haddin değil bana nasihat etmek!’ diyen kişi. Sahte kaldırım vaizleri bu türdendir, sözü nasıl söyleyeceklerini bilmezler hata yaparlar.²¹⁸

3.1.2.6. Ahde Vefa ve Vaadi'l Encâz

“Ahd”, sözlükte, fiil olarak “bir şeyi korumak, bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, her durumda muhafaza etmek, talimat vermek, söz vermek, tavsiye etmek” anlamlarına geldiği gibi, isim olarak da, “yemin, mîsak, emir, talimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz, vasiyet, eman, zimmet, yemin” anlamlarında kullanılır.²¹⁹

“Mîsâk” kavramıyla birlikte ya da onun yerine kullanılmakta olan “ahd” kavramı da mîsâka yakın bir içerikle söz verme, söz alma, taahhüt etme, vasiyet, emir, yemin vefâ, sorumluluk üstlenme(zimmet) gibi manalar içermektedir.²²⁰ İstilâhi olarak “mîsâk”; “Allâhu Teâlâ’nın kullarından aldığı bir söz,”²²¹ “Elest bezminde”²²² ve kâlû belâ²²³ da insanların Allâh’ı Rab tanıyacaklarına ve kendilerini O’nun merbûbu bileceklerine dâir verdikleri söz, yaptıkları muahede, ilk ve umûmî ahit veya ilahî ahit²²⁴ olarak tarif edilmektedir.

²¹⁷ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 49b.

²¹⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 50a, b.

²¹⁹ Râğıb İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur’ân*, İstanbul 1986, s. 523; İbn Manzûr, III, s. 311-315.

²²⁰ İbn Manzûr, IX, 448.

²²¹ Bkz. Nâsır b. Süleyman Ömer, *el-Ahd ve'l-Mîsâk fî'l-Kur’ânî'l-Kerîm*, Riyad 1413, s. 34.

²²² Farsça’da “sohbet meclisi” anlamına gelen “bezm” kelimesiyle Arapça’da “ben değil miyim” mânasında çekimli bir fiil olan “elestü den (“leyse”nin birinci tekil şahıs kipinde, soru edatı “-e” ile birleşmiş hali oluşan bezm-i elest terkibi, “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” hitabının yapıldığı ve ruhların da “evet” diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Allah ile insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye “mîsâk”, “kâlû belâ”, “ahit”, “belâ ahdi”, “rûz-i elest” ve “bezm-i ezel” gibi isimler verilmekle birlikte, bunlardan en çok kullanılanı, özellikle Osmanlı dinî-tasavvufî edebiyatında meşhur olanı “bezm-i elest” terkididir. (Bkz. Yûsuf Şevki Yavuz, “Bezm-i elest”, *DİA*, 1992, VI, 106-108).

²²³ Araf, 7/172. âyetinde yer alan “Onlar da ‘elbette’ dediler” ifadesinin, söz konusu hâdis için simgeleşmiş arapça halidir.

²²⁴ Uludağ, s. 30.

“Hani Rabbin Âdemoğullarından, onların sırtlarından, zürriyetlerini çıkarıp kendilerini kendilerine şahit tutmuş ve ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ (demişti). Onlar da ‘Elbette!...(Rabbimizsin) şahit olduk’ demişlerdi. İşte bu şahit tutma, kıyâmet günü, ‘Bizim bundan haberimiz yoktu’ veya ‘Daha evvel ancak atalarımız şirk koşmuş. Biz de onların ardından gelen bir nesiliz. Şimdi o bâtılı kuranların işledikleri şeyler yüzünden bizi helak mı edeceksin?’ dememeniz içindi.”²²⁵

Bu âyetler yukarıda kısaca tarifini aktardığımız mîsâk anlayışının İslam düşüncesindeki referanslarıdır.

Mutasavvıflara göre mîsâk, Allâh’tan ilk ve temel ayrılışın başlangıcıdır.²²⁶ Mîsâk hâdisesini nazariye halinde ilk olarak sistemleştiren²²⁷ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)’ye göre beşerî ruhlar bedenlerle birleşmeden önce de mevcut olup, bu hayatlarında Allâh ile bütünleşmelerinden dolayı saf, temiz ve mukaddestirler. Aincakdünya hayatında perdeler kendilerini kuşatıp, şehvânî saltanatın üzerlerine hâkim olmasından dolayı vermiş oldukları bu sözü unutmuşlardır.²²⁸

Mevlânâ (ö. 672/1273) da mîsâkın ruhlarla yapıldığını, bu dünyaya, verdiğimiz sözü yerine getirme noktasında imtihan için geldiğimizi ve o zaman Allâh’ın sesini işittiğimizden dolayı bugün güzel seslere meyyal olmamız gibi, o andan kalan bir takım izler taşıdığımızı söylemektedir.²²⁹ Tasavvufî düşüncede zikir kavramı içerisine, “Allâh ile ruhumuz arasındaki ezeli antlaşma” olarak tarif edilen mîsâk hâdisesi dâhil edilerek, bu antlaşmanın hatırlanması gaye edinilmiştir.²³⁰ Bu manada Kur’ân, bütün insanlığı bu mîsâkı hatırlamaya çağırmaktadır. “Hatırlamıyor mu insan bundan önce onu yarattığımız zamanı? Ve o zamanda o hiçbir “şey” değildi.”²³¹ Bu nedenle zikir, insanı “şey” olmadan önceki mekân ve zaman kayıtlarından âzâde haline götürmenin ve o haliyle taşıdığı varlığı kavramasını imkân dâhiline sokmanın yoludur. Ve bu dünyada

²²⁵ A’raf, 7/172-173.

²²⁶ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’ân’ı-Kerîm ve Sünnet’e Göre Tasavvuf*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 1989, s. 31.

²²⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Rûhu ve Tarikatler*, Sidre Yay. İstanbul 1988, s. 96.

²²⁸ Ebu’l-Alâ Affî, *Tasavvuf-İslâm’da Manevî Hayat*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 149-150.

²²⁹ Hüseyin Güllüce, *Kur’ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, Ötüken, İstanbul 1999, s. 181-186.

²³⁰ Yaşar Nuri Öztürk, *Din ve Fitrat*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1992, s. 78.

²³¹ Meryem, 19/67.

ezelî hatırlamaya çağrılan insan, dünya ötesinde de bu âlemi hatırlayacaktır: “İnsan yapmış olduklarını hatırlayacaktır o gün.”²³² âyeti de buna işaret etmektedir.²³³

Dikkat edilirse bu yorumda, âyette yer alan ve kast, amel ve tasarruf gibi hür iradeyi, gayreti ve sorumluluğu gerekli kılan manalara gelmekte olan²³⁴ “sa’y” ifadesi mîsâkın karşılığı olarak düşünülmüştür. Oysa mîsâk olayında fiilî herhangi bir çaba ve gayret yoktur. Söz konusu sözleşme hakikî boyutuyla dahi olsa, bu, fiilî değil sözlü bir durumdur. Ayrıca ezelî olmayan, zaman ve mekân kayıtlarına bağımlı olan insan, nakledilen tüm yorumlarda, genel İslâmî anlayışa aykırı bir şekilde, tüm bu gerçekliklerinden kopararak; ezeli hatırlama, zaman ve mekan boyutlarından çıkma gibi durumlara kabiliyetli olarak telakki edilmiştir. Özellikle Cüneyd’in öğretilerinde izlenen, insanî olanın ilâhî olandan “ifrad”ı ve insanın ilk yokluk haline ya da Allâh’ın zihninde bulunduğu hale gelmesi düşünceleri, tasavvufî düşüncenin varlık anlayışı bakımından yabancı fikirlerden etkilendiğinin önemli göstergeleridir.²³⁵

Kur’ân, ahde vefâya sadakat gösteren dâîmi varlığın Allâh olduğunun ayrıca altını çizer: “*Allâh’tan başka kim verdiği sözü tutabilir?..*”²³⁶

Hız. Peygamber de verilen sözün önemi üzerinde titizlikle durmuş ve sözde durmayı ve antlaşmalara uymayı îmânın bir gereği ve dinî bir görev saymıştır. Bu konuda Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Emanete riâyeti olmayanın îmânı yoktur, sözünde durmayanın da dini yoktur.*”²³⁷

İnsanın Rabbine verdiği sözde durması ve bu söz üzere yaşamasını ahd e vefâ olarak değerlendiren Bursevî, ahde vefâ konusunda şunları söylemiştir: “İmânın şû’belerinden biride ahde vefâdır. Allâhu Teâla âdem oğlunu ilk yarattığında ondan söz vermesini istemiştir. İbtidâyı ahd yevm-i misâkda olan ikrâr ve onun mucebiyle ameldir. Ve o ikrâr zâhirde belâ demektir. Ve bâtında hakka ve emrine uymaktır. Hakka boyun eğmek rubûbiyetini kabul edib tevâhid üzerine sebatdır. Emrine boyun eğmek enbiyâ yüzünden gelen tekâlifü’l-ilâhîyeyi kabuldür.”²³⁸

²³² Nâziât, 79/35.

²³³ Öztürk, *Din ve Fitrat*, s. 80.

²³⁴ İbn Manzûr, VI, 271- 272.

²³⁵ Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, Ay Işığı Kitaplığı, İstanbul 1992, 215-216.

²³⁶ Bakara, 2/80.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 135, 154, 210, 251.

²³⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 51a.

Peygamberlerin vasiyetinde yer alan üç önemli husustan bahseden Bursevî, bunlar içinde ikinci sırada saydığı ahde vefâyı özellikle vurgulamaktadır.²³⁹

3.1.2.7. Kıraat-i Kur'ân

Kırâat, sözlükte “okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir. Aynı kökün “kur'ân” şeklinde gelen masdarı da kıraât ile eş anlamlıdır.²⁴⁰

Kur'ân, insanı dünya ve âhiret saadetine ulaştıran bir vasıta. Nitekim Allâh anıldığı zaman kalpleri titreyenlere saadet müjdeleri verilmiştir.²⁴¹ Başka bir âyette, “Namaz bitince yeryüzüne dağılın... Allâh'ı çokça anın ki saadete erişesiniz”²⁴² buyrulmaktadır. Yine saadete erişmenin yolunun arınmış olmaktan, Allâh adını zikredip namaz kılmaktan geçtiği,²⁴³ Allâh'ın, kendisini çokça zikreden erkek ve kadınlara mağfiret ve büyük bir ecir hazırladığı beyan edilmektedir.²⁴⁴

Kur'ân-ı Kerîm okurken nasıl okunması gerektiğini bizzat Kur'ân kendisi açıklıyor; “Düşünesiniz diye Allâh size âyetlerini böyle açıklıyor.”²⁴⁵ “...Eğer düşünürseniz, âyetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz.”²⁴⁶ “Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik”²⁴⁷ “Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Aklınızı kullanmıyor musunuz?”²⁴⁸ “... Allâh, düşünüp anlayasınız diye size âyetleri böyle açıklar.”²⁴⁹ “Biz bu misâlleri insanlar için anlatıyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir”.²⁵⁰ “İşte biz âyetlerimizi, aklını kullanacak bir toplum için böyle açıklıyoruz.”²⁵¹ “Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'ân yaptık.”

²³⁹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 53a.

²⁴⁰ İbn Manzûr, I, 170.

²⁴¹ Bkz. Hacc, 22/35.

²⁴² Cum'a, 62/10.

²⁴³ Al-i İmran, 3/115.

²⁴⁴ Ahzab 33/35.

²⁴⁵ Bakara 2/242.

²⁴⁶ Al-i İmran 3/118.

²⁴⁷ Yûsuf 12/2.

²⁴⁸ Enbiya 21/10.

²⁴⁹ Nur 24/61.

²⁵⁰ Ankebut, 29/43.

²⁵¹ Rum, 30/28.

Hız. Aîşe'ye, bazı kimselerin bir gecede iki veya üç hatim indirdikleri söylenince, onların bu davranışlarını beğenmemiş ve şöyle demiştir: “Onlar, Kur’ân okudukları halde (gerçek anlamda) okumamışlardır. Benim, Allâh’ın Elçisi ile beraber bütün gece uyanık bulunduğum olurdu. Ancak o, bir gecede Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûresini okurdu. Müjde âyetine geldiği zaman dua edip dilekte bulunur; korku âyetlerine geldiği zaman da Allâh’a ilticâ eder, O’na sığınır.”²⁵² Demek ki Kur’ân-ı Kerîm-i anlayarak ve düşünerek okumak esastır; Peygamberimizin Sünnetine uygun olan budur.²⁵³

"Kalpleriniz üzerinde birleştiği sürece Kur’ân’ı okuyunuz; kalben ondan ayrılınca okumayı bırakınız."²⁵⁴ hadîs-i şerîfî de Hız. Peygamberin, Kur’ân’ın nasıl okunması gerektiği hususunda bizlere yol göstermektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in temel özelliklerinden biri de güzel sesle ve kendine has eda ile okunan bir kitap olmasıdır. Bunun kaynağı bizzat Kur’ân’ın kendisi, aynı doğrultudaki nebevî uygulama ve sonraki dönemlerde görülen tatbikattır. İlk vahyin “îkra” (oku) şeklinde gelmesi, ardından gerek kıraat gerek tertîl (ağır ağır ve dikkatlice okuma)²⁵⁵ gerekse tilâvet (sesli ve nağmeli okuma)²⁵⁶ kelimeleri kullanılarak verilen emirler Hız. Peygamber’e, vahyin okunuşunu Cebrâil’den takip etme yanında güzel okuma ve ümmetine öğretme görevini de vermiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem’in Übey b. Kâ’b’a hitaben “Allâh bana Kur’ân’ı sana okutmamı emretti” ve, “Allâh, ‘Lem yekünillezîne keferû’ sûresini sana okumamı bana emretti”²⁵⁷ meâlindeki hadîsleri bunu açık olarak ortaya koymaktadır. Resûlullâh’ın Kur’ân’ı ashabına ağır ağır okuması, ashaptan tertîl üzere ve güzel sesle okuyanları övmesi kıraat eğitim ve öğretiminin temellerini oluşturmuştur.²⁵⁸

Bursevî’ye göre kıraat-i Kur’an da îmânın şû’belerinin biridir. Kur’an-ı Kerîmi yavaş yavaş okumak durulacak yerde durmak geçilecek yerde geçmek manayı bozacak şekilde okumamak gerekir.²⁵⁹ Namazda kalp huzûru lâzım olduğu gibi kıraat-ı Kur’ân

²⁵² Ahmed b. Hanbel, VI, 92.

²⁵³ Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi ’l-Kur’ân*, Beyrut-1973, I, 106.

²⁵⁴ Buhârî, 37; Dârimî, 7.

²⁵⁵ Furkân 25/32; Müzzemmil 73/4.

²⁵⁶ Bakara 2/129.

²⁵⁷ Buhârî, Tefsîr, 98, Menâkıbü’l-Ensâr, 16; Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn, 39, Fezâ’ilü’s-sahâbe, 23; Tirmizî, Menâkıb, 33.

²⁵⁸ Abdulhamit Birışık, “Kıraat”, *DİA*, 2002, XXV, 426-433; Abdurrahman Çetin, “Kur’ân’ı Anlamanın Önemi ve Bu Konudaki Çalışmalar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 9, Bursa 2000, ss. 1-20.

²⁵⁹ Bursevî *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 55a

da da lâzımdır. Çünkü ikisi de dua makâmındandır ve huzûr odur ki her ne sebeple okursa okusun tamamında niyetini istishab eyleye ve o aşk-ı bütün eczâsında ne iş tuttuğunu bile ve dünyadan nisyândan, sakına.²⁶⁰

“Kur’ân’dan faydalanan ruhdur, beden değildir”²⁶¹ diyen Bursevî, Kur’an-ı açık okumanın gizli okumaktan daha faziletli olduğunu belirtir.²⁶² Bunun dışında Bursevî, Kur’an-ın kıraatı hususunda şu hususlara dikkat çekmektedir. “Kur’ân-ı güzel sesle tezyîn edip lahn-ı makbûle ile kıraat etmeyen bizim Sünnetlerimiz ile amel ve adabımız ile edeplenmiş değildir. Yani lahn-ı makbûl ve hoş avaz ile okumak daha etkilidir. Amaç halkı Hakk’a cezb etmek olmalıdır. Eğer bir sâlikin vücûdunda fenâ fillâh manası galib gelirse her hali bir olur.”²⁶³ Kur’an okunurken insanın kalbi Hakka dönüktür ama şiir ve gazel okunurken dünyaya dönüktür. Bu sebeple herkes kendi kalbinden sorumludur, fetvâsını kendi kalbine göre vermelidir, şevki hangi yöne ise ona göre hareket etmelidir.”²⁶⁴

3.1.2.8. İttibâ-ı Sünne

İnsanların gerçek birer yol gösterici olan peygamberlere ihtiyacı vardır. Her ne kadar insan yaratılırken akıl, bilinç, idrâk, seçme imkânı gibi birtakım yeteneklerle donatılmış ve bu yetenekler sayesinde kendisi, çevresi ve diğer yaratıklar hakkında bazı bilgiler edinmiş olsa da bütün bunlar sınırlı ve kendi gücü oranındadır. İnsanın bu yönünü en iyi bilen yüce Allâh, hikmetinin, lutuf ve yardımının bir sonucu olarak insanlara peygamberler göndermiştir.²⁶⁵

“Sünnet”, kelime olarak, çiğnenmiş yol anlamına gelir²⁶⁶ ve İslam öncesi Arapları tarafından bir kabilenin atalarınca tesis edilen örnek davranışı ifade etmek üzere kullanılmıştır.”²⁶⁷ Her İslâmî ilmin kendine ait Sünnet tanımları vardır. Bunlardan muhaddislerin tariflerine göre Sünnet, Şer’î bir hükme medâr olsun veya olmasın, Hz.

²⁶⁰ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 55b.

²⁶¹ Bursevî *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 56b.

²⁶² Bursevî *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 57a.

²⁶³ *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 61b.

²⁶⁴ *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 62b.

²⁶⁵ *İlmihâl*, TDV. I, 108.

²⁶⁶ İbn Manzûr, 17, s. 92.

²⁶⁷ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet S. Aydın, Mehmet Dağ, Ankara Okulu Yay, Ankara 1992, s. 61.

Peygamber'in bütün sözleri, fiileri, takrirleri, onun yaratılışı, ahlâkı ve sîreti ile ilgili bütün bilgilerdir.²⁶⁸

Sünnet'e uymak, İslâm dininin en temel esaslarından. Sünnet'e uymanın gerekliliği genel olarak "...Peygamber size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz..."²⁶⁹ âyetiyle ifade edilmektedir. Burada, Hz. Peygamber (s.a.s)'in emrettiklerinin yerine getirilmesi; yasakladıklarından da uzak durulması istenmektedir. Ayrıca O'na itâ'ati emreden âyetler de²⁷⁰ Sünnete sarılmayı gerektirmektedir. Bunların dışında pek çok âyette²⁷¹ Allâh'a itâ'atle beraber Hz. Peygamber (s.a.s)'e de itâ'at etmenin emredilmiş olması, Sünnete uymanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. İslâm ahlâkı genelde âdil ve dürüst bir kimlik, özelde de bir "Müslüman kimliği" oluşturmak ister. Bu ahlâkın yegâne rehberi de, Allâh'ın Resûlü'dür. Onun Sünnetinin, Müslüman kimliğinin oluşmasında önemli bir etken olduğu aşîkârdır.²⁷² Hanefî usulcüler Sünneti "dinde takip edilen yol" diye tarif edip "Hz. Peygamber ve ashabının yolu" şeklinde açıklamıştır.²⁷³

Tasavvufta, diğer ilimlerin yaklaşımına nazaran, ahlâkın pratik veçhesine daha çok ağırlık verilmiştir. Bundan dolayı da ahlâkın teorisinden ziyâde, örnek şahsiyetlerin hayatlarındaki uygulamaları dikkate alınmıştır. Bu şahsiyetlerin başında şüphesiz Kur'ân'da "üsve-i hasene/güzel bir örnek"²⁷⁴ olarak takdim edilen Hz. Muhammed gelmektedir.

Sehl b. Abdullâh et-Tüsterî (ö. 273/886), tasavvuf yolunun esaslarını sayarken, bunların başına, ahlâkî davranışları (ve sözleri) i'tibârıyla Allâh Resûlü'nü örnek almayı, koymaktadır.²⁷⁵ Serrâc'a göre Kitap ve Sünnete uyma konusunda insanlar üç gruptur:

1. Ruhsat, mübah, te'vil ve genişlik yolunu tutanlar,
2. Farz, Sünnet, dinî had ve ahkâm bilgisine bağlananlar,

²⁶⁸ Küçük, Raşit, "Hz. Peygamber ve Örneğliğinin Mahiyeti", *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, TDV Yay. Ankara 2003), s. 289.

²⁶⁹ Haşr, 59/7.

²⁷⁰ Bkz. Nisâ, 4/64; Tegâbûn, 64/12; Enfâl, 8/20 vd.

²⁷¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/31, 32, 132; Nisâ, 4/13, 14, 59, 64, 65, 115; Enfâl, 8/1, 13, 24, 27, 46 vd.

²⁷² S. Kemal Sandıkçı, "İslâm Ahlâk Öğretisinin Temel Dayanağı Olarak Sünnet", *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri* Kutlu Doğum Sempozyumu, *DİA*, Ankara 2003, s. 52.

²⁷³ Ferhat Koca, "Sünnet", *DİA*, 2010, XXXVIII, 154-155.

²⁷⁴ Ahzâb, 33/21

²⁷⁵ Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ (Evliya Tezkireleri)*, çev. Süleyman Uludağ, İlimveKültür Yay., Bursa 1984, s. 297.

3. Farz ve Sünnet konusunu sağlamlaştırdıktan sonra, dinî ahkâmda hiçbir cehaleti kalmayan, bunlara ilaveten hâl, amel, ahlâk ve yüce duygulara gönlünü bağlayan, hukukun gerçeklerini araştıran sıdk ve tahkik ehli kimseler.²⁷⁶

Serrâc'ın naklettiğine göre; sûfiler, “Bizim ilmimiz (tasavvuf), Allâh Resûlü'nün hadîsiyle örülüdür”, iddiasındadır. Onlara göre nefsin söz ve davranış olarak Sünneti emredebilen kimse, hikmet konuşur. Nefsini kavlen ve fiilen hevâ ve heveslerinin esiri haline getirenin ağzından ise, ancak bid'at sözler çıkar. Çünkü Allâh, “O'na itâ'at ederseniz, *doğruyu bulursunuz*.”²⁷⁷ buyurmaktadır. Tüsterî ise Hz. Peygamber'i örnek almadan yapılan her işin, nefis için tamamıyla azap olacağını ifade etmiştir.²⁷⁸

Bu görüşlerden, sûfilerin Kur'ân ve Sünnetle bağdaşmayan söz ve davranışlara i'tibâr etmedikleri sonucunu çıkarabiliriz. Mevlânâ da, bu hususta, yaşadığı müddetçe Kur'ân'ın kölesi ve Hz. Muhammed'in yolunun toprağı olmaktan geri kalmayacağını belirtirken, sözleriyle alakalı bunun dışında bir şeyler rivâyet edilmesinden dolayı rahatsızlık duyacağını da ifade etmiştir.²⁷⁹

Sûfilerce, hiç kimsenin Sünnete uymadan bir makâm sahibi olmadığı ifade edilmiş ve Hz. Peygamber'e uymanın en büyük mertebe olduğu vurgulanmıştır. En yüce olarak kabul edilen bu makâma, “makâm-ı mutâbaat (tabi olma makâmı)” denilmiştir.²⁸⁰

Onlara göre Allâh Resûlü'nün ahlâkıyla ahlâklanmak; O'na güzelce uymak ve O'nun Sünnetini ihyâ etmektir. Sühreverdî (ö. 632/1234)'ye göre sûfiler, Hz. Peygamber'in Sünnetini ihyâ etmişlerdir. Çünkü onlar, manevî yola girmelerinin başında, önce O'nun sözlerini iyice araştırıp öğrenmişler, sonra işin içine girdiklerinde, O'nun amellerine güzelce uymuşlar ve böylece seyr u sülûklerinin sonuna geldiklerinde bu, meyvesini vermiş; Hz. Peygamber (s.a.s)'in yüce ahlâkıyla ahlâklanmışlardır.²⁸¹

Zünnûn-i Mısırî (ö. 245/859)'ye göre, Allâh sevgisinin belirtileri; kişinin ahlâkında, fiillerinde, emirlerinde ve Sünnetlerinde Hz. Peygambere uymasıyla ortaya

²⁷⁶ Ebû Nasr Serrac Tusî, *el-Luma'*, (Thk. Abdulhalim Mahmud, Taha Abdalbaki Surur), Dâru'l-kütübi'l-hadise, Mısır 1960, s. 143.

²⁷⁷ Nûr, 24/54.

²⁷⁸ Tusî, s. 144.

²⁷⁹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Sırların Dili (Bütün Rubailer)*, çev. Ziya Avşar, Meram Belediyesi Kültür Yay. Konya 2007, s. 341.

²⁸⁰ Bekir Köle, *Zeynüddin Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2011, s. 145.

²⁸¹ Sühreverdî, *Avarifu'l-meârif*, s. 289

çıkar. Bu konuda sâliklerin dikkatini “De ki: Eğer Allâh’ı seviyorsanız bana uyun ki Allâh da sizi sevsin...”²⁸² âyetine çeviren Zeynüddin-i Hâfî de bu görüştedir.²⁸³

Gazâlî (ö. 505/1111)’ye göre saadetin anahtarı, âdet-ibadet ayırımına gitmeksizin, yeme, içme, kalkma, oturma, uyuma ve konuşma gibi davranışların da dâhil olduğu her şeyde, Sünnete uymak ve Hz. Peygamber(s.a.s)’i örnek almaktır.²⁸⁴ İbn Arabî (ö. 638/1240)’ye göre ise tasavvuf ehli olmanın şartı, insanların serbest bırakıldığı hususlarda dahi, Hz. Peygamber’in her türlü Sünnetini yerine getirmek ve ona ittibâ hususunda tek bir davranışla da olsa aykırı düşmemektir.²⁸⁵

Bursevî’ye göre Sünnet denince ilk akla gelen “Sünneti nebevî”dir ve mutlak uyulması gerekir. Sünnete uymak ise; “Peygamber mesleği ve yolu üzerine olub kitâb ve Sünnetin yoluyla amel etmek ve her ameli şâri’den ne vasıf üzerine geldiyse öyle devam etmek kendi aklından fikir karıştırmamak ve hevâdan ve bid’atdan nefsinin korumakla mümkündür.”²⁸⁶

“Bid’at, Sünnet-i me’sûre ile çatışmadıkça ve hükmünü iptal kılmadıkça ona ittibâ etmekte îmandandır” diyen Bursevî, Bid’at-ı hasene olarak da tarif edilen amel ve uygulamaları kabul etmektedir. Bursevî bir adım daha ileri giderek Bid’atı haseneye uymayı da Sünnet olarak kabul eder.²⁸⁷

Nafile namazlar Allâh’a yakınlaştırır. Nafile amel ise; farz ve vâciblerden fazla olarak şer’iate yeri olan aslı sahîh olan, mendup müstehap ve tatavvudur.²⁸⁸ Bursevî’ye göre Sünnet, farzı te’kid ve tekmil eden ameldir. Yani ahirette bir mü’minin farzı eksik geldimi onu Sünnet ile tamamlar.²⁸⁹

²⁸² Âl-i İmrân, 3/31.

²⁸³ Abdukerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 2014, s. 97.

²⁸⁴ Ebû Hâmid Gazâlî, *Kitâbu’l-erbaîn fî usûli’l-dîn*, Dâru’l-kalem, Beyrut 2003, s. 99.

²⁸⁵ Muhyiddin İbnu’l-Arabî, *el-Futûhâtu’l-mekkiyye*, (Thk. Osman Yahya), el-Heyetu’l-Mısriyyeti’l-âmmeti li’l-kitâb, Kahire 1986, X, 410-411.

²⁸⁶ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 63a.

²⁸⁷ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 67a.

²⁸⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 64b.

²⁸⁹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 67a.

3.1.2.9. Zühd

“Zühd”, Arapça “z h d” fiilinin mastarı olup, lügatte bir şeye meyletmemek, rağbet etmemek, yüz çevirmek, ilgisiz davranmak ve terk etmek manalarına gelir.²⁹⁰ Bu terk etme işi, o şeyi küçümsemekten, günah saymaktan veya azlığından dolayıdır.²⁹¹ Bütün dilciler, z h d kökünden türeyen kelimelerde azlık veya azla yetinme manasının ortak olduğu konusunda müttefiktirler.²⁹² Kısaca, zühd, isteksizlik, rağbetsizlik, önemsizlik, terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğzetmek, mâsivâyı terk anlamlarına gelmektedir.

Tasavvufi istilâh olarak, dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivâyâ olan meyil ve sevgiden alı koymak,²⁹³ hırslı, ihtiraslı, çıkarıcı, menfaatperest, bencil, tûl-i emel sahibi, muhteris olmamak, günâha, harâma, insanı Hakk’tan uzaklaştırmaya vesile olacak her şeye rağbetsizliktir.²⁹⁴ Bu noktada İmâm-ı Gazzâlî (ö. 505/1111), herhangi bir şeyden vazgeçmenin zühd olmadığını, asıl hünerin onun yerine daha iyi ve daha güzelini koymak olduğunu vurgulamaktadır.²⁹⁵ Buna göre zühd, kasr-ı emel sahibi olup,²⁹⁶ manevî değerlerin maddî değerlerden üstün ve önemli bulunduğuna inanmak demektir. Nefsin safında insana tahakküm eden maddeyi, ruhunun tasarrufuna geçirme ameliyesi, gönül hânesini ağyârdan temizleyip, Allâh sevgisi ile dolmasını sağlayan bir kalp aktivitesidir.

Dünyayı âhiretle bir ve eşit tutmak veya ondan üstün tutmamak zühddür. Zühd ilkesine bağlı olarak yaşayan kişilere de zâhid denir. Kur’an ve hadîslerde zühde büyük önem verilmiş, bunun zıddı olan dünyaya düşkün olma, tamah, ihtiras ve çıkarıcılık şiddetle yerilmiştir. Zühd tasavvufun temelidir. Âhiretin dünyadan üstün, oradaki nimetlerin buradaki servetten daha önemli olduğuna inanan bir müslüman daha nitelikli ve daha çok ibadet eder, hak hukuk gözetir, ahlâk kurallarına bağlı kalır, harâm ve helâli bilir. Böyle bir hayat yaşamayan bir kimsenin dünyadan çok âhirete önem ve değer verdiği söylenemez. İbadet zühdün tabii bir sonucudur. Yüce Allâh namaz, oruç, hac ve

²⁹⁰ İbn Manzûr, III, 196-197; Abdurrezzâkel-Kâşânî, *Mu’cemu Istilâhâtî’s-Sûfiyye*, (Thk. Abdülâl Şahin), Kahire 1992, s. 216.

²⁹¹ Zebidî, “zhd”, *Tâcu’l-Arûs*, Matbaatu’l-Vehbiyye, Kahire 1287, II, 369-370.

²⁹² Âsım Efendi, I, 1155-1156.

²⁹³ Kuşeyrî, s. 208.

²⁹⁴ Ebu Bekir Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, tah. Mahmud Emin en-Nevevî, *el-Mektebetu’l-Ezheriyyetu li’t-Turâs*, Kahire 1992, s. 110.

²⁹⁵ Muhammed Ebu Hamid Gazzâlî, *İhyau Ulumi’d-Dîn*, Daru’l-Cil, Beyrut 1992, V, 95.

²⁹⁶ Kuşeyrî, s. 208 ; Gazzâlî, V, 95.

zekât gibi ibadetleri farz kılmıştır. Hz. Peygamber ise farz olan ibadetlerle yetinilmemesini, nâfile ve Sünnet olanların da yerine getirilmesini tavsiye etmiştir. Farz namazlardan önce ve sonra kılınan Sünnetler, teheccüd, evvâbin ve tahiiyetü'l-mescid gibi diğer nâfile namazlar, receb ve şâban gibi aylarda belli miktarda tutulan oruçlar, umre ve sadaka böyledir. İbadetlerin amacı nefsi disiplin altına alarak Allâh'a yaklaşımdır. Tasavvufta farz ve nâfile ibadetleri şartlarına uygun olarak huşû ve ihlâsla yerine getirmek esastır. Sûfiler özellikle farz olmayan ibadetleri belli düzen içinde yerine getirmeye özen gösterirler. İbadetsiz tasavvuf olmaz.²⁹⁷

Zâhid kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de terim olarak, "rağbet etmemek" mânâsında, sadece bir yerde geçmektedir²⁹⁸. Bu âyette, Hz. Yûsuf (a. s)'ın kardeşleri tarafından kuyuya atılması, bir kervan tarafından bulunup satılması hikâyeye edilirken zikredilmektedir. Mâhiyet açısından ise, dünyadan nasibini unutmamakla²⁹⁹ birlikte Allâh Teâlâ'yı hatırdan çıkarmamak³⁰⁰ şeklinde dile getirilmektedir. Zira, Kur'ân-ı Kerîm'in tasvirine göre, dünya hayatı; insanı aldatan bir metâ³⁰¹, âhiret hayatına oranla önemsiz³⁰² faydası, âhiretin yanında pek az³⁰³, oyun, oyalanmave eğlenceden ibaret³⁰⁴, basit bir şey³⁰⁵dir. Kadın, oğul, yığın yığın birikmiş altın ve gümüş, salma atlar, sağmal hayvanlar (gelir getiren her şey) dünya hayatının süs ve metâdır³⁰⁶. Kur'ân, ibadet, ihlâs, namaz, zekât, oruç, takvâ, verâ ve zikir gibi zühdün özünü teşkil eden uygulamalara sürekli vurgu yapmakta ve inananları bu konuda teşvik etmektedir.

Kur'ân'ın mübelliği ve ümmetin üsve-i hasenesi olan Hz. Muhammed ise, bütün ömrü boyunca zâhidâne bir hayat yaşadı. Yünlü, pamuklu, yamalı, yamasız, giysiler

²⁹⁷ *İlmihâl*, TDV. I, 50.

²⁹⁸ "Onu (Yûsuf'u Mısır'a varınca) düşük bir fiyata, birkaç dirheme sattılar, onun hakkında rağbetsiz (zâhid) idiler". (Yûsuf, 12/20).

²⁹⁹ "Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez". (Kasas, 28/77).

³⁰⁰ "Ancak, Allah dilerse (yapacağım de). Unuttuğun zaman Allah'ı an ve 'Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir', de". Kehf, 18/24.

³⁰¹ Al-i İmran, 3/185; Kasas, 28/60; Muhammed, 47/36; Hadid, 57/20

³⁰² Nisa, 4/77.

³⁰³ Tevbe, 9/38; Ra'd, 13/26.

³⁰⁴ En'âm, 6/32; Mü'min, 40/39; Kasas, 28/60; Ankebut, 29/64; Lokman, 31/33; Fâtır, 35/5.

³⁰⁵ Ra'd, 13/26

³⁰⁶ "Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara ve diğer hayvanlara, ekinlere olan ihtiraslı sevgi insanlar için bezenip süslenmiştir. Bunlar dünya hayatının iğreti metalleridir. Allah'a gelince, en son dönölüp varılacak yerin bütün güzelliği O'nun yanındadır. . ." (Âl-i İmran, 3/14).

giydi. Ne varsa onu yedi. İbn Abbas'ın rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber peşpeşe birkaç gece aç sabahlar, hane halkı da çoğu zaman akşamları yiyecek bir şey bulamazdı. Zâten ekmekleri arpa ekmeğiydi³⁰⁷. Hz. Peygamber'in zâhidâne yaşantısı yokluktan değil, kendi irâdesinin tezâhürüydü. Zira o, “Ben melik peygamber veya kul peygamber olma hususunda muhayyer bırakıldım. Cebrâil bana tevâzu göstermemi işaret etti. Ben de kul peygamber olayım, bir gün doyar, bir gün aç kalırım” dedim³⁰⁸, demiştir.

Sûfiler Allâh Resulü ve Ashâbını kendileri için yegâne örnek telâkkî etmekteydiler. Ashâb-ı Kirâm da Peygamber gibi, kılık-kıyafete, yeme-içmeye önem vermemekte, ibadet ve tefekkür için تنها yerleri tercih etmekte, tam bir teslimiyet ve tevekkül yaşantısı sürmekte, Hz. Peygamber'in sohbet meclislerindeo konuşurken, başlarını önlerine eğmekte, derin bir huşu' ve sükuta dalmakta, kendilerinden geçmekte, gözleri yaşarmakta, kalpleri titremekte, sanki başlarına konan kuşu uçurmamanın hareketsizliği içinde bulunmakta, Hz. Peygamber'in huzûrundan ayrıldıkları zaman, aynı rûhî hâli sürdüremedikleri için üzûlmekte, bundan dolayı kendilerinin münafık olduğunu zanneden sahabeler bulunmaktaydı. Dört halife, Aşere-i Mübeşşere, Ebu'd-Derda, Ebû Zerr, Abdullâh b. Amr, Abdullâh b. Ömer, Ebû Hureyre, Bilâl-i Habeşî, Huzeyfe, Selmân-ı Fârisî, Suhayb, Mus'âb b. Umeyr, Abdullâh İbn Mes'ud, Abdullâh İbn Abbas, Osman b. Maz'ûn, Ammâr (r.a) gibi meşrep ve mizaçları i'tibârî ile fakr, zühd ve takvâyı şiar edinen sahabeler, sûfilerin model olarak benimsedikleri örneklerdir. Kısaca, zühd onların döneminde cemiyet halinde yaşanan bir haldi. Fakat dünya ve nimetlerine tamamen yüz çeviren bazı sahabiler bizzât Peygamber tarafından uyarılmış, aşırılığa gitmekten menedilmişlerdir. Zühd ve ibadetler konusunda aşırılığa kaçanlara vücûdunun, gözünün, nefsinin, çocukluğunun, hanımının, ailesinin, arkadaşının, misafirin ve Rabb'in kendisi üzerinde hakkı bulunduğunu ve her birinin haklarının verilmesini emretmiştir³⁰⁹.

³⁰⁷ Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts. I, 400; Abdurrahman Azzam, *Resul-i Ekrem'in Örnek Ahlakı*, (çev. Hayrettin Karaman), Yağmur Yay., İstanbul 1975, s. 36.

³⁰⁸ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, IX, s. 192.

³⁰⁹ Kadir Özköse, “Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam, Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1, Sivas 2002, s. 176-194. Bu konuyla ilgili hadisler için bk. Buhârî, Savm, 51; Edeb, 86; Tirmizî, Zühd, 63;

İlk dönem sûfîlerinden her biri, içinde bulundukları makâmlara ve gerçekleştirdiği manevî tecrübeye dayalı olarak değişik zühd tariflerinde bulunmuşlar ve çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Zühd, harâmlardan kaçınmaktır
- b) Zühd, helâl ve mübahın ihtiyaçtan fazla olan kısmını terk etmektir
- c) Zühd, âhirete yönelmek için dünyadan el etek çekmektir
- d) Zühd, Hakk’a yönelmek için dünyadan da âhiretten de el-etek çekmektir
- e) Allâh’a vâsıl olmak için Allâh’tan gayrı her şeyin kalben terki esastır. Bu hususta savvufta dört çeşit terkle ifade edilmiştir. Bunlar; Terk-i dünya, Terk-i ukbâ, Terk-i hestî ve Terk-i terkîr³¹⁰.
- f) Zühd, fuzûlî ve lüzumsuz olanı terk etmektir
- g) Zühd, zem ile medhi bir görmektir

Bursevî’ye göre; “îmânın şû’belerinden biri de zühddür ki elinde bulunup imsâki mübah olan nesneleri terk etmektir. Zühd odur ki, bir nesne var iken terk edesin âlât-ı levh ve emsâli gibi. İkinci olarak bazı erbâb-ı hakaîk buyurdular ki, zühd bilkülliye dünyadan i’râz ve ‘arz ve metânı terkdir bir vechile ki terk ettiğin nesneye bir daha kalbin meyl etmeye. Birinci zühd-i şerîat mertebesinde olanların zühhdüdür ki onlar gerçi ellerinde bulunan emvali terk etmişlerdir, fakat dünyadan ve vücûddan fenâ bulmamışlardır ve bunlara zahidler denir ki âşıkların hilafıdır ve bunların sülûki tarîk-i ahirete ve cennetdedir ve derecata ve hûr ve gılmane ve emsâlinedir. İkinci zühd hakikat pâyesinde olanların ki zühhdüdür ki mâsivâllâhdan bilkülliye i’râz etmemişlerdir ve varı yoğun satmışlardır. Bunlar âşıklardır ki sülûkleri Hakka ve ru’yet-i dîdâra ve tecaliyyata ve emsâlinedir. Her zâhid âşık olmaz velâkin her âşık zahid olur. İnsan hakka vâsıl olduktan sonra dünyadan ona zarar gelmez ve elinde bazı eşya bulursa dahi zühdüne mânî olmaz zîrâ kalbi ile terk ehlidir.”³¹¹

“Âşıklar harâmdan ve şüphelerden perhiz değil belki helâlden bile kaçınmalıdırlar. Çünkü nice helâl vardır ki havas-ı muzırrası vardır. Hususen fazla yemek, kalbin münacat-ı Hakdan uzak kalmasına sebeptir.”³¹²

“Önceki zamanın zahidlerinde bir ibrik, liften eski bir yastık birde postları olurdu. Ve şöyle söylerlerdi; “Biz bunların hesabını nasıl vereceğiz?” Zamanımızın

³¹⁰ Kuşeyrî, s. 209-210; Serrâc, s. 73

³¹¹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 70a-70b.

³¹² Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 71a.

müridlerinde ise, en cins atlara binerler, zînetli elbiseleri severler, yemek hususunda halkı taklit ederler, tamahkârlıklarından harâm ve helâli karıştırırlar, küfür ve îmânı bi yerde tutarlar, meyyitin borcu olduğunu bildikleri halde mirasın harâm mı helâl mi bakmadan yerler. Mü'mine lâzımdır ki dünya ya haris olmayıp hayattayken yönünü belirleye.”³¹³

Cism u can ve malı terk eyle Halîlullâha bak

Bak ne vechile tecelli eylemiştir ona Hak

3.1.2.10. Hıfzu'l-Harâm

“Haram” الحرام Şari'nin, yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiildir.³¹⁴ Kur'ân'da seksen üç yerde geçmektedir.³¹⁵ Harâm dinen yasaklanan fiil demektir.³¹⁶

Harâmdan ve harâma yol açan vasıtalarından kaçınmak gerektiği gibi, harâm şüphesi taşıyan işlerden ve kazançlardan da uzak durmak gerekir. Hz. Peygamber'in şu hadîsi bu konuda ihtiyat ve takvâ sahipleri için güzel bir ölçü vermektedir: “Helâl apaçık belli, harâm da apaçık bellidir. Bunların arasında, halktan birçoğunun helâl mi harâm mı olduğunu bilmediği şüpheli şeyler vardır. Dinini ve namusunu korumak için bunları yapmayan kurtuluştadır. Bunlardan bazısını yapan kimse ise harâm işlemeye çok yaklaşmış olur. Nitekim korunun etrafında hayvanlarını otlatan kimse de koruya dalma tehlikesi ile burun buruna gelmiş olur. Dikkat ederseniz her hükümdarın bir korusu vardır. Allâh'ın korusu da harâm kıldığı şeylerdir.”³¹⁷ Samimi bir müslüman, hâricî şartlar, toplumun kötü gidişatı ne olursa olsun her yer ve zamanda dosdoğru olan, dinin ahkâmını uygulayan, güvenilen ve inanılan bir kimse olmak, istikameti ve hayatı ile İslâm'ın tebliğcisi ve iyi örneği olmak zorundadır.³¹⁸

Harâmlardan kaçınılması, korunulması konusunu toplum açısından değerlendirdiğimiz zaman zaruriyyat kavramı karşımıza çıkar. Zarûriyyât, toplumun

³¹³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 71b-72a.

³¹⁴ Zekiyyüddîn Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esaslar (Usûlü'l Fıkıh)*, (Notlar Ekleyerek tercüme eden: İbrahim Kafi Dönmez), TDV., Ankara 2001. s.248

³¹⁵ Kürşat Demirci, “Harâm”, *DİA*, 1997, XVI, 97-100.

³¹⁶ Muhammed Fuâd b. Abdülbâkî, “hrm” md. *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire-Beyrut 1364/1945.

³¹⁷ Buhârî, *Büyû'*, 2, Müslim, *Müsâkat*, 20.

³¹⁸ *İlmihâl*, TDV. I, 177-178.

varlığını koruyabilmesi için kaçınılmaz olan değerler demektir.³¹⁹ Bunlar yitirildiği takdirde, hayatın düzeni yok olur, anarşi kol gezer, bozgunculuk ve kötülükler her tarafa yayılır, ahiretteki ebedî saadet de yitirilmiş olur. Bursevî, hıfzu'l-harâm bahsinde, aile hayatının düzeninin sağlanması, ailenin korunması konularına değinmiştir. Evlilik kurumunun zinaya engel olacağını söylemiştir.³²⁰

Bursevî hıfzu'l-harâm konusunu açıklarken, eşlerin birbirine nasıl davranmaları gerektiğine de değinmiştir. Ayrıca erkeğin, ailesinin rızkını temin hususunda nelere dikkat etmesi gerektiği gibi hususları da ele almıştır. Ailenin korunmasına vurgu yapan Bursevî, “Kişi ailesini zâhirde âfâtdan, bâtında fesatdan korumalı,³²¹ onu töhmet altında kalabileceği yerlerden uzak tutup korumalıdır. Çünkü insanın elli yıllık ırzı bir saatte yıkılabilir”³²² diyerek nasihatte bulunmuştur. Bursevî’ye göre “İnsan güzel ahlâk sahibi olmalıdır ki, Allâh da ona lütufla muamele etsin, vefat edince de melekler ona ağlasın. Dünya malına verdikleri zarar sebebiyle cariyelere kötü muamelede bulunulmasına karşı çıkan Bursevî, her eşyanın bir ömrü olduğunu ve akıbetinde kırıldığını vurgular.”³²³

Bursevî, kadınların, kocalarının yanlış davranışlarına tahammül etmeleri durumunda arif-i billâh makâmına ulaşabileceklerini bir hikâyeye ile anlatır: “Sefere çıkarken eşi hanımına nafaka bırakmamış. Bunun üzerine çevredekiler hanıma eşinin neden nafaka bırakmadığını sorduklarında o hanım; ‘Benim eşim rızık yiyicidir, yoksa rızkımı verici değildir’ cevabını vermiştir. Bu hanım verdiği cevabıyla ârif-i billâh olmuştur zîrâ kalbinde rızk hususunda endişe bulunan sebeplere müracaat eder. Gerçek rezzakın sebeplere ihtiyacı yoktur. Çünkü müessiri hakiki Allâhtır.”³²⁴

3.1.2.11. İmâtatu'l-Ezâ Ani't-Tarîk

Mastar olarak “incinmek” anlamına gelen “ezâ” isim olarak genellikle “acı, maddî veya manevî zarar, eziyet” şeklinde karşılanmış ve “üzüntü, elem doğuran etken, maddî zarar dokunan şey” diye tarif edilmiştir. Râgıb el-İsfahânî’nin tanımına göre ezâ;

³¹⁹ Şa’ban, ss. 413-418.

³²⁰ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 77b.

³²¹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 74b.

³²² Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 74b, 76b.

³²³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 82a, b-83a.

³²⁴ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 79a.

“canlının ruhî veya bedenî varlığına yahut çevresine dokunan zarar” demektir.³²⁵ Bu zarar dünyevî veya uhrevî olabilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ezâ kelimesi türevleriyle birlikte yirmi dört âyette geçmekte olup, maddi ve bedeni sıkıntı acı veya buna sebep olan şey, kadının hayız hali, müşriklerin müslümanlar hakkındaki incitici sözlerine ezâ denilmektedir.

Ezâ ile ilgili benzer açıklamalar hadîslerde de geçmektedir. Bu hadîslerde genellikle insanlara maddî veya manevî olarak zarar veren, onları inciten; meclisler, yollar, helâlar ve mescidler gibi umuma ait yerlerde insanlara sıkıntı ve üzüntü veren; aile, komşuluk, arkadaşlık ve dostluk ilişkilerini zedeleyen; zayıfları ve sakatları sıkıntıya sokan sözler, tutum ve davranışlarla zararlı nesneler ezâ kavramıyla ifade edilir; bu münasebetle de İslâmî edep ve ahlâk kurallarının örnekleri verilir.

Hiz. Peygamberin yerleştirmeyi amaçladığı sosyal düzenin ahlâkî niteliğini vurgulayan zarif ifadelerin yer aldığı hadîslerden³²⁶ bazıları şunlardır: “Allâh mü’mine eziyet edilmesini hoş karşılamaz.”³²⁷

“Ölülere sövüp saymayınız, çünkü hayattaki yakınlarını incitirsiniz.”³²⁸;

“İnanmış kimse komşusuna eziyet etmemelidir.”³²⁹;

“İnsanları inciten melekleri de incitir.”³³⁰.

Bursevî, İmâtati’l-eza ani’t-tarîk (eziyet ve zahmet verici şeyleri yoldan kaldırmak) bahsinde değerlendirmelerini iki aşamalı olarak ele almıştır. Bunlar, maddi olarak insanların yol güzergâhlarını temiz tutmak, manevi olarak ise insanı sıkıntıya sokabilecek her türlü engeli ortadan kaldırmak.

Bursevî maddi eza verici şeylerin ortadan kaldırılması hususunda şunları söylemektedir: “Halkın yolu üzerinde geçip gitmesine engel veyâ zahmet veren taş diken ve benzeri nesneleri gidermek imânın en küçük şû’belerindendir. Gerçek mü’min halkın yolundan diken kaldırmaya çalışmalı, yollarına kuyu kazmamalı ve diken saçmamalıdır çünkü âkıbetinde yine halk zarar çeker.”³³¹ Eziyet veren şeyi def ederken halka açık yerlerde yanlış anlaşılacağından veya içine gösteriş girebileceğinden

³²⁵ Zebidî, ezy, md., *Tâcü’l-’arus*, I, 40.

³²⁶ Mustafa Çağrı, “Ezâ”, *DİA*, XII, 36.

³²⁷ Tirmizî, Edeb, 59.

³²⁸ Tirmizî, Birr, 51; Nesâî, Kasâme, 23.

³²⁹ Buhârî, Rikâk, 23, Nikâh, 80.

³³⁰ Müslim, Mesâcid, 72, 74; Nesâî, Mesâcid, 16.

³³¹ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 84a.

dolayı dikkatli olunmalıdır. Ve yine halkın gözü önünde onların canının isteyebileceği bir şeyleri yememek gerekir. Bu cahillerin işidir.”³³²

Mannevî açıdan eza verecek şeylerin ise günahlar olduğuna vurgu yapan Bursevî, “Bir nesne günah olduktan sonra az ise dahi küçümsememelidir, çünkü küçük zannetiğin şey büyük bir günaha sebep olabilir veya onda Allâhın gazabı olabilir”³³³ diyerek bu konunun hassasiyetine dikkat çekmektedir.



³³² Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 84b-85a, b.

³³³ Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*, vr. 84a.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TUHFE-İ HALÎLİYYE (METİN)

Tuhfe-i Halîliyye³³⁴

Bursevî İsmâil Hakkî Hazretlerinin Hatt-ı Şerîfleridir.

Sahîh:

[1b] Ehl-i vahdetin mezhebi budur ki, cemi‘-i mezahirde cilveger olan bir hakîkatdır. Lâkin esmâ-i ilâhiyenin muktezayâtı ve kevâbil-i mümkünâtın ihtilafâtı vasıtasıdır, türlü türlü zuhûr etmesidir. Zuhûrunun ihtilâfı ve teaddüdünden hakîkatin teaddüdü lâzım gelmez. Nitekim şahsı vâhid merâyâ-yı müteaddide nümâyan ola, mir’atların kabiliyyetine göre her mir’atta bir türlü zuhûr eder. Şahs-ı mezbûrun i‘tibariyle türlü türlü zuhûrâtından şahsı müteaddid olmak lâzım gelmez. Her yerde zuhûr eden ol hakîkat-i vâhidedir ki zamân ve mekândan münezzehdir. Ona bir yerde demek sâdık değildir. Fefhem cidden!³³⁵

Beyân:

[2a] Tenzîh etki, misâl-i şems bilâ-mani’ ve bilâ-ta’yîn seville. Nazar etmek tenezzi etmek gibidir. Ve şemse sarı ve yeşil camdan bakarsın, birde camlardan kat‘-ı nazar ederek şemse bakarsın işte bu hem tenezziye ve hem teşbîhe misâldir. Ve şemse düz bir odada bakarsın, sırf vahdete misâldir. Birde mahalle aralarında ve menâzilin pencerelerinden şemsin bölük bölük ziyâsına bakarsın. Bu dahi kesrete misâldir. Yine şems vahdetindedir. Fefhem!³³⁶

بسم الله الرحمن الرحيم

[3a] *Evvela na ‘t-ı bâri eyleyelim*

Sonra maksûd neyse söyleyelim

Kühüne gerçi irişmez idrâk

Ne kadar olsa da hıred-derrâk

Yalnız akl değil keşf dahi

³³⁴ YN: “Tuhfe-i Halîliyye Burusevi İsmail Hakkî Hazretlerinin Hattı Şerifleridir Sahih”; MN: Halîliyye-i Hakkî Kuddise Sırruh

³³⁵ YN: Fefhem cidden!, MN; -

³³⁶ YN: Fefhem, MN: -

Sığmaz ol dâire-i zâta ahî
 O'dur ol zü'l-celâli ve'l-ikrâm
 Bende-i dergehidir cümle kirâm
 Çün dedi "fe'lem ennehu" ol şâh
 Sen de de "Lâilaheillallâh"
 Ger³³⁷ Muhammed'den olmasa ta'lîm
 Mesh iderdi bizi azâb-ı elîm
 Cehldir şol azâb-ı rûhânî
 Ki kabûl itmez ebed rûh ânı
[3b] Mekk ola o rûh rûh-i habîs
 İde cehl ile kendini telvis
 Yürü o şer'-i Resûle ey yâr
 Ta nasib ola menzil-i ahyâr
 Nazm-ı Kur'ân içindedir mâ'nâ
 Nazmla ma'nî-i hoş gör ya'ni
 İkisinden de yürü oku sebak
 Mushafın âyine-veş yüzüne bak
 Anda tenzih var dahi teşbîh
 Gerçi yokdur Cenâb-ı Hakk'a şebîh
 Na't-i kevnî bilmeyen âdem
 Edemez mağrifete vad'-ı kadem
 Dedi "Leyse kemislihi" O Ganî
 Semt-i tenzîhe çekti yani seni
 Verdi hükmün vücûb-ı zâtının
 Sonra hem rütbe-i sıfâtının
 Ki O'dur cümleyi semî'ü basîr
 İşidip görmesinde yok taksîr
[4a] Sâir evsafı dahî fehm ide gör
 Bu iki mesleğe birden gide gör

 Zü'l-cenâheyn olmadıkça kişi

³³⁷ YN: Ger, MN: Gerki.

Uçamaz matluba ve bitmez işi
 Bu iki yerden eyledinse murâd
 Etme hergîz bana suâl îrâd
 Gelecek semt-i gaybdan âvâz
 Murğ-i ruh-ı Resûl edib pervâz
 Âlu ashâbı kodu mürşid-i râh
 Ettiller daveti bilâ-ikrâh
 Sundular bezm-i safâda câmu
 Geçdi keyf-i rahîki encâmı
 Meşrebin pâk ise kûdûretten
 İçe gör câmu yed-i kudretten
 Var ise dilde zerre îmânın
 Etme inkâr feyzin ummânın
 Eyle erbâb-ı kulûbu³³⁸ tasdîk
 Olasın halk içinde tâ siddîk
[4b] Ere tahkîke âkıbet taklîd
 Açılır bâb eldedir çû kilid

Nazm:

Nes'elullâhe Teâlâ bizzât
 En yemünne bâ-azm-i lezzât
 Fe-lehü'l-hamd ve's-salâti'alâ
 Mustafâ ve âlihi'l-a'lâ

Ba'deza bu sihâm-ı razeyânenin makarr-ı tass ve nişânı ve bâbullâhın ednâ-yı
 gedâyân ve efkâr-ı dervişânı, eş-Şeyh İsmâil Hakkı el-Aydosî sümme el-Bursevî sümme
 eş-Şâmi sümme el-Üsküdârî-hallasahullâhu min enye'kule haza dehri ve hazihi dârî- bu
 vecihle Nakşibend sahife-i beyân ve nigârende-i haritâ-i tibyan olur ki, bundan akdem
 ahî-i kebîrim Halîl Çelebi bir risâle-i câmi'a imlâsın ilkâ ve mütâlaasıyla tecziye-i evkât
 edecek bir eser-i **[5a]** nafi' tahrîrin istid'a ettikde sırr-ı irâdet ve cebîn-i ihtiyâr ceyb-i
 müsamahaya çekilmiş zîrâ mezra'a-i âmale o ana dek nice muhtasarât ve mütevvêlât

³³⁸ YN: Kulûbu, MN: Kabûlü

tohumu ekilmiş idi. Kimi ahkâm ve şerâyi’ ve kimi mâarif ü hikem ve hakayıkdan ki, elsine-i muhtelif e üzere câri ve hükmü nazm u nesr ehline sâridir. Maahazâ sinn ü sâl dekkakatü’r-rikâb olan mâbeyne’s-sittin ve’s-sebîne dâhil ve erkân-ı vüçüd mütezazel ve eczâ-i binâ-i heykel ve kuvâ mütehalhıl³³⁹ olduğundan mâ ‘adâ makâsıt-ı şedâid-i dehrden hâlim yamân ve vird-i zebânım subh ü mesa “emân Yâ Allâh emân” olub işârât-ı İlâhiyye mucibince bir dârdan bir dâra hicret ve bir makâmdan bir makâma nüzhetten evrâk-ı nizâmım perîşân **[5b]** ve zimâm-ı emrim kabza-i cebrde keşân ber-keşân idi. Bi’l-ahire Dımaşku’ş-Şâm’da ber-mucib-i kazâ-yı mübrem müddet-i ikâmetim tamâm ve telvihât-ı ervâh-ı kudsiyye ile cânib-i Üsküdar’a şedd-i hizâm ettiğimde mezkûr birâderin -hakkakallâhu âmâle veca’lı ile’l-hayr mâleḥ sûret-i talebi âyine-i hâtıra aks eyledi gördüm ki sinn-i ömrüm heftadi güzer etmeğe karîb oldu ve afitâb-ı rûh zevâle meyl edib mağrib-i fenâya duhûle az kaldı.

Li-muharririhî

Ah kim solsa gerek berg-i vüçüd

Yerlere düşse gerek her mevcûd

Kesilib feyzi bu bağın âher

Kuruyup kalsa gerek çeşme-i cûd

Bu mânâya binâen bi-tarîki’l-ihtisâr vaz‘-ı kalem olundu ve ibarâtı Türkî eshel ve eyser kılındı **[6a]** ta ki tekellüfden beri ta‘ammülden arî olub mazmûnu dâire-i fehme dâhil ve nef‘-î âmme ve hassaya şâmil ola ve minallâhi’l-imdâd mine’l-mebdei ve’l-meâd.

Li-muharririhî

Çün dil teşne bula feyz-i İlâhiden meded

Taşırır kendin çü deryâ katre olmaz ona sed

Feyz-i akdesdir kalemden dâima cârî olan

Sûret-i sırr-ı ezeldir aks-i mir’ât ebed

Sen ki deryâ içre bir mâhîsin ey dil-i gark-âb

Ya nedendir kulzüm-i zâtında işbu cezir ü med

Feyz-i aşk u şevk ile bağ-ı derûne ver nüümâ

³³⁹ Kabarmış veya kabartılmış olan, açılıp parçaları ayrılmış olan.

*Tâ ola her gülben-i halık-nümâdan ser u kad
Âdem-i ma'ni dürür Hakk'a bu kevn ile sücûd
Kılma zâhid âşika şeytân-veş hergîz hased*

Îmân

[6b] Îmân aslında sıfat-ı kalbîye olan tasdikdir ki, lisân-ı Türkî'de “inanmak” ile ta'bir olunur. Pes ol bir ağacın çekirdeği veya bedeni gibidir ki, asıldır. Ona İslam demek fûrû'u i'tibâriyledir ki a'mâl-i sâlihâdır çünkü asıl bila-fûrû' ve fûrû' dahi bilâ-asl olmaz. Zîrâ umûr-ı nisbiyyedendir. Îmân dahi bilâ-İslâm ve İslâm dahi bilâ-îmân vücûd bulmaz. Eğerki mezheb-i³⁴⁰ ehl-i Sünnet budur ki, îmân-ı mücerred cehennemde hulûda mâni ve azâb-ı ebedîyi dafi'dir. Ma'ahâzâ îmân demek “mü'min bir şerîate, tabi' olmaklardır.” Belki usûl-i şerâyi'e muhâlefet bulunmayacak dağ başlarında ve etraf-ı âlemde ve zaman-ı fetrette olanlar [7a] bile vahdaniyet-i Hakkı mağrifetlerinden faidelenirler, ism-i³⁴¹ Rahmân'dan bilâhare şefâ'at bulurlar, ve'l-hükmü lillâhi 'aliyyi'l-kebîr.

Li-muharririhî

*Bakma erbâb-ı ukûl efkârına arasına
Kimse girmez kul ile vallâhi Hak arasına
Hak Teâlâ ger azâb ede veya afv eyleye
Hiç mümkün mü karışmak bir karış orasına
Küfürle giden cehennemde muhalledir ebed
Kimse hat çekmez ezelde emrinin tuğrasına
Bunda şâh olur gedâ-yı ma'rifet-i dârânla
Anda zerre iltifat olmaz cihân darasına
Sende yetmiş bin hicâbı Hakkı'ya geçtin ise
Mâsivânın bakma gayrı ağıyla karasına*

Ve îmânda elfâz-ı [7b] muhtelifedir. Meşhûr olan, “Amentü billâhi” gibi ila ahirihi- ki, ona îmân-ı tafsîli derler ve bazıları Türkî lisân üzere dediler ki dilim ile ikrâr ve kalbim ile i'tiraf eyledim ki, Allâh Teâlâ vardır, birdir, vâcibü'l-vücûddur, cemi'-i

³⁴⁰ YN: Mezheb-i, MN: Mezâhib

³⁴¹ YN: İsm-i, MN: -

sıfât-ı kemâliyye ile mevsûfdur, zâtında ve sıfâtında, ef'alinde³⁴² şerîk ve nazîri yoktur. Ve Resulullâh-sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem- cânib-i Hak'dan her ne getirdiyse iz'an ve kabûl ettim. Ve bunu kalbi ile tasdik ettiği gibi sabahda ve akşamda lisânı ile dahî tekrar eyleye. Ve bazıları kavli üzerine demek gerekdir ki; "Amentü billâhi 'alâmurâdillâhî ve amentü **[8a]** bi-rasûlullâhi 'alâ murâd-i Rasûlillâhi. " Ve bu terkiib gayrilerden akva görünür zîrâ Allâh Teâlâ akıl ile hayalle bilinmez ve Rasûlullâh dahi böyledir. Belki kâmil-i beşeri bilmek Hakk'ı bilmekten es'abdır. Zîrâ Hakk'da tenzih ve halkda teşbih galibdir. Pes libâs-ı beşeriyet bürünen kimsenin hakîkati nice ma'lûm olur. Binâen 'alâ hâzâ onlara ve onların emr ettikleri nesnelerin künhünü ve tefasîlini ihata mümkün değildir. Hemen iyisi onların murâdlarına havâle etmektir. Nitekim ehâdîs-i şerîfeyi tasdîk eden kimse ta'yin ve tahsîs etmeyip "Rasûlullâh'dan ne kadar ehâdîs sâdır olduysa cümlesine îmân getirdim ve kabûl ettim" demelidir. Zîrâ eğer ta'yin üzerine **[8b]** kabûl etse mütevâtîr ve meşhûr olmadığı sûrette belki mevzû olup aslı sahîh olmayan nesneyi kabûl etmiş ola ve eğer reddetse sahîhi reddetmiş ola bu sûrette âsim olur. Nitekim mütevâtîri inkâr eden kâfir ve meşhuru inkâr eden ehl-i dalâl olur ve bunun nazâr-ı enbiyâ ve sâir efrâd-ı ümmetin îmân üzerine mevtiyle hükmeder yani enbiyânın îmânla intikâlleri maktudur gayrın değil. Şu kadar vardır ki, bazı ekâmil-i nâs hüsn-i hatîme ile mübeşşer olur ve haklarında saâdet-i ezeliye yazıldığı ilhamla sübût bulur.

Ve îmân fî'l-hakîka birdir ve ziyâde ve noksan kabûl etmez. Birdir dediğimiz **[9a]** budur ki îmânın taaddüdü müte'allikata hasebiyledir ki mebde' ve meâd ve bunların müştemil olduğu tefasildir ve illâ aslında îmân yalnız Allâh Teâlâ'ya dır ki cümle mü'min bih olanlara îmân onun tahtında dâhildir zîrâ bizim îmânımız murâd-ı Hakk üzerine olacak Hakk'ın ise murâdı cem'-i müte'allikata icmâlen ve tafsîlen îmândır. Pes îmân yalnız bazı müteallikata ta'alluk etse fî nefsi'l-emr îmân olmaz meselâ Yehûd ve Nasara "Allâh Teâlâ birdir" dediler ve lâkin bu ikrarları merdûd oldu. Şol cihetten ki Allâh'a³⁴³ îmân getirmek kelâmına dahi îmânı müstelzimdir, cem-i kütüb-i münzele ise kelâmıdır. Ve Kur'ân,³⁴⁴ Cemî'-i enbiyâ ve kütüb ve melâike, kıyamet **[9b]** ve kaza ve kader ve emsâline îmânla emr eder. Bu yüzden, Yehûd ve Nasara ve emsâlinin îmânları

³⁴² YN: Zâtında ve sıfâtında, ef'alinde, MN: Zâtında ve ef'alinde ve sıfâtında.

³⁴³ YN: Allâh'a, MN: Allah Teâlâ'ya

³⁴⁴ YN: Ve Kur'ân, MN: -

makbul olmadı. Zîrâ Kelâm-ı Hakk'ı inkâr ettiler ve bu inkârın zımnında Allâh Teâlâ'yı ve cemî-i enbiyâyı ve kitâbları ve melâikeyi ve emsâlini inkâr etmiş oldular. Pes eğer Allâh Teâlâ'ya kemâ-yenbağî îmân olsa ortadan mutlaka küfr mürtefi olur ve dürüst olmayacak bazen küfür küllüne küfrü muktezâ olub bi'l-küllîye îmân kalmaz ve halkın bu mânâyı idrâkden akılları kâsır olmakla enbiyâya ve sâirlere ale't-tafsîl îmân getirmek tasrih olundu ve bunda sırr-ı vahdete işaret vardır ki ehline ma'lûmdur. Meselâ³⁴⁵ bir kimse padişaha mübâyaa etse [10a] cemi'-i umerâsına dahi mübâyaa etmelidir. Şöyle ki eğer birini kabûl etmese sultân-ı azamî³⁴⁶ dahi kabûl etmemiş olur. Ya ümerâ arasında fi'l-cümle zulm var iken kabûl etmek lâzım gelecek enbiyâ ve hulefânın ki şânları bi'l-küllîye adldir nice red olunur? Ve bazı enbiyâya îmân getirip hatmü'l-enbiyâyı inkâr etmek fer'i ikrâr ve aslı inkârdır ki, bî-fâidedir. Zîrâ Rasûlullâh-sallallâhu Teâlâ 'aleyhi vessellem- akl-ı evvel olduğu cihetten ibtida-i mahlûkdur yani mertebe-i ilmden 'ayn-ı haricîde tecellî-i nuru. Ve feyz-i mukaddes ile ibtidâ zuhûr eden mahlûk, ruh-i Muhammedidir ki kitâb-ı ihtirâ ve ibda'nın dibâcesidir. Sâir ervâh [10b] onların rûh-ı tayyibelerinden müstefâddır. Nitekim hadîsde gelir;

ان من الله و المؤمن من فيض نوري³⁴⁷

'Ayn-ı hâricîde muahhar geldikleri hatm ve tekml bâbındandır. "Zâhir-bîn" olanlar ise zâhiren tehhure bakıp mukaddem gelenleri takaddümleri cihetiyle ondan efdal zann ettiler ve şerîat-ı Mûsâ'yı ve Îsâ'yı müebbede kıyâs eylediler. Yehûd ve Nasara gibi bilmediler ki³⁴⁸ takaddümde i'tibâr ruhaniyyetidir ki câmi'dir. Nitekim Sultân-ı A'zam cümleden mukaddem iken alayda cümleden muahhar gelir zira ol gelen alaylar onun alayının suver-i cüziyyesidir. Nîtekim³⁴⁹ ve yevm-i haşirde dahi bu sırr-ı azîm [11a] sûret bulsa gerekdir. Nitekim Kur'ân' da³⁵⁰ gelir;

هل ينظرون الا ان يا تنهم الله في ظلل من الغما³⁵¹

³⁴⁵ YN: Mesela, MN: -

³⁴⁶ YN: Sultân-ı âzamı, MN: Sultân.

³⁴⁷ "Ben Allah'tanım mü'minler de benim nûrumun feyzindendir." Bkz. Aclûnî, I, 237.

³⁴⁸ YN: bilmediler ki, MN: bildiler ki

³⁴⁹ YN: -, MN: Nitekim

³⁵⁰ YN: Kur'ân'da, MN: Kur'ân-ı Kerîm'de

³⁵¹ "Onlar, (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür." (Bakara 2/210).

Ya'ni semâvât-ı seb'in melâikesi alay ve alay yeryüzüne nüzul ettikten sonra ihtîşâm-ı celîl ile Rabb-i Cemîl'in emri sûreti dahi nüzûl etse gerekdir. İşte bu ma'nâ Sultân sırr-ıdır ki sultân-ı ruhdur ve Hakk Teâla dahi **ونفخت فيه من روحي**³⁵² buyurub feyzinden ruhla ta'bir eyledi ve cebriyle dahi hâmil-i ilm olduğu cihetten “rûh” dedi. Ervâh-ı külliye ise tesviye-i ecsâmdan çok müddet mukaddemdir pes bunda

ما الفضل الا للمتقدم³⁵³

sırr-ı zâhir oldu. **[11b]** Ve yukarıda îmân ziyâde ve noksan kabûl etmez dediğimiz budur ki gerçi lisân-ı şerîatte îmân miskali ve îmân dînârı vardır ki zerre kadar îmânı olan cehennemde ebedi kalmaz ve altın kadar îmân ve tasdiki olan asla nara girmez ve lakin fil-hakîka îmân zerre kadar ve altın kadar olmaz zîrâ mütecezzi değildir cevher-i ferddir. Pes zerre kadar olduğu ona dâl ola amelin killetine göredir. Bu sûrette ona îmân-ı nakıs derler zîrâ şû'beleri noksan üzerinedir. Meselâ bir mü'min evkattan bir vakitte zikr etse -ki emr bâbındandır-, veyahud mahzûrâtdan bir mahzurdan zecr **[12a]** etse -ki nehy kabilindendir-, onun dinde yakîni azdır yani zikr olunan amel mertebesi gerçi dinde onun yakînine delâlet eder ve illâ zikr etmez veya zecr eylemezdi. Velâkin delâlet-i nakısadır -ki bi-tarîki'l-cüz'iyedir- zîrâ bir kere zikr etmek veya bir kere zecr eylemek ile îmânı kâmil olmaz ve eğer zikr-i kesîr ile zâkir ve amel yüzünden şû'ûb-i îmânı vâfir ola idi ve her türlü mahzûrdan hem kendi içtinâb edeydi ve hem gayrıyı her vechle nehy etmekden hali olmayıp nehy-i 'ani'l-münkerle kıyâm bulaydı. Bu mânânın îmâna delâleti delâlet-i kâmile olurdu ki bî-tarîki'l-külliyedir. Onun için ehlullâh harf-i dal ile **[12b]** işaret olunurlar. Zîrâ sâirlerden hakka delâletleri akvâdır.

Pes sûret-i ûlâya “îmân-ı nakıs miskali” ve sûret-i saniyeye “îmân-ı kâmil dînârı” dediler, ehlullâhın îmânı gibi. Nitekim Ebû Yezîd Bistâmî³⁵⁴ Hazretlerini görenler “îmân olunca bunun îmânı gibi olsa” derlerdi zira lütuf ve kahırda hâli beraber idi ve

³⁵² “Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman..” (Hicr 15/29)

³⁵³ “Öncü olanın üstünlüğü vardır”

³⁵⁴ Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürüşân (ö. 234/848), bütün tasavvuf ve tabakat kitaplarında kendisinden bahsedilirse de bu bilgiler genellikle onun menkıbeleri, sözleri ve şathiyelerine dâir olup bunlar arasında hayatıyla ilgili az bilgi bulunmaktadır. Bayezîd tasavvuf târihinde sekr, fenâ, melâmet, tevhîd, mârifet, muhabbet, mi'rac ve îsar gibi konulardaki sözleri ve şathiyeleriyle tanınır. O sâlikin kendisinden geçip, benliğini yok ederek Hakk'a ermesi gerektiği düşüncesindedir. Daha geniş bilgi için Bkz. Süleyman Uludağ, Bâyezîd-i Bistâmî, *DİA*, V, 238-241; Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, ss. 198-245; Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, ss. 204-206; Kuşeyrî, ss. 107-108.

kalbine asla ızdırab gelmeyip ubudiyette kusur etmezdi. Nitekim Nesîmî kelimâtında gelir³⁵⁵:

Beyt:

*Zâhidin bir parmağın kessen döner Hak'dan kaçar
Gör bu gerçek âşkı ser u pâ soyarlar inlemez*³⁵⁶

Mahkîdirki, ulemâ-yı Haleb, Nesîmî'yi mülhid **[13a]** ve zındıktır diye katline fetvâ verip derisin yüzdüklerinde derisini omzuna alıp şehirden taşra gitti ve “biz postu kurtardık onlar neylerlerse eylesinler” dedi.

Li-muharririhî:

*Oldu çün inkâr ehli şüphesiz fâsid damar
Hançer-i ağyardan yâr üstüne kanlar damlar
Nefsinin kanı gadabdan kaynayub yâre kıyan
Âhirette Rahmet-i Mevlâ'dan âyâ ne umar*

Ba'deza î mân-ı kâmilî dînârla temsil ve ona teşbîh olduğunun sırr-ı budur ki, dînâr sikkeli ve kâmilü'l-ayar olan altına derler, altın ise ecsâd-ı seb'anın âlâsıdır. Ecsâd-ı seb'adan murâd üsrüb ki kurşundur ve hadîddir **[13b]** ki demirdir ve nühasdır ki bakırdır ve rasasıdır ki kalaydır ve harsınıdır ki tuncdur ve fiddadır ki gümüşdür ve zehebdır ki altındır. Ve altın cümleden kıymet ve hâsiyyet yüzünden âlâdır zîrâ otuzaltı bin sene de hâsıl olur. Nitekim³⁵⁷ onun nısfı olan onsekizbin yılda vücûd bulur, onun için bunlar sâirlerden azîzdir. Fağfurî³⁵⁸ vuud kamâri gibi ki kırk yılda derece-i kemâle erişir insan gibi ki, onun dahi kemâlî tedricîdir onun için kâmilî ziyâde azizdir. Toprak çanak ise bir günde hâsıl olmakla bir akçeyedir kable'l-vakt iddia-i kemâl edenin **[14a]** hâli bundan kıyâs oluna ki mahz-ı gurûrdur ve ba'de'l-vakt dahi kemâl-i insânî ve kemâl-i ilâhî müsta'id olana mahsusdur. Nitekim her toprak fağfurî olmaz gerekse bin yıl terbiye bulsun. Ve her kan misk olmaz ve her taş la'l sûretin bulmaz ve her yumurtadan tavus çıkmaz ve her dikenden gül bitmez çünkü kâmilin kalbi, safa ve hulusta zer'-i halise benzer lâ-cerem altın a'dâdından olur ve altın sikkeli olduğu gibi

³⁵⁵ YN: -, MN: Gelir

³⁵⁶ YN: İnlemez, MN: Anlamaz

³⁵⁷ YN: Nitekim, MN: Nitekim gümüş

³⁵⁸ Çini.

kalb-i kâmil dahi i'tikadât-ı hasene ve niyyât-ı fâzile ve ulûm-ı celîle ve tecelliyât-ı ilâhiyye nakışlarıyla nakş olunmuş ve kalbi âmal-i sâliha şû'beleriyle pür-zinet kılınmıştır. Onun için **[14b]** “kâmile, sultân-ı mânâ derler” zîrâ kemâl-i hulûsundan sikkesi cârî ve nihâyet tesirinden emr ve imzası memleket-i vücûdun her birine sârîdir. İmdi sa'y eyle ki îmânın dînâr kadar ola. Ve dediler ki asıl sa'âdet îmândır onun için îmânsız herkim olursa olsun şakîdir.

Feammâ derecât-ı 'aliyye kemâl-i âmâl ve kuvvet-i mağrifete mevkûfdur. Yani amel-i sâlih ne kadar ziyâde olsa cennette o kadar derecât hâsıl olur ve ilm-i billâh ne kadar deryâ gibi vüs'at bulsa âlim ona göre mükâşefât ve müşâhedâtan behre bulur.

Pes her kim ilim ve amelden kalîl ile iktifâ ederse bî-himmettir **[15a]** ve himmetsiz merd değil belki³⁵⁹ zendir. Ve zen, memleket-i vücûda padişâh olmaz ve bunda bulmadığı kemâli yarın³⁶⁰ dâhi bulmaz onun için kâfir âhirette muhâlled fi'n-nârdır. Zirâ dünyada îmânı yokdur ve na'îmden bî-nasîbdır ekl ve şûrb ve libâs ve nikâh gibi. Zirâ dünyada me'mur olduğu a'mâlden uryândır. Ve bundan fehm olundu ki, cismin hükmü başka ve kalp ve ruhun hali dâhi başkadır yani her biri için kâr-ı mahsus vardır. Binâ'en 'ala hazâ mecmû'unu cem eden kâmil ve gayrısı nâkıs belki lâ-şeydir³⁶¹ zîrâ dâhil-i cennet olduğu sûrette dahi pâyesi pesttir buradandır ki cennette yevm-i cum'ada müşâhede-i **[15b]** dîdâr için makâm-ı kesîbe da'vet vâki' oldukta herkes dünyada sa'yine göre hareket eder yani eğer dünyada ta'ate müsareat³⁶² ettiyse orada dâhi ru'yete müsareât eder ve nurdan veya cevherden kürsi ve minber üzerinde oturur ve illâ hâline göre yer bulur ve müşâhededesi mârifeti kadar olur. Bu hod mâlûmdur ki cemi'-i kemâlât, îmân ve amel ve mârifet üzerine mebnîdir. Bu cihetten demişler ki bir kimsenin sülûku amel-i sâlih ve takvâ üzerine olmasa şeytânîdir ve fi'l-mesel ağzıyla kuş tutsa dahi işi hevâdır ve nefsânîdir.

Li-muharririhî

Âşık isen Hazret-i Hakk'ın eğer dîdârına

Aç gözün sa'y eyle hergiz koma işin yarına

[16a] *Var iken pâ-yi irâdet durma menzîl alagör*

³⁵⁹ YN: Belki, MN: -

³⁶⁰ YN: Yarın. MN: Yardan

³⁶¹ Bir şey değil, değersiz.

³⁶² Teşebbüs, girişme.

*Takatin var çünkü bu yolda emânet bârına
Hak durur iki cihânda âşıkâ matlub olan
Yâre yar ol bakma işbu âlemin ağyârına
Almadı bûy-i Hüdâ bu bağda değme meşâmm
Açılır gonca sahrada bülbülün bî-dârına
Hakkı'yâ bâb-ı edebde kulluk it şâm u seher
Ta ki düş ola gözüün bu âlemin hüünkârına*

Bâdezâ îmânda ikrâr bi'l-lisân hakkında ihtilaf eylediler. Cumhûr-ı mütekellimin ve fukaha ve muhaddisîn-i hakikat imândan rükündür dediler. Şöyle ki eğer hâl-i ihtiyârda kelime-i îmânı lisâna getirip şehâdet etmese mü'min olmaz. Ve cumhur-ı muhakkikîn dediler ki ikrâr **[16b]** dünyada icrâ-yı ahkâma şart-ı lâzımdır yani imânın hakikatinde dâhil değildir belki harictir pes ikrâr-ı lisânı olmasa beynehû ve beynallâh mü'min olur eğer kalbi tasdikte râsih³⁶³ ise. Eğerki alâmet-i îmân olmamakla hayatında ona iktida olunmaz ve memâtında namazı kılınmaz ve mekâbir-i müslimîne konulmaz ve öşr u zekât ve emsâli alınmaz. Reîs-i ehl-i Sünnet olan Ebû Mansûr Mâturidî bu mezhebi ihtiyâr etmiştir ve bu mezhep erbâb-ı hakâyık mezhebine muvâfıktır ve onu te'yid eder. Hadîs-i sahîh dahi vardır nitekim Müslim'de gelir;

من مات وهو يعلم انه لا اله الا الله دخل الجنة³⁶⁴

ve Tenzîl'de gelir; ³⁶⁵ **فا علم انه لا اله الا الله** yani “men mâte ve hüve yeşhedü” demedi. **[17a]** Ve illâ her izhâr-ı şehâdetden i'tikad olmazsa dahi mü'min olmak lâzım gelir bu ise fırak-ı dâlleden Mürcie tâifesinin mezhebidir ki gulâtı³⁶⁶ ve müftarı³⁶⁷ ona zâhib olmuşlardır. Pes kalpte ilim ve mârifet ve îtikâd lâzım geldi yoksa mücerred şehâdet-i lisân kifâyet etmedi. Şu kadar vardır ki ikrâr bi'l-lisân etmeyen âsim³⁶⁸ olur. Zîrâ lisân kalbin tercümânıdır. Ve her nesne zâhir ve bâtın ve icmâl ve tafsîl üzerine devr eder nitekim bir kimse Resûlullâhın -sallâhu 'aleyhivesellem- ism-i şerîfleri Muhammed ve hatemü'l-enbiyâ olup şerîati baki'ye olduğunu bilse îmânı sahîh olur ve hîyn-i şehâdetde

³⁶³ Sağlam, güçlü, dayanıklı.

³⁶⁴ “Kim Allah'tan başka hakkıyla ibâdete lâıyk hiçbir ilâhın olmadığını bilerek ölürse, cennete girer.” Müslim, İmân, 10.

³⁶⁵ “Bil ki, Allâh'tan başka İlâh yoktur.” Muhammed 47/19.

³⁶⁶ Dinde, mezhepte çok ileri salâbet gösterenler.

³⁶⁷ İfrat eden, haddini aşan.

³⁶⁸ Günahkar.

pederinin ismi nedir denilmez ve şehâdeti makbûl olur. Velâkin pederinin ismi **[17b]** Abdullâh ve ceddinin ismi Abdulmuttalip olduğun bilmesâ âsim olur eğerki hükkâm-ı zamân mevâdd-ı mu‘azzamada pederi ve ceddî isimlerinden dâhi ihtiyâten suâl ederler velâkin garabet bundadır ki î mân ve İslâmın beyninde fark nedir diye bu lafızla dahi suâl eylerler. Hemen î mân nedir ve İslâm nedir diye sormak gerektir zîrâ avam-ı nas örfü fark etmezler ve belki havâs bile nice umûr-ı şer‘iyyeden zühûl ederler. Eğerki her mü‘min üzerine vâcibdir ki ilm-i hâl ehli ola ve umûr-ı zarûriyye-i şer‘iyyeyi bile. Hususan usûle müte‘allık olan umûrda cehl özür olmaz.

Ve “mukallidin î mânı sahîhdir” dedikleri fûru‘a göredir. Pes usûl-i şerâyi‘de **[18a]** ve nefsi-i tevhitde nazar ve istidlâl lâzımdır ki edna‘l-emr eserden müessire intikâl etmektir ki, ona “burhân-ı limmî” derler. Meselâ bir münteha ağacı veya bir seyl-i azîmi görüp “subhanallâh” dese taklidden kurtulur. Zîrâ “subhanallâh” kelimesinde Hak Teâlâ’yı ve kudretini isbât ve zâtından ‘aczi nefy etmek vardır. Pes istidlâl örfî ve mîzânî olmak lâzım gelmedi zîrâ o ma‘kûle istidlâlden ümmîler ‘acizlerdir.

Zenciler ve kullar ve câriyeler ve sâir avratlar ve emsâli gibi ve her mükellefe salât farz olduğu gibi kıra‘at dâhi farzdır ve kıra‘at olunan Kur‘ân dır. Binâen alâ hâzâ bir³⁶⁹ musallî Kur‘ân‘ı galat okusa namaz kılmış olmaz ve bir kâri dâhi onu yanlış okusa sevâb-ı **[18b]** kıra‘at bulmaz. Bu cihetten dediler ki herkese lâzımdır ki lisânını ıslah eyleye ve galatı galip olan hocadan okumaya. Nitekim bu asırda avrat hocalarında çok vâki‘ olur.

Ve î mân bir ağaca benzer ki onun şû‘beleri çoktur ve î mân ol şû‘belersiz î mân-ı kâmil olmaz. Nitekim ağaç dal ve budaksız ağaç olmaz belki meyyit gibi olur ki yarım insandır. Zîrâ bî-ruhtur ve hayy olup câhil olana dâhi meyyit gibidir ki ıstılâh-ı sûfiyyede ona nisf sûret derler yani insandan sûret-i ilâhiyye üzerine olan odur ki kemâlat-ı ilâhiyye ile mütehakkık ola ve onun ki kalbi meyyittir³⁷⁰ ve onda feyz-i ‘ilim ve şuhûd yoktur. İnsân **[19a]** hayvânıdır ki hayvânât ile haşr olur yoksa insân-ı hakîkî değil ki hayâtı tayyibe ehli ile haşr ola. Tefekkür eyle ki dünyada ümmet-i Dâvud ve İlsâ‘dan -‘aleyhimü’s-selâm- bazıları memsuh oldular. Ya‘nî maymun ve hınzır sûretine girdiler. Âhiret hod âlem-i sıfâtır ki herkes orada sıfat-ı galebesi üzerine mahşur olurlar pes orada maymun ve hınzır olana burada insan demekten ne olur ve her taifeye âhirette

³⁶⁹ YN: Bir, MN: Her

³⁷⁰ YN: Meyyittir, MN: Katıdır

itikatlarına göre türlü türlü sûretler zuhûr etse gerektir. Sa'y eyle ki itikadın bütün ve îmânın kâmil ola ki Hâk Teâlâ sana³⁷¹ ekmel-i vücûh üzerine tecellî eyleye nitekim enbiyâya ve kümmel-i evliyâyâ ol vecihle tecellî eder. Ve bu makâm ziyâde sarp yerdir zîrâ **[19b]** halkın ekseri semtten münharifdir zîrâ matluba³⁷² tâlib degillerdir ve ehline mukarenet etmezler çünkü gayret olmaya lâ-cerem beden dâhi süst³⁷³ olup amelden kalır ve ol gayret, hakkı fehm etmekten ve âsârî müşâhede-i sahîha kılmaktan gelir. Ve anın ki harâm ve şüpheden hicâbı dağlar kadar olmuş ve kesâfet-i hacariyet merbesin bulmuştur, ona ne ağlamak ve Hakk'a bakmak kapısı belki onun kârı gülmek ve oynamak ve a'mâ olmağa sebep olan a'mâl ve ahvâle dâim ta'arruz eylemektir. Kalellâhu Teâlâ **ومن كان في هذه اعمى فهو في الآخرة اعمى**³⁷⁴

Ya'nî ma'rifetullâhtan ve müşâhedededen dünyada hâlî olanlar ve mahcûb bulunanlar âhirette dâhi öyledir **[20a]** zîrâ bu mevtında bâtın olan kemâl-i insânî elbette mevtın-ı ukbâda zâhir olmaz şol cihetten ki insan ol kemâli bu mevtında tahsil etmekte taksîr etmiştir ve bu makûlelere “ehl-i kafâ” derler ki Hâk huzûrunda yüzleri yoktur.

Suâl olunursa ki “taliblerin matlubu ayaklarına gelir derler pes bu dünyâda talebkâr olup nâil-i merâm olmayan âhirette matlubu ne vechile ayağına gelir?” Cevâb budur ki, söz tarîkinde bulunmaya göredir. Yoksa tarîk-i içtihadıda bulunup kable'l-vüsûl vefat edene bilâhere mevâtından bir mevtında vüsul mukarrerdir. Nitekim bir kimse tarîk-i hacda vefat etse hac etmediyse dâhi hanesinden **[20b]** hac niyeti ile huruc edip hurucu hasebiyle üzerine hac sevâbı yazılır belki huccâcla bile³⁷⁵ haşr olur. Feammâ hânesinde oturup bâri bir ayak taşra çıkmasa mücerred niyyeti ile hacı olmaz

Li-muharririhî

Ne durursun adım at

İşte zamânın geldi

Varlığı yokluğa sat

Vakt-i hazânın geldi

Okunu at ileri

Menzilden kalma geri

³⁷¹ YN: Hâk Teâlâ, MN: Hâk Teâlâ sana

³⁷² YN: Matlûba, MN: Kemâle

³⁷³ Tembel

³⁷⁴ “Şu dünyada kör olan kimse, âhirette ködür, yol bakımından daha sapıktır.” İsrâ, 17/72.

³⁷⁵ YN: Bile, MN:-

Büküldü kaddin çenberi

Ele kemânın geldi

Uykudan uyanmazsın

Işk oduna yanmazsın

Dünyâdan usanmazsın

Ömre ziyânın geldi

Mürşide uyup yürüsen

Ölmezden evvel erisen

İşit bu sözü arasan

Hak'dan beyânın geldi

Hakkıyâ tut kulağın

Fark eyle sol ve sağın

[21a] *Kabirdir âhir durağın*

Çoktan fermânın geldi

Tevbe³⁷⁶

Bâ'dezâ îmânın şû'belerinden biri tevbedir ki mâsiyetten Hakk'a rücu'dur. Nitekim înabet, ta'atten Hakka rücu'dur zîrâ her tâat ehli-i hâk olmaz onun için ehli-i âhirete dünya harâm olduğu gibi ehlullâha dahi³⁷⁷ dünya ve âhiretin mecmûu harâmdır. Yâni tâlib-i Hâk olanlar dâreyne te'alluktan memnûlardır zîrâ dâreyn mahlûktur ve mahlûk kendi gibi mahlûkate'alluk etmekten bir nesne hâsıl olmaz. Belki Halık'a ta'alluk etmelidir ki emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb ve muhabbetine irtibatladır. Ve bundan fehm olundu ki muhibb-i Hâk olan emrine dâhi muhib olur ve illâ ışk taifesine ilhak **[21b]** bulur ve emrine itâ'at etmekten cennete te'alluk lâzım gelmez. Belki nâim-i cennet ibâdet-i bedeniye mukâbelesindedir bundan ise kalb Allâh Teâlâ'dan munfasıl olmak lâzım gelmez ve bu makâmdandır ki Enbiyâ aleyhimüsselâm

ان اجرى الا على الله³⁷⁸

dediler. Maahâzâ onlar ecir değillerdir belki mâsivâdan hür ve Hakk'a 'abd olmuşlardır. Abd ise efendisine ücret ile hizmet eylemez. Bu sebepten ulemâ-i din dediler ki kimse³⁷⁹

³⁷⁶ YN: - , MN: -

³⁷⁷ YN: Dahi, MN: -

³⁷⁸ "Benim ücretim, ancak Allâh'ın üzerinedir." Yunus, 10/72.

imân ve tâ'atin fî nefsi'l-emr müstahsen olduğun bilip mü'min ve mutî'olmak gerektir ve illâ cennet recâsından ve cehennem havfından mü'min ve mutî olan kimsenin imân ve itâatine îtibar yoktur zîrâ garaz-i nefsânîye mebni olur. [22a] Hâk Teâlâ ise cennet ve cehennemi hâlk etmese dâhi mâbûdun bi'l-Hâk olduğu cihetten ibadete müstehaktır. Bu yüzden garazla ibadet eden zâlim olmuş olur ve bu makâm, mezâlik-i akdâmdandır ki çok ayaklara burada zelevâ³⁸⁰ vâki' olur.

Suâl olunursa ki, “Kur’ân ve Hadîste; “Cennete müsare‘at ediniz” diye nusûs vardır, pes Cenneti taleb etmemek mekabire-i rububiyettir.” cevâb budur ki cennetin matlube olduğu amâlle müsare‘ata dâirdir. Ya’nî çünkü insan beden ve ruhtan mürekkebtir ki beden, ‘amel ve rûh ma‘rifet içindir onun için her makâmın hükmünü vermek gerektir. Ve ‘amelin sevâbı cennet ve ma‘rifetin me‘ali müşâhededir. Nazar eyle ki enbiyâ ve evliyâ dünyada ekl ve şûrb ve nikâh ehlidir. Ma‘ahâzâ [22b] maksûd-ı bizzat olan Hak’dır ve zikr olunan umûr Hakk’a vesîledir zîrâ ekl ve şûrb gıdaya dâir olmakla Kayyûm ismine dâirdir ve nikâh tenâsülü müstelzim olmakla sırr-ı silsile-i kâinata nazırdır ve bundan gayrı dâhi nüktesi vardır.

Ve cennet dünyada kalbdır ki kalb-i kâmindir. Pes kalb olmasa mükâşefât ne ile olur? Nitekim cennet olmasa müşâhedât ne vechile husûle gelir? Bu cihetten ekvânda bir nesne yoktur ki vesîle-i Hâk olmaya meselâ ulemâ ilmiyle bulduğu mânâyı ikinci ekini ile bulur velâkin tarîk-i mârifet ne idiğın bilmesen hay-müddet ömrümüz saban kulpunda zâyi‘ oldu der eğer zâyi‘ olsa Ebu’l-beşer Âdem aleyhisselâmın dâhi emeği zâyi‘ [23a] olurdu ki ekin ekmiştir. Çünkü sende Âdem evlâdındansın pederin bulduğu mânâyı sen de bulagör. Nitekim Resûlullâh-sallallahu Teâlâ ‘aleyhi vesellem- gazaya meşgul olup بعثت بالسيف³⁸¹ buyurdular. Ma‘ahâza onda itlâf-ı nüfûs vardır velâkin bu mâna fî’l-hakîka memduhdur zira seyfle muharebe istila³⁸² küffârı def eder ve ehl u evlâd ve emvâlin necât ve halâsına sebep olur ve ehl-i imân kulûb u ızdırabdan kurtulub sâfâ-i hâtır ile ibadete iştigal gösterirler ve nefisleri ile mücâhede ederler ki cihâd-ı ekberdir zîrâ li ecli’l-maslaha ihlâk-i nüfûs câiz olacak, maahâzâ insan binâ-i Hak’tır katl-i kuvâ-yi nefsânîye dâhi câiz belki vâcib olur zîrâ a‘dâyı [23b] memleket-i vücûddan ihrâc etmelidir tâ ki nizâm-ı enfûs ü âfâk buluna ve a‘dâya zıd misildirler zîrâ

³⁷⁹ YN: Kimse, MN: Kişi

³⁸⁰ Sürçme, kayma.

³⁸¹ “Kılıç ile gönderildim” Ahmed İbn Hanbel, 50, 92; Buhârî, “Kitâbu’l-Cihâd”, 87.

³⁸² YN: İstilâ, MN: -

insanın cümlesi bir cinsten ve nefsi-i vahideden mahlûk iken anasır ve tabayî‘den hâsıl olan ahlâk-ı rezîle ve evsâf-ı diniyye hasebiyle birbirlerine zıt olurlar. Buradandır ki ıslâh-ı zâtü’l-beyn etmek lâzımdır feemmaraz cüzzâm ma‘kûlesi olmakla kat‘dan gayrı ilaç olmadığı gibi ehl-i küfür ve ehl-i fesat ve gâlibi katlden gayrı çare yoktur. Nitekim Sultân Selim-i Evvelin biraderi Sultân Korkut nizâ-i saltanat etdikde Korkut korktuğuna uğrayıp katl olundukda Sultân Selim dâhi biraderim ile memleketi üleştik yerin altını ona ve üstünü ben aldım dedi [24a] nitekim hadîste gelir;

إذا بويع الخليفةان فاقتلوا الآخر³⁸³

Ya‘nî mukaddema halîfe pâdişâh nasb olunmuş olsa sonra nizâ-ı saltanat edeni katl etmek meşrûdur zirâ “bâis-i ihtilâl-i âlemdir.”

Biz yine sâdede gelelim. Lisân-ı nâsda meşhûrdur ki falan kimse falan şeyh elinde tövbe kıldı ve inâbet eyledi derler bu lafzın bi-hasebi’l-gâlib mânâsı yoktur belki ıtlak-ı mücerredir zirâ tevbe mâsiyetten rücûdur tâib oldu dedikleri şahısta ise rücû‘-u mezkûr yoktur belki evvelki hali üzerine musırdır. Pes tövbe olmayacak inabet mânâsı hiç olmaz. Şol mânadan ki inabet tevbeye mevkûftur ve bir kişi evvel ehl-i âhiret olmadıkça ehlullâhtan [24b] olmaz ve bir sâlik mürid olmadıkça şeyh olmaz. Ve şeyh odur ki cemî‘-i etvârda hâll-i müşkil etmeye kâdir ola. Şimdi ahkâm-ı şerîat bilmeyenler ve ahvâl-i rezîle-i nefsâniyeden haberdar olmayanlar davaya düştüler ve küfür ve îmânî hayâlât-ı galebeleriyle birbirine karıştırdılar. Ve bazı ulemâ dediler ki bir kimse günâhın bazısından tövbe edip ve bazısın alıkoysa ona “târik” derler “tâib” demezler zirâ tövbe her türlü mâsiyetten rücûdur. Ve bazıları sahîhdür dediler velâkin tâib olduğu sûrette münib olmaz. Buradan her tâibe ehl-i inâbet itlak olunmadı belki ehli inabet bi’l-küllîye Hakka rücû eyleyendir. Nitekim mürur etti. [25a]

Ve tövbe de üç i‘tibar vardır biri maâsîden rücudur. Mâsiyet odur ki, şari edip³⁸⁴ ya vâcib olan nesneyi terk eyleye veyahut muharrem olan nesneyi işleye, gerek sağâir olsun gerek kebâir olsun. İşte bu mânâ beşerin ve cinnin şânıdır zirâ bunların anâsır-ı muhalefet iktiza eder. Ve bu münâzaa-i tabîiyye üçündendir ki şer‘ nüzûl etmiştir taki nefsin ve aklın ve şer‘in merâtibi mütemeyyize ola ve akl-ı ma‘ad olan şer yüzüne tuta.

³⁸³ “Eğer iki Halîfe’ye (aynı dönemde) biat edilirse kendisine sonradan biat edileni öldürün”, Müslim, Kitabu’l-İmâra, 1853.

³⁸⁴ YN: Şari edip, MN: Şaria muhalefet-i edip

Şu kadar vardır ki enbiyâ aleyhimüsselâm masumlardır ve ismet “‘imtina’ bi’l-gayr” demektir. Onun için canîb-i Hak’tan ismet olmayıp herkes kendi nefsiyle ve tab’ıyla tahliye olursa isyân şânındandır. Ve evliyâ mahfuzlardır. Ve “ismet” [25b] ile “hıfz”ın arasında fark budur ki ismette zâhir ve bâtın mahfuzdur hıfz ise yalnız cevâriha göredir zîrâ gâh olur ki velînin bazı havâtır-ı rediyyesi olur velâkin âzâ ve cevârihi mertebesine çıkmaz ve muktezası ile amelden mahfûz olur ve ol hatıra kalbinden silinip gider. Nitekim Kur’ân’da gelir;

ان الذين اتقوا اذا مسهم طائف من الشيطان تذكروا فاذا هم مبصرون³⁸⁵

Ve mülk-ü nurdan matbu olmakla onda muhalefet olmaz nitekim Kur’ân’da gelir; لا يعصون الله ما امرهم ويفعلون ما يؤمرون³⁸⁶

Buradandır ki bir kimse Harut ve Marut melekleri için yeryüzüne indikte ‘âsi oldular dese nass-ı tenzîli red ve inkârla kâfir olur pes bazı tefâsîrde tahrîr olunan muhalefata [26a] muvafakat olunmaya. Suâl olunursa ki; İbn Abbas -radiyallâhu Teâlâ ‘anhüma-dan mervîdir ki, “melâikeden bir tâife Âdem aleyhisselâma secdeden imtinâ etmekle Allâhu Teâlâ onları ihrâk bi’n-nâr etmiştir bu sûrette melekden sudûr-ı isyân lâzım gelir?”cevâb budur ki burada “melek”ten murât ibadette melâike sûretinde olan tâife-i cindir yani cinnîye melek denildiği ibadette onun nâzırı olmaklardır nitekim kıra’atta gelir; يا اخت هرون³⁸⁷

Mâ’haza nesebde Hazret-i Meryem Hazret-i Harun’un hemşiresi değildir ve bu i’tibârladır³⁸⁸ ki Kur’ân’da “illâ” İbliste olan istisna-i muttasıl³⁸⁹ olmuştur. Ve kezâlik mülk ona derler ki emr-i ilâhî ile bir kârda istihdâm oluna İblis ve emsâli ise istihdam olunmuşlardır. Ve cinne melâike denildiği gibi [26b] melâikeye dahi cin itlak olunmuştur şol mânâdan ki gözlerden gizlilerdir. Ve cinne melâike demekten cinnî fî’l-hakîka melek olmak lâzım gelmediği gibi melâikeye dâhi cin itlakından fî nefsi’l-emr melek-i cin olmaz. Nitekim recul-ı şeca’a şeca’attinden ötürü “esed” derler mâ’haza

³⁸⁵ “Allâh’tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen bir vesvese dokunduğu zamân hatırlarlar, hemen (gerçeği) görürler.” Âraf, 7/201.

³⁸⁶ “Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan melekler vardır.” Tahrim 66/6.

³⁸⁷ “Ey Harun’un kız kardeşi!” Meryem, 19/28.

³⁸⁸ YN: Bu i’tibârladır, MN: İ’tibârdandır

³⁸⁹ YN: İstisna-i muttasıl, MN: İstisna-i munkatı”

biribirlerine muhalif hakikatlerdir ve hub-u rûy olana melek ve peri dedikleri dâhi böyledir.

Ve tövbede bir i'tibar dâhi telvindir. Yani telvinden dâhi rücu' etmelidir ki temkin ve istikametten mukaddem olan ahval-i muhtelifle ile ihticâbdır. Pes gerektir ki ibtida tarîk-i istikametten teftiş ede ve tâ'yin-i matlab eyleye ve esbâbına mübâşeret kıla ve matluba vusûle dek ortada olan inkılabattan sakına ve kalbi perdelenecek kârda [27a] bulunmaya. El-hâsıl denî ve safil olan hâllerden ve makâmlardan şerîf ve âli olan hâllere ve makâmlara terakki eyleye ve göl kazı gibi bataкта kalmaya belki şahin ve hümâ gibi hâzizden uça pervâz ede pes sâlik yolda oldukça ve menzil-i vâsıla erişmedikçe telvîn ehli olur. Nitekim Yunus Emre kelimâtında gelir:

Beyit

Fâni erenler geçtiler

Dünyâyı koyup göçtüler

Havaya ağup uçtular

Bunlar hümâdır kaz değil

Ve tövbede bir i'tibâr dâhi “evbe”dir ki hakka rücû dâimdir ve enbiyâ ve kümmel-i evliyânın tövbeleri bu kabildendir nitekim Kur'ân'da gelir:

وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ³⁹⁰

Ve hadîste gelir; لَا تَقُومُ السَّاعَةَ حَتَّى يَقَالَ فِي الْأَرْضِ اللَّهُ³⁹¹

Ya'nî dünyada zikr-i muttasıl ehli bulundukça kıyamet kopmaz zîrâ rûh âlemdir [27b] ve bedende rûh oldukça. Beden kâim olduğu gibi âlemde dâhi insân-ı kâmil oldukça âlem dâhi bâkîdir ve onun ahiri Hazret-i Muhammed Mehdi'dir -radiyallâhu Teâlâ 'anh-. Ve onun velâdeti evâsıt fade ve kıyâmı kaf'dan sonradır. Suâl olunursa ki “devâm üzerine ittisal ve istiğrak mümkün olur mu?”cevâb budur ki, “olur.” Zîrâ sırr-ı insan sırr-ı Hakk'a muttasıl ve envâr-ı âliyye mültaki oldukça hicâbdan bi'l-küllîye

³⁹⁰ Mü'minun, 23/2 veya Mearic sûresi 70/23 (الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) (Onlar ki namazlarında derin saygı içindedirler)-الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ- (Onlar namazlarına devam eden kimselerdir) Müellifin burada hangi âyeti zikrettiğini bilemediğimiz için her iki âyeti de verdik.

³⁹¹ “Yeryüzünde Allâh Allâh denilmeyinceye kadar kıyamet kopmaz.” Müslim, İmân, 234; Tirmizi, Fiten, 35.

halâs olur³⁹² ve yaz eyyâmında güneş gibi pertev-endâz olur ki onda asıl sehâb³⁹³ yoktur ve bundan fehm olunur ki nâkıs olanların halleri kış eyyâmında olan âfitâba benzer ki kâh açılır ve kâh kapanır.

Li-muharririhî

Îlâhi dîde-i cân u dilim hayrânın olmuşdur

Saçub dürdâne-i eşki senin giryânın olmuşdur

[28a] *Yıkılmışdır vücûdum kasrı şol denlû esâsından*

Açılmışdır çu sahra şeş cihet meydânın olmuşdur

Harîm-i gülşen kurbunda bu dil andelib âsa

Delüb bağrın çu ney subh u mesâ nâlânın olmuşdur

Kemâl-i ihtiyâcından seher-i divâne çıkdıkca

Benim bir arzu hâlim üzere sad ihsânın olmuşdur

Bu derdin hikmetin fehm eyleyen ehl-i dil u dâniş

Îlâc cism ü cân âşıkâ Lokman'ın olmuşdur

Ko yansun kül olunca ateş-i âşk içre Hakkı kul

Ezelden çün ana bu vechile fermânın olmuşdur

Ba'dezâ gerçi Kur'ân da tevbe mutlak zikr olunup adedi ta'yîn olunmamıştır. Feemma hadîs-i şerîfde beher yevm yüzer kere olmak tasrîhi vardır. **[28b]** Sırr-ı aded-i esmâ-i hüsnâya dâirdir. Zîrâ sâlik her bir ismin yüzünden nuru'l-ilâhîye muhtâcdır ki zulmet-i nefsi ve kesâfet-i tab'ı setr eyleye. Eğer dahi ziyâde ederse nuru kadar ziyâde olur ve zulmeti müntekâsa olur. Ve istiğfarda asıl olan zenb-i vücûdu setrdir fefhem cidden!

Ve insanın isyânından “zişt”³⁹⁴ sûretler hâsıl olur. Tâ'atinden “hûb” sûretler hâsıl olduğu gibi. Pes istiğfarla ya an aslın onu afv u izâle lâzımdır veya gafr u setr gerekdir ki tebdîl bâbındandır. Nitekim Kur'ân'da gelir;

³⁹⁵ فَأُولَٰئِكَ يَبْدِلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

³⁹² YN: Olur, MN: Bulur

³⁹³ Bulut

³⁹⁴ Çirkin.

³⁹⁵ İşte Allâh onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir. Furkan, 25/70.

Velâkin afv ehli çok ve tebdîl ehli azdır. Zîrâ herkesin taşını cevher ve turâbını zer ve hârını kül etmezler fa'rif! [29a]

Ve tevbe ile istiğfarı bir yere cem eyleyib استغفرک واتوب اليک³⁹⁶ demek gerektir. Ve bazı kibâr buyurmuşlardır ki³⁹⁷ تبت اليک يارب من كل شئ لا يرضيك³⁹⁷ diye. Bu sûretde kavl ve fiil ve itikâd ve niyeti tasrîhe hâcet kalmaz. Zîrâ Allâhu Teâlâ'yı hoşnût etmeyen umûrun zâhir ve bâtını anda dâhildir. Ve tevbenin tamamı istihlâl-i hukuk ve reddi mezâlim iledir ve şol kimse ki üzerinde hakk-ı abdle vefât eder, onun rûhu mahbusdur ol hakk edâ olunca ve cennete duhülle arasında hicâb olur. Ve bundan fehm olunur ki, hakkullâh hakk-ı âbide göre âsândır. Zîrâ Allâhu Teâlâ ganî-i mutlakdır ki kulunu kendi hakkı için dilerse afv eder ve dilerse ta'zib eyler. Feemmâ hakk-ı âbidde sahibi [29b] muhaseme ederken cebr etmek hikmete muhâlifdir. Ve dediler ki mü'minin hakkından kâfirin ve hayvanın hakkı eşedir. Zîrâ bunlar ehl-i sevâb değildir ki hasmının sevâbını ahz ede. Ve cennetde mütena'im ola. Pes azâbı muzâf olmakdan gayri çare kalmaz meğer kim gayri veçhile inâyet-i Bâri ola ki herkes orayı fehm edemez. Kâlellâhu Teâla ان الله يحب التوابين³⁹⁸

Li-muharririhî

*Ey gâfil insân aç gözüün
Gel tevbeye gel tevbeye
Dergâh-ı hakka tut yüzün
Gel tevbeye gel tevbeye
Gel mescide meyhâneden
Gelmez hayır mestâneden
Te'hir etmek ya neden
Gel tevbeye gel tevbeye
Doldu ecel peymânesi
Ömrün nesi kaldı nesi
Ey dünyânın divânesi
Gel tevbeye gel tevbeye*

³⁹⁶ “Senden bağışlanmamı diler ve sana tövbe ederim” Tirmizi, De'avat, 38; Bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 27.

³⁹⁷ “Senin razı olmadığın, her şeyden tevbe ederim.”

³⁹⁸ “Allah tevbe edenleri sever”. Bakara, 2/222.

[30a] *Bin bin günâh etdin yeter*

Rûyin siyah etdin yeter

İsyân-ı Hakk'dan ne beter

Gel tevbeye gel tevbeye

Âkıl olan halkı nider

Hakk yoluna doğru gider

Hakkı seni da'vet eder

Gel tevbeye gel tevbeye

Nezâfet ve Taharet

Ve îmânın bir şû'besi dahî nezâfet ve taharettir, yani paklıktır. Hatta hadîsde gelir ki **بنى الدين على النظافة** ³⁹⁹ yani İslâm nazîfdır ve cennete zâhir ve bâtını nazif olan dâhil olur ve sahnâk olan girmez.

Pes nâzik ve âbid-i zarîf oldur ki nazîf ola. Ve bir kimse taâm kabını ve gayriyi gasl etse, hânesi önünü süpürüp pak tutsa fakrdan halas ola ve gınâyı tam bula. Ve insanın kabı zâhirde vücûdudur ve anı pak tutmağla namazı sahîh olur. Onun için tahâret-i beden [30b] ferâiz-i hariciyyeden add olundu. Ve husûs üzerine tahâret ki vudu'-ı şer'îdir. Bu dahî şart oldu. Ve devam-ı vudu' hakkında gelir;

دم على الطهارة يوسع عليك الرزق ⁴⁰⁰

Ya'nî devâm-ı tahâret vüs'at-i rızka sebebdır mutlaka. Bundan fehm olunur ki insanın aza ve kuvası mahlûklardan gayriye sarf olunmak telvîs ve tencîs kabilindendir. Pes her uzuv ve kuvvetin bir güne tahareti vardır. İbtidâ kalbin tahâreti itikadât-ı fâside ve niyet-i kâsidedendir ki bunlarla kalb murdar olur. Husûsan ahlâk-ı rezileden tathîr lâzımdır. Nitekim Kur'ân'da gelir **في قلوبهم مرض** ⁴⁰¹

³⁹⁹ "Din temizlik üzerine kurulmuştur." Bkz. Müslim, Tahâret, 1.

⁴⁰⁰ "Abdesli olmaya devam et sana rızık husûsunda genişlik yapılır rızkın bol olur." Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Beyrut 1989, XVI, 171.

⁴⁰¹ "Kalblerinde hastalık bulunanlar..." Ahzab, 33/60

Yani insanın kalbinde küfür u nifak ve hased ve ğıll-ü-gış ve emsâli olmak maraz-î zâhiri gibidir ki [31a] tahsil-i kemâlden avk⁴⁰² eder. Bu cihetden enbiyâ ve evliyâ mevti istediler feemmâ marazı istemediler. Onun için hadîsde gelir;

واسأل الله العافية من كل بليه⁴⁰³

Ve Kur'ân'da gelir;

ليذهب عنكم الرجس اهل البيت ويظهركم تطهيرا⁴⁰⁴

Ve reces, herkesin makâmına göredir ki kâfire nisbetle küfürdür ve âsiye izâfetle ma'siyetdir ve sâlik kalbinde telvîndir ve ehl-i ırza göre ırza şeyn veren ömürdür. Onun için اتقوا مواضع التهم⁴⁰⁵

vârid oldu. Ve şol kimse ki zâhirini muhallelât-ı şeriyyeden tathîr ve bâtını necâsât-ı maneviyeden tanzîf etti bi-şüphe âl-i resûl oldu gerek zâhirde sıyâdet haşmiyyeti⁴⁰⁶ olsun ve gerek olmasın. Nitekim سلمان منا اهل البيت⁴⁰⁷

hadîsi [31b] ona dâlldır⁴⁰⁸. Zîrâ hazret-i Selmân, Fârisî iken tahâret-i nefisle ehl-i beyt îdadından oldu. Sâirler dahi ilhâkda ona kıyâs oluna. Zîrâ bu ma'kûle illet ile hükm ahire ta'did eder. Ve Kur'ân ve hadîsde ibâret olduğu gibi işâret dahi vardır. Ve hakayık-ı şeriaya muhâlif olmayacak onı kabûl etmelidir. Ve kalbden sonra aza ve cevârihinden yedi nesneyi hıfz etmelidir ki sem' ve basar ve lisân ve bâtın ve ferc idi ve ercildir. Husûsa ki efvâh⁴⁰⁹ hakkında hadîs-i merfu'ada gelir:

نظفوا افواهكم فانها طرق القرآن⁴¹⁰

⁴⁰² Gecikme

⁴⁰³ “Allâhım Senden doğru bir yakın, derinden inanmak dilerim.” Nesâî, “Kitabu'l-Cenâiz”, bab: 103 (“من كل بليه”, hadisin bu kısmını kaynaklarda bulamadık.)

⁴⁰⁴ “Allâh ve Resûlüne itâat edin. Ey Ehl'i Beyt Allâh sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” Ahzab, 33/33.

⁴⁰⁵ “Töhmetyerlerinden sakının!” Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-Câmiu'l Kebîr fi'l Hadis ve el -Camiü's-sağîr ve zevâiduhu*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-II, Lübnan, 1501., *Câmiü'l-kebir*, 1/817

⁴⁰⁶ Hürmetten gelen çekinme.

⁴⁰⁷ “Selmân elhi beyttendir” Suyûtî, *Câmiü'l-kebir*, 1/817.

⁴⁰⁸ Delâlet eder

⁴⁰⁹ Ağızlar

⁴¹⁰ “Ağızlarınızı ter temiz tutunuz. Çünkü ağızlarınız Kur'an'ın yollarıdır”. Suyûtî, *Camiü's-sağîr*-5319

Ya'nî ağızlarınızı râyihe-i kerîhesi olandan ve gayri murdar nesnelerden pak tutunuz zîrâ Hazret-i Kur'ân'ın tarîki ve güzergâhıdır. Onun için misvâk isti'mali [32a] meşrû oldu. Feemmâ misvâk emr-i mesnûn olduğu cihetden mübahu'l-asl olan umûra göredir. Meselâ helâl olan taâmı tenâvül etdikde ve dişlerin diplerinde vezari taâm yani pas kalır veyahut bazı emrâz hasebiyle ciğerden enfâs-ı kesîfe tesâüd edib damakda ve gayri yerlerde eser ve sunh zuhûr eder. Pes misvâkla tathîr olunur ve bu ma'kûle nesneler yalnız savmdan hâsıl olmakla inde'l-Hanefiyye sâim olana bade'z-zuhûr isti'mal-i misvâk murahhasdır tâki ol revâyih-i kerîhe-i arziyeyi izâle eyleye. Feemmâ ol nesneler ki harâmı'l-asl veya ibâhatında şüphe-i gâlebe vardır ol makûle nesnelerden ağız tathîr etmekden ne hâsıl olur ki bi'l-küllîye murdardır ve halkın [32b] mübahdır dediklerine i'tibâr yoktur. Zîrâ bu a'sârda avâm-ı nâsın yemediği ve içmediği nesne kalmamıştır. Onların yanlarında muharremât-ı kat'iyye bile muhâllet mertebesine varmıştır. Fekeyf ki şübehât ve umûr-u zannîye ve bazı helâl-i kat'i vardır ki havâs-ı reddiyesi olmakla havâs-ı nâs onu ekl etmezler zîrâ tenzîl-i îrâs eder ve hayvaniyyeti galib kılar, lahm-i bakar ve emsâli gibi. Veyahud Nasâranın taâmları tenavül olunmak fetvâda câiz ve takvâda perhîz etmek evlâdır ki gerekse onu ekl eden derya gibi müteğayir olmasın ve böyle demek dahi olurki istefti kalbeke⁴¹¹, yani kalp pak fetvâyı ne vechile verirse ve dâiye-i fiilden ve terkden neye cezb ederse onunla amel olunur. [33a] Ve hadîsde gelir:

نقوا بر اجمكم⁴¹²

“Beracim” bâ-i muvahhidenin ve cîm'in zammeleriyle parmakların üzerinde olan mafsallar ve ukdelerdirki onda veseh müctemi' olur oraları tenkiye⁴¹³ tanzîf ile emr etti taki cenâbetten gusl ettiği vakitte su ile beşere⁴¹⁴ arasına veseh hâil olmaya ve illâ cenâbetten çıkmaz ve murdar kalır. Ve mervîdir ki birkaç gün Cibrîl-i emîn saha-i huzûr-u Nebvî'den münkat' oldukda sebebinden suâl olunacak; ashabın kasr-ı ezfâr⁴¹⁵ ve ahz-ı şevârib⁴¹⁶ ve tenkiye-i berâcim⁴¹⁷ ve isti'mal-i misvak etmedikleri ile i'tizar eyledi. Ya'nî mü'mine gerekdir ki tırnakları uzadıkça kasr ede meğr azâde⁴¹⁸

⁴¹¹ Kalbine sor!

⁴¹² “Parmak boğumlarını temizleyiniz!” el-Hindî, VI, 970.

⁴¹³ Temizleme

⁴¹⁴ YN: Dışyeri, MN: Beşere

⁴¹⁵ Tırnakları kısaltmak

⁴¹⁶ Bıyıkları kısaltmak

⁴¹⁷ Parmak oynakları ve kirin toplandığı parmak boğumlarını temizlemek

⁴¹⁸ YN: Azad, MN: Azâde.

olmakla⁴¹⁹ küffâra mehib görünmek için kesmeye⁴²⁰. Ve bıyık dahi böyledir yani ağzı üzerine gelen bıyığı şefesi zâhir **[33b]** olacak kadar kasr etmelidir, ustura ile almaya, menhîdir. Ve hitan yani Sünnet olmak dahi taharetdendir ve cemi'-i enbiyâ mahtune dünyaya teşrif eylediler Hazreti İbrahim'den ğayrı ol kendi kendin Sünnet eyledi taki meşruiyeti zâhir ola ve mesnun olduğu ila yevm'l kıyam kala. Ve onun vaktinde ulemâ ihtilaf ittiler. Evlâ budur ki yedi yaşından on üç yaşına dek ola eğer zaruret var ise mafevkinde ve maba'dında dahi olur. Ve demişlerdir ki hitanda kat' olunan lahm pasesi ve bıyıkdan ve başdan ve koltukdan ve ğayrı uzuvdan ve tırnakdan ahz olunan fazlayı yere defn eyleye zîrâ âdem mükerremdir. Biri dahi budur ki sahra ellerine düşüb onlarla **[34a]** oynamayalar ve bir kâr-ı habîs tutmayalar hatta tırnaklar kasr olundukda uzunlarını iki bölmek ondandır husûsan sâlihlerin baş kıllarını pâk mevziye komak gerekdir. Hamamlarda kerzlere gitmekden ve berber dükkanların da ayaklar altında kalıb basılmakdan siyânet gerekdir. Mervîdir ki Resulullâh -sallâhu 'aleyhi⁴²¹ vesellem hacc-ı veda'da tıraş olduklarında saçlarının nısfını Talhaya verdiler ve nısfını dahi bir muğilan ağacı dalına ta'lik edib teberrüken alsınlar diye ashaba nida olundu ve her biri birer ikişer şâ'r aldılar ve hamâil gibi getirdiler ve sefere ve gazaya çıktıkça istishab ettiler ve mansur ve muzaffer oldular. Ve demişlerdir ki Cenâb-ı nübüvvet üç dört kere ancak tıraş oldular. Ekseriya **[34b]** saç ile gezerlerdi ve Hazret-i Ali -radiyallâhu 'anh-tıraş olmayı ihtiyâr eyledi zîrâ cenâbette gusl vaki oldukta bir hoş Yunmayup belki kusur ola deyü havf etti. Bazı fukara-ı tarîkat saçlı olmayı sadr-ı evvel ehlinden ahz etmişlerdir velâkin bu a'sârın hali ziyâde muteğayyir olmakla mehcûr gibi olmuşdur. Ve taylasan dahi böyledir. Ve insanda bir mudĝa yani et pâresi vardır ki ona mağmaz-ı şeytan derler ki iblis oradan ilka-i vesvese eder. Ol mudĝa Cenâb-ı nübüvvetin batnından dest-i Cebârîl ile tarh olunmuşdur. Onun için levh-i lub ve emsâline evvelen ve ahiren meyl etmediler⁴²² ve şerh-i sadrla müşerref oldular. Ve ekâmil ümmetin bazısı dahi **[35a]** kuvvet tevhîdi ile kara kan kay'⁴²³ edib sıklet-i vücûddan onunla halas olmuşlardır. İşte bu ma'külelere hakikat-i taharet ve nezafet derler. Zîrâ bu taharet erbâbı ehl-i melekûta mültehık olurlar,

⁴¹⁹ YN: Olmakla, MN: Oldukça

⁴²⁰ Hadîs için bak. Ebû'l-Fidâ İsmâil İbnu Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm* (I-IV), Daru'l-Fikr, ts., III, 130.

⁴²¹ YN: Sallâhu 'aleyhi, MN: Sallahu teâlâ 'aleyhi

⁴²² YN: Evvelen ve ahiren meyl etmediler, MN: Asla meyl etmediler

⁴²³ Kusma, istifraĝ. Hastalıktan dolayı ağızdan çıkan hazm olmamış gıdâ maddesi.

طهرا بيتى⁴²⁴ sırr-ından behre bulurlar.

Li-muharririhî

Rûşen oldu yollar nur-u Hûda'dan

Gel seninle dost eline gidelim

Geçelim bu cümle ağ u karadan

Gel seninle dost iline gidelim

Pak olalım girüp nehr-i hayata

İrelim feyz ile sırr-ı sıfata

Doğrulalım andan âlem-i zâta

Gel seninle dost iline gidelim

Kanla alalım abdestimizi

Dikelim kabe-i didara gözi

Görelim enbiyâ bastığı izi

Gel seninle dost iline gidelim

Kendini ateş-ifirkat'e yakma

[35b] *Su gibi her yana salınub akma*

Münkirin yüzüne sözüne bakma

Gel seninle dost iline gidelim

Diller girifdedir gurbet ilinde

Çözelim ukdeyi mürşid elinde

Gel Hakkı kul ol bu hak yolunda

Gel seninle dost iline gidelim

Kurbân⁴²⁵

Ve îmânın bir şû'besi dahi kurbândır ki Âdem aleyhisselâm zamânından beri kalmıştır ondan mukaddem kurbân etmek yoktu belki cem'-i eşya tesbîh ve tevhîde meşgûl idi. Nitekim Kur'ân'da gelir;

وان من شئ الا يسبح بحمده⁴²⁶

⁴²⁴ “...Evimi temizleyin ! .” Bakara, 1/125

⁴²⁵ YN: Kurbân, MN: Beyân-ı tafsîl-i kurbân

⁴²⁶ “O’nu övgü ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur.” İsrâ, 17/44.

Pes Âdem hulk olundukta tesbîh ve tevhîd vesâir ezkâr ve amalin hükmünü verip icra etdiğinden gayri **[36a]** kurbânla dahi takarrub ve ta‘abbüd etti. Tafsîli budur ki, Allâhu Teâlâ Âdem’den mukaddem olan eşyâyı halk etdikte vücûd nimeti mukabelesinde onlardan şükr taleb eyledi. Onlar dahi şükrâna tesbîh ve tahmîde meşgûl oldular ki, tesbîh zâtı ve tahmîd sıfatı mertebesinde. Ve onlara kurbân etmek teklif etmedi zîrâ ol vakitte lahm-ı kurbânı ekl edecek kimse yokdu. Şol cihetten ki, Allâhu Teâlâ ekl ü şürbden münezzehtir ve insandan gayrısı dahi ekle sâlih değil idi. Pes eğer ol vakitte âlemde olan eşya kurbân etmek lâzım gelse abes olurdu. Feemmâ Âdem zamânında abes olmadı zîrâ kurbân eder bulunduğu gibi âdem cinsinden kurbân **[36b]** etin yemeği sâlih kimsede bulunurdu. İşte bu iptida kurbânıdır ki, ona “akîka” derler ki herkes akîkasına merhûn⁴²⁷ dur. Ya’nî erkek doğduğu zamân iki kurbân ve kız doğduğu zamân bir kurbân etmesi gerekdir. Eğer bu vechle etmeseler ol oğlan ve kız nabaliğ iken vefât etseler babaya ve anaya şefâ’at etmezler ve baliğ olup gitseler bilakurbân kendi nefislerini tahlîs⁴²⁸ için etmezler. Zîrâ mukaddem-i şükrü vücûd bulunmamışdır. Ya bir kimse evvel emirden vücûd nimetine şükr etmese sâir vücûda tabi olan nimetlere dahi küfran üzerine olmuş olur. Bu cihetten bir kimse doğdukda kendi için kurbân olunmadığını bilse veya şüphelense hayatta oldukça **[37a]** yüz yaşına girse dahi kurbân etmelidir. Mevtinden sonra kimseye kurbân olmaz. Meğer kim ıyd-ı edhâ da kurbân edip sevâbını murâd ettiği kimsenin ruhuna hibe eyleye velâkin kurbân-ı akîka demezler. Zîrâ kurbân-ı akîka hayatta olana mahsusdur. Nitekim mürur etdi ve mervîdir ki, Resulullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vessellem risâlet ile meb’us olduklarından sonra kendi nefsi tayyibeleri için akîka kurbânı ettiler. Ve bir kurbân dahi edip sevâbını ümmete ihdâ ettiler. Pes ümmet üzerine dahi bu iki vechle kurbân meşrû oldu ve kurbân-ı akîka gerçi inde’l-İmâm A’zam müstehab ve inde’l-Şafi’î Sünnettir velâkin inde’l-İmâm Ahmed vâcibdir. Çünkü bu meselede ehl-i **[37b]** içtihad arasında ihtilaf vaki oldu. Akva olan ihtiyat tarafını tutub İmâm Ahmed kavliyle amelen akîka etmek gerekdir. Zîrâ İmâm Ahmed’in kavli, erbâb-ı hakâyık mezhebine muvafıktır - radiyallâhu Teâlâ anhum. Ve kurbân deveden ve sığırdan koyundan ve keçiden ve bunların dışısından ve erkeğinden câizdir, horozdan değil. Velâkin sığırın dışisinin ve sâirin erkeğin lahmı etyabdır. Pes eti tatlı ve semiz olandan kurbân etmek kabûl ve

⁴²⁷ Merhûn: 1. Rehin edilmiş, ödünç alınan bir şeye karşı, garanti olarak verilen şey. 2. Muayyen zaman, bir şeye bağlı.

⁴²⁸ YN: Tahlîs, MN: Tahlîs için

sevâba akrebdır ve kurbâna kâdir olmayanın işi Allâh'a kalmıştır. Eğerki bu zamânda fakir az bulunur, kendi nefsinı tahlis etmek derdine düşen âdem, afyon ve keyf kaydından geçe ve harâm ve habîse sarf etdiği akçeleri cem' edib **[38a]** umûr-ı dîne harç ede. Ve avratlardan⁴²⁹ zaruret ehli olanlar dahi tezgahdan ve gergeften ve eğirmekten ve ğayr-i amelden kesb etdiklerini cem' edib cem'iyyetlere ve düğünlere çıkmak için zîb ve ziynete verirler, onların dahi dûzahdan necât murâdları ise helâlden kesb edip mallarını levâzım-ı dîne sarf edeler. Nitekim hulefa zamânında Bağdat'da takvâ ehli-i hatunlar var idi ki gece içinde haneleri sathında aya karşı keten ve penbe eğirirlerdi. Şöyle ki eğer zabitler yüzünden uzakdan meş'ale geçe ol meş'alenin nuruna karşı eğirmezler ve meş'alenin nuru oradan ğaib oluncaya dek el çekerlerdi. Ta ki zâlimlerin meş'aleleri nuruna karşı eğirmeyelim **[38b]** zîrâ eğirmez habîs olur ve iplik bahâsı ekle ve şürbe ve libasa müteallik nesneye harç,⁴³⁰ olmakla sâlih olmaz derlerdi. İşte hem iş işlerlerdi ve hem harâm ve habîs ve şübheyi dahi seçerlerdi ve bu ma'nâ bu asrın şeyhinde ve müridinde bile yokdur. Şeyhi böyle bunun kalanı nola?

Ve akîka kurbânı doğan mevlüdün yedinci gününde edeler diye yazılır. Eğer zarûret olursa te'hir dahi olunur. Ve ol kurbânın fazlasını bir çukura koyup defn ede ve mümkün oldukça kemiklerini kırmaya belki mefasılından fasl ede veya nâm hatuna budundan vere ve eğer bütün bütün bir kazan içinde kaynatıp piştikten sonra lahminı **[39a]** tefrik etse bu sûretde kemiklerin cem edib bir pak yere defn ede ve boğazlarken veya boğazlanırken yanında durup böyle diye: **اللهم هذه عقيقتي**⁴³¹ eğer nefsi için ederse ve eğer ğayr için ederse diye;

اللهم هذه عقيقة فلان بن فلان دمها بدمه ولحمها بلحمه و عظمها بعظمه و جلدها بجلده

و شعرها بشعره اللهم اجعلها فداء له من النار⁴³²

ve eğer kendi için ise;

⁴²⁹ YN: Avratlardan, MN: Avratları

⁴³⁰ YN: Harç, MN: -

⁴³¹ "Allah'ım bu benim akîkam!"

⁴³² "Ey Allâhım bu fulanın akîka kurbânıdır. Bu kurbânın kanına karşı fûlancanın kanını ve etine karşı etini sanatakdım ediyorum. Kemiklerine karşı kemiklerini, derisine karşı derisini ve saçlarına karşı yûnünü takdim ediyorum. Ey Allâhım bu kurbânı fûlancanın cehennemden kurtulması için fidye olarak kabûl et! .

اللهم اجعلها فداءً علي⁴³³

diye ve bu kurbânın gerçi lahmından ekl etmek câizdir zîrâ nezir kısmından değildir ve lâkin eğer kendi nefsi için boğazlarsa ekl etmemek evlâdır zîrâ ekl etse nefsi için sa'i etmiş olur yani garazdan hali olmaz onun için uşaklara **[39b]** yedi günlük iken ve dahi süt emerken ederler ta ki kendiler için olan kurbân etinden yemiyeler zîrâ ol evkatda dahi et yemeğe sâlih değildirler ve bundan fehm olunur ki ol kurbânın etinden akrabası olanlar ekl ederler feemma takvâ babından şu kadar vardır ki usûluni, vâlikesini ve büyük babası ve büyük anasıdır cümlesi bir hükümde olmakla ekl etmeseler evlâdır ve burası ziyâde amîk nesnedir zîrâ garaz-ı nefsdan halas olmak değme kese⁴³⁴ verilmemiştir hatta bazı ağniya kendi hizmetlerinde olan hüddâma er olsun avrat olsun zekât verirler murâdları zekâtımız yabana gitmesin zîrâ bu hüddâmla intifâ ederiz. Mahaza zekâtın ta'rifinde lillâh diye **[40a]** kayd olunmuştur. Pes hizmet garaz için def' olunan mal tevcihle lillâh olur şu kadar vardır ki, eğer ol hüddâma hizmetleri mukâbelesinde gayri mal verip veya libâs edib niyetini garazdan tahlîs edebilirse onlara zekât vermekle-be's dir meğer kim âzad olmamış kulu ola, bu sûretde ona zekât verilmez ve nezir kurbânından dahi yedirmez usûl ve furû'una yedirmediği gibi. Ve ol kul için dahi sadaka-ı fitr verir beslemesi için değil meğer kim kulu hizmet için olmaya belki ticaret için ola bu sûretde eğer sene devr ederse hesabı kadar sâir emvâlî gibi zekâtını verir. Ve "gazî gaza ederim ve hacı hacca giderim" demekle zekâtı sakıt olmaz işte bu tafsîl **[40b]** kulağına girdiyse gaflet etmeyip akîka kurbânı ede gör. Elhamdülillâhi Teâlâ bu ana gelince ki on yedi evlâdım olup on altısı ahrete intikâl etmiştir cümlesi için akîka kurbânı kesilmiştir ve kendi nefsim için dahi zebh olunmuştur bu ma'nadan ötürü nâ-baliğ vefât eden evlâdımdan kıyametde şefa'at me'mûlumdür.⁴³⁵ Ve kurbândan gayri olan karabin bu kurbânın furû'u gibidir. Meselâ id kurbânında olan kurbânın aslı Hazret-i İbrahim 'aleyhi's-selâmdan kalmıştır ki oğlu İsmâil'i zebh etmek murâd ettiği keş-i azîm vârid ve fedâ-i İsmâ'il olmuştur. Şöyleki eğer İbrahim, İsmâil'i bi'l-fiil zebh etmiş ola idi her mü'mine evlâdından birini zebh etmek vâcib olurdu avâm-ı nassın **[41a]** bu ma'nâya tahammülü olmadığından Allâh Teâlâ rahmeti 'ammesiyle tahfîf edib onun bedeline kurbânı edha meşru kılmıştır

⁴³³ "Ey Allâhım bu kurbânı benim cehennemden kurtulması için fidye olarak kabûl et!"

⁴³⁴ Kimseye.

⁴³⁵ YN: Me'mûlumdür, MN: Mamûldür

bu cihetden kendi vücûdu ni'metine şükür eden evlâdın vücûdları ni'metine dahi şükr edip kurbân etmelidir iki sûretde dahi nef'i kendine aiddir zîrâ fi'l-hakîka kendi zebh olunsa veya evlâdından birini zebh etse hali nice olurdu ey küfrânı ni'am-ı turabdan mahluk olduğundan yübûsetin⁴³⁶ kemâlde ve imsâkin nihâyetdedir bilmezsin ki hubûb anbarda durdukça fesâd kabûl eder ya ne için

الدنيا مزرعة الآخرة ⁴³⁷

denildi ta ki sen amel tohumunu ekesin ve sonunda mahsûl u vâfir biçesin. İmdi ömrünü çürütme ve halini yabana atmada belki bir mikdarını olsun kabrine **[41b]** gönder ve sen kabre girmezden evvel 'amel-i sâlihîn kabir içine girib sevâbını orada hazır bulasın ve sen niçe ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olursun ki, Hak Teâlâ cevâd ve vehhabdır cûdi odur ki, kable's-suâl sana î'ta eder ve hibesi odur ki verdiği nesneden ötürü senden 'ivâz taleb eylemez ve hibesini geri döndürmez nitekim senin vücûdun bi'l-küllîye senden alıp seni adem-i mahz yoluna çevirmez ve bazı evlâd ki kabz ettiği dahi böyledir zîrâ mevt dedikleri adem-i mahz değildir eğer sâ'id isen bir gün onlara mülâki olursun hemen îmân-ı kâmil talebinde ol. Ve halkın evlâd-ı sığârı îmânda ve küfürde kendilerine tâbidir yani **[42a]** mü'minlerin nâ-baliğ vefât eden evlâdı kendileriyle bile cennetde ve kâfirlerin cehennemdedir ve bu kavî ashadır ve bu makâmda dahi kelâm vardır feemma mahalli değildir biz yine sadede gelelim. Kurbânda ziyâde fazilet olmakla ganiye ve fakire şâmil oldu zîrâ eğer nezîr ise edâsı lâzım gelir ve eğer değil ise dahi kâdir olduğu mertebeden kurbân eder nitekim sadaka-ı fitr vâcib değil iken sadaka vermek evlâdır. Ve şükr kurbânı dahi bayram kurbânı gibidir ki herkes onun lahmından ekl eder. Ve nezr etmek bahillere göredir yani bir kimse sehî olsa da vefâ sıfatı vücûdunda temkin bulsa nezr etmeden dahi kurbân eder ve kurbân onun hatırına gelmek dahi kifâyet eyler gerek lisâna getirsin ve gerek **[42b]** getirmesin. Feemmâ bu makûleler kalîldir. Ve kurbân etmekden maksûd fi'l-hakîka nefis-i tabiatını zebh etmektir ki mahall-i hevâ ve şehavâtdır zîrâ kan şehvete işaretdir ki riyâzet ile kan az kaldıkça yerine nur gelir ve kanla hâsıl olmayan kuvvet nurla hâsıl olur zîrâ kan âlem-i fenâdan ve nur âlem-i bekâdandır. Ve bir günde üç kere taâm yemek meşru değildir belki sâim değil ise

بكرة واصيلا ⁴³⁸

⁴³⁶ Kuraklık, çoraklık.

⁴³⁷ "Dünya âhiretin tarlasıdır" Bkz. Aclûnî, I, 412

mucebince iki kere taâm yer. Ve fesâd ve hacamat-ı dem-i fâsidi ihraç ve kuva-yı şehvâniyeyi taz'if içindir zîrâ ekseret eklden kan çoğalıp mecrâsı olan damarlara şeytan yürümeye başlar ve fesâd ve vesveseden hali olmaz. Neuzu billâhi Teâlâ min şerrihi.

[43a] Li-muharririhî

*Müştak isen ger o güle
Bülbül gibi efgâna gel
Ateşleri yak gönüle
Yanmazdan evvel yana gel
Terk it bu gurbet menzilin
Tut Kâbe ve salât yolunu
Elden kavme teslim elin
İsmâil ol kurbâna gel
Durma geri gel ileri
Bas ayağın yola yürü
Açık ise can gözleri
Dost elini seyrana gel
Keşif olsa vahdet âlemi
Urma ona ilhakdan demi
Zabt eyle ey Hakk-ı fîhi
Edâ bil erkâna gel*

İ'tāk⁴³⁹

Ve şû'be-i îmânın biri dahi i'tâkdir yani kul azâd eylemekdir ki, ol kulun her bir uzuvu mukabelesinde âzad edenin dahi âzâsı nardan halas **[43b]** olur çünkü esmâ-i ilâhîye mükâbeledir⁴⁴⁰. Allâh Teâlâ dahi galib ve mağlub îtibar ile bazı ibâdını memlûk eyledi ve malîk eğerki âzad ise de Hakkın memlûkü olmakla onun memlûkü dahi fî'l-hakîka memlûk-ü Hak'dır yani memlûkün memlûkü dahi memlûkdür nitekim Kur'ân'da gelir:

⁴³⁸ “...Sabah ve akşam” İnsan, 76/25.

⁴³⁹ YN: İ'tāk, MN: Beyân-ı İ'tāk-ı rakabe

⁴⁴⁰ YN: Mütakâbildir, MN: Mütakâbildir

⁴⁴¹ ان كل من فى السموات والارض الا اتى الرحمن عبدا

Pes kimse kulum vardır demesin zîrâ kul ve mal ve hal Allâh Teâlâ'nındır ve Kur'ân'da gelir ki

⁴⁴² فى يوم كان مقداره خمسين الف سنة

yani kıyamet günü elli bin yıldan ibaretdir zîrâ elli adet mevkıfı vardır ki her mevkıfında ahkâm ve şera'î'den bir türlü suâl olunur eğer cevâba kadar olmazsa orada [44a] bin yıl aç ve susuz harâret-i şems de mahbûs olur. Ezcümle kul hakkı⁴⁴³ ve hizmetkâr hakkından suâl olunur eğer kula mâlik olub vakti geldikde âzad kılmadıysa ondan ötürü dahi bin sene mahbûs kalır bu âsarda ise hâl-i cühelâ şöyledir ki bir kulu onbeş yirmi sene⁴⁴⁴ istihdam etdikten sonra âzatlık yüzün göstermezler ve belki kendilerinin mevt-i alâmeti zuhur etse birkaç sene dahi hizmet etsin dahi⁴⁴⁵ âzadlık kağıdını veresiz diye vasiyet eder ve kendi nefsinin nardan halasa sa'y eylemez ve bazılarının vasiyet bile hatırına gelmez belki zulûmât-ı tabiat içinde kararır kalır sû-i halle [44b] olur zîrâ vasiyet ve onu tenfiz etmek dahi vâcibdir husûsan ki mezâlîme mutaallik hukuk-i 'ibad ve duyûn ola. Mervîdir ki, üzerinde kul hakkı olan kimsenin ruhu kabz olundukda bu ruhu kaza olunca mahbûs durur eğer kimse onu istihlâl etmez veya edâ etmezse kıyâmate dek şöyle kalır. Ve bir nesne deyn oldukdan sonra bir akçe olmak ve bin akçe olmak beraberdir ve insan az günâhı tahkîr etmek hatâ-i azîmdir ve istihlâl-i küfürdür ve Kur'ân'da gelir;

⁴⁴⁶ وتحسبونه هينا وهو عند الله عظيم

Mervîdir ki Resulullâh - salî 'aleyhi Teâla aliye veselem- bilâ vefâ deynî kalan kimsenin namazını kılmazdı ve bir gün ashabından birine bir kul bağışladı ol [45a] kimse dahi kulu alıp evine geldikde hatunu ona biz Resûlullâh'ın verdiği kulun uhdesinden gelmeyiz ve hakkına riâyet kılmayız diye o saat ol kulu âzat ettirdi. İşte makâm-ı heybet ve celâl bilenler ve Hakk'a doğru kul olanların ta'zimde halleri budur. Zîrâ her nesne ki abd onunla şerîatde ve hakikatde mübtelâdır ol nesne emânetdir ve

⁴⁴¹ "Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir." Meryem, 19/93.

⁴⁴² "...Miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde O'na yükselir", Mearic 4/70.

⁴⁴³ YN: Hakkı, MN: Hakkından

⁴⁴⁴ YN: Onbeş yirmi sene, MN: Onbeş sene

⁴⁴⁵ YN: Etsin dahi, MN: Etsin andan

⁴⁴⁶ "...Halbuki bu Allâh katında büyük bir günahıdır." Nur, 24/15

emânetin uhdesinden gelmemek hıyânetdir ve bu makûle ahvâl-i düyûn derler nitekim hadîsde gelir; **اللهم اقض عني ديني** ⁴⁴⁷

yani her nesneki şeriatden ve hakikatden zimmetimdedir onu kaza ile ve emaneti mahalline te'diye etmek nasîb-i kabl demektir ve insan esir olmak da dahi hükm-i ilâhîye çokdur. **[45b]** Ve hadîsde gelir;

عجب ربك من قوم يقاد الى الجنة با لسلاسل ⁴⁴⁸

Bu hadîs zâhiren esir olan ehl-i harbin hallerine işaretdir ki ahz olunub kayd ve bendle darü'l-İslam'a gelirler ve mümin olanlara ⁴⁴⁹ bilâhire cennet nasib olur. Pes zâhirde esir olmakda mekruh nesne iken bâtında gâyetde mahbub oldu nice mahbûb olmasın ki onunla dûzahdan halas olur ve dosda kavuşur ve sâir teb'an mahbûb olmayanlar dahi sabır ehline göre böyledir mesala gam ve musîbet ile mübtela olmak gibi. Ve bu hadîs bâtinen hakka esir olan kâmillere işaret eder. Nitekim demişler "el-ârifü seyyidü'l-hak"⁴⁵⁰ yani bir kimse kemend-i dam **[46a]** ile bir murğî sayd edib kafese koyduğu gibi Allâh Teâlâ dahi cezbe-i aşk ile bazı 'ibâdını sayd eder ve ona mak'âd-ı sıdkı makâm verir ve halkın nazarından olur. Şöyle ki hem ma'lûm ve hem mechûl olur ve bu makûle sayd-ı Hak olanlar Hak'dan gayriya meyl etmezler onun için cennete zincirle cezb olunurlar. Fefhem Cidden!

Limuharririhî

Ârif billâh Hakdan gayriye kılmaz nazar

Cenneti kor ta harîm-i hazrete eyler küzer

Hacının maksudu kâ'be âşıkın maksudu hu

Zahidin kasdi behşet ve tacirin sim ile zer

Oturan er oldu derler fî'l-mesel meşhûrdur

Hem ara irdi şu kim seyyah olub dâim gezer

⁴⁴⁷ "Allâh'ım, benden borçlarımı öde." Hadîsin tamamı şu şekildedir: "Allah'ım açık kusurlarımı ört, korkularımdan emin kıl, benden borçlarımı öde." Ebu'l Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l Kebir*, Musul, tsz., IV, 81.

⁴⁴⁸ "Rabbimiz zincirler içerisinde cennete sevk edilen bir topluluğa şaşı!" Ebû Dâvûd, *Cihad*, 114; Ahmed b. Hanbel, 302, 448.

⁴⁴⁹ YN: Mümin olanlara, MN: Mü'min olup

⁴⁵⁰ Ârif, sen bir şey söylemediğin halde içini keşfedip söyleyendir" İbn Kesîr, *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay. 2000, XI,115.

[46b] Kimse bilmez maveræ⁴⁵¹ yerde hâli nedir

Kim bilirse mâsivâdan ‘akibet cümle bezer

Hakkıya sa‘yeyle dünya olmasın rahzân sana

Kâinâtı kendin düşman bilib eyle hazer

Ve ubûdiyet odur ki mâsivâdan hürr olasın ve riyâset makamın gözlemeyesin zîrâ her kimde kibir ve istiğna ve sevdâyâ riyâset buluna ol kimse zevk-i ubûdiyetten bî-çeşnî ve hâne-i irfândan bî-behredir ve onun aslı tevâzu ve hal-i fenâ da bî-cûd olmaktır. Temellük tevâzudan değildir; zîrâ temellük beyne’l-âvam lî ecli’l-maslaha olan muameledir. Tevâzu ise marifet-i esrârdan nâşi bir sırr-ı azîmdir ki ehlûllâha müyesserdir.

[47a] اللهم ارحمنا وارزقنا حلاوة

عبوديتك واحفظنا عن التعرض بمقامات الوهيتك من التصرفات الخارقة والثابرات

الفارقة⁴⁵²

Nush

Ve îmânın şû’belerinin biri dahî “nush”dur ki kendine sezdiği nesneyi gayriye dahî seze ve halkı salâh ve hayr olan nesnelere davet eyleye ve fesâd ve şerr olan umûrdan tahzîr ede. Nitekim vârid olmuşdur ki; الدين النصيحة كله⁴⁵³

Yani gerçi umûr dîniyye çokdur feemmâ nasîhat emr-i galibdir. Güya ki din hemân ondan ibarettir. Ve “nâsih” aslında eskiciye derler ki yırtılmış ve sökülmüş nesneleri diker ve buradan va’za nâsih dediler. Zîrâ va’zıyla halkın dinlerinde harg vâki olan umurî milletim eder. Ve şol kimse ki kendi [47b] amelini fesâd karışığından hâlas kılmaya, varidât-ı hayrı mahz etmeye, ol kimse dinden çıkmağa karîb olur. Pes müşâverelerde ve gayri yerlerde halkın ayağın almak istemek ve tezvîr ve hile ile söz söylemek dinden hariçdir. Eğerki erbâb-ı ağrâz-ı nefsâniye dâima bu fesâda düşmüşlerdir ve hiçbir kimse âherin iyi olduğun istemez ve nimetinin zevâlin ister ve bu

⁴⁵¹ Ard, geri taraf. Maddiyat ve ma’neviyatta kullanılır.

⁴⁵² “Allâh’ım bize merhamet et Sana kul olmanın tadıyla bizi rızıklandır, bizi Uluhiyyet makâmının vasıtası ile yok edici tasarruflardan ve helak edici ayrılıklardan koru”.

⁴⁵³ “Dinin tamamı nasihattir” Müslim, Îmân, 95. Ayrıca Bkz. Buhârî, İman 42; Süleyman b.Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Beyrut 1988, Edeb 59; Tirmizî, Birr, 17; Nesâî, Bey’at, 31, 41.

makûleler şeytândan beterdir. Zîrâ şeytanın etmediği⁴⁵⁴ hased onlarda vardır ve böyle sıfatda olanlar kendilerine ziyan ederler. Zîrâ mü'minler bir bina gibidir ki birbirleriyle tutunurlar. Kıyâs eyle ki bir kimse bir sefinede ummanda giderken⁴⁵⁵ bir tahta koparsa halkı iğrâk edeyim derken kendi dahi gark olur **[48a]** ve bundan fehm olunur ki asıl insanı cevher-i vahiddir ve cem'-i efrâd birbirinin hısmı ve kavmi gibidir. Pes insan akaribine sıla etdiği gibi abâide dahi sıla lâzımdır ki hakkında irâdet hayırdır ve illâ kat rahm etmiş olur. İşte kâfîrin ve mü'minin kemâl cehlîni bundan fehm eyle ki kimi sârik ve kimi kat'-ı tarîk ve kimi hâdimü'l-arâz ve emsâl olmuşdur zîrâ bunların cümlesinde halka zarar vardır. Onun için şerîatden hariç olan kimse okumaz yazmaz ve kazdığı kuyuya düşer. Ve demişlerdir ki şeyâtîn nice gıll ü gış üzerine ise melâike dahî o kadar nush ve hulûs üzerinedir. Ve insan melek mertebesine ermedikçe zulmetden kurtulmaz. Onun için hadîsde gelir; **[48b]**

واجعلنى نورا⁴⁵⁶

yani melâike nurdan halk olunmuşdur ki onlarda küdürât-ı tabî'ye ve keşâfet-i anâsır yoktur. Bu cihetden insana dahî gerekdir ki taltîf-i tabî ve tarkîk-i unsur ile melek meşrebine gire. Ve melâike dâima insanın âsîlerine duâ kılarlar ve istiğfâr ederler ve haklarında hayr murâd eylerler ve amellerinin sevâbını onlara bağışlarlar. Ve demişlerdir ki üç kimse kendi nefesine hıyânet eder. Evvelkisi budur ki sultândan nushunu ketm eyleye. Yanî gerekdir ki sultâna nasihat ede. Zîrâ sultân kalb-i âlemdir. Ve kalb-i fâsid olsa âza dahî fâsid olur. Husûsa ki zâlîme nasihat etmek cihâd-ı ekberdendir. Zîrâ telef-i nefis havf-i gâlibdir. Ve ikincisi budur ki marîz ola ve marazını tabibden **[49a]** ketm ede. Zîrâ eğer marazı mualeceye mevkûf ise kendi helâkına sebep olur. İşte bu manâ maraz-ı zâhire göredir ve marazı bâtın dahî böyledir. Onun için meşâyih-ı tarîkat demişlerdir ki mürîd mürşidden halini ve rüyasını ketm etmemek gerekdir. Ve illâ terbiye kabul etmeyib hâlî üzerine nâkıs ve mahcub kalır. Ve mülûkûn sırr-ı tabîbanı olduğu gibi ehl-i irâdenin dahî vardır ki kutb-i vücûddur ve andan sonra 'ayne'l-yakîn mertebesine vâsıl olan kutb-i irşâddır. Sâir ilmü'l-yakîn mertebesinde olanlar irşadda nâkıslardır, fi'l-cümle etibbâ gibi. Ve üçüncüsü şol kimsedir ki gam ve gussasını ketm ede ve kimseye açmaya. Zîrâ dıyk-ı sadrdan helâk olur. Pes gerekdir ki

⁴⁵⁴ YN: Etmediği, MN: Ettiği

⁴⁵⁵ YN: Sefinede ummanda giderken MN: Giderken bir sefinede

⁴⁵⁶ "Allâh'ım beni nurlandır" Müslim, 765,191.

hatırı onun sohbetinden ve kelâmından münşerih **[49b]** olacak kimseye hâlini keşf eyle tâki dıykdan muharreç bula ve teneffüs kıla. Eğer şikâyet tarîkiyle değil ise nitekim âriflerin halidir ve illâ mezmumdur. Zîrâ hakktan şikâyet olmaz. Belki gayre halini hikâyet olur ve hakîkati Hakk’dan Hakk’a hikâyetdir. Gerçi Allâh Teâlâ allamü-l guyubdur. Nitekim Eyyûb aleyhisselâm hakkında gelir;

انى مسنى الضر وانت الرحم الراحمين ⁴⁵⁷

Zîrâ makâm-ı münâcât izhâr-i hal iktiza eder ve makâm-ı sıfâtın hükmüdür ki bihasbî’l-gâlib cehr dahi iktizâ eder. Gerçi Allâh Teâlâ sem’idir ve hazret-i Zekerîyyâ aleyhisselâm hakkında,

اذ نادى ربه نداء خفيا ⁴⁵⁸

buyurulduğu Zekerîyyâ’nın pirlğine göredir. Ve bir dahi mertebe-i lisân mertebe-i kalbe göre cehrdendir gerekse orada hafâ olsun. **[50a]** Ve demişlerdir ki bir kimseye nasîhat iki vechiledir ki nasîhat olunan kimsenin haline tabidir. Pes eğer ol kimse halk arasında nasîhat olunmakdan âr etmezse âşîkar nasihat ede ve illâ onu rüsvây etmiş olur. Bu sebebdan belki ol kimse inâda düşüb nasîhat olunduğu emrin hilâfını tuta gerçi makâm-ı fütüvvet odur ki a’lâ ve ednâdan nasîhat kabûl eyleye ve âr etmeye. Nitekim selef-i sâlihîn böyle sülûk etmişlerdir. Hatta İmâm Ali -kerremellâhu vecheh- bazı a’râbının sözünü kabûl etmişdir. Binâen ala hazâ şol kimseler ki nâsîha, senin ne haddin var bana nasîhat etmeğe derler. Onlar fütüvvetden hariclerdir. Meğerki söyleyen âdem ta‘annüd tarîkiyle söyleye veyâhud tevcîh-i kelâm ve ifhâm-ı muhataba bir hoş **[50b]** kadar olmaya bu sûretde sözüne amel olunmaz. Nitekim sahte kaldırım vâizleri vardır ki asıl meseleyi bilmezler ve takrîrlerinde galât ederler.

Li-muharririhî

Sâlik isen doğru yola

Gel mürşidin sözün dinle

Bakmayıp sağla sola

Gel mürşidin sözün dinle

Dilersen yüzün ola âk

⁴⁵⁷ “Bu dert bana dokundu, Sen merhametlilerin en merhametlisisin” Enbiyâ, 21/83.

⁴⁵⁸ “O, Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı.” Meryem, 19/83.

Gözyaşın dök su gibi âk
Nefsin hevâsını bırak
Gel mürşidin sözün dinle
Varlığı bir pula sat
*Mâsivâyı ardına at*⁴⁵⁹
Varlığını bir pula sat
Teslim olub kurbâna yat
Gel mürşidin sözün dinle
Tutma gayri yola yüzü
Hakdır ehli Sünnet izi
Kur'ândır mürşidin sözi
Gel mürşidin sözün dinle
Hakk-ı kulun zikri hûdur
Ciğeri od yüzi sudur
[51a] Nasîhati sana budur
Gel mürşidin sözün dinle

Ahde Vefâ Va'ad-i Encâz⁴⁶⁰

Ve şû'be-i îmânın biri dahî ahde vefâ ve va'adi'l encâzdır. Nitekim Kur'ân da gelir: **أوفوا بعهدي أوف بعهدكم**⁴⁶¹

İbtidâyı ahd yevm-i misâkda olan ikrâr ve onun mucebiyle ameldir. Ve ol ikrâr zâhirde belâ demektir. Ve bâtında hakka ve emrine münkâd olmaktır. Hakka münkâd olmak rubûbiyetini teslim edib tevhid üzerine sebatdır. Emrine münkâd olmak enbiyâ yüzünden gelen tekâlifü'l-ilâhîyeyi kabûldür. Nitekim Kur'ânda gelir;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا⁴⁶²

Maksûd yevm-i misâkda fîtrat-ı asliyye üzerine oldukların tezkîr ve ayn-ı haricide ehl-i teblîğ olan vesâit tarafından ahidlerin tecdîdidir. Zîrâ hucûb-u beşeriyye ile

⁴⁵⁹ YN: Mâsivâyı ardına at, MN: Hevayı ardına at

⁴⁶⁰ YN: Ahde Vefâ Va'ad-i Encâz, MN: Beyân-ı vefâ-i ahd u va'ad.

⁴⁶¹ "Bana verdiğiniz sözü tutun ki, bende size verdiğim sözü tutayım." Bakara 2/240.

⁴⁶² "Ey inananlar infak edin" Bakara 2/254.

mahcûb **[51b]** olmalarıyla deryâ dibine dalanın haline dönmüşlerdir. Zîrâ deryâ dibinde olan kimse nur u âfitâbı mütâaladan bi'l-küllîye mahcûb olduğu gibi esfel-i sâfilinde olan dahî envârü'l-âliyyeyi mükâşefeden mahcûbdur. Pes dest u pâ urub bu deryâdan çıkmak ve nuru görmek gerekdir. Ve ol nur gerçi deryâ üzerine aks etmiştir. Velâkin ne fâide ki ortada hicâb vardır. Bundan fehim olunur ki dünyâyâ enbiyâ ve evliyâ gelmek mahzâ rahmetdir. Zîrâ her biri delîl-i tarîkdir. Onun için ⁴⁶³وما ارسلناك الا رحمة للعالمين ibâretinin işâretinde kutb-ı irşâd olanlar dahî dâhillerdir ki dört mertebede yani şerîat ve tarîkat ve marifet ve hakîkatde halka rahmet olmuşdur. **[52a]** Ve hadîsde gelir ki üç nesne vasiyet-i enbiyâdır:

Evvelkisi sıdk-ı hadîsdir ki doğru söylemektir ki bilâ ziyâde ve'l-noksân vâkıya mutabık ola ve illâ kizb olur ve bu ma'nânın su'ubetinden ötürü onunla sevâb âhiret matlûb olan atıyyeye sadaka dediler. Zîrâ sıdk-ı kesîrle şiddet ma'nâsına dahî gelir. Sadakada ise şiddet vardır. Zîrâ nefis-i insan seha ve buhl üzerine olduğundan verdiği malı suhûlet ile vermez.

Ve ikincisi ahde vefâ etmektir. Allâh Teâlâ ile olan ahidleri dahi bunda dâhildir. Velâkin eğer şerân ahdi nakz etmeğe mûcib var ise nakz eder ve keffâret sa'i ile âsım dan kurtulur. Meselâ “ahdim olsun anama ve babama kelâm etmeyeyim” dese veya vallâhi komşuya **[52b]** veya fûlan kimseye birdahî selâm vermem deyû söylese bu ma'kûle söz söylemek meşru olmayacak ahd u yemini nakz edib söyler. Ve selâm verir ve onun keffâreti ya bir kul azâd eylemek veyâ on miskine sadaka-i fitır kadar nesne virmeğidir. Ya'nî her miskine beş yüz yigirmi dirhem buğday veya bahasını veya ona göre hesabıyla nesne verir. Veyâhud on miskinın vücûdunu setr edecek kadar libas giydirir. Eğer bunlardan birisine kadar olmazsa üç gün muttasıl sa'im olur. Netekim mahallinde mübeyyendir.

Ve üçüncüsü hıfz-ı emânetdir. Ya'nî emânete her ne ise hıyânet etmemektir. Ve hadîsde gelir ki âhir zamânda âhir ref' olunan namâz ve emânetdir ki eşrât-ı saattendir. Ve asel⁴⁶⁴ dahi ondandır. **[53a]** Ya'nî aselin killeti dahî kıyâmet alametlerindendir. Onun için bu ezmânda zamân-ı evveldeki gibi bal olmaz oldu. Resûlullâh sallallâhu aleyhi vesellem hazretleri ise asel ve helva kısmını severlerdi. Pes onların sevdikleri

⁴⁶³ “Biz, Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

⁴⁶⁴ YN: Asel, MN: Ve asel kalil olmasa

nesnenin inkitâ'ı inkitâ'-ı ömr-ü dünyaya remizdir. Ve tüccâr kıyâmetde füccâr kopsalar gerekdir. Meğerki bey' ve şer ellerinde doğru söyleyeler ve kat'a hukuktan sakınalar ve emâneti edâ edeler. Ve bir kimse va'ad edib sonra half etse nazar olunur eğer murâdı half etmemek olub sonra bir mani-i kavî yüzünden half etdiyse günâhkar olmaz ve illâ âsımdır zîrâ vadinde kâzıbdır bu sebebden mü'mine gerekdir ki her nesneye dilini öğretmeye belki sonra söylediği sözün uhdesinden **[53b]** gelmeye nitekim ekser nas müptellerdir ki her yerde olur ve olsun demek ki lisânları mûtaad etmişlerdir. Ve Hak Teâlâ vâdinde sâdıkdır yani her ne ki dünyaya ve âhirete müteallik vaad etmiştir elbette onu işler zîrâ mukteza-yı kerem onun fâ'ilidir şol cihetten ki halka onda fâide vardır çünkü halkı rebahı için halk etti, 'atâsı dâima mütevâtir olmak lâzım geldi. Husûsan ki vaad tarîkiyle ola velâkin vâd ve tahvîfîn hükmünü vermese nesne lâzım gelmez zîrâ Arab o ma'kûle nesneyi kerem addeder. Meselâ bir âdem ahiri tahvîf edib senin burnunu ve kulağını keserim ve yahud sana beşyüz değnek darb ederim dedikten sonra etmese kerem eder ammâ bu söz mü'minlere göredir **[54a]** feemmâ küffâr hakkında va'id muhakkakdır ki hulûd-ı azabdır zîrâ onlar an aselin küfürleri sebebiyle rahmete müstehak değillerdir.

Li-muharririhî

*Ey kerem üss Zül-Cemâl*⁴⁶⁵

Kullarına eyle meded

Yakmatâ nar-ı Celâl

Kullarına eyle meded

Derdin oduna yanmışız

Cânımızdan usanmışız

Rahmetine dayanmışız

Kullarına eyle meded

Sırr-ı zatın hakkı için

Kelimâtın Hakkı için

Vaslın terakki için

Kullarına eyle meded

Hakkı ağlayu ağlayu

Der yüzümün kirini yu

⁴⁶⁵ YN: Cemâl, MN: Celâl

Cân vire Hu deyü deyü
Kullarına eyle meded

Kıraât-i Kur'ân⁴⁶⁶

Ve î mân şû'belerinin biri dahi kıraat-ı Kur'ân'dır ki namaz içinde kâim olub okursa yüz hasene yazılır ve eğer câlis olub okursa elli hasene verilir⁴⁶⁷ ve eğer namazın haricinde [54b] abdestle okursa yirmi beş hasene ve eğer bilâ vud'u okursa on hasene sahibi olur. Pes efdal olan vudu ile ve kibleye karşı âdâbıyla oturub okumaktır. Ve mushafı yüzünden okumak ezberden okumaktan efdaldır zîrâ mushaf nazar etmek dahi ibadettir husûsa okuduğu satırlar altına şehâdet parmağını gezdirmek dahi gerekdir taki gözü nazardan beher-yab olduğu gibi parmağı dahi teberrük bula. Ve mushafı öpmek şer'îdir zîrâ hacet-i esvedi diyâneten öpmek câiz olacak mushafı dahi câizdir hatta ba'zı ulemâ babullâhın⁴⁶⁸ eşiğini takbil etmek⁴⁶⁹ müstahabdır demiştir ya Mushaf cümleden a'la iken alçakları⁴⁷⁰ öpüb a'laları öpmemek olmaz ki [55a] belki ziyâde⁴⁷¹ güzeldir ve Hazret-i Ömer'den-Radiyallâhu 'anh- mervîdir ki her sabah mushafı ellerine alıp

عهد ربي ومنشور ربي⁴⁷²

derlerdi ve dört kimse rekat-ı vâhidede hatm-i Kur'ân etmişlerdir ki ikisi ashabdandır ki Hazret-i Osman ve Temim'dir⁴⁷³ -radiyallâhu anhuma- ve ikisi tabiinderdir ki Said bin Cübeyr ve Ebû Hanife el-Îmâmdır -rahimehumullâhu Teâlâ- ve bundan zâhir olur ki Kur'ânı gerçi teenni ile ve mahalli vukufda vakf ederek ve ma'nâ-yı muhalifî îhâm eden yerleri fark eyleyerek kıraat etmek gerekdir ve lâkin lahn-i harâm ve tağyîr-i nazm ve ma'na bulunmadıkça sûratle okumak dahi câizdir hatta ba'zı huffaz bir günde üç hatm-i şerîf ve dördüncüden sûre-i Mücadele'ye dek, “gad semiallâhu” gelmiştir. Ve Harun Reşid [55b] zamânında dört yaşında bir oğlan hâfız-ı Kur'ân olmuş ve bazı ulûm dahi okumuştur. Şu kadar vardır ki farz namazlarda sûre-i Fâtihâ ki yedi âyettir her bir âyetde vakf edib teenni ile okumak ahsen ve evlâdır zîrâ bazı esrârı müştemildir ki

⁴⁶⁶ YN: Kıraât-ı Kur'ân, MN: Beyân-ı Kıraât-ı Kur'ân

⁴⁶⁷ YN: Verilir, MN: Yazılır

⁴⁶⁸ YN: Bâbullâhın, MN: Bâbü's-selâmın.

⁴⁶⁹ Öpmek.

⁴⁷⁰ YN: Alçakları, MN: Ednaları

⁴⁷¹ YN: Ziyâde, MN: Belki ziyâde

⁴⁷² “Bunun Rabbiyle ahdi yeni”

⁴⁷³ Temim b. Muaz.

mahallinde mestûrdur. Ve namazda huzûr-u kalb lâzım olduğu gibi kıraat-ı Kur'ân'da dahi lâzımdır zîrâ ikisi dahi münacaat makâmındandır. Ve huzûr odur ki her ne makûle kâri şürû ederse tamamına dek niyetini istishab eyleye ve ol ikisi cem'-i eczâsında ne iş tuttuğun bile ve nisyândan, sakına. Nitekim kütüb-ü fıkhiyyede yazılır ki namazdan selâm verdiği zamân sağında ve solunda olan beşere ve melâikeye niyet eyleye. **[56a]** Feemmâ bu âsarda namazın neresinde niyet varki selâmda dahi ola⁴⁷⁴ zîrâ ulemâ bile gafillerdir fe-keyfe sâirelere selâm vermek Hak'dan halka rücûdur şimdi ise halkdan halkadır zîrâ namaz içinde efkâr-ı fâsidesini bitirib ba'dehu selâm verir. Mahkîdir ki bir mutâb,⁴⁷⁵ bir kimseye bir çuval satıp akçesini almamış idi feemma ol kimseyi unutup her ne kadar tefekkür etdiyse hatırına getiremedi sonra namaza durup fikr ederek hatırına geldi ve alelacele selâm verip ve şakirdine hitab edib “oğlan ben namazda fikr ederek çüvalı buldum” dedi. Şâkird dahi “bekkâ üstadsın namaza mı durduk veya çuval düşünmeye mi” deyince gafletinden mütenebih olub tâib ve müstağfer oldu ve terk ve tecerrüd tarîkin **[56b]** tutub bilâhire velâyet mertebesin buldu.

Ve meyyit ğasl olunmazdan evvel üzerine Kur'ân okunmakta ihtilaf ettiler. Bazılar câizdir dediler. Bu kavî mezheb-i ehl-i hakâika muvafıkdır zîrâ meyyit-i mü'min olduğu cihetden müteneccis olmaz meğer ki zâhir bedende necâset ola. Bu sûrette Kur'ân, ta'zim için necis yere kıraat olunmadığı gibi kurbunda dahi kıraat olunmaz hamamda encas ve üryân olsa okunmadığı gibi ve illâ ol vakitte. Ve ba'dehu sevâb-ı Kur'ânla müntefi' olan rûhdur yoksa beden değildir. Ruh ise nefsü't-tabî'at boyasıyla münsâbiğ olmadıkça taharet-i asliyesi üzerinedir münsabiğ olduğu sûrette dahi hükmü necaset-i maneviyyedir, hissiyye değil. **[57a]**

Ve Kur'ân'ı cehr ile olmak ihfa ile olmaktan evlâdır. Zîrâ kendini ve hazırları ikaz akrebdir meğer ki cehr etmeğe mani kavî ola bu sûrette ihfa olunur. Ve bu a'sârda bazı mu'annidîn tarafından bid'at-i seyyie zuhûr etmemiştir ki cevâmi ve mesacidde âyete'l-kürsî'yi ihfa ile okurlar ve aslı müderrîsinin ellerinde sened-i sahîhleri yokdur zîrâ cemaati kıraata kâdir oldukları sûrette gayrıdan istimâ' sevablıdır. Nitekim fıkıhta gelir;

استماع القرآن اثوب من تلاوته ⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ YN: Dahi ola, MN: Dahi niyet ola

⁴⁷⁵ YN: Mutâb, MN: Mutaf

⁴⁷⁶ “Kur'ân okuyanla dinleyen, sevapta ortaktır.”

Ve eğer kâdir olmazsa sevâb-ı Kur'ân'dan mahrum olur maahaza izhâr-ı Kur'ân etmek şe'air-i dîndendir ta ki halk zâhiren, bâtınen müntefî olalar. Suâl olursa ki “cemaatten **[57b]** bazıları ol vakitte namaza meşgûl olsalar onları işgal etmek lâzım gelir” cevâb budur ki müezzin cüz'i tevakkuf eder, ta ki halka sünen ve kazadan ferâğ gele. Maahaza haric-i salâtda istima'-ı Kur'ân farz-ı kifaye veya müstehabdır. Ve bir iki câhilden ötürü şi'ar-ı dîni terk etmek olmaz. Ve ulemâ-i dîn buyurmuşlardır ki mü'mine layıktır ki gece ve gündüzde iki yüz âyet kıraat eyleye Ya bunun hükmünü veremeyecek ya bir âyet dahi denilmese mi, gerekdir ki âyet-el kürsidir. Vay bu asırda halka ki ekseri cehl-i mürekkeb ma'kûlesidir. Zîrâ âlim geçinenler bile Kur'ân'ın nurunu söndürmeye çalışırlar. İşte bu dahi kıyâmet **[58a]** alâmetlerindendir zîrâ mushafı ref etmek hükmündedir.

Ve kütüb-ü mu'teberede müsbettir ki âhir zamânda Hazret-i İsa –aleyhisselâm-nüzûl ve daru's-selâmı intikâlinden sonra yerine bir halîfesi kalsa gerekdir ki ona “muk'ad” derler ve ol muk'ad'ın vefâtından sonra çok geçmeyip yeryüzünden mushaf ve sudûrdan Kur'ân mürtefi' ve mensiyy olsa gerekdir ve bundan sonra evvel vaktin halkı hayvan tab'ına girib harâm ve habîsten tahâşî etmeyeler ve bi'l-külliye hicâb ve hayâyı kaldıralar ve kıyâmet onların üzerine kopa. İşte Kur'ânsız olan böyle îmânsız gider. İmdi Kur'âna ulemâ ve amalen ve kıraaten pek yapış ve onunla kalbini ve kabrini ve sâir mevtanın **[58b]** kubûrunu tenvîr eyleye. Zîrâ mezheb-i Ebû Hanife'de cemi'-i ezkâr ve amelin sevâbını âhire hibe etmek vardır. Ve bu mezhep ehl-i hakâik mezhebine muvafıktır zira dünya hali gibidir ki burada bir hilâl olsun âhire hibe etsek ahir onunla müntefî olduğu gibi bir kere “lâ ilâhe illallâh” desek dahi sevâbını meyyite ihdâ eylesek onunla faidelenir ve hibe makbûle olur. Mahkîdir ki bir meczub oğlan bir gün bir mecliste ağladı “niye ağlarsın” diye suâl olundukta “validemi azapda gördüm dedi” ol mecliste erbâb-ı hâlden bir kimse var idi meczub-ı mezkûrun kelâmını geviş ettikte kalbinden onun vâlidesini yetmiş bin tevhîd sevâbı **[59a]** hibe ettiği bu kadar adet tevhîd irtifa-i azâba sebebdir diye müsbettir bu sûrette ol oğlan hande etmeğe başladı yani güldü ve vâlidem azâbdan halas oldu dedi. Maahaza sebebi ne olduğun orada olandan kimse bilmezdi. Zîrâ ol ehl-i hâl onu kalbiyle hibe eyledi ve lisâna getirmeyib ihfâ kıldı.⁴⁷⁷ İşte bundan bazı fevâid fehm olundu. Evvela ol meczûbun mükâşefesidir ki, vâlidesini muezzeba gördü. Ve ona keşf-i berzahî derler ki, meyyitin berzahta hali

⁴⁷⁷ YN: Kıldı, MN: Eyledi

temessül eder. Ve saniyen zikrin fazileti ve tesiridir ve sâlisen ferâizden ve sünen-i müekkededden gayri olan a'mâli ihfa eylemek evlâdır. Meğerki izhara zarûret ola. Ve rabi'an insan **[59b]** gayrıyı zahmette görse veyahut işitse ne üstüme gerek demeye belki kudreti var ise mümkün oldukça salahına say' ede ve hayırda buluna. Zîrâ mü'minler biri birlerinin aza ve eczâsı gibidir. Ve sâire merhamet dahi mü'minin şanındandır. Ve hâmisen zikr için ve hayr-ı musâlîh için akd-i meclis etmek meşrudur müsavi ve gayri ma'nâ için değil. Bu fakîrin pederi Mustafa -kabbellullâhu bi'l-hüsna ve'z-zülfa- her sabah sûre-i Yasin tilâvet eyler ve her cuma gecesi evlâdını cem edib Sûre-i Mülk okurdu ve evlâdına dahi ol vechile olmağı vasiyet ederdi. Elhamdulillâhi Teâlâ ki amel olunup kaldı. Zîrâ Sûre-i Mülk münciyedir yani azâb-ı kabirden necâta sebebidir. Nitekim ehadîsde gelmiştir; **[60a]** "Ve bir hânede ki, Kur'ân okunmaya meyyit gibidir." Zîrâ cümle eşyânın hayâtı zikirledir. Ve bir mahalde zikr olunsa ol mahal sâir zikr olunmayan mahaller üzerine iftihâr eder. Ve her mevzide ki zikr oluna ve Kur'ân okuna ve namaz kılına veya gayri amel-i sâlih işlene kıyamette ol mü'minin hüsn-i haline şehâdet eyleye ve şefâ'ati makbûlesi ola. Pes mü'mine lâzımdır ki şâhitlerini yerini teksîr ede her mevzi ki mescid olmuş veya müderris kılınmış veya tekye binâ olunmuş veya gayrı hayr için yapılmış ise mekteb ve cüzhâne ve gayrı gibi eğer bu ma'kûle yerler mal-ı helâl ile binâ olunub riyâ ve sum'a karışmadı ise ve içinde oturanlar ve ibadet **[60b]** edenlerin halleri garaz-ı nefsanî ve hevâya mebnî değil ise ol yerler âhirette arz-ı cennete ilhak olunur. Zîrâ Kabetullâh'a tabidir. Kabetüllâh ise hüccâc ile cennete dâhildir ve bunlardan gayrı mü'minlerin mahbub edindiği nesneler dahi ol mavtın'a layık olan sûret ile cennete girerler. Bülbül ve tuti ve tavus ve ahu ve bunların emsâli hatta lahmından ekl ettikleri hayvanat dahi böyledir. Deve ve sığır ve koyun ve tavuk ve emsâli. Zîrâ bunlar ekl olundukta istihale ile mü'minin eczâsından olur. Mü'min ise ehli cennet olacak eczâsı ondan cüdâ olmaz belki ona tabi olur. Ve mahkîdirki, bir sâlih kimse bir makbere **[61a]** uğrayıp sıdk ve ihlasla bir fâtiha okuyup sevâbını orada medfun olanlara ihdâ edib bir mezar kenarında bir miktar ımızgandı⁴⁷⁸ gördü ki bir beyaz bulut gelip ve pâre pâre olup her pâresi bir kabir içine girdi pes evvel sehâb-ı ebyaz okuduğu Fatiha idi ki sevâbı hisse hisse olup her meyyitin ruhu onunla müntefi' oldu. Ya bir Fatiha'nın sevâbı böyle olacak hatm-i şerîfin sevâbı nice olmak gerek kıyâs oluna. Feemma evlâ olan budur ki, ebeveyne ve üstada ve sevdiği kimseler ruhu için

⁴⁷⁸ Uyur uyanık arası bir durumda olmak, uyuklamak.

müstakilen okuya ve kimseyi, onlarla müşterek etmeye ta ki bütün sevâbı onlar ihrâz eyleye. Mülûk kısmı taâma yalnız oturdukları gibi fa‘rif haza. **[61b]**

Ve Kur‘ân-ı elhân ve teğanni ile okumak meşrudur. Velâkin lahni arab ve nağamât-ı rahime ile gerekdir. Taki nazm ve ma‘nâ haddinden huruç etmeye. Ve illâ âsim olur ve hadîsde gelir

من لم يتغن بالقرآن فليس منا ⁴⁷⁹

Ya‘nî “Kur‘ân’ı savt-ı hasenle tezyîn edip lahn-ı makbûle ile kıraat etmeyen bizim Sünnetlerimiz ile amel ve adabımız ile müteeddeb değildir.” Ya‘nî lahn-ı makbûl ve hoş avaz ile okumakda tesîr-i galib vardır. Pes maksudunu halkı Hakka cezb etmek olacak vech-i mezkûr üzerine kıraat dahi onun esbâbındandır. Meğerki bir sâlikin vücûdunda fenâ fillâh ma‘nâsı galib ola bu sûrette ona ahvâl-i muhtelif birdir. Nitekim mezhep-i Şâfi‘î’de ihtiyâr olunmuşdur ki Şâfi‘iyye **[62a]** makâmat-ı musiki tarafına yanaşmazlar ve nağamat canibine dolaşmazlar. Feemma hak olan tağbîr bulunmadıkça cevâz eder. Zîrâ Rasûlullâh-sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem- huda araba gûş⁴⁸⁰ tutmuş ve Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi dinleyib hazzetmiştir. Lasiyyema a’yâd⁴⁸¹ ve cem’iyyetlerde ve bazı evkatda semailerinden gayri lisânla dahi ruhsat vermişler ve bizim dinimizde fûshat⁴⁸² vardır demişlerdir ve Hazret-i Aişe -radiyallâhu teâlâ‘anha- akrabasından bir kızı ensârdan bir kimseye verdikte Cenâb-ı Nebevi sa‘âdet hânelerine kudûm etdikde “kız nice oldu?” diye suâl edib Ayiše dahi, “ehline gönderdik ya Resulullâh” diye cevâb verdikde Cenâb-ı Nebevi dahi ensâr taifesi ğnâbı seven için bir mugannîye **[62b]** irsal etmediniz diye buyurdular. Ne kadar enbiyâ ve evliyâ geldi ise cümlesi hasenü’s-savt olmak üzeredir. Pes şol ma‘nayı latîf lafz-ı münîf tağannî-i hafif ki sâmi‘in Hüdâ’ya dâiyesin tahrîk eder hallinde şüphe yokdur meğer ki hevâ ve şehvetini tahrîk ede bu sûretde memn’udur şu kadar vardır ki Kur‘ân-ı kasâid hokka semaında kalbin hareketi hakkadır nitekim gazel ve eş‘ar-ı bâtila sema‘ında incazâbu’l-mâsivâyadır bu cihetden herkes kendi kalbine nazarla memurdurki fetvâsına ma‘nâ üzerine ise onun ile amel ede ve da’iyesi ne tarafa döner ise ana göre hareket eyleye ve bir kûy risâlesinde tağannî ile

⁴⁷⁹ Ebû Dâvûd, Vitr, 20.

⁴⁸⁰ Kulak.

⁴⁸¹ Bayramlar

⁴⁸² Genişlik

Kur'ân ve zikr dökülmeyeler **[63a]** dediği tagannî mezmûme göredir ve illâ lafzı âfetden ve mânası sekâmetden hâlî değildir.

Li-muharririhî

*Her kimin kim neş'esi zevk-i sema'ı tatmadı
Bezm-i aşk içre ebed bir katre olsun yutmadı
Meclis-i ğamda niderler bîmeze âdemler
Vay ana kim yaşına hûn ciğerden katmadı
Her nihâl-i gülşeni bâd-ı saba tahrik ider
Gühar hezm huşkine te'sîr etmedi
Bülbül inler abra ağlar sûbesû çağlar sular
Hey yazıklar ana kim Hakk'ın sözüne yanmadı*

İttibâ-ı sünne⁴⁸³

Ve şû'be-i îmândan biri dahi ittibâ-ı sünnedir yani tarîk-i meslûk-i nebevi üzerine câri olub kitâb ve Sünnetin mecmu'uyla amel ede ve her amel-i şâri'den ne vasf üzerine geldiyse öyle gide kendi yanından **[63b]** nesne karıştırmaya ve hevâdan ve bid'atdan nefsinin muhafaza eyleye. Ve lâkin Sünnet enva' üzerinedir, Sünnet-i mutlak'a ki Sünnet-i Nebeviyedir ve sünen-i meşâyih ve gayrı Sünnet mukayyedir ve bir bid'at Sünnet-i me'sûreye müsademe⁴⁸⁴ etmedikçe ve hükmünü iptal kılmadıkça ona ittibâ etmek dahi îmândandır.

Ve nafilâ namazlar Hakka kurbete sebeptir ve sâir amal-ı nafilâ dahi böyledir. Ve inde'l-İmâm teemmül⁴⁸⁵ etmek nafilâ cihetden ve gazadan efdaldır ve ehl-i hakaik dahi bu mezhep ile amel edeler zîrâ âher zamânda aç olanlar deynlerini yedikleri gibi şehvetler galebe edenler dahi öküze benzerler pes mümkün oldukça siyanet-i nefis etmelidir. Ve bundan fehmi olundu ki, nafilâ dedikleri zamân yalnız namazın **[64a]** nafilâsi murâd değildir belki gayrı nevafile tâat ve ibadat dahi onda dâhildir. Ve nevâfile-i âmal odur ki ferâiz ve vâcibât üzerine ziyâde ola ve şer'ide asl-ı sahîha buluna pes mendub ve müstehab ve tatavvu onda dâhil olur. Meselâ cehr ile zikrullâh etmek ve

⁴⁸³ YN: İttibâ-ı sünne, MN: Beyan-ı ittibâ-ı sünne.

⁴⁸⁴ YN: Müsademe, MN: Müsadife

⁴⁸⁵ YN: Teemmül, MN: Teehhül

salât-ı regaib ve berat ve kâdir kılmak nâfiledir zîrâ salât hayri mevzûdur pes feraiz ve vâcibatdan sonra her ne denli namaz kılrısa cümlesi şer'ide dâhildir. Ve zikirde bazı evsâf-ı zâide ve keyfiyyât bulunmak meşruıyyetini iptal etmez eğer âdâbına mukârin ise ve illâ melabe gibi olur ve sâir umur-u muhdes dahi ona kıyâs oluna. Pes her muhdes mezmûm olmaz. Nitekim zuhref-i⁴⁸⁶ mesâcid etmek eşrat-ı saattendir velâkin makbûldür **[64b]** zîrâ onda halkı câmia cemaate terğib vardır. Ve kenâis-i küfürden tenfir vardır. Hazret-i Osman -radiyallâhu anh- zamânında mihrab-ı nebevîyi altun suyu ile tezyîn etdikleri kütüb-i mu'teberede mestûredir binaen 'ala haza sonra gelenler dahi ona mutabaat etdiler. Ve keزالik ekser kanadil ve igad şumû' ettiler ve leyle-i berat'da kesret-i şumû' bid'at mezmûmedir diyen mezmûmdur. Meğer kim riyâ ve şum'a tarîkiyle ola ve bunun nâzırı cuma günü⁴⁸⁷ telsiye ve terdiyedir ki Revâfız ve Havaricî red içindir. Bu cihetden bu ma'kûle mânalar şe'âir-i dinden olmuştur. Feemmanın anaya ve babaya âsî olmak dahi gerçi eşrat-ı saattendir velâkin mezmûmdur zîrâ hürmeti nasla sabitdir ve sâirler dahi **[65a]** ona kıyâs oluna.

Ve amel-i birr amel-i nâfileden gayrıdır zîrâ nâfilenin terki ile itab olmaz meğer ki Sünnet-i müekkede ola. Mahallinde terk-i birrise itâb değil belki azab bile vardır birri valideyn gibi ki farzdır. Ve ebrâr dedikleri cemi'-i amal-i birri işleyenlerdir. Zîrâ itlak-ı kemâle masrûfdur. Pes muhallıt fil amel olan ebrâr-ı kâmilinden olmaz binaen 'ala haza nice mukarrebînden olur ki mukarrebînin rütbesi ebrârın fevkindedir zîrâ mukarreb odurki ezelde yani yevm-i misakda Hak'la abd arasında olan hukûkun cümlesin îfâ eyleye ve hakkından kala ve uhdesinde din-i kavmiye bu ise nâdir vaki' olur zîrâ emânât-ı ilâhiyyeyi zâhirde ve bâtında tediye mevkûfdur. Ve Sünnet dedikleri fi'l- **[65b]** hakîka farzı te'kid ve tekml eden ameldir yani ahirette bir mü'min ferâizi naks gelse nâfilesı var ise onunla tekml ederler yan'ı nâfilede olan farzı farzda olan farza ve Sünneti farzda olan Sünnete bedel verirler onun için nâfileyi iksâr etmek lâzımdır taki ferâiz istikmal olana meğerki mukarrebînden ola zîrâ bunlar amel bâbında mamûrlardır onun için bazı erbâb-ı hâl nâfile ile mukayyed olmamışlardır. Ve bazıları dahi amellerini ve sevâbını âhire hibe etmişlerdir taki Allâhu Teâlâ'dan gayrıya i'timâd bulunmaya ve bu ma'kûlelere müflisdirler velâkin makbûl olan müflislerdir ki fazl-ı Hakk'a mukarınlerdir. Merdûd olan müflisler onlardır ki halkın malların alırlar ve ırzların kesr

⁴⁸⁶ Süslemek, bezemek.

⁴⁸⁷ YN: Cuma günü, MN:-

ederler ve bunların emsâli işlerde bulunurlar [66a] bu sebebdan dünyada etdikleri amellerin sevâbını ahiretde hasımları ve döküb ve söküb ve hatırların yıkdığı âdemler olup kendileri hayırdan üryân ve cehennemde püryân olurlar. Ve ittibâ-ı Sünnetdendir ki huffi ise üzerine mesh eyleye eğer topukdan yukarı ise ve illâ mesh etmez zîrâ ayağın yusa topuklarını dahi yur mesh-i huffi ise gasl-i riclin bedelidir pes huff ona muadil olmalıdır. Ve bir kimse dâima ayağın yusa mesh etmese eğer meshin cevâzını itikad ederse azîmet babındandır ve illâ hark-ı icmâ' ve rafızıyyetdir. Ve Sünnete ittibâdan mefhum oldu ki bid'ata ittibâ etmek yokdur eğer ol bid'at olan nesne bid'at-i mezmune [66b] ise. Ve illâ bid'at-i haseneye ittibâ etmek dahi Sünnetdendir. Nitekim hadîste gelir, ⁴⁸⁸ من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها الى يوم القيمة

yani bid'at-i haseneden Sünnet ile ta'bir olunduğundan zâhir olur ki bi'dat-i hasene Sünnet bâbındandır ve her kim bu manâya kâil olmasa hadisini rafz⁴⁸⁹ ve inkâr etmiş olur. Ve bu makâmın tafsîli budur ki Allâh Teâlâ'nın emr ettiği nesne farz ve Resulullâhın kavl ve fi'li Sünnetidir ve ashab dahi kitâb ve Sünnetde mükteda-yı dîn olduklarından haklarından; ⁴⁹⁰ أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

varid oldu. Pes ashab-ı kiramın kavl ve fi'line ittibâ etmek dahi Sünnetden oldu ve tabiin ve tebe-i tabiinin [67a] rütbelerine dahi işaret sâdır olup; ما رآه المؤمنون حسنا فهو ⁴⁹¹ عند الله حسن

varid oldu. Ya'ni ekâmil ümmet dahi ila yevmi'l-kıyame vâris-i râsûl oldukları cihetden mukteda-yı nas olup re'y etdikleri nesneler dahi umur-u müstahsene ve a'mal-i müstehabdan oldu ve bunda İmâm-ı Âzam'ın rey'i ile amelî dürüst olduğuna işaret

⁴⁸⁸ “Kim güzel bir gelenek koyarsa, güzel bir tavır ortaya koyarsa, o tavır ondan sonra yapacak herkesin ecri ondan hiç eksiltmeden kıyamet gününde o tavır ilk defa ortaya koyana verilecektir”. Bkz. Müslim, Salah, “Kitabu'z-zekât”, 69.

⁴⁸⁹ Bırakma.

⁴⁹⁰ “Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidâyete erersiniz.” Hadisin senedi zayıftır. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Medhal*, Beyrût ts., 164; Aclûnî, I, 146.

⁴⁹¹ “Mü'minlerin güzel gördüğü şey, Allâh indinde de güzeldir.” Ebû Nuaym, *Îilyetü'l-evliyâ'*, I-X, Kahire 1351-1357/1932-1938 *Hilye*, I, 375; Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilberr, (ö.463/1071), *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihi ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihi*, I-II, (Thk. Ebû'l-Eşbâl ez Zuheyri), Suudi Arabistan, Dâru İbni'l-Cevzi, 1414/1994. *İstiab*, 1/6; Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd Tayâlisî, (ö.204/819), *el-Müsned*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, ts.33.

vardır zîrâ İmâm buyurmuşdur ki; “Her kim bizim kavlimiz ile fetvâ verirse evvelâ delilimize nazar eylesin yani bizim re’y ve ictihadimiz edile-i şerîyye üzerine mebnîdir yoksa re’y mücerred değildir” ve bundan fehm olunur ki İmâm mezkûr halkı kendi mezhebiyle amel etmeğe da’vet etmemişdir belki hemân ictihadını izhar etmemişdir zîrâ davet enbiyânındır **[67b]** sâirler için fakat irşâd ve izhâr ve tebeyyün vardır fakat velâkin sonra gelenler bir mezheb-i mahsûsla ameli ihtiyâr edip halt-ı mezâhib etmek câiz değildir diye umûr-u ictihâdiyyeyi biri birinden temyîz ettiler ve herkes âherin mezhebine karışmağı revâ görmedi ma’ahaza sadr-ı evvelde mezhep bir idi ve Hazret-i Mehdi zamanında dahi bir olup asla irca olunsa gerek bu sûrette ihtilafat-ı müctehidîn vefukaha bi’l-küllîye mürtefi olur. Ve bu makâmda emr-i müşkîl budur ki iltizâm-ı mezhep edenin iltizâmına ne demelidir eğer vâcibdir zîrâ ulemâ ulu’l-emrdir denilirse ita’at emr üzerine mebnidir, erbâb-ı ictihâddan ise iltizâm-ı mezhep ile emr **[68a]** yokdur bu sûrette itaat vâcib olmaz ve eğer vâcib değildir denilirse halt-ı mezâhib câiz olup herkes kendine âsân olan mesele ile ‘amel etmen lâzım gelir ve ehlulâhdan halt-ı mezâhib işidilmemiş ve görülmemiştir. Ma’ahaza kendi mezheplerinin bazı ictihâdiyâtı hakâika muhalifdir İmâm-ı Mâlik mezhebinde salâtta irsâliyet etmen gibi ki, İmâm-ı A’zam’ın mezhebi olan zamm-ı yedeyn ondan akvadır zîrâ

اَيَاكَ نَعْبُدُ وَاِيَاكَ نَسْتَعِينُ ⁴⁹²

âyetinde zamm etmeğe işaret vardır. Maahaza İmâm-ı Mâlik mezhebi üzerine bu kadar evliyâ gelmiş ve zamm-ı yed etmemişlerdir ki ezcümle şeyh Muhyiddin el-Arabî’dir - kaddesallâhu sırrahu- zîrâ zâhiren mezhebine muhalefet etse beyne’n-nas ihtilâl hâsıl olur. **[68b]** Nitekim İstanbul da Şeyh Vefâ, Hanefiü’l-mezhep iken salavât-ı cehriyede Şafii gibi besmeleyi cehr ederdi. Bu cihetden halk arasında halt-ı mezâhib câiz değildir diye kıyl ü kal çoğaldı ve ictihâdiyât-ı müctehidîn ile ‘amel etmek hak olduğundan her mezheb-i hakdan bî-hesâb ehlullâh zuhur etdi. Eğer hak olmasa dâire’-i velâyete duhule mani’ olurdu nitekim veled-i zinâ olmak mani-i velâyetdir sâir sağâir ve kebâir değil. Ey mü’min bu a’sârda hak ve bâtıl ve Sünnet ve bid’atı teşhis etmeğe evhâm ve hayâlâtdan halas olmuş ‘ilm-i kat’î sahih veya makâm-ı kalbiden keşf-i sarîh lâzımdır ki ona “hediye” derler yani “hedy” dedikleri bir nur-u ilâhîdir ki kalb-i mü’mine **[69a]** kazf ve ilka olunur ve mü’min ol nur ile hayr ve şerri fark eder onun için kümmel-i

⁴⁹² “Ancak Sana kulluk eder, ancak Senden yardım isteriz”. Fâtiha, 1/4.

evliyânın akvâli ve ef'aline muhalefet etmemek gerekdir zîrâ cümlesi “hedy”dir ve şera’i babındandır ki gerekse halk onun sırr-ını fehm etsin ve gerek fehm etmesin husûsa ki bu a’sârda ‘ukul ziyâde zâife ve îtikadatı mütelevvinedir bu sebebdan burhân nedir bilmezler ve burhânla müddeayı isbât edib matluba intikâl eylemezler ve belki burhânın hilâfeti burhân zan edib bazı mevâdda hakka muhalif iş tutarlar pes bî basîret oldukları cihetden ⁴⁹³ **أولئك كالانعام**

nişanıyla mâlum ve hamakat ve gavâyette de ⁴⁹⁴ âlem olmuşlardır eğerki kendi zu‘mları üzere müceddid-i dinü devlet ve mürşid-i erbâb-ı şerîat ve hakîkatiz derler ne decalleri geldi dahi neleri gelse gerekdir ve ne **[69b]** fir’avunlar vücûd buldu ve dahi neler vücûd bulsa gerekdir velâkin ⁴⁹⁵ **لكل فرعون موسى ولكل دجال مهدى**

mulahaza oluna. Zîrâ cihad-ül yevmül kıyam mazidir.

Li-muharririhî

Dermân dilersen derdine

Lokmân’a gel Lokmân’a gel

Feyz estiresin virdine

Lokman’a gel Lokmân’a gel

Ummâna gel ummâna gel

Kâfi değil mi ey güzel

Ezkâr-ı Rab-i lemyezel

Neylersin eş’aru gazel

Kur’ân’a gel Kur’ân’a gel

Vehmî gû aklın var ise

Tut aşkı hûşun yar ise

Dil sırr-ı Hak arar ise

Vicdâna gel vicdâna gel

Âşık isen dildarı gör

Dildarda didârı gör

Her demde vech yârı gör

⁴⁹³ “İşte onlar hayvanlar gibidir...” A’raf, 7/179.

⁴⁹⁴ Delâlete düşme, Hak yoldan sapma.

⁴⁹⁵ Her firavun’un bir Mûsâ’sı, her Deccâlin bir Mehdîsi vardır.

Seyrâna gel seyrâna gel
Bu câme tenden soyun
Gir nehri feyz-i Hakk'a yun
Fermâne Hakkı vir buyûn
Kurbâna gel kurbâna gel

Zühd⁴⁹⁶

Ve şû'be-i îmandan [70a] biri dahi zühddür ki elinde bulunub imsâki mübah olan nesneleri terk etmektir. Zîrâ imsâki mübah olmasa anı terk etmek farzdır âlât-ı levh ve emsâli gibi. Ve bazı erbâb-ı hakaik buyurdular ki, zühd bi'l-küllîye dünyadan i'râz ve 'arz ve metâmı terkdir. Bir vechile ki terk ittiğin nesneye bir dahi kalbin meyl etmeye. Şöyle ki eğer nev'a meyl bulunursa ana sûreten terk ve mâna âdemi terk dirler. Pes evvelki zühd-i şerîat mertebesinde olanların zühdidir ki onlar gerçi ellerinde bulunan emvali terk etmişlerdir velâkin (bilküllîye) dünyadan ve vücûddan fenâ bulmamışlardır ve bunlara zahidler derler ki âşıkların hilafıdır ve bunların sülûki tarîk-i ahirete ve cennettendir ve derecata ve hûr ve ğilmane ve emsalinedir. Ve ikinci [70b] zühd hakikat pâyesinde olanların ki zühddir ki mâsivâllâhdan bil külliye i'râz etmemişlerdir ve varı yoğu satmışlardır ve bunlara âşıklardır ki sülûkleri Hakka ve ruiyet dîdâra ve tecaliyyata ve emsalinedir. Pes her zâhid âşık olmaz velâkin her zahid âşık olur. Nitekim İbrahim Bin Edhem ve Şeyh Âttar ve emsâli bu kabildendir şu kadar vardır ki insan hakka vasıl olduktan sonra dünyadan ona zarar gelmez ve elinde bazı eşya bulunsa dahi zühdine mânî olmaz zîrâ kalbi ile terk ehlidir. Nitekim Ebû Hamidin biraderi şeyh Ahmed Gazzâlî'ye bazı nas itâb edib beslediği efrac için "siz bu atları neylersiniz siz hod zahidsiniz!" [71a] dediklerinde "biz bu atları kazığa bağlarımız yoksa kalbimize değil" deyü cevâb ettiler. Pes bundan fehim olundu ki tarîk-i dünya olmak fi'l-hakika kalble olur ey nice sûret esirleri vardır ki tahsil-i dünya için halkın yüzüne riyazet dahi ederler ve mürid namına eşhas vardır ki kesb harâm ve habîs ile ta'ayyüş ederler. Îrâdât yolu ise tarîk-i âşıktandır ki âşıklar harâmdan ve şübehâtdan ihtiraz ve perhiz değil belki helâlden bile hazer ederler. Zîrâ nice helâl vardır ki havas-ı muzırrası vardır husûsa ki iksâr-ı taâm etmek kalbin münacat-ı Hak'dan hırmânına sebebedir.

⁴⁹⁶ YN: Zühd, MN: Beyân-ı Dünya Zühd ü A'râz

Zehud zamanı evvelden idi ki topraktan bir abdest ibriği ve lifden bir eski yasdığı ve altında bir postu olan **[71b]** ağlayıp ‘şunların ahrette muhasebesin nice veririz’ derlerdi. Zamânenin müşâbihinde ve müridlerinde müddeîler zuhur ettiği semmûrkirler ve küheylan atlara binerler ve zeyb ve zeytini sevib herhalde husûsan ta’mda âvam-ı nas ve belki mülûkî taklid ederler ve hırslarından harâm ve helâli cem’ ederler ve küfr ve îmânı bir yere götürürler. Ey nice sâlihler kızr ettiği babalarından intikâl eden mirası şübhelidir diye kabul etmediler ve isâbet ettiler, zîrâ Kur’ân’da gelir; **وتأكلون التراث**

اكلاما⁴⁹⁷ yani mirası helâl ve harâm demez yerseniz ale’l-husûs ki meyyitin düyûnu olduğunu bilirken, talebi çemberlerden geçirirler ve neden ma’lûmdur derler ve demişlerdir ki daini hayatta **[72a]** değil ise malı varsa teslim ede eğer varis mâlumu var ise ve illâ eğer kendinin zarureti var ise kendi nefesine harç ede yok ise muhtaçlara tasadduk eyleye. Ve bu iki sûretde sevâb sahib hakkın olub kendi ortada vekîl gibi olmuş olur ve ‘ala küllihâl. Mü’mine lâzımdır ki dünyaya hâris olub hukuku hıfz etmemekten sakına ve hayatda iken yönünü tahfif eyleye zîrâ an karib önünde akabât vardır ve kemâl-i sıhhatde iken olan sâdikanın sevâbı vesâyetten ekserdir. Gel imdi dünya sana dinaetten olmasın ki ârifler arasında denî ve sâfil olursun belki dünüvvden olsun ki kurbdur yani dünya sana meta’ belağ olub onunla Hak Teâlâ’ya kurbet bulur belki vuslat **[72b]** ehli ol ve dünya Hakka perde yani hicâbı galîzdir ve onun haddi yedinci kat göğün makarrına varıncadır yukarısı ki kürsî ve arş ve levh u kalemdir. Âlem-i âhiretten dahi yukarısı âlem-i ervâhdır ki “makâm-ı müheymin” derler ki orada olanlar dünya ve mâfihâyı ve âdem ve âlemi bilmezler belki envâr-ı Hakk’a gark olup müşâhede dâima ehlidir ve bu mertebelere “hicâb-ı latif” derler bu perdeden dahi kızr edip basîretleri âlem-i ilme küşâde olanlar ve gaybü’l-ğuyûb ravzasından şemme bulanlar bi’l-küllîye mâsivâllâha çâr-ı tekbîr ururlar ve kevnaynle lemh⁴⁹⁸ salmazlar ve mak’ad-ı sıdkda Hakla oturub dururlar onun için bu ma’kûlelere hem mâlûm ve hem mechûl derler **[73a]** ma’lûmiyetleri beşeriyetleriyle ve meçhûliyetleri hakîkatleriyle. Ey niceler sadrdadır ki babda olanlar onların hâllerini bilmezler ve ey niceler babullâhdan dahi devrdir ki bâb u sadr nedir anlamazlar. Bunlar insan hayvanı ve evvelkileri insan-ı hakîkîdir. Var imdi insan-ı hakîkî ola gör ki, bu makâmlara ayak

⁴⁹⁷ “Mîrâsı helâl, harâm demeden yiyorsunuz.” Fecr, 89/19.

⁴⁹⁸ Göz atma, bir defa bakış.

basasın ve mele-i âla arasında geleceği ‘arşa asasın ve dünyaya geldik ki az çok değsin, neylerler seni ki mücerred şeyhsin ve hoca ve beysin.

Ve bazı evliyâ buyurmuşlardır ki eğer İbrahim b. Ethem benim zamânımda ola idi onu tahtından indirmezdin belki devleti içinde iken terbiye ederdin ve şâhlık ona zarar vermezdi yani onun seyyâh-ı âlem olub terk ve tecrid [73b] vadisinde devr ettiği, mürşid bulmayıp talepkâr olduğundan idi. Pes kanda ki mürşid ve teslim vardır şâh onda dervîş olur ve tâcî külaha vermek lâzım gelmez. Zîrâ Süleymân aleyhisselâm sâhibü’l-mülk ve’t-tâc idi ve Yûsuf aleyhisselâm dahi âziz-i Mısır idi ve nice hulefa-i hakikiyye önlerince necâib yani yedekler yedülürken piyâde hac etdiler ve tarîki Hakka ve Ka’be-i maksuda fenâfillâhdan gıtdiler söz hemen mürşid bulmaktadır ve mürşid dahi bulunur velâkin taleb yokdur nitekim Kemâl-i Hocendî demiştir:

ست مردی کو چو مولانا

Cihân-ı pîr Şems Tebrizî “Dünya şems gibilerle dolu, Mevlânâ gibi adam nerede?” yani cihân Şems-i Tebrizî gibi mürşidlerle doludur velâkin Mevlânâ gibi merd-i meydân yokdur. [74a] Ve müfdi Yahya Efendi kelimâtında gelir: “Söyledir mi yok cihânda bilmeziz söyler mi yok?” Ya’nî tuti dilleri söyledici mürşidler ve mu’allimler vardır velâkin tuti gibi tâlim kabul edib söylemeğe kabil müridler yoktur belki ekser şeyhlerin ve müridlerin söyledikleri hezeyân ma’kûlesidir. Ve her asırda yüz yirmi dört bin ve belki dahi ziyâde evliyâ vardır ki reisleri kutbü’l-aktabdır. Nitekim tafsîli *Kitâbü’l-hitâb* nâm kitâbımızdadır ki, Dimaşku’ş-Şam’da işaret-i ilâhiyye ile te’lif olunmuştur.

Li-muharririhî

Cism u cân ve malı terk eyle Halîüllâh’a bak

Bakne vech ile tecelli eylemişdir ona Hak

Milleti hak Hakka teslim olduğun bildin ise

Varlığı ko kendini yokluk odına durma yak

[74b] *Bülbülü gör nice İbrahim’le düşdü o da*

Anın için sahn-ı gelişinde okur binbir sebak

Gel bugün zulmetde kalma gecen ayır gör gündüze

Sağ ve solun fark ide gör var iken candan şafak

Bugünün yarını olmuşdur sabahı ahret

Az kaldı falik'ül isbah ide fecri şakk

Taze taze goncalara cem eyle bağ-ı feyzden

Pir ıskında Hakkı ya neylersin elde gül tabak (açılmış gül)

Hıfzü'l -Harâm⁴⁹⁹

Şu'ab-ı îmândan biri dahi hıfzü'l harâmıdır. Ya'nî ehlü 'ıyâlini zâhirde âfâtdan ve bâtında fesâdâtdan hıfz etmek. Ve mahdum ve hâdime ihsân eylemek dahi îmânın şû'belerindendir. Ve mahdum fi'l-hakîka eğerki kendidir velâkin [75a] hadime ihsân etmesiyle ihsân-ı Hakk'a mazhar olub kendi kendine ihsân etmiş gibi olur ve dünya ve âhirette fâidelenir ve burada "hâdim", "memlûke" ve "yanaşma" tâbir etdikleri hizmetkâra şâmildir. Ve mahdûm ism-i âzam ve sâirler esmâ-ı cüziyye gibidir. Onun için Kur'ân da gelir;

يدالله فوق ايديهم⁵⁰⁰

ve Kur'ân da⁵⁰¹ الرجال قوامون على النساء

dahi sırr-ı mezkûre nazırdır zîrâ reisi dârdan mâadâsı nisa hükmündedir şol cihetden ki gayrin zîr destindedir ve meşhûrdur ki el el üzerindedir arşa varınca derler. Ve cümlelerin hâkimi mebd-i evvel olan AllâhTeâlâ'dır. Onun için padişâh bile kuldur. Pes şimden sonra başlı başıma olayım demek binnisbedir. Zîrâ kendi başına sultân olmuş olur yokdur ve insan-ı kâmilin şerefi zât-ı Hakka kul olmaklardır [75b] bu sebebdan Cenâb-ı Nebevî buyururki; **انا سيد ولد آدم ولا فخر**⁵⁰² yani "ben siyâdet ve riyâsetimle fahr etmem belki ubudiyyet-i Hakla fahr ederim" zîrâ ubudiyyet insanın sıfat-ı zâtîyyesidir fakr gibi ulûhiyyet ve rububiyyet ve ğına Hakkın Sıfat-ı zâtîyesi olduğu gibi. Ve burada veled-i âdemden murâdı bi hasebi'l-örf nev'-i âdemdir yani "âdem oğlunun seyidiyim" demek âdemin ve zürriyyetinin seyidiyim demektir ve illâ âdemden efdal olmamak lâzım gelir. Maahaza

⁴⁹⁹ YN: Hıfzü'l-Harâm, MN: Beyân u Hıfzü'l -Harâm ve'l-Iyâl

⁵⁰⁰ "Allâh'ın eli onların ellerinin üzerindedir." Fetih 48/10.

⁵⁰¹ "Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır." Nisa, 4/34.

⁵⁰² Ben Ademoğlunun efendisiyim, öğünmek yoktur, Tirmizî, Menâkıb: 1, Tefsîr: 18; Ahmed b. Hanbel, 282.

503 انا سيد الناس يوم القيمة

hadîsî âdemden ve evlâdından umûma efdal olduğunda sarîhdir ve burada siyâdatı tasrîh ve yevm-i kıyameti ta'yîn sırr-ı ümmetini kendi kapısında kapısına irşaddır ki doğru oraya geleler ve şefâ'at bulalar ve murâda nâil olalar [76a] zîrâ gayri kapılardan maksûd hâsıl olmaz. Şol sebebdan ki onlar dahi bu kapıya muhtaçlardır nitekim Kur'ân da gelir: عسى ان يبعثك ربك مقاما محمودا 504

yani makâm-ı mahmuda âhiretde şefa'at-ı uzmâ makâmıdır ki cemi enbiyâya ol makâmdan şefâ'ate izin verilir. İşte kul olursan böyle kapıya kul ol ve kapını salavatla açıb kapat ki şefâ'ate eresin ve Cennete giresin.

Li-muharririhî

*Ey güzel yüzlü Resulullâh şefâ'at kıl bana
Çün buyurdun kim güzellerden olur hâcet revâ
Şem'i hüsnün seyr idüb pervânen oldu mihrümâh
Kim dünerler üstüne rûz-i şeb çün âsiya
Çün ana emleh deyüb virdin melahatdan nemek* 505

[76b] Bu nemekden Yûsuf-ı hasret-i nigâh itdin sana

*Ya Resulallâh yahayrû'l-vari keşfi âyet yüzün
Ta ki didârınla ol dide-i dil rûsina
Ah kim müstağrakdır yay-ı hayratdır bugün
Şeyh Hakkı olalı aşkın yüz yıla âşina*

Ve haremini hıfzdandır ki bâis-i töhmet olan mevâzi'den onları men' ede ve illâ kartaban⁵⁰⁶ olmağa mevaddi olur. Ve insan bir sütün kaymağını bir kere yüzse bir dahi evvelki gibi kaymak tutmaz ve insanın elli yıllık ırzı bir sa'atde yıkılır ve bu iş ile canı ebedî yakılır. Ve insan şîrâr-ı nisâdan ihtiraz vallâhu Teâlâya isti'aze ve hıyârından dahi hazer lâzımdır zîrâ nâkısâtü'l-akl'dır. [77a] Ve İmâm-ı Şafî'î'den menkûledir ki Allâh Teâlâ yevm-i mîsakdan dört kimsenin haline i'tibar etmez: Evvelkisi zühed-i hasy dir.

⁵⁰³ 'Ben, kıyâmet gününde Âdem oğlunun efendisiyim.' Müslim, 4223.

⁵⁰⁴ “... Belki böylece Rabb'in Seni, övülmüş bir makâma ulaştırır.” İsrâ, 17/79.

⁵⁰⁵ Tuz.

⁵⁰⁶ Karısı ile nâmahrem kimseyi gördüğü hâlde aldırış etmeyen.

“Hasy” şakî vezni üzerine husyası nez⁵⁰⁷ ve ihraç olunan kimsedir ki ondan evlâd gelmez zîrâ şehvet-i munkataa ve alatı na-müsâid ve belki bi’l-küllîye mefkûd ve maktûdur bu cihetden bî hasbî’l-gâlib bu ma’kûlelerin zühdlere i’tibâr yoktur. Zîrâ zühd odur ki bir nesne var iken terk edesin şehveti olmayan âdem ise zinadan perhiz etmek mürde olmuş kâfiri katl etmek gibidir ki onunla gazâ hâsıl olmaz ancak şehvetden gayriden perhiz etse perhizinde sâdık ise ‘indallâh müteber olur. Ve umur-u dünyanın taalluk’a sâlih olanların cümlesi shehevât **[77b]** kabilindendir ki tab’ ve nefsin onlara nûzu’ ve meyli vardır. Egerçi lisân-ı ammede şehvet-i bâtine ve şehvet-i fercde şâyi’dir ve ikincisi takvâ-yı cündîdir zamm-ı cim ile cünd-i aslanda harb için a’dâd olunan askere derlerki, onlarda şiddet ve salâbet vardır sonra padişahlara müte’allık olan çavuşlarda ve emsâlinde dahi isti’mal olundu yani mülûk ve salâtine müte’allık olub umûr-ı nas için tâyin olunan kimselerin takvâlarına i’tibâr yoktur zîrâ vakdi geldikde ve ellerine girdikde harâm ve helâle bakmazlar sunarlar ve halkın malın alıp ve ırzın yıkmakta pervane gibi dönerler eğer takvâları candan ûlâydı her yerde hukuku gözedirler ve halkı gözlerlerdi. **[78a]** Ve üçüncüsü emanet-i ümerâdır yani zâtın emanetine îtibâr yokdur belki her ne kadar emîne olsa yine hıyânetden hâliye olmaz pes mahrem-râz olmağa sezâ değildir ve illâ fezahata mûdudur ve demişlerdir ki iki hatunla istişâre ve müktezasıyla amel olunmuştur mâa’dâsı değil ‘biri Hazret-i Şuayib’in kerîmeleri Safura ki Hazret-i Mûsâ-aleyhisselâmın ehlidir ve biri dahi ezvâc-ı mutahharadan Ümmü Seleme’dır -Radiyallâhu Teâlâ anh-. Ve dördüncüsü ibadet-i sibyândır zîrâ ahvâl niyeti bilmezler ve huzûr-u kalb nedir fehm eylemezler ve şerâit-i ibadeti istîfâdan âcizlerdir gerçi aralarında nice reşid dahi bulunmuş ve her haline i’tibâr olunmuşdur. Ve demişlerdir ki sibyanın îmânı farzdır mükellefler gibi **[78b]** sâir âmâl ise nâfiledir velâkin namaz kıldığı zamân niyet eyledim mükellefler üzerine farz olan namâza ve sâim olduğu vakitte niyet eyledim mükellefler üzerine farz olan savma demek gerekdir ve onların ibâdetlerin sevâbı kendilerininindir, ebeveynin değil ve hibeleri makbûle değildir ve ibâdetlerine kabûl ü sevâb olmak ebeveyne mütâba‘at iledir ve demişlerdir ki insan kesret-i iyâlden tazaccür etmemek gerekdir, belki aralarında ehl-i baht ü saâdet var ise berekât-ı ma‘âşa sebep olur ki meğer ki târik-i ferâ’iz oldukları cihetden menhûs olalar. Ve insânın bazı seyyiâtı vardır ki onun kefâreti maâş-ı iyâl husûsunda olan hümûm ü gumûmdur. Pes o ma’kûle gamlara gamlanma, belki **[79a]**

⁵⁰⁷ Koparılmış

günâhına kefâret ola ve rızık senin elinde değildir ki sen Rezzâk olasın, belki sen dahi iyâlin gibi merzûksun ve cemî'-i halk iyâlüllâhdır. Nitekim bir kimse sefer edib hatununa nafaka alıkoymak bu husûsda ol hatuna ba'zılar sitem edilecek hatun dahi "benim zevcim dahi rızık yiyicidir, yoksa rızık verici değildir" diye cevâb verdi. İşte bu mertebe ârif-i billâh olub tevekkül ne idiğin fehm edenlerin mertebesidir. Pes kalbinde rızık-ı husûsu için ızdırâb bulunanlar esbâba teşebbüs etmelidir, gerçi Allâhü Teâlâ bir işi inde'l-esbâb işler, yoksa bi'l-esbâb işlemez ya'nî fî'l-hakîka esbâbın te'sîri yokdur, belki Müessir-i Hakîkî Allâhü Teâlâ'dır ve bazıları ki "işimiz Allâh'a kaldı" [79b] derler onun ma'nâsı budur ki; İşimiz teşebbüs ettiğimiz esbâb-ı muallik olmadığı cihetten vücûd bulmadı şimdiden sonra vücûd bulursa bilâ-sebeb veyâhûd sebep-i hafî ile Hakk'a râcî'dir, ya'nî Hakk Teâlâ kâdirdir ki murâd ettiği vechile onu vücûda getire. Ve bir kimse zarûret-i nafaka için iyâlini terk edib firâr etse Hakk Teâlâ onun farzını ve sâir ibâdâtını kabûl etmeye. Meğer kim iyâline rücû' ede. Ve abdlik dahi böyledir, ya'nî bir kul efendisi kapısından firâr etse cemî' tâ'âtı merdûdedir ve bunda bu sıfâtta olan evlâda ve şâkirdlere, mürîdlere dahi tenbîh vardır zîrâ firâr etmeseler dahi isyânları firâr hükmündedir, vallâhü'l-hafîz. [80a] Ve bundan mefhûmdur ki kullar Allâhü Teâlâ'nın her husûsda vekîlleri ve halîfeleridir ve lâkin kul cânibinde za'f-ı hakîkî olmakla gerekdir ki ol dahi kârında asla rücû eyleyib Allâhü Teâlâ'yı vekîl eyleye. Nitekim Kur'ân da gelir; فاتخذہ وکیلا⁵⁰⁸

bunun nazîri salevât-ı şerîfedir yanî gerçi Allâhü Teâlâyâ صلوا علیه وسلموا تسليما⁵⁰⁹ diye Resûlüllâh sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem hakkında tasliye ve teslîm ile emr eyledi ve lâkin ümmetin bu manâ ile kıyâmdan acz-i tâmmı olmak hasebiyle tasliye ve teslîmde Hakkı vekîl edib (Allâhümme salli âlâ seyyidine Muhammed ve âlâ âlî Muhammed ve sellem)dir ve hakikat-i hamd dahi böyledir ki hâmid ü mahmûd fî'l-hakîka Allâhü Teâlâ'dır ve senâ dahi böyledir. Nitekim gelir; [80b] لاحصى ثناء عليك⁵¹⁰ ve kişi iyâlini izâat etmekde kat'-ı rahm vardır ki indellâh sebep-i gazab ve bâis-i inkıtâ'-ı vasldır hattâ talâk vermek meşrû'ü'l-asl iken ebğaz-ı münâcâtandır, onun için ekvânda muhtâr olan ictimâ'dır, iftirâk değil. Bu cihetden vefât eden evlâd üzerine ve sâirler için ağlarlar ve melâike dahi senin fırkatın görüp

⁵⁰⁸ "Öyleyse O'nu vekil edin." Müzzemmil, 73/9.

⁵⁰⁹ "Siz de onasalavât getirin ve onaselâm verin." Ahzâb, 56/33.

⁵¹⁰ "Sana yaraşır övgüyü sayıp tamamlayamam." Müslim, 352.

ağlarlar ve lâkin ervâhın ağlaması beşer gibi gözyaşıyla değildir, belki hâllerine münâsib olan vechiledir. Nitekim Kur'ân'da gelir: **فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ** ⁵¹¹

yanî semâ vü arz fi'l-hakîka ehl-i idrâkden olmakla ağlarlar ve lâkin âsîlerin helâkine ağlamazlar ve merhamet kılmazlar. **[81a]** Mü'min ise bir hâl üzerine olmak gerekdir ki vefât etdiğinde cemî' eşyâ ona ağlaya ve merhamet eyleye. Yâ sen iyâline merhamet etmeyince sana kim merhamet etse gerekdir ki hadîsde gelir: **مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ** ⁵¹² buradandır ki gelişatına varışım derler ve bu makâmda tefâsîrde gelir ki her kim bu dünyâda halkın günâhların afv ederse ve ukûbetlerinden tecâvüz kılsa Âhîret'de dahi Allâhü Teâlâ ondan afv ü tecâvüz eder ve her kim bir medyûn-ı muassere birkaç gün dahi mühlet verirse Allâhü Teâlâ dahi ana göre muâmele kılar ve her kim ibâdüllâhdan hakkını istiksâ ederse Allâhü Teâlâ dahi ondan hakkını habbe habbe alır ve her kim bu ümmet üzerine teşdîd ederse Allâhü Teâlâ dahi Kıyâmet'de onu şiddetle ahz ede ve alâ-hâzâ. **[81b]**

Pes insânda mekârim-i ahlâk lâzımdır; tâ ki Hakk Teâlâ dahi ona lutfla muâmele ede ve bir mahallede bir salâh ehli bulunup vefât etse melâike onun üzerine ağlarlar zîrâ onun ibâdâtının envârı ehl-i mahalleden münkatia olur ve zulmetde kalırlar eğerki süfehâ'-i mahalle o ma'küleleri istiskâl ederler ve vefâtında ağlamak değil belki gülerler ve hazz ederler. Aslı budur ki aralarında cihet-i câmi'a yoktur zîrâ biri sâlih ve biri fâsıkdır. Pes mescid ve kenîse bir olmadığı gibi onlar dahi bir değildir ve ey ol şahs ki Âhîret'de şefâ'at-gâh olanlara dünyâda hasm ola ve hadîsde gelir ki;

لَا تُضِرُّ بَوَا أَمَانِكُمْ عَلَى كَسْرِ أَمَانِكُمْ فَإِنْ لَهَا أَجَالًا كَأَجَالِكُمْ ⁵¹³

Ya'nî câriyelerinizi **[82a]** çanaklarınızı ve çömlüklerinizi ve bunların gibi nesneleri kırdığı zamân niçin kırdınız diye onlara eziyet etmeyiniz zîrâ sizin ecelleriniz olup hulûlünde vefât ettiğiniz gibi çanaklarınızın dahi 'indellâh âcâl-i mukadderesi vardır ki tamâm oldukda bir bahâne ile münkesir olurlar. Pes dünyâda dürüst nesne kalmaz,

⁵¹¹ "Gök ve yer onların ardından ağlamadı." Dûhan, 44/29.

⁵¹² "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." Müslim, Fedâil, 65.

⁵¹³ "Kaplarnızı kırmaları sebebiyle hanımlarnızı dövmeiniz. Muhakkakki sizin ecelleriniz gibi o kaplarında eceli vardır." Bk. Aclûnî, II, 236.

âkıbet kırılır. Nitekim mülûkden birine fildişinden masnû müfezzaz⁵¹⁴ bir kıymetdâr kadeh ihdâ olundukda ziyâde mesrûr olacak meclisinde hâzır olan hukemâdan biri;

سرور یوم و غم ابد⁵¹⁵

dedi. Fîlhakîka bir gün evvel kadeh münkesir oldu ve pâdişâh onun gammında kaldı ve bunun nazîridir ki Resûlüllâh -sallellâhü Teâlâ aleyhi vesellem-Hazretlerinin Azba [82b] derler bir nâkaları var idi ve de'b-i şerîfleri bu idi ki kahice atları ve develeri bir sırr-ı ilâhîye binâen koşdururlar ve mukâbeledede sâbık olanlara mâl dahi verilir idi. Bir defa ol Gasvâ'yı gayrın devesi yeğrek çıkıp geçdi ve gâlib geldi, orada hazerât-ı Ashâb -radiyallâhü Teâlâ anhüm- Resûlüllâh'ın devesi geri kaldı ve geçildi diye mahzûn oldular. Ol vakte gelince ol devenin mesbûk olub geride kaldığı yok idi. Pes orada Resûlüllâh -sallallâhu Teâlâ aleyhivesellem- hazretleri, buyurdular ki “bir nesne merfû olmadı, illâ mevzû oldu” yâni her âlf nesneye, âhiriyyet olur ve alçağa düşer. Nitekim okda müşâhededir ki havaya ağduktan sonra âhir menzil-i hâke iner. Sakın imdi [83a] hâline mağrûr olup hevâlanma zîrâ menzilin âhiri kabirdir, eğer Hurşîd gibi serin felek-i râbiaya erse yine sen hâkde bir zerresin ve eğer bahr-i mescûr gibi her tarafın mâlâmâl olsa yine sen bir katresin ve sen dârânla dârâ olsan bir gün yine zebûnsun ve pehlivânlıkta Rüstem ü Sohrâb olsan bilâhare sernigûnsun. Mâ-i mehînden olduğunu ne tez unuttun ve pederin yolu olan tevbeyi koyub ne makûle ısrâr yolunu tutdun? Gel ey gâfil, halka eziyet ü âzâr etmeği ko! Zîrâ cümleliz nefis-i vâhideden mahlûk olmuş akrabasınız ve ecânibden olduğunuz sûretde yine ihvân ü ehibbâsınız ve insâniyyet postunu çıkarıp kurd mu [83b] olacaksınız ve kilâb gibi cîfe-i dünyâ üzerine hırıldasub ne bulacaksınız, ağlan şol gün içinki gözlerden kan gele ve inlen şol mevt içinki ol demde kimi ağlaya ve kimi güle.

Li-muharririhî

Ey cihân-ârâ hâlim nice olur?

Perverdigâra hâlim nice olur?

Ereydi benim az kaldı günüm

Acebâ benim hâlim nice olur

⁵¹⁴ Gümüşlü, süslü.

⁵¹⁵ Ne gâm baki, ne sürûr!

Amelim günâh defterim siyâh
Allâhım Allâh hâlim nice olur
Şer‘i gütmedim tâ‘at itmedim
Doğrı gitmedim hâlim nice olur
Hakkı kul ağlar ciğerin dağlar
Der şâhlar beğler hâlim nice olur?

İmâtati’l-Ezâ‘ani’t-tarîk⁵¹⁶

Ve î mânın şû‘belerinin ednâsı imâtati’l-ezâ ani’t-tarîkdir. Yanî halkın yolu üzerinde mürur mâni veyâ mûcib-i zahmet [84a] olan nesneleri izâle etmektir, taş ve diken ve emsâli gibi olan. İşte î mânın şû‘beleri seksen kadar mâdûddur ve lâkin biz bu tuhfede birkaçını îrâdla iktifâ ettik, mâadâsı gayrı âsârımızdadır. Yürü imdi halkın yolundan diken kaldırmağa say eyle, yoksa yollarına kuyu kazma ve diken saçma zîrâ âkıbetinde yine sen zarar çekersin ve bir nesne mâsiyyet olduğdan-sonra az ise dahi tahkîr etme, belki onda gazabüllâh ola. Husûsan ki sagîre kebîrenin vesîlesidir ve kebîre dahi ekberü’l-kebâ‘ir olan küfre müeddîdir ve bir nesne dahi ki tâat kabîlindendir; kalîl ise de hor görme, belki rızâüllâh onda ola zîrâ güzêr etdiği üzere bir yoldan bir taş veyâ bir [84b] diken ref’ etsen veyâ çamuru def için kaldırım yapırsan bunlar î mân bâbından olacak mukâbelesinde sevâb dahi vardır zîrâ semerât-ı î mân bilâ-sevâb olmaz. Pes bir taşı veyâ bir diken Allâhü Teâlâ rızâsı-çün yoldan kaldırıp sevâbını anan veya baban cânına hibe eylesen onlar ol amelî sevâbı ile müntefî olurlar. Sâir âmâl ona dahi kıyâs oluna. Mahkîdir ki ki bir kimse her cuma günü kesbini vâlideyni cânlarına hibe ederdi. Bir cuma kesb edemedi. Vardır o mukâbelede yol kenârından birkaç kavun karpuz kabı düşürüp ve yuyub pâk edib bir merkebe doğrayıp yedirdi, o gece vâlideyni vâkı‘asında dediler ki; Oğul, çoktan [85a] cânımız kavun karpuz isterdi, hele geldi vâsıl oldu diye ihbâr eylediler. Ve bundan ma‘lûm oldu ki, her âmel-i sâlihî sevâbı rûh-ı meyyite vâsıl olur, meğerki ef‘âle müteâllık olan yerlerde riyâ vü süm‘a ola veyâ emvâle dâir olan mâddelerde şübhe buluna veyâ habîsü’l-asl olduğu maktû ola veyâhûd taâma gayrın nazarı tâalluk ede ve ondan tatmaya zîrâ bu ma‘kûle sûretlerde sadaka ve gayrın sevâbı olmaz. Husûsan ki bir kimse bir taâmı bir gözlünün karşısında ekl edip ona tatdırmasa dermânsız derde uğraya. Var imdi hamâmlarda ve gayrı mevzide halkın

⁵¹⁶ YN: İmâtati’l-Ezâ‘ani’t-tarîk, MN: Beyânü İmâtati’l-Ezâ‘ani’t-tarîk

nazarında taâm ekl edenlerin hâllerini fehm eyle ve ıssı yerlerde kavun ve karpuz yiyenlerin **[85b]** ve soğuk şerbetler içenlerin cehâletlerini tefekkür kıl zîrâ bu ma'kûle işleri işleyenler ulemâ ise cüheladır. Şol ma'nâdan ki âlim ilmî ile amel edene derler ve illâ âlim demek tesmiye-i mücerrede kabîlinden olur, ulemâ'-i zemâne gibi ve meşâyih dahi bunlarda dâhildir.

Nitekim Allâme-i Şîrâzî'den suâl edip “Kur'an'da meşâyih'in zikri var mıdır?” dediklerinde; **هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون** ⁵¹⁷

âyetin okuyup “laa'ya'lemun” ile murâd onlardır dedi. Ve hakikat ilm odur ki katî ola. Pes bir vakitte bâzı şübehât ile zâil olan ilme ilm demezler ve keşf dahi böyledir ki keşf-i hayâlîye itibâr yokdur, belki mûteber olan keşf-i sarîh-i kalbîdir ve sûfîye tâifesinden **[86a]** dâhil-i dâire-i küşûf olanların ekseri keşf-i hayâlîde kalmışlardır. Bu cihetden îmân ve küfrü birbirine karışdırıp dâll ü mudill olmakdan hâlî değillerdir. Bu ma'kûle zuafânın hâlleri îmânları zâîf olmağa mahmûldür zîrâ zâîf üzerine mebnî olan dahi zâîfdir.

Pes şu'ab-ı îmânla amel edib îmânı takviye etmek gerekdir zîrâ şem'-i zâîf azacık yelden söndüğü gibi îmân-ı zâîf dahi şüphe-i kalîlden muntafî olur. Nitekim demişlerdir **خود چه باشد قوت تقلید عام** ki

Yanî âmm-ı nâssın taklîdi zâîfdir ve dînde kuvveti yokdur; şöyle ki bugün maâzallâh Deccâl hurûc eylese veyâ onun hükmünde bir mudill zuhûr etse hall-i îmânı üzerler ve kendilerine mezhebsizlikden **[86b]** bir özge mezhep düzerler.

Ve eğer bir kimse îmân sebâtını isterse sabâh namâzının Sünnetiyle farzı arasında bu duâyı üç kerre okuya:

اللهم يارب يا حي يا قيوم يا بديع السموات والارض
يا ذا الجلال والاکرام يا من لا اله الا انت سبحا نك ان تحي قلبي
⁵¹⁸بنور معرفتك

⁵¹⁷ De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Zümer, 39/9.

⁵¹⁸ “Ey Hayolan (Allâh'im);Ey gökleri ve yeri esi ve benzeri olmayan bir mükemmellikte yaratan, Celâl, azamet sahibi (Allâh'im) Senden başka İlah yoktur. Seni eksikliklerden uzak

bu mârifetden murâd Allâhü Te‘âlâ’nın zât ve sıfât ve ef‘âlini Ehl-i Sünnet ve Cemâ‘atin bildikleri gibi bilmektir lâkin ehl-i zâhirin hâli ve i‘tikâdı ilm-i kelâmda mübeyyen ve mufasssaldır. Ehl-i bâtın dahi bu hâl ve itikâd üzerinedir ve lâkin onların zevk ü vicdânları hasebiyle başka hâlleri dahi vardır ki kütüb-i tasavvufda meşrûhdur.

Ve bir kimsenin vasiyet ta‘alluk edecek aslâ mâlî [87a] olmasa yine marazî hâlinde hâzır olanlar yanlarında “şer‘at ve tarîkat ve ma‘rifet ve hakikatde Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâ‘at mezhebi üzerineyim, dünyâ ve âhiretde böyle şehâdet edesiz” diye vasiyyet eyleye tâ ki gayrılar dahi onun deyni ne hâlde olduğun bileler ve hüsn-i hâline şehâdet eyleyeler zîrâ mü‘minlerin şehâdetleri ‘indillâh makbûledir. Nitekim hadîsde gelir: **انتم شهداء الله في الارض** ⁵¹⁹

Ve mü‘mine gerekdir ki uşaklarına ta‘lîm edib böyle diye ki;

الله ربى ومحمد نبى والا اسلام دينى والكعبة قبلتى والمؤمنون اخواتى ومذهب اهل السنة والجماعة مذهبى وابو حنيفة نعمان بن ثابت الكوفى صاحب مذهبى

[87b] Allâh Rabbim, Muhammed nebim, İslâm dinim, Kâbe kıblem, mü‘minler kardeşim, mezhebim ehl-i Sünnet ve’l-cemaat, İmâmım Ebû Hanife Nûman bin Sâbit el-Kûfî. Ve bu ‘ahdnâmeyi sabâhda ve akşamda birer kere olsun okuya ki budur:

اللهم فاطر السموات والارض عالم الغيب والشهادة انى اعهد اليك بان اشهد ان لا اله الا انت وحدك لا شريك وان محمدا عبدك ورسولك وانك ان تكلنى الى نفسى تقربنى من الشر وتباعدنى من الخير وانى لاثق الا برحمتك فاجعل لى عندك عهدا توقيفيه يوم القيمة انك لا تخلف الميعاد ⁵²⁰

Birkimse bu ahdnâmeye her sabâh ve her akşam mülâzemet eylese ahdinin üzerine mühr vurulub ‘arş altına vaz‘ olunur ve kıyâmetde nidâ gelib [88a] “Ganî Allâhü Te‘âlâ ile ahdi olanlar, gelsinler, cennete girsinler” diyeler. Ve bu ahdnâme husûsunda fukahâ ve muhaddisün ittifâk üzerindedir, hattâ fukahâ demişlerdir ki

tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum, Allâh’ım! Sen’den kalbimi ebediyyen marifetinin nûrlarıyla ihyâ etmeni diliyorum”.

⁵¹⁹ “Sizler, Allâh’ın yeryüzündeki şahitlerisiniz.” Müslim, Cenaiz, 20.

⁵²⁰ “Ey yerlerin ve göklerin yaratıcısı olan Allâhım (En‘âm 14) Gaybı da, görülen âlemi de bilendir. (En‘am 73) Allâh’ım, bu dünya hayatında Sen’den başka ilâh olmadığına ahdediyorum Sen, birsin ve ortağın da yoktur. Muhammed (s. a. s), Senin kulun ve resûlüdür. Beni hiçbir halde nefsimle baş başa bırakma. Allâh’ım eğer beni nefsimle bırakırsan, şerre yaklaştırır ve hayırdan uzaklaştırır. Ben, hiçbirşeyime güvenmiyorum. Ancak senin yüce Rahmetine güveniyorum. Seninle ahdediyorum. Allâh’ım, şüphesiz sen, vaadinden dönmezsin.”

mezkûr ahdnâme-yi kefenin sadrı yanî sağ göğsü üzerine yazsalar meyyit kabrde ondan müntefî ola ve Münker ve Nekîr elinden sühûletle kurtula. Ve meyyitin alnına besmele yazılmakda dahi fâ'ide-i azîme vardır, eğer alnına olmazsa bârî kefeninden alnı mahalline kitâbet oluna ve zemzemli kefen ve sâ'ir teberrûke sâlih olan eşyâ dahi ona kıyâs oluna.

Su'âl olunursa ki; “mü'minde hâl-i kalb gerekdir ve illâ zâhirde âsârın fâ'idesi nedir?” cevâb budur ki mü'min dîn-i İslâm'da [88b] ne kadar zaîfü'l-yakîn olsa yine itikâddan hâlî değildir, belki bazı ümmîlerin îmânı ulemâdan kavîdir zîrâ ümmîler **عليكم بدین العجائ** ⁵²¹

vefki üzere âmmenin i'tikâdları üzere itikâd itmişlerdir ve i'tikâdlarından değme hâlde dönmezler, ulemâ ise daldan dala konarlar ve âhir onlar da dîn-i 'acâ'ize ve dîn-i abîd ve a'mâ zenciyâna ve emsâline gelirler nitekim *Tefsîr-i Kebîr* sâhibi Fahrüddîn er-Râzî'den (ö. 606/1210) ve Hâtimetü'l-mütekellimîn Muhammed Şehristânî'den (ö. 548/1153) ve emsâlinden menkûldür. Pes i'tikâdında râsih olan mü'minin 'ameli kalîl ü za'îf dahi olsa kabrde melekeyn onun alnında [89a] ve kefeninde olan hattı nazar edib ta'zîm ederler ve ol mânâyı dînde kemâline haml eylerler. Nitekim vârid olmuştur ki, **نحن نحكم بالظاهر والله يتولى السرائر** ⁵²²

Ve Hakk Teâlâ Settâr olduğu cihetden mü'minin bâtnında olan hâlini setr edib afv ü mağfiretini zâhire binâ eder. Meğerki ol kimse münâfık veyâ münâfık sıfatlı ola.

Ve fırak-ı dâlde zâhirde ikfâr olunmazsalar dahi müfritlerinin 'indellâh hâli yamandır, Yezîd ve Haccâc-ı Zâlim ve Timurlenk ve emsâli dahi onlara mülhakdır zîrâ Yezîd ve Haccâc gerçi Ehl-i Sünnet'den geçinirlerdi lâkin tasaddî etdikleri ef'âl-i fâhişe küfürlerine nişân oldu ve Timurlenk mübâşir-i fevâhiş olduğundan mâ'adâ [89b] mezhebde dahi Şi'a'dır, hattâ Allâme-i Teftâzânî'de bile onun râyihası vardır zîrâ ol vaktin fuzalâsından olmakla Timur'dan ihtirâz veya devlete ikbâlden hayli müsâ'adeler etmiştir. Nitekim temsilde **ركب على وهرب معاويه** ⁵²³ dediği ona dâll ve Yezîd hakkında

⁵²¹ “Âhirzamânda ihtiyâr kadınların dinlerine iktidâ ediniz.” Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn El-Beyhakî, (v.458/1066), es-Sünenü'l-Kübrâ, I-X, Mekke 1994., 9, 94.

⁵²² “Biz zâhir ile hüküm ederiz. Gizli olanı, Allâh bilir.” Bk. Aclûnî, I, 192.

⁵²³ “Ali atına bindi ve Muaviye kaçtı.”

⁵²⁴ لعنة الله عليه وعلى اعوانه وانصاره dediği ona şâhiddir. Eğer bu sözleri vâki'i beyân için söylemiş olsa fi'l-cümle müslimdir ve lâkin hâtır için söylediği rûşendir, (a) garez-i nefsi ko! doğru söyle.

Ve mü'mine gerekdir ki her sabâh ve her akşam seyyidü'l-istiğfârı dilinden komaya ki budur;

اللهم انت ربى لاله الا انت خلقتنى وانا عبدك وانا على عهدك ووعدك ما استطعت ; [90a]
⁵²⁵ اعوذبك من شر ما صنعت ابوءك بنعمتك على وابوء بذنبي فاغفرلى فانه لا يغفر الذنوب الا انت

Bir kimse bu istiğfârı sabâh dese ve ol gün vefât etse veyâhûd akşam söylese ol gece intikâl eylese Cennet'e dâhil ola. Kelâm-ı mezkûrda "Ebu" kelimesi "erciu" mânâsındır ve lâkin ni'metle rücû'un ma'nâsı ni'metin Hakk'dan olduğuna itirâf edib şükürle Mün'im'e dönmekdir. Ve zenble rücû etmek i'tirâf ü istiğfârlardır. Pes demekdir ki "Yâ Rabb, ni'met senindir ve senden gelmiştir ve günâh benimdir ve benden olmuştur." Nitekim Ebû'l-Beşer den Aleyhisselâm bi-tarîki'l-hikâye gelir: **[90**

ربنا ظلمنا انفسنا ⁵²⁶

Li-muharririhî

İdüb cürmi didi Âdem zalemnâ

Ki ya 'nî bu hatî'e benden oldı

Tarîk-i cebre sâlik olup iblîs

Ne olduysa didi heb senden oldı

ve bu duâyı dahi şeb u rûz ⁵²⁷ demek gerekdir ki budur:

اللهم انى اعذ بك من ان اشرك بك شيئا وانا اعلم واستغفرك لما لا اعلم انك انت علام الغيوب ⁵²⁸

Ve bundan mefhûmdur ki insândan bir günâhın sudûru cezmen mâlûm olsa tevbe ve

⁵²⁴ "Allâh ona ve ona yardım edenlere lanet etsin."

⁵²⁵ "Allâh'ım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka (ibâdete lâyık) hiçbir ilâh yoktur. Ancak sen varsın. Beni sen yarattın. Şüphesiz ben senin kulunum. Gücüm yettiği kadar, Zât-ı Ecilli âlâna verdiğim sözde durmağa çalışıyorum. Ya Rabbi! işlediğim günahların şerrinden sana sığınıyorum. Bana lütuf ve ihsân buyurduğun nimetleri ikrâr ve itiraf ediyorum, günâhlarımı da itiraf ediyorum. Yâ Rabbi! Beni mağfîret buyur (günâhlarımı bağışla), zira senden başka günâhları bağışlayacak (mağfîret edecek, af edecek) yoktur." Buhârî, Deavât, 261.

⁵²⁶ "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik..." Araf, 7/23.

⁵²⁷ Gece gündüz.

istiğfâr lâzım gelir ve eğer ol günâh küfr ise tecdîd-i îmân ve nikâh iktizâ eder. Bu sûretde mihr-i evvel üzerine ednâ'l-emr on dirhem gümüş ziyâde vaz' olunur ve eğer ol günâh [91a] küfr ma'kûlesinden değil ise yalnız tevbe lâzım gelir ve eğer hatâ etdiğini bilmezse mechûl üzerine dahi tevbe sahîhdir. Şu kadar vardır ki zann-ı gâlibi olmayacak tecdîd-i nikâh etmez ve illâ tecdîdi te'kîd bâbından olur ki mehr-i zâide muhtâc olmaz ve bu ma'kûle yerlerde vehme düşüb te'kîde hâcet yoktur. Nitekim demişlerdir ki, namazdan sonra namâz ve sulhden sonra bir dahi sulh yoktur. Pes zarûret-i kaviyye olmadıkça nikâh üzerine nikâh dahi yoktur. Ve Kirmânî şerhinde gelir ki bir kimse nikâhda yakîn üzerine olsa şekk ile yakîni zâil olmaz. Âbdest ve emsâli dahi böyledir. Velâkin tevbe ve tecdîd-i nikâhda tarîk-i ihtiyâta sâlik olanların [91b] mâlî emri budur ki nikâhda müsâmaha olursa belki asl sahîh olmayacak ol esnâda doğan evlâd fâsîd olur ya'nî şer'an derece-i kabûle bâliğ olursa dahi hakîkaten mertebe-i velâyete erişmez zîrâ veled-i zinânın evliyâdan olmadığı inde-ehli'l-hakâyık ittifâkıdır ve hadîsde gelirkî;

ولد الزنية شر الثلاثة⁵²⁹

ya'nî veledi zina zânî ve mezniyyeden beterdîr zîrâ ikisinin fuhşî onda müctemi'dir. Bu cihetden bazı ehlüllâh ben vâlidemin ibtidâ oğluyum diye iftihâr etmişdir zîrâ er ve avrat ibtidâ hâllerinde hayâ ve perhîz üzerine olub lisânların ve cevârihin hıfz etmek gâlibdir. Feemmâ biribirilerinin yanlarında perdeleri yırtıldıktan sonra [92a] kavllerinden ve fi'illerinden bi-hasbî'l-gâlib çok fuhşiyât ve küfriyât sâdır olur. Ve hadîsde gelir; ولدت من نكاح لا من سفاح⁵³⁰

Ya'nî ehl-i cahiliyyetin nikâhı sahîhdir ki nübüvvete ve velâyete mâni değildir belki mani olan zinâdır ve evvel zamânlarda kesret-i zinâdan nâşî evlâdda iştibâh olmakla

⁵²⁸ "Allâh'ım, bilerek ya da bilmeyerek şirke düşmekten Sana sığınırım. Şirk kokusu veren duygu, düşünce, söz ve tavırlarımdan dolayı beni bağışlamanı dilerim. Şüphesiz Sen gaybı bilensin (benim gönlümden geçenleri de Sen bilirsin. "

⁵²⁹ Ebû Dâvûd, İtk: 12. Hadis lokal bir hadistir. "Zina çocuğu" hakkında şu görüşler öne sürülmüştür: 1. Annesi ve babası işledikleri suçu devamlı gizli tutmaya ve unutturmaya çalışırlar fakat çocuk varlığı ile devamlı olarak insanlar arasında bu suçu hatırlatır durur, sosyal statüsü itibarıyla toplumdan dışlanan çocuk olur. 2. Hz. Peygamber bu hadisla zinaya müptela olan bu gibi kimseleri zinadan uzaklaştırmak istemiştir. (Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsülhak, *Avnu'l-Mabûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1415, X, 359).

⁵³⁰ "Ben nikahsız bir anne babadan değil, nikahlı bir anne babadan dünyaya geldim." Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannefu Abdürrezzak*, VII, 303 Beyrut 1403.

zinâyı selb eylediler. Ve ehl-i tarîkat dahi böyledir yani şol kimsenin ki sülûk cihetinden neseb-i sahîhi bu kadar belki silsile-i sahîheden münkâtı' ve hevâ ve şehveti galib olan kimseye muttasıldır ol kimse makâmı hakîkate değil belki derece-i ma'rifete erişmez ve me'ârfi me'ârif-i şeytâniyye olur. Gel imdi pâk olayım dersin [92b] pâk atadan terbiye bul ve sâliha anaya râzı ol ta ki senden dahi evlâd-ı sâliha vücûd bula ve zürriyetin bâkî kala. Ve hadîsde gelir ki;

الرضاع يغير الطباع⁵³¹

Li-muharririhî

*Hakka vâsıl olmağa bir mürşid-i kâmil dele
Tâ erince menzile ve bir cünbiş-i esbi dile
Âteş- i aşk içre yanub yakılub olmaz kebâb
Delmeyin bağrın mukaddem hançer-i tevhîdle
Dönme var kible-nümâ gibi yürü sağ ve sola
Ka'beye doğru teveccüh eyle zâd-ı derdle
Pençe-gir âşık olmak nice mümkün zâhide
Başa çıkmak ola mı dehr içre bir zen-i merdle
Feth-i bâb olmak dilersen varı bezl it Hakkiya
Çün der cennet bilürsen açılur çu merdle*

Ve esbâb-ı kemâl-i îmândandır ki medâr-ı [93a] cum'a ve cemâ'at olan şehirlerde sâkin ola zîrâ hadîsde gelir; اياكم والكفور فان ساكنى الكفور ساكنو القبور⁵³²

Küfür zammla “kefür” cem'i dir fethle ki “karye” ma'nâsınadır yani cum'a ve cemâ'atden ba'îd olan karyelerde ve ilm-i hâl bilenlerden dûr olan dağ başında ve aktâr-ı arzda sâkin olan kabirde sâkin olan meyyit gibidir⁵³³ ki, ilmu amel tahsilinden hâli ve

⁵³¹ “Süt emmek fitratı değiştirir.” Ebû Abdillâh Muhammed b. Salâme b. Ca'fer el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, I-II, (Nşr. Hamdî b. Abulmeced es-Selefi), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1986, I, 56.

⁵³² “Küçük köylerde yerleşmekten kaçınınız. Çünkü küçük köylerde yerleşmek kabirlerde iskan etmek gibidir”. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, Beyrut 1989, s. 203.

⁵³³ Bkz. “Köylerde oturmaktan sakının. Zira köy halkı kabir sakinleri gibidir” Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 175; Necmüddîn Ebûsaadet el Mübarek b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrut, ts. IV, 189; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kinânî İbn Arrâk, *Tenzîhu's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şerîati'l-mevdûa*, (Thk. Abdulvehhâb b. Abdullatîf, Abdullah Muhammed es Sıddîk), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1981, I, 53,

zikirle hâsıl olan hayattan mu‘attaldır güya ki karyede oturduğu hanesi kabri ve kendi meyyit ve üzerine giydiği libası kefendir. Ve İdris aleyhisselâmdan menkûldür ki insanın sâkin olduğu yerde beş nesne gerektir: Biri âlimdir ki ilm-i hâli ondan öğrene ve biri kadıdır ki husûmatı kat‘ eyleye [93b] ve biri vâlidir ki vilâyeti siyâsetiyle zabt eyleye ve biri tabibdir ki hastalara mualece kıla zîrâ tâ‘at ve itâ‘at ve ibâdât sıhhat-i bedene mevkûftur ve biri dahi nehr-i câridir ki insan onunla hayat bula ve hayvanat ve arazi ondan kana ve na-pâk olan nesneler onunla tathîr oluna.

Suâl olunursa ki “Bazı ehlullâh dağ başlarını ihtiyâr etmişler ve deryâ kenarlarında mağaralarda kalmışlar ve karyelerde mekân tutmuşlardır?” cevâb budur ki, ehlullâh fi’l-hakîka odur ki, hem kâli ve hem hâli bula ve bu ikisi bulunduktan sonra her nerede sâkin olursa ona dağ üstü bağıdır ve karyeler şehirdir husûsen ki bu ma‘kûle zamân-ı ihtilâlde. Nitekim hadîsde gelir ki, âhir zamânda halkın hayırlısı [94a] feresin yularından tutup gaza eden ve ehl-i ribât olan veyahud vech-i maaş için birkaç koyun ittihâz edip dağ başında kalandır husûsan ki ehl-i hâl kimse bir karyede sâkin olsa ol karyenin berekâtıyla şehristân olur. Nitekim vârid olmuştur ki;

عليكم بالسواد الا عظم ⁵³⁴

Ve yine geli ki; السواد الا عظم هو الواحد على الحق ⁵³⁵

Ya’nî bir kimse ehl-i hak olsa ve hak üzerine sebat ve istikamet bulsa ol kimse sevâd-ı A’zamdır yani vâhid ‘ale’l-Hakk dedikleridir ki vahdeti kesret hükmünde ve meskeni belde-i azîme pâyesindedir. Pes bundan ma‘lûm oldu ki ulemâ olan yere karye denilmez. Eğerki karye ise de husûsen ki âlim-i billâh ve ârif-i be-hakâyıkıllâh [94b] ola. Şu kadar vardır ki vezîri kesriden menkûl olduğu üzere beş nesne zâyî’dir evvelkisi yağmurdur ki şûre-zâra yani çorak ve tuzlu yere düşse zira ot bitirmez şol cihetten ki mahalli kabil değildir onun için kudret-i ilâhiyye muhal ve mümteni’ talluk etmez pes mani mahaldedir yoksa kudretinde değildir ve nice eşyâ nakıs olmak dahi bu bâbdandır ve bir nesnenin noksanı dahi hakkın kemâlîne delâlet eder zîrâ her sâni sun‘unun kâmil

Zeynüddîn Muhammed Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmii-Sağîr*, el-Mektebetü’t-ticâriyetü’l-Kübrâ, Mısır 1356. IV, 401-402; Aclûnî, II, 477.

⁵³⁴ “Ümmetin kahir ekseriyeti (büyük çoğunluğu) ile olun” İbn Mâce, *Sünen*, (Thk. M. Fuad ‘Abdulbâkî), Kâhire 1952, Kitabu’l-Fiten, 8. Bab.

⁵³⁵ “Ümmetim asla yanlış bir hüküm üzerinde ittifak etmeyecektir.” Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü’n Nebeviyye*, (Thk. Mustafa Saka, İbrahim Ebyârî, Abduhâfiz Şelebî), Kahire 1955, s. 824.

olduğın ister pes noksan üzerine olduğu sâni'in aczindendir Hak Teâla'da ise acz ve zaaf ve gayrı noksan sıfâtları yoktur.

Li- Muharririhi

Câm-ı feyzi sâkiyâ nâdân eline sunma kim
Şerbet-i şehîdi ne bilsün gâlib u sefer olan
[95a] *Gerçi yokdur meşreb-i pâkinde bârânın kelâm*
Hiç kabûl eyler mi anı sahra-yı samma olan

İkincisi zû' şemse karşı müştail olan sıraçdır yani şol şem' ki gündüz güneşe karşı yanar zâyî' dir zîrâ güneşin nuru ona galib olmakla yanması abes ve isrâf olur işte kavîler yanında zayıflar dahi böyledir.

Li-muharririhi

Hüsn-i Yûsuf var iken ya gayrı yâd etmek neden
Piş endam olamaz pehlûzen nazik beden
Şûle-i çeşm-i acuz ile beraber mi sıraç
Bir mi ama ile nur ve zulmeti teşhis iden

Üçüncüsü a'mâ yanında umerâ-yı hesnâdır yani bir a'mânın ki zeni hûb-rû⁵³⁶ ola ol hatun onun yanında zayı'adır zîrâ gülşen-i cemâlinden gülçin olmakla **[95b]** dîde-i nikrânı yok ve bûlbûlâne hüsnün bu yüzden derdi pek çokdur

Li-Muharririhi

Tutalum gonca gülün kırmızıdur ruhsârı
Göz gerek bağda seyr eylemeye âsârı
Bir güzel yüzlüye aç gözlerini kim anın
Feyz-i aşkı taşa dilden ola cisme sârî

Dördüncüsü marîz yanında taâm lezîzdir zîrâ inhirâf-ı mizâc ve ihtilâl-i tabâyî'den fi'l-misl şeker şerbeti zehir gelir ve taâm-ı lezîz, mürrü'l-mezâk⁵³⁷ olur.

Li-muharririhî

Ciğerin boynı almak dilemez hasta ciğer

⁵³⁶ Güzel yüzlü.

⁵³⁷ Acılığı damağında kalma

*Kan budur hayr ise lahm-ı müherrayı eker
Ger müfelfel ola ya ol muanber ni 'met
Sağdan gayrı anın boynu olur mı meğer*

Beşincisi ricl-i âkil ve âlimdir ki kudret bilmez kimseler arasında buluna. [96a] İşte bu dahi zâyi'dir bu ise ekser ya karyelere ve kenar yerlere göredir garâib-i ahabârda îrâd olunmuş ve defâtir-i muhazıratda bulunmuştur ki bu zamân bir acûzun eline bir doğan girer ve görür ki burnu ve tırnakları uzamıştır ne aceb senin tırnaklarını çoktan kesmişler diye hemen bir mikraz⁵³⁸ alıp burnunu ve tırnaklarını kesip doğanı doğduğuna pişman ederler ve bundandır ki çiftçi eline girmiş doğana döndürdüler.

Li-muharririhî

*Bu mesel meşhûrdur nadan bilmez cevheri
Cevheri sarraf ve zerger⁵³⁹ fehmi ider kadr-i zeri*

Ve *Kuhistânî* nâm kitâbda gelir ki bir talebe ki taleb-i ilm zamânında takvâ üzerine olmasa belki zamânenin halî'û'l-'i'zâr⁵⁴⁰ gibi istediği mer'ada otlasa Allâhu Teâlâ [96b] onu üç nesnenin biriyle mübtelâ eder. Biri budur ki, hîn-ı ömrüne doymaz ve eyyâm-ı cüvânî⁵⁴¹ de dünyadan göz yumup âhirete doğru açılır gider.

Li-Muharririhî

*Ölmeden bu çemen dehrde bir dem Gülçin
Çenber-i çerh kılur kâmet-i bâlâsın çîn
Kesr ider dest-i felek kâse-yi cismin bakmaz
Ger letâfette bakılsa öle çün sanat çîn*

Ve biri dahi ehl-i karye ile ibtilâdır ki iki zıt biri biriyle imtizâc etmediği gibi şehir ve kurâ⁵⁴² dahi bir yere gelmez ve illâ şehir-i muhkemü'l-civâr ehl-i karyenin huşunet-tab' ve gılgizet-i ahlâkından nem alır ve âher gülistân hali hâristân olur.

⁵³⁸ Makas.

⁵³⁹ Kuyumcu.

⁵⁴⁰ Açık meşrep, edepsiz.

⁵⁴¹ Genç, taze delikanlılık çağında.

⁵⁴² Köyler

Li-Muharririhi

Dest-gîrin in hâk olursa karyeden al ayağı

Çık o hayvanât içinden âdeme dön bayağı

[97a] *Beslenür sende tereyağı ile kerkû de*

Ateş-i gamda eridirsın yine âher yağı

Üçüncüsü sultân ile sohbettir hatta demişlerdir ki bu ibtilâ evvelkilerden beterdır.

Nitekim meşhûrdur ki Şeyh Attar kelâmında gelir; **قرب سلطان آتش سوزان بود**⁵⁴³

ve demişlerdir ki **لا وفاء للملوك** yani erbâb-ı devlet ve saltanatın vefâsı yokdur ve bu dünya bir gün Attarın ve bir gün Beytarın olduğu gibi eyyâm-ı insan dahi bir gün geh ve bir gün aleyh olur. **وَيَوْمَ نُسَاءُ وَيَوْمَ نُسَرَّ**⁵⁴⁴ Husûsen ki muhataralı sohbetlere duhûl etmenin fâidesi zararına değmez. Pes nân-ı huşkla⁵⁴⁵ kanât evlâ ve lezâiz-i mütereffihinden i'râz akvadır. Bu fakirin şeyhi seyyidü'l-aktâb eş-şeyh es-seyyid Osman el-Fazlî ilâhî **[97b]** sahibü't- tesânnîf erraikatü ve't-tevâlifî'l-fâika -kaddesallâhu sırrahu- bîtarî kikeşfi's-sahîh, ilm-i ekseriye mâlik idi. Hatta bir cuma günü İstanbul'da Sultân Selim Câmîi kürsüsünde beş on bin âdem içinde tasrîh edib "Allâhü Teâla bana bir ilim vermişdir ki murâd etsem Osmanlının atların na'llerin gümüşlerdim velâkin onlar insana kıyarlar" dedi ol vaktde ise hazâinde ziyâde müzayaka⁵⁴⁶ var idi ve isti'lâ-i küffârdan hâl değer güne ve salyane ve müsâderât⁵⁴⁷dan reâya gâyet de zebûn idi sonra ricâl-i devlete aks edib bu ma'nâyı şeyhden tefehhüs ettikde "benim murâdım kana'at kimyâsıdır" diye def' etdi.

Ve şeyhin ilm-i iksirde tahrir etdiği kitâbı meşhûrdur. **[98a]** Velâkin bu ilm-i garib onunla bile âhirete gitdi zira evâhir ömründe bazı ehl-i hevâ îmânsızlar elinden İstanbul'da karar edemeyip diyâr-ı gurbetde yani Kıbrıs'da Magosa nâm kal'a da ahirete intikâl eyledi ve kimseye ta'lim etmek müyesser olmadı.

Li-Muharririhi

Bu fenâda ben dahi seyyâh olub şeyhim gibi

⁵⁴³ Sultâna yakın olanlar ateşe de en yakın olanlardır.

⁵⁴⁴ Bir gün üzülür, diğer bir gün seviniriz.

⁵⁴⁵ Kuru ekmek

⁵⁴⁶ Sıkıntı, darlık

⁵⁴⁷ Yasak edilen bir şeyin kanun gereği elden alınması, resmen zaptedilmesi; zulüm ve cebir.

Şam u şarkı çün felek devr eyledim pencahsal
Benden aldı terakki İbrahim Edhem manida
Gerçi çokdur ehl-i tecrîd içre enva'ı hisâl
Üsküdâr'ı dâr kıldım kendime aher demi
Demlerim firkatde geçti bilmez herkes visâl
Ya İlâhi kulzüm-ü hayretde garkanım yiter
Zevrâk u cân u dilim aher kanar vasla sâl
[98b] *Şeyh İsmâil Hakkı'ya ne emr itdin ise*
Dimedi pirim yine fermâne itdi imtisâl

Ve “kimyâ”dan murâd fi'l-hakîka nefs-i emmârenin nuhas gibi olan ahlâk-ı zemîmesin tebdîl ve rûh-ı revânın zeheb misâl olan evsaf-ı hamîdesine tahvildir. Zîrâ cevher zât-ı istihâle etmezse dahi sebğ-i envârla kesâfet-i letâfete ve keyfiyât-ı fânîye melekât-ı bâkiyeye döner ve âlim vücûd-ı hakikîden setr-i vücûd-ı mecâz için ba'zı havâss îzer çünki küfr-i tâgut nihâyet bulur îmân dahi kâmil olur.

Li-muharririhî
Gel imdi gel o küfrü dikkatiyle tuta gör elde
Odur zîrâ odur habl-i metîni din u îmânın
Eğer yakmazsan evsâf mist⁵⁴⁸ olmaz zîrâ biriz
Müsemma birdir ammâ muhtelifdir hükmü esmânın
[99a] *Ta'ayyün perdesin çeşm-i basîretten izale kıl*
Değil bir zü'l-basarla ismi ve resmî çünkü âmanın
Gemiyi nehr ve gemiyi cedvel çeker büstânına zîrâ
Ki çay katreye taşkun gelübdür feyz-i ummânın
Sana remz itdi Hakkı hikmetiyle ilm-i iksiri
Yürü mâ-i ilâhi iç gel tâcına dermânın

İşte bu *Tuhfe-i halîliyye* Üsküdar'da eyyâm-ı mâdudedede yazılıp tamam oldu ve şerayi' ve hakâikdan derûnu sadev-vâr mürvarîdle⁵⁴⁹ doldu ve kalem mesh olunub

⁵⁴⁸ Bakır tel

⁵⁴⁹ İnci

kalemdâne kondu.Ve etrâf dehân-ı devât⁵⁵⁰ midad-ı siyâhdan yundı. Nitekim demişlerdir gâyetel gel müteharrik sükûn ve nihâyete gel müttekûn en la yekûn.

Ve tamamı bin yüz otuz üçüncü şehir-i muharremin **[99b]** dördüncü yevm-i sülûsânın asrında vaki oldu.

Li-Muharririhî

Ya İlâhi âhire irişdi dem

Eyledim yetmiş bire vaz’-ı kadem

Hake saldım bu vücûdum zerresin

Neyleyim şimden gerü bilmem nidem

Rahmetinle sen bana hem-râh ol

Şol zeman kim kabre azm-i râh idem

Ger günahım sed olursa yoluma

Bilmezem hayret ile kande gidem

Hakkı kan ağlar gözünden ah ah

Cânını yakmışdır nar-ı nedem

Ve’l-hamdülillâhi ‘ala ni’meti’l-vâfire ve’s-şükr le a’la ‘ale’l-mütevâtire ve’s-salâtü ve’s-selâmü ‘ala seyyidi’l- kâinât ve âlihi ve sahbihi hayri’l-beriyât.

⁵⁵⁰ Divitin ağzı

SONUÇ

İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) Osmanlı döneminde yaşamış önemli âlim, şâir ve mutasavvıflarından biridir. Onun sonraki nesillere bıraktığı en önemli mirası ise farklı ilim dallarında yazdığı, sayıları bir hayli yekûn tutan eserleridir. Dil ve edebiyat ile tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi İslâmi ilimlerle ilgili te’lif, tercüme ve şerhleri bulunan Bursevî’nin 120’den fazla eseri vardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserlerden 14 tanesi “tuhfe” türündedir.

İsmâil Hakkı Bursevî’nin tuhfelerinden birisi de çalışma konumuz olan *Tuhfe-i Halîliyye*’dir. Bu eser, Bursevî’nin te’lîfteki ustalık, tasavvuf yolculuğundaki şeyhlik ve olgunluk döneminin önemli bir ürünüdür.

Zamânında Arapça ve Farsça ön planda olmasına rağmen müellif bilinçli bir tercihle eserlerinin çoğununu Türkçe olarak yazmıştır. İncelemiş olduğumuz *Tuhfe-i Halîliyye*’de de bunu kendisi de ifade etmiş ve Türkçe’nin meramını anlatmada kolaylık sağladığını söylemiştir. Bursevî, eski ediplerimizin Arapça ve Farsça yazılmış kitaplarında uyguladığı ve yeri geldikçe mevzûyu nazmen de ifâde etme usûlünü çoğu eserlerinde olduğu gibi, inceleme konumuz olan *Tuhfe-i Halîliyye*’de de uygulamış onu manzum beyitlerle zenginleştirmiştir. Bundan İsmâil Hakkı’nın nesrindeki edebî kudreti kadar, manzûm söz söylemede de büyük bir kudrete hâiz olduğunu görüyoruz.

Bursevî, tasavvufun ahlâkî ve amelî taraflarıyla olduğu kadar tefekkür yönüyle de ilgilenmiş, bu sahada yazdığı kitaplarla Osmanlı ulemâsı arasında haklı bir şöhret kazanmıştır.

Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*’yi abisi Halîl Çelebi nin isteği üzere kaleme almış ve O’na ithaf etmiştir. Eserde ana tema îmândır, îmân ise ancak şû’beleriyle bir bütündür. Bu sebeple müellif eserini îmân ve şû’belerini temel alarak oluşturmuştur. İtikad ve ibadet konularını tasavvufi perspektiften harmanlayarak açıklamış yer yer konuları âyet, hadis ve şiirlerle desteklemiştir. Eser belli bir plan dâhilinde yazılmamış, söz ve mâkam neyi gerektirdiyse ona göre yazılmıştır.

Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*’de, iman ve şu’belerini fıkıh ve tefsir açısından anlattığı gibi her bir şu’benin tasavvufî yönü üzerinde durarak insanların nazarlarının sûretten hakîkate, kışırdan lûbbe dönmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu cümleden olarak temizlik, köle azadı, hıfzu’l-haram vb. ibâdetlerin zâhirî mânâları ihmal

edilmeden iç anlamlarına dikkat çekilmiş, böylece mü'minlerin zâhirden bâtına, âfâktan enfüse intikâlleri telkîn ve tavsiye edilmiştir.

Bursevî, eserinde ayrıca zühhd döneminin önde gelen zahidlerinin hayâtlarına ve menkıbevî şahsiyyetlerine de atıfta bulunmuş, onları kendi mürîdlerine nümûne-i imtisâl olarak göstermiştir. Bursevî, *Tuhfe-i Halîliyye*'de ibadet ve itikat konularını hangi cephelerden açıklamışsa bizde diğer kaynaklardan bu konuları araştırarak açıklamaya çalıştık ve bu konularla ilgili önce mutasavvıfların daha sonra da müellifin bakış açısını yansıtmaya çalıştık.

Bu çalışma ile, Bursevî'nin tasavvufî görüşlerini ele almada yardımcı olacak bir eserini daha literatüre kazandırdığımızı düşünüyoruz.



KAYNAKLAR

- Abdurrahman Azzam, *Resul-i Ekrem'in Örnek Ahlâkı*, (Çev. Hayrettin Karaman), Yağmur Yay., İstanbul 1975.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfü'l Hafa ve Münzilü'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1351.
- Afîfî, Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf-İslâm'da Manevî Hayat*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, İstanbul 1981.
- Akçe, Zübeyir, *İsmâîl Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Recebiyye Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, (Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2008.
- Akkaya, Veysel, *İsmâîl Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Âtâiyyesi*, (Yüksek lisâns tezi), İstanbul: MÜSBE., 1999, (Bu çalışma İstanbul'da 2000 de basılmıştır. *Kâbe ve İnsan*, (Tuhfe-i Atâiyye), İnsan Yay., İstanbul 2000).
- Aliyyü'l-Kari, *el-Esraru'l-Mevdu'a-fi'l-Ahbari'l-Mevdu'a*, (Tahkik: Muhammed b. Lutfî es-Sabbağ), Beyrut 1986.
- Ankaravî, İsmâîl Rusûhî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, (Haz. Safî Arpaguş), Vefa Yay., İstanbul 2008.
- Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, Matbaatü Bahriyye, İstanbul 1304-1305.
- Attar, Feridüddîn, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (Trc. Süleyman Uludağ), İlim ve Kültür Yay., Bursa 1984.
- Avcı, Seyit, *Sûfîlerin Hadîs Anlayışı, Bursevî Örneği*, Ensâr Yay., Konya 2004.
- Aydemir, Yaşar, Bursalı İsmâîl Hakkı'nın Eserlerinden Hareketle Şiir Görüşü Ve Şiir Yazma Şekli, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, (Ed. Atabey Kılıç-Sibel Üst), Volume 2/3, Summer 2007, p. 106-121.
- Aynî, Mehmet Ali, "İsmâîl Hakkı'ya Dâir Bir Tetkik Hülâsası", *Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, II/9 (1928), ss. 108-131.
- Aynî, Mehmet Ali, *İsmail Hakkı Bursevî*, Büyüyen Ay Yay. İstanbul 2013.
- Aynî, Mehmet Ali, *Türk Azizleri*, Marifet Basımevi, İstanbul 1944.

Ayverdi, Sâmiha, *Türk Târihinde Osmanlı Asırları*, (4. bsk.), Kubbealtı Neşriyat İstanbul 1999.

Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsülhak, *Avnu'l-Mabûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1415, X, 359.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Akçağ Yay., Ankara 1985.

Birişik, Abdulhamit, "Kıraat", *DİA*, 2002, XXV, 426-433.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Edebü'l-Müfred*, Beyrut 1989.

Buhârî, Muhammed b.İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1981.

Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmâil Özen), Meral Yayıncılık, İstanbul 1972.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Ahidnâme-i Hakkî*, Süleymâniye Ktp. Tahir Ağa Tekke No:00330-3, İstanbul 1329.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meali*, (Haz. Nedim Yılmaz), Damla Yay., İstanbul 2005.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Kenz-i Mahfî*, Atatürk Üniversitesi, Merkez Ktp., Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, mk.117.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Kitâbu'l- Mir'ât*, Beyazıt Devlet Ktp., Genel, Nr.3507.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Kitâbü'n-Netice*, Süleymaniye Ktp. Âtîf Efendi, II, 339, V.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Mecmûa-i Hakkî*, BEYBEK, Genel, Nr.41,

Bursevî, *İsmâîl Hakkı, Rûhu'l-Beyân-Kur'an Meâli ve Tefsîri*, I, (Trc. H. Kâmil Yılmaz), İstanbul 2005.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Silsilenâme-i Celvetî*, Millet Kütüphanesi, Şer'iyye Bölümü, Nr. 1040.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Tuhfe-i Halîliyye*, Mihrişâh Sultân, Nr. 165

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Tuhfe-i İsmâiliyye*, Beyâzîd Ktp. Genel. Bl. No: 3506.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Tuhfe-i Recebiyye*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef. Nr. 1374

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Vâridât*, BEYBEK., Nr. 67

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.

Cengiz, Muammer, *İsmâîl Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Hasekiye'sinin Birinci Bölümü (Metin ve Tahlil)*, (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE, İstanbul 2007.

- Ceyhan, Semih, “Telvîn”, *DİA*, 2011, XXXX, 409-410.
- Ceyhan, Semih, “Vârid”, *DİA*, 2012, XXXXII, 519-520.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *et- Ta’rîfât*, Litera Yay., İstanbul 2014.
- Çağrıçı, Mustafa, “Ezâ”, *DİA*, 1985, XII, 36.
- Çağrıçı, Mustafa, “Nasihat”, *DİA*, 2006, XXXII, 408-409.
- Çağrıçı, Mustafa, “Temizlik”, *DİA*, 2011, XXXX, 427-428.
- Çakan, İsmâil Lütî, “Hadis Edebiyatında İmanla İlgili Bölümlerin Değerlendirmesi”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5-6 İstanbul, 1993.
- Çakan, İsmâil Lütî, “Din-Dünya Bütünlüğü,” *Altınoluk Dergisi*, Erkam Yay., İstanbul 1992, Mart, Sayı: 73.
- Çalış, Halit, “Rakabe”, *DİA*, 2007, XXXVIII, 427-428.
- Çetin, Abdurrahman, “Kur’ân’ı Anlamanın Önemi ve Bu Konudaki Çalışmalar”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 9, Bursa 2000, ss. 1-20.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân, *Sünenü’l-Dârimî*, Beyrût ts.
- Demirci, Kürşat, “Harâm”, *DİA*, 1997, XVI, 97-100.
- Deringör, Ruhnevâz, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Türkçe Eserleri*, (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, Ktp., Nr. 2514.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd, *el-Müsned*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Beyrut 1988.
- Ebû Hâmid Gazzâlî, *Kitâbu ‘l-erbaîn fî usûli ‘d-dîn*, Dâru ‘l-kalem, Beyrut 2003.
- Ebu Nasr Serrâc, *el-Lüma’*, Erkam Yay., İstanbul 2012.
- Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ’*, I-X, Kahire 1351-1357/1932-1938
- Ece, Hüseyin, *İslamın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul 2000.

- Ece, Selami, “Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)”, *Turkish Studies*, Volume: 2 /1, Winter 2007.
- Efendi, İlyas, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâbu's-Silsileti'l-Celvetiyye'si*, (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE, İstanbul 1994.
- El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Medhal*, Beyrût ts.
- El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l Kübrâ*, I-X, Mekke 1994.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2014.
- Fahri, Macit, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Ay Işığı Kitaplığı, İstanbul, 1992.
- Fazlur Rahman, *İslam*, (Çev. Mehmet S. Aydın, Mehmet Dağ), Ankara Okulu Yay, Ankara 1992.
- Fırat, Erdoğan, “Kitâbu'n-Netîce ve İnsan”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II/205, Ankara 1975.
- Gazzâlî, Muhammed Ebu Hamid, *İhyau Ulumi'd-Din*, Daru'l-Cîl, Beyrut 1992, c. V.
- Gölcük, Şerafeddin, Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2001.
- Güç, Ahmet, “Kurbân”, *DİA*, 2002, XXVI, 433-435.
- Güllüce, Hüseyin, *Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, Ötüken Yay., İstanbul 1999.
- Gültekin, Hikmet, *İsmâil Hakkı Bursevî Kırk Hadîs Şerhi*, (Haz. Hikmet Gültekin), İnsan yay. İstanbul 1990.
- Harîrîzâde, Mehmed Kemâleddin, *Vesâili'l-hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrâhim Efendi, nr. 430-432.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nurüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, IX.
- Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *Musannefu Abdirrezzak*, VII, 303 Beyrut, 1403
- Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Beyrut 1989.

- Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1982.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *Câmi'u beyânî'l-'ilm ve fazlihi ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihi*, (Thk. Ebû'l-Eşbâl ez Zuheyrî) , I-II, Suudi Arabistan, Dâru İbni'l-Cevzî, 1414/1994.
- İbn Arrâk, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kinânî, *Tenzîhu's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şerîati'l-mevdûa*, (Thk. Abdulvehhâb b. Abdullatîf, Abdullah Muhammed es Sıddîk), I-II, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n Nebeviyye*, (Thk. Mustafa Saka, İbrahim Ebyârî, Abduhâfîz Şelebî) , Kahire 1955.s. 824
- İbn Kesîr, *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, (Çev. Mehmet Keskin). Çağrı Yay., 2000, XI,115.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, (Thk. M.Fuad 'Abdulbâkî), Kâhire 1952.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü-l Arab*, (Haz. Emin Muhammed Abdülvehhab vd.), Dârü'l-ihyâi't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- İbnu Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil, *Tefsîru Kur'ânî'l-Azîm* (I-IV), Daru'l Fikr, ts.
- İbnu'l-Esîr, Necmüddîn Ebûsaadet el Mübarek b. Muhammed (ö.606/1209), *en-Nihaye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, (I-V), Beyrut, ts.
- İbnu'l-Arabî, Muhyiddin, *el-Futûhâtü'l-mekkiyye*, (Thk. Osman Yahya, el-Heyetu'l Mısriyyeti'l-âmmeti li'l-kitâb), Kahire 1986, X.
- İlmihâl*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler-II*, Uludağ Yay., Bursa 1993.
- Kâşânî, Abdurrezzâk, *Mu'cemu Istilâhâtî's-Sûfiyye*, (Thk. Abdulâl Şahin), Kahire 1992.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, tah. Mahmud Emin en-Nevevî, el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire 1992.
- Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie'nin Rolü*, TDV. Ankara 2000.
- Sönmez Kutlu, "Mürcie", *DİA*, 2006, XXXII, 41-45.

Koca, Ferhat, “Sünnet”, *DİA*, 2010, XXXVIII, 154-155.

Konur, Himmet, *Kurbân, Tasavvuf El Kitâbı*, Grafiker Yay., Ankara 2012.

Köle, Bekir, *Zeynüddîn Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2011.

Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Salâme b. Ca’fer, *Müsnedü’ş-Şihâb*, I-II. (Nşr. Hamdî b. Abulmecid es-Selefi), Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1407/1986.

Kuşeyrî, Ebu’l-Kasım Abdükerîm b. Havazin b. Abdulmelik b. Muhammed, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 2014.

Kuşeyrî, Ebu’l-Kasım Abdükerîm b. Havazin b. Abdulmelik b. Muhammed, *Letâifü’l-İşârât (Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri)*, (Trc. Mehmet Yalar), İlk Harf Yay., İstanbul 2013.

Küçük, Raşit, “Hz. Peygamber ve Örnekliliğinin Mahiyeti”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, TDV. Yay., Ankara 2003, ss. 281-301.

Kütübü Sitte, (Trc. Cânan, İbrahim), Akçağ Yay. Ankara 2015.

Mehmed Salâhi Bey, *Kâmus-i Osmânî*, İstanbul tsz.

Mehmed Tâhir, Bursalı, *Mevlâna Şeyh İsmâil Hakkı el-Celvetî*, İstanbul 1329.

Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Sırların Dili (Bütün Rubailer)*, (Çev. Ziya Avşar), Meram Belediyesi Kültür Yay., Konya 2007.

Muhammed Fuâd b. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’ânî’l-Kerîm* Kahire-Beyrut 1364/1945.

Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabakatu’l-Kübra*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

Muslu, Ramazan, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Temâmü’l-Feyz Adlı Eseri*, (Birinci Kısım), (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE., İstanbul 1994.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1997.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed, *Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmii-Sağîr*, (I-VI), el-Mektebetü’t-ticâriyetü’l-Kübrâ, Mısır 1356.

Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s Sahîh*, İstanbul 1981.

Namlı, Ali, “İsmâil Hakkı Bursevî”, *DİA*, 2001, XXIII, 102-106.

- Namlı, Ali, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2001.
- Nâsır b. Süleyman Ömer, *el-Ahd ve 'l-Misâk fî 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, Riyad 1413.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü 'n-Nesâî*, İstanbul 1981.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul 2012.
- Özcan, Nuri, “Duhânî Şerif Çelebi”, *DİA*, 1994, IX, 548-549.
- Özköse, Kadir, “Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam, Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1, Sivas 2002.
- Öztürk, Şeydâ, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin İki Tuhfesi, Tuhfe-i Vesîmiyye-Tuhfe-i Aliye (Metin-Tahlil Tahkik)*, (Yüksek Lisâns Tezi), MÜSBE., İstanbul 1999.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1992.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ı-Kerîm ve Sünnet'e Göre Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 1989.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Tasavvufun Rûhu ve Tarikatler*, Sidre Yay., İstanbul 1988.
- Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi 'l-Kur'ân*, İstanbul 1986.
- Sâbunî, Nureddin, *Mâturidiyye Akaidi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 2011.
- Sahhaf Es'ad Efendi, *Tercüme-i Hâl-i İsmâil Hakkı*, [Pend-i Attâr şerhinin başında] Süleymâniye Ktp. Hekimoğlu Bl. Nr. 980
- Sandıkçı, S. Kemâl, “İslâm Ahlâk Öğretisinin Temel Dayanağı Olarak Sünnet”, *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 2003.
- Sifil, Ebubekir, “Kıraat”, *DİA*, 2002, XXV, 433-435.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İmân”, *DİA*, 2000, XXII, 212-214.
- Söğüt, Engin, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kenz-i Mahfî Risâlesi Muhtevâ ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, SBE. İstanbul 2007.

- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmiu'l-Kebîr*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1501.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1973.
- Şemseddîn Sâmî, *Kâmus-ı Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 2004.
- Şener, Abdülkadir, "Abdest", *DİA*, 1988, I, 68-70.
- Sühreverdî, Şihâbüddîn, *Avarifu'l-meârif*, (Mütercim: Yahyâ Pakiş-Dilâver Selvi, Saadet Yayınevi, İstanbul 2000.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, *el-Mu'cemu'l Kebir*, Musul, tsz.
- Tahanevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşafu Istılahtu'l-Funun*, Mektubat-ı Lübnan, Beyrut 1997.
- Tahrallı, Mustafa, "Takdim", *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, Gelenek Yay., İstanbul 2004.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yay. İstanbul 1992.
- Taştan, Ahmet, *Bir Şârih Olarak İsmâil Hakkî Bursevî ve Edebî Şerhleri* (Yüksek Lisâns Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE., Bursa 1999.
- Teftâzânî, *Şerhu'l-Âka'id*, (Nşr. M. Adnân Dervîş), Beyrut 1411/1991.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Camiu's-Sahîh*, İstanbul 1981.
- Tunç, Cihad, "Tövbe Hakkında Bazı Meseleler," *A.Ü.İ.F.D.* c. XXIII, 1981, sy.1.
- Turyan, Hasan, *Bir Kâmil İsmâil Hakkı Bursevî*, Merassaa Yay., Bursa 2006.
- Tusî, Ebû Nasr Serrac, *el-Luma'*, (Thk. Abdulhalim Mahmud, Taha Abdalbaki Surur), Daru'l-kütübi'l-hadise, Mısır 1960.
- Türk, İdris, "Tasavvufî Açıdan Kurbân", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, Cilt: VII, Sayı: 14, Temmuz-Aralık, 2014/2.
- Uludağ, Süleyman, "Bâyezîd-i Bistâmî", *DİA*, 1992, V, 238-241.
- Uludağ, Süleyman, "Celvet", *DİA*, 1993, VII, 273.
- Uludağ, Süleyman, "Gazzâlî (Tasavvufî Görüşleri)", *DİA*, 1996, XIII, 14.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1996.
- Uzunçarşılı, İsmâil Hakkı, *Osmanlı Târihi*, TTK. Yay., Ankara 1988, III/11.

- Vassaf, Osmânzâde Hüseyin, *Kemâlnâme-i İsmâil Hakkı*, (Haz. Murat Yurtsever), Bursa 2000.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, I-V., (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Seha Neşriyat, İstanbul 1990.
- Yapıcı, Asım, *İslam'da Tevbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay., İstanbul 1997.
- Yavuz, Yûsuf Şevki ve Cağfer Karadaş, “İsmâil Hakkı Bursevî”, *DİA*, 2001 XXIII, 108-110.
- Yavuz, Yûsuf Şevki, “Bezm-i elest”, *DİA*, 1992, VI. 107.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Mâturîdiyye”e, *DİA*, 2003, XXVIII, 172.
- Yıldız, Sâkîb, “Atpazarî Osman Fazlî”, *DİA*, 1991, IV, 83-85.
- Yıldız, Sâkîb, *Büyük Türk Müfessiri İsmâil Hakkı Bursevî*, (Doktora Tezi) Ankara 1975.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, “Celvetiyye”, *DİA*, VII, 273-275.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, MÜİV. Yay. İstanbul 2001.
- Yurtsever, M. Murat, “İsmâil Hakkı Bursevî (Edebi Yönü)”, *DİA*, XXIII, 107-108.
- Zebidî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs*, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire 1287.
- Zekiyyüddîn Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esaslar (Usûlü'l Fıkıh)*, (Notlar Ekleyerek tercüme eden: İbrahim Kafi Dönmez), TDV., Ankara 2001.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, I-X, Feza Yay., İstanbul 1994.

EKLER

EK 1. TUHFE-İ HALÎLİYYE- ORJİNAL METİN



تَحْفَا خَلِيلِيَه
 برو سوي اسمعيل حقي
 حضرت تبارك خط
 شريف تيد

صحيح

اهل وحدتك مذهبي بودر که جمیع مظاہرہ جلوہ کر اولان بر حقیقتہ
 لکن اسماء الہیہ تک مقتضیات و قوایل ممکناتک اختلافات
 واسطہ سیدہ دورلو دورلو ظہور اتم شدہ ظہورینک اختلاف
 و تعدد ندن حقیقتک تعددی لازم کلمہ نتہ یکم شخص واحد
 مریای متعده غایان اولہ مراتدک قابلیتہ کورہ
 ہر مرتبہ بر دورلو ظہور ایدر شخص ہر مرتبہ مظاہر
 اعتباریہ دورلو دورلو ظہور اتندن شخص متعده اولی
 لازم کلمہ ہر یردہ ظہور ایدن اول حقیقت واحدہ درکہ
 زمان و مکانہ منزهہر اکا بر یردہ دیک صادق
 دکلہر فافہم جدا

U Kütüphanesi

Ahri Sah

165

Eski Kayıt No.

وقف

۱۶۵



EYÜP HOSREV PASA KÜTÜPHANESİ	
İsim :	Ahri Sah
Yeni Kayıt No.	
Eski Kayıt No.	165
Tasnif No.	

بیان

تتزیه آنکه مثال شمس بدماغ
 و بلا تعین شویله نظر اتمک
 تتزیه اتمک کبیر و شمس
 صاری و شیل جامدن باقر سین
 برده جامدن قطع نظر ایدرک
 شمس باقر سین اشته بوهم تتزیه
 و هم تشبیه مثالدر و شمس دوز
 و هم تشبیه مثالدر و شمس دوز
 براو طوده باقر سن صرف وحدته
 مثالدر برده محله آرا کرنده
 و منازکک پنجه کردند شمس
 بوبک بوبک غیاثه باقر سن
 بودخی کثرته مثالدر نیه شمس
 وحدتده در
 قافهم

تَحْفَةُ خَلِيلِيَّه
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اَوَّلَا نَعْتِ بَارِيَّ اَيْلِيْلَمْ صَاكِرَه مَقْصُودِ
تَيْسَه سُوَيْلِيْلَمْ كَنْسَه كَرْجَه اِيْرَسْمَز اَوْرَاك
نَعْدَر اَوْلَسَه دَه غَرْدُ دَرَاك يَا كَرْعَقْل دِ كَل
كَشَف دِ خِي صِغْمَز اَوْر دَاثِرَه ذَاثَه اَخِي اَوْر
اَوْر دَوَا اَجَلَاوَا لَا كَرَام بَنْدَه دَر كَهِيْد جَمَلَه كَرَام
جَوْنَه دِيْد فَاعِلْم اَنَّهُ اَوْر سَاَه سَنْدَه دِر لَا اَلَه
اَلَا اَلَه كَرْ مَحْمُودِ اَوْلَسَه تَعْلِيْم مَشْ اِيْدِر دِي
بَزْ عَذَاب اَلِيْم جَمَلَه رَسُوْل عَذَاب رُوْحَانِي
كَه قَبُوْل اَتْمَز اَبَد رُوْح اَنِي مَكْر اَوْلَاو رُوْح كَا

3 رُوْح خَبِيْث اَيْدَه جَمَلَه اَيْلَه كَنْدِيْن مَكْرِيْك
اَوْر اَوْمِي سُرْع رَسُوْلَه اِيْر اِيْر تَا اَنْصِيْب اَوْلَه
مَنْزِل اَخِيَار نَظِيْم قَرَاْنَه اِيْحَنْدَه دِر مَعْنِي نَظْمَه
مَعْنِي خُوْس كُوْرِيْعِيْ اِيْكِيْسَنْدَه دَه يُوْرِي
اَوْقِ سَبَق مَضْحَك اِيْنَه وُسْ يُوْرِيْنَه بَق
اَنْدَه تَنْزِيْه وَاَرْدِ خِي تَشْبِيْه كَرْجَه يُوْقَد جَنَاب
حَقَّه شَبِيْه نَعْتِ كُوْنِيْ بِلْمِيْن اَوْم اَيْدَه
مَعْرِفَه وَصْنَع قَدَم دِيْدِر لِيْشْ كَمَلَه اَوْعْنِي
سَمِيْت تَنْزِيْهَه حَكِيْم بِيْعِيْ سِيْ دِيْدِر حَكِيْم
وَجُوْب ذَاثَه نَك صَاكِرَه اِيْم رَتْبَه صِفَاتِيْ نَك
كَه اَوْر جَمَلَه يَسْمِيْع وَبَصِيْر اِيْسِيْد وَب كُوْرِيْه

يُوقِ تَقْصِيرُ سَائِرِ أَصْنَافٍ فِي رُحَى فَمِ ابْدَهُ كَوْنَهُ
بِوَايِكِي مُتَشَكِّكَةً بِرُوحِ كَيْدِهِ كَوْنَهُ ذَوَابِحًا حِينَ
أَوَّلَ قَتْلِهِ كَشَى أَوْجَهَ مِنْ مَطْلَبِهِ بِنِزَائِي شَيْءٍ بُوَيْكِي
بِرَزْنِهِ أَكْثَرُ كَسَمِّهِ أَدَامَةُ هَرِ كَزْبِهِ سَوَالِ ابْرَادِهِ
كَلِمَتُكَ سَمَتْ غَيْبُكَ آوَارَ فَرَحِ رُوحِ رَسُوْلِهِ
بِرُؤُوسِ أَلِ وَاصِحَا فُودِ مَرَسِدِ رَاهِ أَنْدِرِ دَعْوَتِهِ
بِلَا اِكْرَاهٍ صَوْنِدِ بِلِزْمِ صَفَادِهِ جَاءَ كَيْفَ
حَقِيقِي أَنْجَامِي مَسْرُوكِي كَالَيْسَةِ كُدُورَتِنِ
اِيحِي كُورِ جَامِي بَدْرِ قَدَرَتِنِ وَارِي سِلَاحِي
اِيْمَانِي اِنَّمَا اِنْهَا رَفِيعُ عَمَانِي اَيْلَهُ اَرْبَابِ
قُلُوبِ تَصَدِّيقِ اُولَاسِ خَلْقِ اِلْحِزَّةِ تَا صِدِّيقِ

ايره تخفيفه عاقبت تعليله اجبور باب الله درو
كَلِمَتُكَ سَمَتْ غَيْبُكَ آوَارَ فَرَحِ رُوحِ رَسُوْلِهِ
بِرُؤُوسِ أَلِ وَاصِحَا فُودِ مَرَسِدِ رَاهِ أَنْدِرِ دَعْوَتِهِ
بِلَا اِكْرَاهٍ صَوْنِدِ بِلِزْمِ صَفَادِهِ جَاءَ كَيْفَ
حَقِيقِي أَنْجَامِي مَسْرُوكِي كَالَيْسَةِ كُدُورَتِنِ
اِيحِي كُورِ جَامِي بَدْرِ قَدَرَتِنِ وَارِي سِلَاحِي
اِيْمَانِي اِنَّمَا اِنْهَا رَفِيعُ عَمَانِي اَيْلَهُ اَرْبَابِ
قُلُوبِ تَصَدِّيقِ اُولَاسِ خَلْقِ اِلْحِزَّةِ تَا صِدِّيقِ

نافع تحریر است دعا الله که سیرادت و حبیب است
حبیب صاحب کلین را بر مرعه آماله او آنه در ک
مختصات و مطولات تحلی کلین بر کیم احکام و
دکیم معارف و حکم و حقائق قدر که آینه مختلفه
جاری و عالی نظم و نثر اهل نه سار در مع هذا این سال
دقایقه الرقاب اولان مابین الستین و السبعینه دال
وار لانه وجود متزلزل و اجزاء بنا هیكل و نور متخلخل
اولد و غننه ما عدا مقاساسند در هر در عالم بیا
و در زبان صبح و مسا اما یا الله امان اولوب
اسارت الیه موجب بردارنده برداره هجرت و بر
مقامه بر مقام نهضت و اولان نظام هر لسان

5
وزام امرم قبضه جبرده کسان برکت نه اید با فیه
و مستق الشام بر موجب قضا و بزم مدت اقامت
تمام و ملکات انواع قدسیه ایل جانب اسکرده
حزام الله و مکده مذکور بر درک حقیق الله آماله و
الایخیر مال صورت طلبی آینه خاطره علی کور و
سن عمر هفتاد گذر اتمه قریب اولد و افا
روح زواله میل بدوب مغرب فایه دخول از قاله
لحظه آه کیم صولسه کرک برک وجود بر لره دوش
کرک هر موجود کسلب فیضی بوبانک آخر قوت
قالسه کرک جسمه جود بومعنا به بناء بطریق اختصار
و صنع قلم اولند و عبارات ترک اسهل و ایسر قلند

تا که تکلف نه بریز و تعلل نه غری و لوب مضمری و آثره
فهمه داخل و نفعی عامه و خاصه به شامل اوله و غنائیه
الامداد منه المبدأ و الیه المعاد، **لحظه** چون دل
تشنه بولا فیض الهیته مدد، طایفه کندن جو
دریا قطره اولما زاکه **سد** فیض قدس در قلم کن
دائما جاری و لایح، صورت ستر از لد علی مرات
ابد، سنک دریا بحر بر ماهی سن، دل غرق آب
یا نذر قلزم و اتکده اسب و جبر و رومد، فیض عشق
و سوا قل باغ درونه و برنما، تا اولاهر گلشن جا لک
نما در سرفقه، آدم معنی در رحمتی بو کونه الیه
سجود، قلمه راهد عاصقه شیطان و س هرگز حسد

ایمان

ایمان ایمان اصلنده صفت قلبیه و
نقد بقدر که لسان ترکیده ایمان من ایل بغیر اوله
رس ایل بر اغا جک حیرد که و یا بدین کبیده که صله
اکا اسلام دیکم فروعی اعتباریه در که اعمال صالحه
چونکه اصل بلا فرع و فرع دخی بلا اصل اولما زاکه
امور شریعه دند ایمان و دخی بلا اسلام و اسلام
دخی بلا ایمان و جود بولما زاکه هر چه مذهب اهل
بودر که ایمان مجرد جهنمه خلوده مانع و عذاب
ابدی رافع در معنای ایمان دیکم مؤمن بر شریعه
تابع اولمغله در بلکه اصول شریعه مخالفت بونیجق
طایفه با سکرینه و اطراف عالمده و زمانه فترت اولمغله

بله وحدانیت حق معرفتند نه فایده نور لور و آ
رحمانه با لآخره شفاعت بولور و احکامه العلی
الکبیر **لمحرره** باقیه ارباب عقول افکار نه آراینه
کمسه کرمز قول ایل و الله حق آراینه حق تکلی
کر عذاب ایلده و یا عفو ایلده هیچ ممکنه قارمن
بر قاریش اوزارینه کفر له کیدنه جهنمه مخلد
آبد کمسه خط چکر از لده امر نک طغرا سینه
بونده سگاه اولور کد امر معرفت دارا تله انده
ذره التفات اولمز چکارا آراینه سنده تمی
بیک حجاب حقیقا کچرک ایسه طایفونک باقیه
غیری آعله قارا سینه و ایمانده الفاظ مختلفه

7
مختلفه واردر مشهور و لایه امنت بانه کچه ال
آخره که ایمان تفصیلی ویرار و بعضی تر که
لسان اوزره دیدیلر که دلم ایل اقرار و قلب ایل
اعتراف ایلد که الله تعالی واردر برر واجب
الوجود و جمیع صفات کمالیه ایله موصوفدر
ذاتنده و صفاتنده و افعالنده شریک و نظیر
یوقدر و رسول الله صلی علیه و سلم جانب حقند
هر نه کنور دیسه اذعان و قبول ایتدم و بوی
قلبه ایل تصدیق ایتدو که کبی صبا حده و اخیره
لسان ایل تارار ایلده و بعضی قول اوزره
و یک کر که امنت بالله علم مراد الله و امنت

برسوال الله علم مراد رسول الله ^و بوترکیب غیر ملکی
اقور کور نور زیر الله لک عقل ایله و خیال له بلنه و سول الله
دخی بویه در بلکه کامل ^{در} بلکه حق بلکه ن
اصعب در زیر حقه تنزیه و خلقه تنبیه غالبه
رسول لباس بشریت بورین مکسسه ناک حقیقتی نبی
معلوم اولور بنا عمل هذا اندر واندر امر اندکری
فنه لک کهنه و نقاصیلن احاطه ممکن دکلر
همان ایوسی اندک مر دلر نه حواله اتمکد رنکیم احادیث
شرعیه بقصدیق ایدنه مکسسه نعین و تحصیص انموب
رسول الله در نقد احادیث صادر اولدیننه حکم
ایمان کتوردم و قبول ایدم و یکلور زیر اگر نعین

8
اوزر نه قبول الله متواتر و مسهوا اولدوغی
صورتده بلکه موضوع اولوب اصل صحیح اولمیا
فنه ی قبول اتمش اوله و اگر الله صحیح ر
اتمش اوله بصورتده آئم اولور نکیه متواتری
انکار ایدنه کافر و مسهوا ر نکال ایدنه اهل ضلالت
اولور و بونک نظیر انبیاء و سائر افراد امتک
اوزر نه موتیل حکمدر یعنی انبیانک ایمانله انتقال
مقطوعدر غیر کد کل سو قدر واردر که بعضا کد
ناس حسن خاتمه ایله مبشر اولور و حق قدرنده سعادت
ازلیه یازلدوغی الهامله نبوت بولور و ایمان
فی الحقیقه بر در و زیاده و نقصان قبول اتمز

برادر دید و کومز بود که ایمانک نقد در متعلقا
حسبیه در که مبدأ و معاد و بوندی مستعمل اولدغی
تفاصیل در و الا اصلنده ایمان یا لکنز الله تعالی که
جمله مؤمن که اولندره ایمان انک تختنده داخله نیرا
بزم ایمان مراد حق اوزرنه اولیحق حقک ایسه مراد
جمیع متعلقاته اجمالاً و تفصیلاً ایماندر پس ایمان یا لکنز
بعض متعلقاته تعلق الله فی نفس الامر ایمان اولماز
مثلاً یهود و نصاری الله تعالی برادر دیدیر و لکن بو
اقرار لر مرد و د اولدر سن جهندن که الله ایمان
کتور مک کلامنه دفعی ایمانیه مستلزمدر جمیع کتب
منزله ایسه کلامیدر و قرآن جمیع نبیا و کتب و قیامت
و ملائکه

و قیامت و قضا و قدر و امثالنه ایمانله امراید
بو یوزرنه یهود و نصاری و امثالنک ایماندر
مقبول اولدر زیر کلام حق انهار اندیر و بونهار
ضممنده الله تعالی و جمیع انبیای و کتب بلر و ملائکه
و امثالنه انهار انشاع لیدرس اگر الله تعالی کابین
ایمان اولسه اورتاده مطلقاً کفر مرتفع اولور و در
اولیحق بعضه کفر کینه کفر مقتضی اولوب بالکلیه
ایمان قالماز و خلقک بو معنایه ادر اکنه عقلدر قاصر
اولمغله انبیایه و سایر لره عمل التفصیل ایمان کتور مک
تصریح اولندر و بونده سر و حدنه اسارت وارد لر
ایمکنه معلومدر مثلاً بر کسه یا دساره میایعه الله

جميع أمراسته وحي مبايعه تلود رسوليه الكبريه
قبول التمسسه لطمان اعظمي وحق قول التمسسه اولور
يا أمرا اراسنده في اجملة ظلم واركن قبول التمسسه
لازم كليجك انبيا وخلقنا نكسنا ندر بالكلية
بخبر ردا اول نور وبعض انبيا به ايمان كنور بختم
الا انبيا به انكار التمسسه فرعي قرار واصل انكار
به فايده در زيار رسول الله صلى الله عليه وسلم
عقل اول اولد وغي جهتنه ابتداء مخلوق قدر
يعني مرتبه علمه عين خارجي وحق قول نور وبقدر
مقدس اليه ابتداء ظهور ابدن مخلوق روح محمدي
كتاب اخرايع وابتداء على بياجه سائر اوج

10 ارواح اندك روح طيبه ندر مستفاد در
تكميم حديثه كلور انا من الله و المؤمنون
فيض نور عين خارجي وحق قول كلد كلد ختم
وكميل بايند ندر ظاهر بين اولدرا يسه ظاهرا
تاخره باقوب مقدم كلندر تقدملر جهته
اندر افضل فلن اتدبر وشرعت وحق
مؤبدته قياسا على بلد بلد بلد مقدم ده اعتبار
روحانيته در جملة معدر نكتم سلطان اعظم
جملة دنه مقدم يكن الا يده جملة دنه مؤخر
كلور زيار اول كلن الا يدر انك لا ينك صور
جهته مسيد نكتم يوم حشره وحي بوستر عظيم

صورت بولسه کر کدر نکیم قرآنده کلور **هل** سید
الا انهم الله في ظلال من الغمام یعنی سموات
سبع ملائکه سیال و الای یروزنه نزول
اند کدر صکره احتیاج حلیل ایله رت جمیل کامی
صورتی دخی نزول الله کر کدر مسته بومعنی
سلطان ستری در که سلطان روح و حق تعالی
دخی و نفخت فیمن روحی بیور و بیضند
روح له تعبیر انکدر و جبریه دخی حامل علم و لدو
جهتدنه روح دیدار و اح کل الیه تسویئ
اجسامدنه حق مدت مقدمات پس بوندن
ما الفصل الا للمنفق متری ظاهر اولدی

اولد **رو** بود و ده ایمان زیاده و نقصا قبول
تمزید و کومر بودر که کرجه لسانه عیده ایمان
متقال و ایمان دینار و واردر که ذره قدر ایمان
اولان جهنمه ابدی عالم از و التون قدر ایمان
و قصد یقی اولان اصلاناره کریم و لکن فی الحقیقه
ایمان ذره قدر و التون قدر اولان زیر امتحان
دکدر که جوهر فرد در **ر** ذره قدر اولد و غی اها
دال اولان عملک فلتنه کوره در بصورتده کما
ایمان ناقص در زیر اشعبه لرنقصا و ذره
مسلا بر مؤمنه اوقاتدنه بر وقتده ذکر الله که امر
بایندند و یا خود محظور اندنه بر محظور دن

آنکه نهی قبیلند در آنکین ده یقینی آرد
یعنی ذکر اولیای عمل مرتبه سی که درین ده آنک
یقینیه دلالت ایدر دالات ذکر اتم و یازده ایل
ولکن دالات ناقصه در کم بطریق انجمنیه در زیر
بر کوه ذکر اتم که یا بر کوه زجر ایدم ایل ایمان کامل
اولماز و اگر ذکر کثیرله ذکر و عمل بوزندخ شعب
انجا و افر اولاید و در دور و محظور در نه هم کند
اجتناب باید و بهم غیره هر وجه نهی اتم که
خاله اولیوب نهی عن المنکر له قیام بولاید و
معنا آنک ایمان دالاتی دلالت کامله اولور در کم
بطریق الکلیه در انجمنیه اهل الله حرفه الایله

12 ایدم کسارت اولور از زیر اسائن لودنه حقه
دلالت اتم و ادر ب صورت اولایه ایمان
ناقصه متعال و صورت ثانیه یه ایمان کامل
دینار در دین اهل الله ایمان که نکیم ابو
یزید بسطامی به قدس سره کورنار ایمان اولی
بونک ایمان کبی اولسه در لودر زیر لطف
و قهرده کجا برابر ایدر و قلبیه اصلا اضطراب
کلیوب عبور شده قصور اتم دی شکیم شبی
کاما تنده کلور ب زاهدک بر یز مغن کس سنگ
دور حقدن قچار کور بو کر حاک عاسقی شراب
صوبه لر اکلر محکیده که علما حکم شبی

مَلِجْ وَزَنْدِ بِقَدَرِ دِيُو قَتْلَنَه فَتَوْر وِیْرُوب دَرِ لِسِن
یُوَز دَکَلَرَنده دَرِ یَسَنی اوموزنه الوب سَهَرَن
طَشَرَه کَتَدی وِیْز یُوَسْتی قَوْر تَارْدَق اَنلَر یَاَر
اَیْلَسُونلَر دِیْدِر **لَحَرَه** اُولد حوچ اَنگَار اَهْل بَهْتَر
فَاَسِد طَمَر **خَنجَر** اَعْيَار دَن یَاَر اَوُسْتَنه قَانْد طَمَر
نَفْسَن کَا نَغَضَبَدَن قَبْنَا یُوْب یَاَرَه قِیَان
اَخَرَنده رَحْمَتِ مَوْلَا دَن اَیَانَه اَوَمَر **بَعْدَا**
اِیْمَانِ مِل دِیْنَار لَه تَمَسِیل وَاکَا تَشْبِیه اُولد یَغْنَاک
سَرِی بُو دَر کِ دِیْنَار سِکَلَه وَا مِل اَلْعِیَار اُولَا
اَلتُونَه دِیْر اَلتُونَه اِیْسَه اَجْسَادِ سَبْعَه نَاک اَعْلَا
اَجْسَادِ سَبْعَه دَن مُرَاد اَسْر بَدَر کِ قَوْر سُوندَر وَجْه

وَحْدِید دَر کِ دَمَر دَر وَکَا سَدَر کِ بَا قَوْر دَر وَجْه
قَلَا دَر وَخَا رَصِیْنی دَر کِ تَوْجِدَر وَفَصْنَه دَر کِ
کُوْمِشَدَر وَذَهَبْ دَر کِ اَلتُونَدَر وَاَلتُونَه جِلْد
قِیَمَتِ وَخَاصِیَّتِ یُوَز نَدَن اَعْلَا دَر زِیْر اَوْتُوَز
اَلَّتِی بَیْک سَنَه ده حَاصِل اَوَلَوْر نِکِیْم کُوْمِش اَنَاک
نُصْفِی اَوَلَا نَه اَوْنَه سَکَز بَیْک بِلْدَه وَجُوْد بُولُوْر
اَلنِیْجُوْم بُونلَر سَا مُر لَر دَن عَزِیز دَر فُغْفُور وِعُوْد
قَمَارِی کِی کِه قَوْر بِلْدَه دَر جِه کَالَه اِیْر لِسُوْر
اَنَسَانَه کِی کِه اَنَاک خِی کَالَه تَدْرِیجِی دَر اَنَاکِیُون کَالَه
زِیَادَه عَزِیز دَر طَبَرِاق جِنَا قِیْسَه بَر کُوْنده حَال
اَوَلَمْعَلَه بَر اَفْجِه یِه دَر قَبْل اَلْوَقْت اَدْعَاء کَالَه اَبْدَه

حالی بودند قیاس اولنه که محض غرور و بعد الوقت
دخی کمال انسان و کمال الهی مستعد اولانه مخصوص
تکیم هر طریقی غفور اولما زکر کسه بیک پیل تر
بولسون و هر قان مسک اولما زو هر طائس لغز
صورتین بولما زو هر میطه دخی طاوس حقیق و هر
دکنده کل بجز چونکه کمال قلبی صفا و خوصده
زیر خالصه بجز لاجرم التونه عیدارندخ اولور
والتونه سکه اولدوغی که قلبی مل و دخی
اعتقادات حسنه و نیات فاضله و علوم حلیله
و تجلیات الهیه نفسیله نفوس اولمنس و قایم
اعمال صالحه شعبه لریله برزینت قلند انکون

144
انکون که مله سلطان معنی دیر لر زیر کمال خلوصند
یکه سے جاری و نهایت تا نیرندخ امر و امضا سے
مملکت و جودک هر برینه سار در ایدر سعی ایله
ایمانک دینار قدر اوله و دید یلر که اصل سعادت
ایماندر انکون ایمانسن هر کیم اولور سنه اولسون
سقی در قاتا درجات عالیله کمال اعمال و قوت
معرفه موقوف در یعنی عمل صالح نقد زیاده اولسه
جستاره اولقدر درجات حاصل اولور و علم بایسته
نقد در ایا که وسعت بولسه عالم اکاکوره
مکاسفات و مسامحه تدخ بهره بولور لش
هر کیم علم و عملدخ قلیل ایله اکتفا ایدر سعی ایله

وهمتین مرد دکل بلکه زن در ورز مملکت و جو
پادشاه اولماز و بونده بولم دوعی کمال یارین
دخی بولماز انجون که فرآخته مخلد فی القار
زیرا دنیا ده ایمان بوقدر و تعجید بی نصیب
اکل و شرب و لباس و نکاح که زیر دنیا ده مور
اولد دوعی اعمال دخی غریباندر و بوندن فتم اولند
جسمک حکم باسقه و قلب و روحک کا دخی باسقه
یعنی هر بری بخون که مخصوص و در بناء عمل هذا
مجموعی جمع ایدنه که مل و غیر لیس فی قصر بلکه لاسی
زیرا داخل جنت اولد دوعی صورتده دخی بایسته
بشد بورا دند که جسته بوم جمعه ده ماهه

15 مسامده دیدار بخون مقام کتیب دعوت وقع
اولد قد هر کس دنیا ده سغینه کوره حرکت ایدر
یعنی اگر دنیا ده طاعت مسارعت اتدیسه و راده دخی
رؤیت مسارعت و نور دخی و یا جوهر دخی منبر و کرس
اوز رنده اوزور و الا حالنه کوره بر بولور مسامده
معرفه قدر اولور بو خود معلومدر که جمیع کمالات ایمان
و عمل و معرفت اوزرنه مبنی بر بوجهدن و میندر
بر کس نه نکلو که عمل صالح و تقوا اوزرنه اولمسه
و فی المنزل انحر به قوس طوئسه دخی ایسته هو در نفسانه
لحظه عاشق ایسک حضرت حقاکر دیدارنه
آج کوزک سعی یله هرگز قومه ایسک یارنه

وَأَرَكُنْ بِأَرَادَتِ طُورِهِ مَنْزِلَ الْكُورِ قَهْلُ
وَأَرْجُو نَكَبُ بُولَدِهِ أَمَانَتُ بَارِنِهِ حَقْدَرِ رَايِكِ
جَمَانْدِهِ عَاسِقَةُ مَطْلُوبِ الْوَلَايَةِ بَارِهِ يَارِ أُولِ بَاقِيهِ
أَسْبُوعًا لَمَّا أَغْيَارَنِي أَلَمُ بُوِي خُدا بُو بَاعْدِهِ
مَشَامُ أَجْلُورِ غَنِيهِ سَحَرْدِهِ بِلْبَلِكِ سِيدَارِنِهِ حَقِيًّا
بَابِ أَدْبَرِهِ قَوْلُ لَقَائِهِ سَامُ وَسْمِهِ تَاكَ دُوسِ
كُوزِكِ بُو عَالَمِ خَنگَارِنِهِ بَعْدُ ذَا إِيْمَانْدِهِ أَقَارِ
بِالْمَلِكِ حَقْدِهِ اخْتِلَافِ أَيْدِيهِ جَمْهُورِ مِتْكَالِيهِ وَفُتْهَا
وَمُحَدَّثِينَ حَقِيقَاتِ إِيْمَانْدِهِ رُكْنُ رَدِيدِ بَرِ شَوْلِيهِ
أَكْرَحَالِ اخْتِيَارِهِ كَلِمَةُ إِيْمَانِ لَسَا كُتُوبِ سَهَادَتِ
أَتَمُّهُ مُؤْمِنِ أُولَمَازِ جَمْهُورِ مُحَقِّقِينَ دِيدِ بَرِ كِ أَقَارِ

16
أَقَارِ دُنْيَا دِهِ أَجْرًا أَحْكَامُهُ سَطْرُ لَازِمِ دَرِغَتِي إِيْمَانِكِ
حَقِيقَتُنْدِهِ دَاخِلِ كَلَمِ رَيْكِهِ خَارِجِ دَرِغَتِي قَرَارِ لَسَا
أُولَمَسَّةِ بَيْنِهِ وَبَيْنِ اللَّهِ مُؤْمِنِ أُولُورِ أِكْرَقْلَبِي لُصْدَقِيهِ
رَاسِخِ إِيْسَةِ الْكَرْهِ عِلَامَتِ إِيْمَانِهِ أُولَمَامُغْلِهِ حَيَاتُنْدِهِ
أَقْدَا أُولَمَازِ وَمَحَاتُنْدِهِ نَازِ قَلَمِ وَمَقَابِرِ مُسْلِمِيهِ قَوْلَمَازِ
وَعُسْرِ وَزَكَاةِ وَأَمْنَالِ الْإِيْمَانِ زَرْعِ أَمَلِ سُنْتِ أُولَمَازِ
أَبُو مَنْصُورِ مَا تُرِيدُ بُو مَذْهَبِي اخْتِيَارِ مَثَدِ رَدِ بُو
أَرَبَابِ حَقَائِقِ مَذْهَبِنِهِ مُوَافَقِ رَوَانِي تَأْيِيدِ
حَدِيثِ صَحِيحِ دُخِي وَارِدِ زَيْنِ كَلِمِ سَلَامِ دِهِ كَلُورِ مَنَامَاتِ
وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَلَّ الْجَنَّةَ وَتَنَزَّلُ الْكَوْ
فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَعْنِي مَنَامَاتِ وَهُوَ سَهْدُ دِيدِ

والاظهار سہادت ایدہ اعتقاد اولما زہنی
مومن اولمق لازم کلور بوايسہ فرق ضالہ دہ مجتہ
طائفہ سنک مذہبیدر کہ غلامی و مفطر اکارا زہب
اولمسکدر ریس قلبیدہ علم و معرفت و اعتقاد لازم
کلور بوجہ مجتہ سہادت لیس کفایت ائمہ سقو قدر
وار در کہ اقرار باللسائین آئم اولور زیر اللسائین قلبیک
ترجمانیدر و ہر نشہ ظاہر و باطن و اجال و تفصیل
اوزرنہ دور ایدرنیکیم برکسہ سؤل اللہاک صل علیہ وسلم
اسم سرفیلر مجتہ و ختم الانبیاء اولوب شریعتی باقیہ
اولدوغنی بلسہ ایمانے صحیح اولور و حین سہادتہ
اسمکیمکمز و سہادت مقبولہ اولور و لکن یدر سنک اسمی

۱۶ اسمی عبد اللہ و جدینک اسمی عبد المطلب اولدوغنی
بلسہ آئم اولور اگرچہ حکام زمانہ موادمعظمہ
و جد اسلمندہ دخی احتیاطا سؤل ایدر لکن
غرائب بوندہ در کہ ایمانہ و اسلامک بیندہ فرق ندر
دیوبول فطلد دخی سؤل ایدر لصحانہ ایمان ندر و اسلام
ندر دیو صومق کر کدر زیر اعوام تاسع عشر فرق
اتزلر و بلکہ خواصر بلہ نیچہ امور شرعیہ دہ ذہول
ایدر لر اگرچہ ہر مومن اوزرنہ واجبدر کہ علم حال
اہل اولر و امور ضروریہ شرعیہ بلہ خصوصاً اصول
متعلق اولانہ امور دہ جہل بخذرا و لماز و مقلدک
ایمانے صحیح در دیدہ کلر فروغہ کورہ در اصل شریعہ

وَنَفْسٍ تَوْحِيدِهِ نَظَرًا وَاسْتِدْلَالًا لِّاَزْمَرِكِ اَدْنَى
الْاَمْرِ اَنْ تَرُدَّ مَوْثِرَهُ اِنْ تَقَالَ اَتَمَّكَ كَمَا اَلَا بِرَّهَانٍ لِّمَيِّ
دِير لِمَدَّ لَا بِرْمُشْتَهَى اَعَا جِي وَيَا بِرْسَيْلِ عَظِيمِي كُورِب
سُبْحَانَ اللَّهِ دَيْسَه تَعْلِيدِ دَنْ قُورْ لُورْ زِي رَا سُبْحَانَ اللَّهِ
كَامِه سَنَدَه حَقِّ لُكَا يَه وَفُورْتَنِي اَكْبَات وَذَاتَنَنْ
عَجَزْ نَفْخِ اَنَّا كِ وَارْدِ رِي سَنَدَ لَالِ عُرْفِي وَمِي زَانِ اَوَّلِ
لَا زَمِ كَامِه زِي اَوَّلِ مَقُولِ اَسْتَدْلَالِ دَنْ اَمْتِيلِ عَا جِي لُورْ
رَجَبِ لُورْ قُولِ رُوحَا رِيَه لُورْ عَوْتِ دُورِ اَمَّا لِي كِي هَرِ مَكْلَفِ
صَلَوَه فَرَضِ اَوَّلِ دُغِي كِي قَرَاءَتِ دُغِي فَرَضِ رُوقَرَاءَتِ
اَوَّلَانِ قَرَأَنْدِ رِي بَا، عَكْ هَذَا بِرْمُصَلِي قَرَأَنِ غَلَطِ اَوَّلِ
نَا زَقْلَسِ اَوَّلَانِ زُورِ قَارِ دُغِي نِي يَكَا شَلِ قُوسَه نَوَابِ

نَوَابِ قَرَاءَتِ بُولْمَا زُورِ جَهْتَنِي دِيدِي كِي هَرِ كَسَه كَلَامِ
لِسَانِي اَصْلَاحِ اَيْلِيَه وَغَلَطِي غَالِبِ اَوَّلَانِ خَوَاجَه نِ
اَوَّلِ تَوْمِيَه نِي كِي بُو عَصَرِ عَوْرَتِ خَوَاجَه لِرَنْدَه حُوقِ
وَاقِعِ اَوَّلِ رَوَا يَمَانِيَه بِرَا عَا جِي كِي اَنَّا سَعْبَه لِي
بُو قُورِ رَوَا يَمَانِ اَوَّلِ سَعْبَه لِرَنْدَه اَيَمَانِيَه لَامِلِ اَوَّلَانِ
نِي كِي عَا جِي دَا اَوَّلِ بَدَاقِ سَنَا عَا جِي اَوَّلَانِ بِلَكِه مِي
كِي اَوَّلِ لُورْ كِي يَارِمِ اَنَسَانْدَرِ زِي رَا بِي رُوحِ دُغِي اَوَّلِ
جَاهِلِ اَوَّلَانِ دُغِي مِي كِي دُغِي اَصْلَاحِ صُوفِيَه
اَلَا بَصِفِ صُورَتِ دِيرِ لِي عِنِ اَنَسَانْدَرِ صُورَتِ اَلِيَه
اَو زِيَه اَوَّلَانِ اَوَّلِ كِي كَالَاتِ اَلِيَه اَيْلِيَه مَتَحَقِّقِ اَوَّلِ
وَاَنَّا كِي قَلْبِي مِي تَدِرِ وَاَنْدَه فَيَضِرْ عَالِمِ وَسُرْ اَوَّلِ بُو قُورِ اَنَسَانِ

حیات در که حیوانات ایله حشر اولور یوخسه نساخ
حقیقی دکل که حیات طیبّه اهل ایله حشر اولور تفکر
ایله که دنیا ده امت داور و عیسی نه علیه السلام
بعضیلر محسوس اولدی لر یعنی میمون و خنزیر صورتی
کر دیر آخرت خود عالم صفت در هر کس را ده صفت
غالبه و زرنه محسوس اولور رس او را ده میمون و خنزیر اولور
بوراده انسان دیکدن نولور و هر طائفیه خرنده اعتقاد
کوره دور لو دور لو صورت ظاهر ایتسه کر کدر سی ایله که
اعتقاد ک بتونه و ایمانک مل اولاکه حق تکامل
وجوه او زرنه تجلی ایله بناییم انبیایه و کمل اولیا یه اول
وجه تجلی ایدر و بومقام زیاده صریح در زیر

14 زیر اخلاقیات که سر ستمند منکر و زری اطالب
دکلدر و اهلنه مقارنت اتمز لر چونکه غیرت
اولیه لاجرم بدن دخی سست اولوب عملدن قالور
و اول غیرت حق فتم عملدن و انار سر پاره صحیح
قلمقدن کلور و انک که حرام و شبهه دخی حجاب طاعن
قدرا و لمسن و کافیه حجرت مرتبه سن بولمسند
المانه اعلمق و حقه باقی قیوس بلکه انک کلمک
واوینامق و اعلمی و لمغه سبب لای اعمال و احواله
دائم تعرض ایلکد قال الله تعالی و من کان فی هذه عمر
فهو فی الاخرة اعمی یعنی معرفه الله دخی و مساهله
دنیا ده خال اولندر و حجوب لاند آخرت ده اولور

زیرا بوموطنده باطن اولان کمال انسانه البته طین
عقباده ظاهر اولماز سول جهندن کمال انسانه اول
کمال بوموطنده تحصیل اتمکده تقصیر اتمد **رو**
مقوله لره اهل قفادیر لرد حق حضورنده یوز لری
یوقدر **سوال** اول نورسنه کمال بیدرک مطلوبه ایان
کلور دیر لرین یودنیاده طلبکار اولوب نل مرام
اولمیا ناک فرته مطلوبه نوجمله یا غنه کلور جواب
بودر ک سوز طریقنده بولمنیه نه کوره در حوسه
طریق اجتهادده بولنوب قبل الوصول وفات ایدیه
بالاخره موطندن بر موطنده وصول مقر در شکیم
برکسه طریق حجه وفات التسه حج اتمد یسه غی خانه

20 خانه سندن حج نیتی ایله فروجی سبیلده اوزرنج
نوابه یازیلور بلکه حجاجله بله حشر اولور فاما خانه
اولتوب باربر ایاق طشه چقمسه مجرد نیتی ایله
حاجی اولماز **لمحرره** نه طور رسن آدم آت استه
زمانک کلد **ر** عار لغی یوقلفه صیات **وقت** خزان
کلدر **اوقول** ات ایلدر منزلدن عالمه کور **بوکلدر**
قدک حینری **اله** گمانک کلد **او** بخورنه او یانرسن
عسقی اودنه یا نمز سن دنیا دنه اوصانمز سن
عمره زیانک کلد **مرسده** اولوب یور یسک
اولمزدنه اول اریسک **ایست** بوسوز اریسک
حقندن بیانک کلد **حق** بیطوت قولانک **فرق** ایله

صَوْرًا وَصَاغًا قَبْرًا فِي طَوْرٍ غَلِيظٍ حَقْدَةٍ فَمَنْ لَمْ يَنْصَرِكْ
بَعْدَ ذَلِكَ بِإِيمَانٍ سَعَبَ لَهِ دِينُهُ بِرِسْوَةٍ لِّرُسُلِهِ مَنعُودٍ
حَقُّ رَجُوعٍ رَّسَلْنَاكَ بِأَنَّا بَاطِلٌ حَقُّ رَجُوعٍ
زَيْلًا طَاعَتِ أَهْلِ أَهْلِ حَقِّ أَوْلَاكَ الْيَحْيَى أَهْلُ آخِرَةِ
دُنْيَا حَرَامٍ أَوْلَدُوعِي كَيْ أَهْلُ اللَّهِ دُخَى دُنْيَا وَآخِرَتِكَ
مَجْمُوعِي حَرَامٍ رَّيْعِي طَالِبِ حَقِّ أَوْلَدِ دَارِيْنِهِ تَعْلَقَةُ
مَمْنُوعَةٍ رَّزِيْرٍ دَارِيْنِ مَخْلُوقٍ وَمَحْلُوقٍ كُنْدِ كَيْ خَلْقَةٍ
تَعْلَقُ تَعْلَقُ تَعْلَقُ تَعْلَقُ تَعْلَقُ تَعْلَقُ تَعْلَقُ تَعْلَقُ
أَتَمُّوْكَ أَمْرُهُ أَمْرُهُ أَمْرُهُ أَمْرُهُ أَمْرُهُ أَمْرُهُ
أَرْتَبَاطُهُ دُرُوبُوعِي هَمُّ أَوْلَدِ كَيْ حَقِّ حَقِّ أَوْلَدِ
أَمْرُهُ دُخَى حَقِّ أَوْلَدِ أَوْلَدِ أَوْلَدِ أَوْلَدِ أَوْلَدِ

21 التَّحَاقُّ بُولُوْرٍ وَأَمْرُهُ أَطَاعَتِ أَتَمُّوْكَ تَعْلَقُ
لَا زَمَ كَلَمٌ بَلَكُهُ نَعِيْمٌ حَقِّ عِبَادَتِ بَدَنِيَّةٍ مَقَابِلُهُ
بُونَدِ أَيْسَهُ قَلْبُ أَلِهَةِ تَعْلَقُ مَنَفَصِلُ وَلَقِ لَازِمُ
كَلَمٌ وَبُوْمَقَامُ دُرُوبِ أَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ أِنْ أَجْرُ الْآ
عَلَى أَلِهَةِ دِيْدِيْمُوعِي هَمُّ أَوْلَدِ كَلَمٌ بَلَكُهُ
حَقُّ حَقِّ عِبَادِ أَوْلَدِ عِبَادِ أَيْسَهُ أَفْزِيْسُهُ
أَيْلَهُ خَدَمَتِ أَيْلَهُ بُوْمَقَامُ عِلْمًا دِيْنِ دِيْدِيْمُوعِي
كَمْسَهُ إِيْمَانِ وَطَاعَتِكَ نَفْسُ لَامُ مَسْحُ أَوْلَدِ عَيْنِ
بَلُوْبِ مُؤَمِّنٍ وَمُطِيعِ أَوْلَدِ كَرْدِ رَوَا لَاجِتِ رَجَائِ
وَجَهَنَّمَ خَوْفُهُ مُؤَمِّنٍ وَمُطِيعِ أَوْلَدِ كَمْسَهُ إِيْمَانِ
وَطَاعَتُهُ أَعْبَارُ بُوْمَقَامِ رَزِيْرٍ غَرَضُ نَفْسِيَّةٍ سَبْنِي أَوْلَدِ

حق بکایسه جنت و جهنم خلق انمسه فی معبود بکن
اولدوغنی جهنم عبادته مستحقدر یوزدین غرضله
عبادت ایدین ظالم اولمش اولور و بومقام خالق اقامد
حوق ایاقلره بوراده زل و واقع اولور سوال اولنورسه
قرآن و حدیثده جنته مسارعت ایدیکوز دیو نضو
وارد ریس جنتی طلب اتمک مکاره ربوبیتد جوا
بودر که جنتا مطلوبه اولدوغنی اعماله مسارعته دائر
یعنی چونکه انسان بدین ور و حدین مرکبدر که بدین عمل
معرفت ایچوندرا لیکونه هر مقام حکمی ویرما کرکدر
و عملک نواب جنت و معرفتک ایستاده در نظر ایدیکه
انبیا و اولیا و نباده اکل و شرب و نلح اهلیدر مع

22
هذا مقصود بالذات اولان حقد و ذکر اولان حق
وسیله در زیر اکل و شرب غذایه دائر اولمغذ قیوم
اسمنه دائر درونکاح تناسلی مستلزم اولمغذ ستر
سلسله کائناته ناظر در و بوندین غیر درخی نکته سحر
و جنت دنیا ده قلبدر که قلب در ریس قلب اولسه
مکاشفات نه ایل اولور نیکیم جنت اولمسه اید
نوجهل حصوکلور بو جهنم اگوانده برشته یوقدر
وسیله حق اولمیه مثلاً علما علمیند یولدوغنی معنایه
الکیمی اکنی ایل یولور و لکن طریق معرفت نه ایدکنی
بهمین صمد و غیر صبان تو لینه ضایع اولدر
الرضایع اولسه ابوالبشر آدم علیه السلام و خا امکی ضایع

اولور در که الکن المکشد جو نکه سنده آرم اولادند سن
یدر ک بولد و غی معنای سنده بولد کور نیکم رسول الله
صل الله علیه وسلم غزایه مشغول اولوب بعثت بالسيف
بمؤدیر مع هذا انه اتلاف نفوس ار در و لکن بو
معنی فی الحقیقه محمد و حد ریزا سیفله محاربه استیلا
کفار دفع ایدر و اهل و اولاد و اموالک بجات خلاصه
سبب اولور و اهل ایمانک قلوب اضطرار بدنه قوتلوب
صفا، خاطر ایل عبادته استغفار کونه لر و غفله
مجاهده ایدر لکه جهاد اکبر در زیر لاجل المصلحه اهل
نفوس جانز اولی حق مع هذا الانسان بنا، حقد قتل
قوا نفسا نه دخی جائز بلکه واجب اولور زیر اعدای

23 اعدای مملکت وجود دخی اخراج انمودرتا که نظام نفس
و آفاق بولنه و اعدایه ضد میل دیر زیر انسانک جمله
بر جنب دخی و نفس واحد دخی مخلوق ایکن عناصر طبعیه
حاصل اولان اخلاق ردیه و اوصاف دنییه حسیله
بر لکنه ضد اولور بولور دندر که اصلاح ذات البین اتمک
لازم در فاما مرض جذام مقوله سی و لمغله قطع دخی
علاج اولم و غی که اهل کفر و اهل فساد غلبه قتل دخی
چاره بوقدر نیکم سلطان سلیم اولک برادر سلطان قورقود
نزاع سلطنت اتمده قورقود قورقود و غنه او غایب
قتل اولند قد سلطان سلیم دخی برادر امیر مملکتی
اولشد ک یرک التنی الکا و اوستنی بن الکا و دیک

تکلم حديد کور اذا بوج لحيقتين فاقولوا
الاخر منها يعني مقه ما خلقه بالسهاب ولفظ
صاره نزاع سلطنت ايدى قتل اتمک مشر و عدريزا
باعث اخلاص عالم در بزينة صده کلمه که لسان
ناسده مشهور در که فلان مکسه فلان شيخ الله توبه
قد و انابت ايلد دير لوبولفظک بحسب الغالب معنا
يوقدر بلکه اطلاق مجرور در زیر توبه معصيتن جو
تائب اولد و يدکلر شخصده ايسه جوع مذکور يوقدر
بلکه اولی حال اوزرنه مضر در رس توبه اولمحتی انابت
معنا سحر اولما ز سول معنا در که انابت توبه
موقوف در و برکشی و لا اهل آخرت و ملد في اهل الله

24 اللهم من اولما ز و برسا لک عريد اولمدي شيخ اولما
و شيخ اودر که جميع اطوارده حل مسکل اتمک قار
اوله سده احکام شرعت بلينار و احوال از دبله
خبردار اولينار و عوايه دوشيد و کفو و ايمان
حيالات غالبه لريله بر سر بنم قارشد و دير و بعض
علما و يدیر که بر مکسه کماهاک بعضندن توبه ايد و
و بعضن اليقوسه لاک تارک دير لوتائب يميز لوزيا
توبه هر دور لو معصيتن جو عذر و بعضند صحيح
ديدیر و لکن تائب اولد و غي صورتده مستجاب اولما
بورادن هر تائبه اهل انابت اطلاق اولند بلکه اهل
انابت بالکلیه جوع ايليند نکلمه و راندی

و توبه ده اوج اعتبار دارد بر معا صیدن روح و عذر
معصیت او در که مخالفت شارع ایدوب یا واجب لا نه
ترک ایلیه و یا خود محرم اولان نه سنه یه سلیه کر صفا اولسون
کرک کجا اولسون استه بومعنی بشرک و جنگ ساینده
زیرا بوندرک عناصر مخالفت اقتضا اید و بومنازعه
طبیعیه او چندند که شرع نزول اتمشد رتا که نفسک
و عقلک و سرعک مرتبه متمیزه اوله و عقل معاد اولان
سرع یوزنه طوته سو قدر وارد که انبیاء علیهم السلام
معصوملر در عصمت امتناع بال غیر دیکر الیخون جنب
حقه عصمت اولمایوب هر کس کند نفیله و طبعیه
تخلیه و لنسه عصیا ساندند و اولیا محفوظلر در عصمت

و عصمت ایله حفظک را سنده فرق بود که عصمت ظاهر
و باطن محفوظلر حفظ ایلنه لکن جوارحه کوره در زیر
لا اولور که ولی ناک بعض خواطر دیه سی اولور و لکن
اعضا و جوارحه مرتبه سنه حقیقه و مقتضا ایله عملده محفوظ
اولور و او خاطره قلبنده سلینوب کیدر نیکیم قرآنده کلو
ان الذین اتقوا اذا مسهم طائفه من الشیطان تذکروا فاذا
هم مبصرون و ملک یورده مطبوع اولمغلانده مخالفت
اولماز نیکیم قرآنده کلو لا یعصون الله ما امرهم و یعصون
ما یؤمرون یوراندند که برکسته روت و ماروت
ملک الیخون یه یوزنه ایند کده عا اولدیر دیسه نصرت یه
عانه لکه کافر اولور یس بعض تفاسیر تحریک اولان مخالفت

توافقت اولمیه سوال اول نورسہ کہ ابن عباس نہ رضی اللہ
مروید کہ ملائکہ در بر طائفہ ارمہ علیہ السلام سجده دن
امتناع التکلم اللہ تعالیٰ اندر عراق بالتأثر التمسد بصورتہ
ملکہ نہ صد و عصیا لازم کلور جواب بود کہ بورادہ ملائکہ
مراد عبادتہ ملائکہ صورتہ اول طائفہ جبار یعنی
جنی یہ ملک و ملک و عبادتہ انک نظیر اول مغلہ در سلیم
قرآنہ کلور یا اخت هر دو مع هذا النسبہ حضرت ع
حضرت مارونک همیہ و کلور و بواعبارہ در کہ قرآنہ
الا ابلیس اول استننا متصل اول شد و کذلک
ملک الیہ لکہ امر الہی الیہ برکارہ استخادم اولہ ابلیس
واما الیہ استخادم اول تمسک در وجہ ملائکہ و ملک و

26 کہ ملائکہ و جنی حق اطلاق اولتم شد رسول معناد کہ
کوزار در کز لولدر در وجہ ملائکہ و ملک نہ جنی فی الحقیقہ
ملک اولق لازم کلمہ و کہی ملائکہ فی حق اطلاق نہ
نفس الامر ملک جنی اولما ز نسیم جل سجاہ سجاہ
اول نورسہ در بر مع هذا بربر لہ مخالف حقیقہ
و خوب و اولانہ ملک و پیر وید کار یعنی بولہ و توبہ
بر اعتبار رضی تلونید یعنی تلونید رضی رجوع اتملور کہ
تمکین واستقامتہ مقدم اولانہ احوال مختلفہ الیہ
یس کر کہ ابتدا طریق استقامتہ تفتیل ایدہ تعیین
مطلب الیہ واسبابہ مباشرت قلب و مطلوبہ وصولہ و
اور تادہ اولانہ انفلکاتہ صقنہ و قلبی پرده لنج کا

بُولَمَنِه الحاصل دے و سافل اولان حال دے و مقامل دے سرف
و عالی اولان حال دے و مقامل دے ترقی ایلیم و کول قاز کی بتا
قالمیه بلکه ساهین و هاک حصیضدخ اوجہ پرواز ایدہ
بس سالك بولده اولد قی و منزرا و صله ایر سمد کی تکی
اهل اولد سیکیم یوش امره کلماتندہ کلور **بیت** کان ارنه
کجدیر دنیا ی قویوب کوجیدیر هویه آغوب اوجیدیر نور
همار قاز دکل و توبه ده بر اعتبار دخی اوبه در حقه
رجوع راندرو انبیا و کل اولیا نکت توبه لر یوقبلند
سکیم قرانده کلور والذین هم فی صلوتهم و انموه و حد
لا تقوم الساعة حتی لا یقال فی الارض الله الله یعنی نداده
و ذکر متصل اهل بولند قی قیامت قویا زبیر روح عالمدر

عالمدر و بدنده روح اولد قی بدنه قائم اولد دخی کی **27**
عالمده دخی انسان کا مل اولد قی عالم دخی با قید و اند
آخر حضرت محمد مہدی در رضی الله عنه و انک لادیت اولد
قادر و قیامت قافله صکره در سوال اولنور سه که دوام
اوزرنه اتصال و استغراق ممکن ولور جواب بود که
اولور زیر است انسان سرحقه متصل و انوار عالمیه
اولد قد حجاب بدنه بالکلیه خلاص و ولور و یا زایا منده کنش
کی ی تواند از اولور که انده اصلا سحاب یوقدر و نور
فهم اولنور که ناقص اولنور که حالدر قیاس یا منده اولان
افتابه بزرگ گاه آچلور و گاه قی نور **حجره** اهر دیده
جا و دم حیرانک اولمشد صابوب در دانه اشکی سدل

گویند اولمشدر **اولمشدر** و جودم قصر سولد کلو
اساسند **اولمشدر** جو صحرانشین جهت میدانک
اولمشدر **اولمشدر** حرم کلشن قریکه بودل عندلیب آسا
دلوب بغرن جوئے صبح و مسا نالانک اولمشدر
کمال احتیاجمند سحر دیوانه حقد قی **اولمشدر** بنم بر عرض عالم
اوزره صد احسانک اولمشدر **اولمشدر** بود رک حکمتن فیم
ایلمین اهل دل و دانش **اولمشدر** علاج جسم عا سقه لقمانک
اولمشدر **اولمشدر** قویانسو کل اولنج آتس عشق بحر حقی قول
از لده خون اکا بود و جهل فرمانک اولمشدر **اولمشدر** بعد ذ
کر چه قرآنده توبه مطلق ذکر اولنوب **اولمشدر** و تعین لنمند
تا حدیث شریفده بهر یوم یوزر کره اولنق تصریحی وار

28 وار در ستر عد و اسما حسنا یه اندر در زیر اساک
هر بر اسمک یوزندنه نور الیه محتاجدر که ظلمت نفسی
و کافیت طبعی ستر ایلده اگر دخی زیاده ایدر سه نور
او قدر زیاده و ظلمتی منتقصه و لور واستغفاره
اصل اولان دین و جود در ستر در فاضل حد و انسانک
عصیانندنه زیست صورتگر حاصل اولور طاعتند خوی
صورتگر حاصل اولدیغی که یس استغفار له یا غفر اصل
عفو و ازاله لازمدر و یا غفر و ستر کر که تبدیل یابند
نتکیم قرآنده کلور **اولمشدر** فاولنک بید الله سیتا هم سنات
ولکن عفو اهل حق و تبدیل اهل آذر زیر اساک
طاسنی جوهر و ترابنه زر و خارنه کل انزل رفاعف

و توبه ایله استغفار بر بیره جمع ایلوب استغفرک
و اتوب الیک دیک کرکدر و بعض کبار سوره کدرک
ثبت الیک یارب من کل شیء لایضیک دیه بویه
قول و فعل و اعتقاد و نیتی نصیر کیه حاجت قالماز زیر
الله کیه خشنود اتمین انورک ظاهر و باطنی انده غلده
و توبه ناکام استحقاق و رد مظالم ایله در سوره
مکه که اوزرنده حق عبده وفات ایدرانک و محبوس
اول حق ادا اولنج و جنت و خولا ارا سنده حجاب
اولور و بوندن فیم اولور که حق الله حق عبده کوره
اساندر زیر الله کیه غنی مطلق که قولنی کند حق کیه
در سه عفو ایدر و در سه تعذیب ایلر فاما حق عبده صاحب

24 صاحبه محاصره ایدر کن جبرائیل حکمت مخالفه و دیدرک
مؤمنک حقندن کافرک و حیوانک حق استدر
زیرا اهل نواب دکلر که خصمنک نوابنی اخذ ایدر
و جنتاره مستقیم اولر پس عذاب مضاعف اولمقدن
غیر خارج قالماز مکر کیم غیر وجهه عنایت بار اولر
هر کس اویایه فهم ایدر مرقا لیک ان الله یحب التوابین
المحرره ار غافل انسانه آج کوزک کل توبیه کل توبیه
درگاه حق طوت یوزک کل توبیه کل توبیه کل
مسجده میخانه دمن کلمه خیرستانه دمن تاخیر اتمک
یا ندن کل توبیه کل توبیه طولدر اجل بیمانه سی عمرک
نسے قاله نسے اردنبا نکل یوانه سی کل توبیه کل توبیه

بیگ بیگ کناه اندک بتر **رویک سیاه اندک بتر**
عصیا حقد نه بتر **کل توبیه کل توبیه عاقل اولان**
خلق نیدر **حق بولنه طوغر کیدر** **حق سنی دعوت**
کل توبیه کل توبیه **وایمانک بر سعبه سنی** **نظافت**
و طهارت در عینی با کلاک رحمتی حدیده کلور **بنی الدین**
عمل النظافة یعنی اسلام نطیفدر و جنته ظاهر و باطن
نظیف اولاد داخل اولور و سخناک اولان کر مرین **سکده**
ظریف اولور که نطیف اولور و بر کسه طعام قابه و غیره
غسل اتسه و خانه سی اوکشی سیور یا ک طو تسه فوره
خلاص اولور و غنا تام بوله و انسانک قابه ظاهر ده و خودک
وانه یا ک طو تمعل نماز صحیح اولور انکچون طهارت بدخ

بدن فرالص خارجیه و نه عده اولندر و خصوصاً وزنه
طهارت که وضوء شرعی بر بودنی شرط اولور و دوام
وضوء حقدنه کلور **دُم علی الطهارة یوسّع علیک**
الرزق یعنی دوام طهارت وسعت رزق سبیده **مطلقات**
بوندن فهم اولور که انسانک اعضا و قوا سنی خلق
له و نه غیریه صرف اولمق ملکوت و نجس قیلیندر
رس هر عضو و قوتک بر کونه طهارت وارد رابت
قلبک طهارت اعتقادات فاسده و نیات فاسده
بوندن له قلب دار اولور خصوصاً اخلاق رذیله **تطهیر**
لازم در تکمیل قرآنده کلور **فی قلوبهم مرض** یعنی انسانک **قلبینه**
کفر و نفاق و حسد و غل و غش و امثال اولمق مرض ظاهر

که در تحصیل کمال در عقوق ایدر بوجه مستند انبیا و الیا
موت استیدر فاما مرضی استیدر انکجوخ حدیده کلور
واسال الله العافیه من کل بلیة و قرآنده کلور لیهب
عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا و حبس کسک
مقامنه کوره در که کافره نسبتله کفدر و عاصریه فضله
معصیتد و سائله قلبنده تلویندر و اهل عرصه کوره
عرصه سین ویرنه امور در انکجوخ اتقوا مواضع التهم
وارد اولدر رسول المسکه ظاهره مخالفات شرعیة درخ
تطهیر و باطنی نجاستا معنویة درخ تنظیف اندر بینه
الرسول اولدر که ظاهره سیادت و باطنیة السوء
و کرک و لمسونه نکتیم سلمان منا اهل البیت حدیده

حدیده اکادالد رزیرا حضرت سلمان فارسی یکن طهارت
نفسله اهل بیت عدادندخ اولدر سائر لدخ الحاقه
الافیا لفر لنه زیرابو مقوله علت یله حکم آخره تعدیه
و قرآنه و حدیده عبارت اولدینگی که اسارت درخی
وارد و حقائق شرعیه مخالفه المیجی آن قبول انکوره
و قلبنده صکره اعضا و جوارحندخ بد زشنه حفظ
اتملودر که سمع و بصر و لسان و بطن و فرج و ایدر و جلد
خصوصا که افواه حقیقه حدیده مرفوعه کلور نظفوا
انوا هم فانها طرق القرائه یعنی اغزلر کوزی رایج
کریه سی و لانه و غیر مردار زشنه لورنه بای طوتلر زیر
حضرت قرآن طریقی و کذر کاهمی در انکجوخ مسوک استعانه

مَسْرُوعٌ أَوْلَدُ رَقَاةٍ مِثْوَاكُ امْرِئٍ سَوْنَةٍ أَوْلَدُ بَنِي جَهَنَّمَ
 مَبَاعُ الْأَصْلِ وَلَا تَمُورُهُ كُورُهُ مِثْلًا حَلَالًا أَوْلَانِ
 طَعَامُ نَهْدٍ أَوْلَانِ تَكْدَهُ دِيشْلَرُكُ دِيشْلَرُنْدَهُ وَضَرْ طَعَامُ
 يَأْسُ قَالُوا وَيَا خُودُ بَعْضُ امْرِضٍ حَبِيلُهُ جَلْدُ نَهْدٍ انْفَاسُ
 كَسِيفُهُ نَصَاعِدُ أَيْدٍ وَبَطْمَاقُهُ وَغَيْرُ بَرْدِهِ أَوْلَدُ رُوحِ
 ظُهُورٍ أَيْدٍ رِيسُ مِثْوَاكُ تَطْهِيرُ أَوْلَدُ نُورٍ وَبُورٍ مَقُولُهُ سَنَةٌ
 يَالْكَرْصُومُ مَخْصُولُ أَوْلَدُ مَغْلَةٍ عِنْدَ الْخَنْفِيَّةِ صَائِمُ أَوْلَانِ
 بَعْدَ الظُّهْرِ اسْتِعْمَالُ مِثْوَاكُ مَرْغَمُ دَرْتَاكَ أَوْلَدُ رُوحِ
 كَرِيمُهُ عَارِضُهُ يَزَالُهُ أَلْيَمِيَّةٌ مَأْوَالُ سَنَةٍ لَرَكْمُ قَرَامِ
 الْأَصْلِ وَيَا بَا حَسَنَهُ سَبْهُ غَالِبُهُ وَارْدُ أَوْلَدُ مَقُولُهُ سَنَةٌ
 أَنْغَرُ تَطْهِيرُهُ تَعْلَمُهُ مَخْصُولُ أَوْلَدُ رَكْمٍ بِالْكَلْبِيَّةِ مَرْدَارُ رُوحِ

32 وَخَلَقَكَ مُبَاهِدٍ دِيدُ كَلْبَةٍ اعْتَبَارُ بُوْقَرِ زِيَرِ ابُو عَصَا
 عَوَمٌ نَاسِكٌ يَمْدُوكُ وَاجْمَدُوكُ لَسَنَةُ قَالَمُ شَدْرَانْدُكُ
 يَانْدَرُنْدَهُ مَحْرَمَاتُ قِطْعِيَّةٍ بِهْ مَحَلَّلَاتُ مَعْرَبِيَّةٍ وَارْدُ
 نَكِيفُ كَسَبَاتُهَا وَامُوطْنِيَّةٌ وَبَعْضُ حَلَالِ قِطْعِي وَارْدُ
 خَوَاصِرُ دِيَّةٍ سِيٍّ أَوْلَدُ خَوَاصِرُ نَاسِ أَيْ اَكْلُ التَّمْرِ زِيَرِ
 تَنْزِيلِ أَيْرَاتُ أَيْدٍ وَحَيَوْنِيَّةٍ غَالِبِ قَلْبٍ لَحْمُ بَقَرٍ وَارْدُ
 كَيْ وَبُورٍ وَنَصَارَانَا طَعَامُ مَرْتَنَا أَوْلَدُ لَنْقِ فِتْوَاهُ
 جَائِزُ وَتَقْوَاهُ بَرْهِيْزَانَا أَوْلَدُ رَكْمِ كَرَسَةِ اَكْلِ
 أَيْدٍ دَرِيَا كَيْ مَسْفِيْرُ أَوْلَدُ مَسْجُودٍ بُولِي دِيكُ نَهْدِ اَوْلَدُ
 اسْتَفِيْتِ قَلْبِكَ يَغْنِي قَلْبًا كَيْ فِتْوَا يَنْهَى وَجْهَهُ دَرِيَّةٍ
 وَدَاعِيَّةٍ فَعْلُهُ وَتَرْكُهُ نِيَّةٌ جَذْبَا يَدْرِسُهُ نَحْلُهُ عَمَلُ النُّورِ

وحدیدہ کلور نقو ابراجکم برجه باد سوخته نیک
و جیم ضمه لرلیه بر مقلک او زرنده اولان مفصله و عقدہ
آندہ و سنج مجتمع داور اور الر تنقیه و تنطیف ایل افر
اتر تا که جنابتہ غسل اتدو که وقتہ صولیه بسره آسنه
و سنج حائل اولیه الا جنابتہ جعفر و مردار قالو و مردو
بر قاج کونج جبریل امین ساحه حضور نبور دن منقطع اولده
سببندہ سوال اولینجی ^{اصحابک} قصر اطفار و اخذ سوره
و تنقیه بر اجم و استعمال مشواک انده کلر لیه اعتذار الیه
یعنی مؤمنه کر که در کج طر فکرا و زادی قصر ایدہ مکر غرا
اولغل کفارہ مرئیب کور نمک کونج کسمیه و سبق
دفر بولیه در یعنی اغزا و زرنه کلن بیغی سفسه ظاهر

33 ظاهر اولاجق قدر قصه اتمودر اشته ایله المیه منهد
و خان یعنی سنت اولق دفر طهارتند و جمیع انبیا
مختونا دنیا یه تشریف ایلد بر حضرت ابرهیم غیر اول
کندر کنده سنت ایلد تا که مشرعیته ظاهر اوله
و سنون اولدوغی الی یوم القیام قاله و انک وقتند علما
اختلاف اتدیلر اولی بودر که بدینک سندن اونه اوج
یا مینه دک اوله اگر ضرورت واریسه فوقنده و بعدنه
دخی اولور و در مکر در که خاندہ قطع اولان لحم باره
و بقیه و باسندن و قولتوقدن و غیر عضوندن
و طر نقدن اخذ اولنان فضلات یرہ دفن ایلیه زیر
آدم مکر مد و بر دخی بودر که سحره اللرنه و سوب اندله

اَوْثَانِيَهُ لِرَوِّكَارِ خَيْبِ طَوْتِ طَوْتِ لِرَحْمَتِ طَرَفِ
قَصْرِ اَوْلَدِ قَدِهْ اَوْزِ وَنَرِ اِيَكِ بُوْلَمَكِ اَنْدِ خَصُوصَا
صَا لِحَلَكِ بَايِ قِيْلَرِ بَايِ مَوْصَعِهْ قَوْمِ كِرِكِرِ حَمَلَرِهْ
كِرِزَلَرِهْ كَتْمَكِرِخْ وَبِرْ بَرْدَكَا مَرِنْدِهْ اَيَا قَا لَتْنَدِهْ قَالُوبِ
بَا صِلَقْدَهْ صِيَانَتِ كِرِكِرِ مَرُوْدِرِكِ رَسُوْلِ اِيْلَهْ صَلَوْتِهْ
حَجَّ وَدَاعَدِهْ تَرَا سَاغْ لِدَقْلَرِنْدِهْ صَا جَلَرِنِيَكِ نَضْفَنِي طَلْحِيهِ بَرْدِي
وَلِضْفَنِي دُخِي بَرْمُفِيلَانِ اَغَا جِي دَالِهْ تَقْلِيْقِ اِيْدِي
تَبَرَكَا اَلْسُونَارِيُو اَصْحَابِهْ نَدَا اَوْلَنْدِرِ وَهَرِ بَرِي اِيَكِسِرِ
سَعُوْ اَلْدِيْدِرِ حَمَلِ كِي كُوْتَرِ دِيْدِرِ وَسَفَرِهْ وَغَرَا حَقِيْقَهْ
اَصْحَابِ اَتَدِيْدِرِ وَنَصُوْرٍ وَنُظَرٍ اَوْلَدِيْدِرِ وَدَرِكِ
جَنَابِ نَبُوْتِ اَدِجِ دُوْرَتِ كِرِهْ اَلْحَقْ تَرَا سَاغْ لِدِيْدِرِ اَكِرِ بَا

34
اَكِرِ بَا صَا جِي اِيْلَهْ كِرِزَلَرِ وَحَضَرَتِ عِلِي رَضِي عَنْهُ تَرَا
اَوْلَمْنِي اَخْتِيَارِ اِيْلَهْ زِيْرَا جَنَابَتِهْ غُفْلِ وَاقِعِ اَوْلَدِهْ
بِرْ خُوْسِ بُوْنَمِيُوْبِ بَلَكِهْ قَصُوْرٍ اَوْلَدِيُو خُوْفِ اَتَدِيْدِرِ
فَقَرَا طَرِيْقَتِ صَا جِي اَوْلَمْنِي صَدْرَاوْلِ اَهْلَنْدِهْ اَخَذِ
اَتَمَشَلَرِ وَكِنِ بُوَا عَصَا رِكِ حَالِ زِيَادِهْ مَتَغِيْرٍ اَوْلَمْنِي
مَاجُوْ كِي اَوْلَمَشِدِ وَطِيْلَسَا دُخِي بُوْلِيهِ دَرِ وَاَنَسَانْدِهْ
بِرْمُضَفَهْ يَغْنِ اَتِ بَارِهْ وَارِدِكِ اَكَا مَغْفِرِ سَيِّطَانِ
دِيْرِكِ اَبْلِيْسِ اَوْرَادِ اَلْقَاوُسُوْ اِيْدِرِ اَوْلَمْنِي
جَنَابِ نَبُوْتِ كِي بَا طَنْدِهْ دِسْتِ جَبَرِلِ اِيْلَهْ طَرَحِ اَتَمَشِدِ
اَلْبَحُوْ لِهْوِوْلُغُبِ وَامَثَالِهْ اَوَّلَا وَآخِرَا مِيْلِ اَتَمَشِدِ
وَسَرِجِ صَدْرِ اَمْسَرِفِ اَوْلَدِيْدِرِ وَكَامِلِ اَتَمَشِدِ

تَوْت توحيديله قاره قان قی اید دُب نُفَلت و جود
انکله خلاص اولمدر راسته بومقوله لره حقیقت طرا
ونطافت دیر لر زیر ابوطهارت ارباب اهل ملکوت ملتی
اولور لر و طهر کبیتی سترندن بهره بولور لر **لحم حشره**
روشن اولور لر بولور لر نور خدادن **کل سنگله دوست ایلنه**
کیده لم **کجه لم بوجمله آغ و قرادن** **کل سنگله دوست**
ایلنه کیده لم **یاک اولور لم کروب نهر حیا** **ایره لم**
فیضله بتر صفاته **طوغر ملائم اندن عالم ذاقه**
کل سنگله دوست ایلنه کیده لم قانله الالم ابدستی
دیکه لم کعبه دیدره کوزی **کوده لم انبیا بصدیغی**
ایزی کل سنگله دوست ایلنه کیده لم کنیزکی اتش

35
اتش فرقه یاقه **صوکبی هر کایا صالونوب آقه**
منکرک یوزنه سوزنه یاقه کل سنگله دوست ایلنه
کیده لم **دلر گرفته در غبت ایلنده** **یوزنه لم**
عقده بی مرشد الله کل حق قول او بر حق
یولنده کل سنگله دوست ایلنه کیده لم وایماند
بر سعبه سی دخی قریبند که آدم علیه السلام مانند
بیر قالمش راندن مقدم قریب انک یوعیدی
بلکه جمیع کلمات تسبیح و توحید مشغول اید
نکیم قرانده کلور و ان من سنی الایسج کجه
یس آدم خلق اولندقه تسبیح و توحید و سائر
ازله رواعمالک حکمی و یروپ جرات و کنده غیر

قُرْبَانِ دُخِ تَقَرُّبٍ وَتَعَبُّدِ تَدْرِغِ تَغْفِصِ بُوَدِ رُحِ اَللّٰهِ
 تَعَالٰی اَرْمَدِ مَقَدِّمِ اَوْلَانِ سُبَايَه خَلْقِ اَنْدَكْدِه جُودِ
 نَعْمَتِ مُقَابَلِه شِنْدِه اَنْدَرْدَنِ شُكْرِ طَلَبِ اَيْدِ اَنْدَرْدَنِ
 شُكْرَانِه تَسْبِيحِ وَتَحْمِيدِه مُشْغُولِ اَوْلَدِ يَكْرِ تَسْبِيحِ
 ذَاتِه وَتَحْمِيدِ صِفَاتِه مَرْتَبِه شِنْدِه وِرَوَانْدِه قُرْبَانِ
 اَتَمِّ تَكْلِيفَاتِه زِيَرِ اَوَّلِ وَقْتِه هَلْمِ قُرْبَانِ اَكَلِ
 اَيْدِه جَاكُمِسِه بُوَغِيدِ سُوَلِ جَهَنَّمِ كِه اَللّٰهُ تَعَالٰی اَكَلِ
 وِسْرَتِه مَنَزَّهْدِ رَوَانْسَانِ دَرِغِ غَيْرِ سِه دُخِ اَكَلِ صَاغِ
 وَاكَلِ اَيْدِ رَسِ اَكْرِ اَوَّلِ وَقْتِه عَالَمِه اَدَلَامِ سُبَايَه قُرْبَانِ
 اَتَمِّ لَازِمِ كَلَسِه عَيْبِ اَوَّلِ دَرِغِ فَاَتَا اَرْمَدِ زَمَانْدِه عَيْبِ
 اَوْلَدِ زِيَرِ قُرْبَانِ اَيْدِ رُوَلْنْدِ غِي كِه اَدَمِ جَسْنْدِه قُرْبَانِ

36 قُرْبَانِ اَتَمِّ يَكْمِه صَالِحِ كَمْسِه بُوَلْنُوَرِ رَا سَكْتِه بُوَاتَبْدِه
 قُرْبَانِ يَكْمِ اَكَا عَقِيفِه دِرِ رُكْمِ هَرِ كَسِ عَقِيفِه سَنَدِ
 مَرِهُونْدِ رِيعِنِ اَرَكْمِ طُوغْدِ وَغِي زَمَانِ اَيْكِرِ قُرْبَانِ وَغِي
 طُوغْدِ وَغِي زَمَانِ بَرِ قُرْبَانِ اَتَمِّ كَرَكْدِ اَكْرِ بُوَجْهَلِه
 اَتَمْسِه لِرِ اَوَّلِ اَوْغَلَانِ وَغِي نَابَالِغِ اَيْكِنِ وِفَاتِ اَتَمْسِه لِرِ
 بَابَايَه وَاَنَابِه سَفَاعَتِ اَتَمِّ لِرِ وَاَبَالِغِ اَوْلُوبِ كَتْسِه لِرِ
 بِلَا قُرْبَانِ كَنْدِ نَفْسِ لِرِ تَخْلِيصِ طَرِ اَتَمِّ لِرِ زِيَرِ اَمَقْدَمِ سَكْمِ
 وَجُودِ بُوَلْنَمَشْدِ رَا بَرِ كَمْسِه اَوَّلِ اَمَرْدِنِ وَجُودِ نَعْمَتِه
 سَكْرِ اَتَمْسِه سَاوَرِ وَجُودِه تَابِعِ اَوْلَانِ نَعْمَتِه دُخِ كِفَا
 اَوَّلِ زَمَانِ اَوَّلِ اَمَرْدِنِ لَوِ بُوَجْهَتِنِ بَرِ كَمْسِه طُوغْدِ قَدِه كَنْدِ
 اَيْكُونِ قُرْبَانِ اَوَّلِ نَعْمَتِ بَرِ سِه بَابَايَه لَنْسِه حَيَاتِه اَوَّلِ نَعْمَتِ

یوز یاسنه کرسنه دخی قربانه اتمو در مو تنه صکره
 کسبه قربانه اولما ز مکریم عید اضحی ده قربان ایدوب
 ثوابی مراد اندو که کسبه نک روحنه هیه ایدوب لکن
 ایا قربانه عقیقه دیمز لر زیر قربانه عقیقه حیاته ده
 اولانه مخصوصه نیکم فروراند و فرودید که رسول الله
 صلوات الله علیه و سلم رسالت ایله مبعوث اولد قلند صکره
 کند نفس طیبه کرا بخونه عقیقه قربانه اندیل و قربان
 دخی ایدوب ثوابی ائمه اهله اندیلر ایست اوره
 دخی بویایکی و جهله قربانه مسروع اولد و قربانه عقیقه
 کرحه عند الامام الاعظم مستحب و عند اکثر فقیهین
 و لکن عند الامام احمد واجب و چونکه بوسئله اهل

34 فصل اجتهاد ارا سنده اختلاف واقع اولد اقوم اولان
 احتیاط طرفه طو توب امام احمد قولیل عملاً عقیقه
 کر کدر زیر الامام احمد قول ارباب حقائق مذهبه
 موافق در رضی الله عنه و قربانه دونه و صغره
 و قیوننده و کچی دهن و بونلرک دیسی سندن وار کندن
 جائز در و لکن صغره دیسی سنک و سائر کار کندن
 لحمی اطمینان ریس آیه طهلو و سمن اولاندن قربانه اتمک
 قبوله و ثوابه اقرب و قربانه قار اولمیانک ایسی
 الیه قالمشدر اگر چه بوزمانه فقیر از بولنور کندی
 نفسنی تخلیط اتمک در زنه دوشن آدم آفین و کیف
 قیدندن کچر و حرام و حبیبه صرف اندو که اقیه لر جمع

ایده دُبا بُور دینه خرج اید و عورتی در ضرورت
اهل اولاد دخی ترگا همد و گر کفند و اگر مکن و غیر
عملند کسب اندکار نه جمیع بدوب جمعیتله و در کونه
جققی ایچون زب و زینته ویر لر انکر دخی دوزخند
بخات مراد لر ایسه حلاله کسب ایدوب مال لر نه لوانم
دینه صرف ایده لر نسیم خلفا ز مانده بغداد ده تقوی
اهل خاتونک و ایدر که کچه ایچنده خانه لر سطنجه آه
قار سوکانه وینیه اکثر لر در سولیه که اگر ضابطه
یوزندن ز فاقده مشعله چیه اول مشعله نک نوره
قار سو اکثر لر و مشعله نک نور لر و ادنه غایب و نجر
اچکر لر در تا که ظالمک مشعله لر نورنه قار سو اکریم

38 اکثر میه لم زیرالگار من خبیتا و لور واپاک سها اکل
و شربه و لباسه متعلق نسیمه خرج اولمغه صالح اولما
دیر لر در اسنه هم ایلی سکر لر در و هم عوام و خبیت
و شبهه یه دخی سچر لر در و بومغه بوعصر کسب چنده
و خریدنده بله بوقدر **ع** سیخی بویه بونا قلا
نولا **ع** و حقیقه قربان طوغانه بولور کسب یی کونده
ایده لر دیو یازیلور اگر ضرورت اولور تاخیر دخی اولور
واو قربانک فضلاتی بر حقوره قویوب دفن اید
و حکم اولد فی کمکارینه قریبه بلکه مفاصلندن فصل
ایده و ابه نام خاتونه بوردندن ویره و اگر بتون بتون
بر قازغانه ایچنده قینا دُوب پسه کندن صکره لحمی

تَفَرُّقِ النَّاسِ بَصُورَتَهُ لِكُلِّ مَكْرَمَةٍ حَاجِبٍ يَدُوبُ بِرَمَاكِ
يَرَهُ دَفْنِ آيِدَةٍ وَبُوغِزِ لَرَكْنِ وَيَا بُوغِزِ لَنُورِ كُنْ يَانِدَه
طُوبُ بُوِيلَه دِيَهْ اَللّهُمَّ هَذِهِ عَقِيْقَةُ **ا** اِكْرِ كُنْدِ نَفْسِي كُوْنِ
اَيِدِرْسَه **و** اِكْرِ غَيْرِ كُوْنِ اَيِدِرْسَه دِيَهْ كِهْ اَللّهُمَّ هَذِهِ
عَقِيْقَةُ فُلَانِ بَرَفُلَانِ دُخْمَا بَدَفِهْ وَطَحْمَا بِلِي عَظْمَا
بِعَظْمَا وَجِلْدَه بَجِلْدَه وَشَعْرَه بَشَعْرَه اَللّهُمَّ اجْعَلْهَا
فِدَاءَ لَهْ فِي النَّارِ **و** اِكْرِ كُنْدِ كُوْنِ اَيِسَهْ اَللّهُمَّ اجْعَلْهَا فِدَاءَ لِي
دِيَهْ **و** بُو قُرْبَانَا كِهْ حَمْدَه اَكْلِ اَتَمَكِ جَائِزِ دَر زِيَا
نَدِ قَسْمَنْدَه دَكَلَر وَلَكِنْ اِكْرِ كُنْدِ نَفْسِي كُوْنِ بُوغِزِ
اَكْلِ اَتَمَكِ **و** لَارِ زِيَا اَكْلِ اَتَمَكِ كُنْدِ نَفْسِي كُوْنِ سَعِي
اَتَمَكِ **و** لَوْ رَجَعِي غَرَضَه خَالِ اَوَّلَا زَا كُوْنِ اَوَّلَا

39 اَوَّلَا قَلَرَه يَدِ كُوْنَا كِ اَيَكِنْ وَدَفْنِ سُدَا مَرَكْنِ اَيِدِرْ
تَا كِهْ كُنْدِ يَرِ كُوْنِ اَوَّلَا نَهْ قُرْبَانِ اَتِيْدَه بِيْمِيَهْ لَرِ زِيَا اَوَّلَا
اَوَقَاتَدَه دَخِي اَتَشِي كِهْ صَالِحِ دَكَلَرِ **و** بُوْنْدَه فَنَمِ
اَوَّلُو كِهْ اَوَّلِ قُرْبَانَا اَتِيْدَه اَقْرَابِيَهْ وَلَنَدِر اَكْلِ اَيِدِرْ
فَا تَا نَقُوْرَ بَا بِنْدَه سُوْقَدَر وَارِدِرْ اَصُوْلِيَهْ كِهْ وَالِدِي
و بِيُو كِهْ اَنَاسِيَهْ جَمْلَه سِرْ حَكْمَدَه اَوَّلَمْعَدَه اَكْلِ اَتَمَسَلَرِ
اَوَّلَا رَوْبُوْرَ اَسِيَهْ زِيَادَه عَمِيْقِ نَشْنَه دَر زِيَا غَرَضِ
نَفْسَه خَلَا صِرْ وَلَقِ دَكْمَه كَسِيَهْ يَلْمَشْ دَخِي بَعْضِ اَغْنِيَا
كُنْدِ خَدِ مَتَكْرَنْدَه اَوَّلَا نَهْ خَدَامَه اَوَّلَسُوْنَه عَوْرَتِ اَوَّلَسُوْنَه
زَكُوْهْ **و** يَرِ لَرِ مَرْدَلَرِ زَكَا تَزِيَا بِنَه كَمْتَسُوْنَه زِيَا بُوْخَدَه
اَسْتِفَاعِ آيِدَه رَزْدِرِ لَرِ مَعِ هَذَا زَكُوْتِكِ تَعْرِيفَنْدَه بِيَهْ

فید اولمت در **رئیس** خدمت غرضی خود دفع اولنا که
نوجو له الله اولور سو قدر واردر که اگر اول خدمت
مقابل سنده غیر مال و بر و ب و یا لباس اید و ب نیشی
غرضه تخلص اید به بلور سنده زکوة و بر ملک
ملکیم از ادا اولمت قول اوله بوصورنده اما زکوة و بر
و نذر بر قربانند و غنی بیدر عز اصول و فروعند بیدر ملک
که و اول قول ایچون و غنی صدقه فطر و بر بسله بر ایچون
و کل ملکیم قول خدمت ایچون اولیه بلکه تجارت ایچون
اوله بوصورنده اگر سنه و ورا بیدر سه حساب قدر سال
اموال کبی زکو تنی و بر و غار غرا ایدرم و حاجی
کیدرم و بیکله زکو تنی ساقط اولما ز **استه** بوفضیل

نقصیل قول لا غله کردیسم غفلت اتمیوب عقیقه فریغ
اید به کور احمد ته **لک** بوانه کلنج که او نه بیدر اولادیم
اون التسی آخره انتقال اتمشد جمله سجون عقیقه
قربان کسملت **د** و کند نفسیم ایچون و غنی فرج اتمشد
بومعنادن اولورنا بالغ وفات ایدن اولادیم قیامته
شفاعت مأمولم **د** و بو قربانند غیر اولان قربانین
بو قربانک فروعی کسیدر مثلاً عید قربانده اولان قربان
اصل حضرت ابرهیم علیه السلام قالمشد که او غل اسمعیلی
ذبح اتمعد و اتمده کبش عظیم وارد و وفاد استعید
سویله که اگر ابرهیم اسمعیلی بالفعل ذبح اتمشد اولاید هر
مؤمنه اولادند برین ذبح اتمک واجب اولور و عوام نه

بومعنايه تحلی اولاد و غنم الله تعالی رحمت عامه سید
تخفیف ایدوب انک بدلتن قربانی اضحی مشر و غنم
بوجہ تہ کندی وجود و غنم شکر ایدیم اولاد کی جو لڑ
غنمتہ و غنی شکر ایدوب قربانی عمل در ایک صورتہ و غنی
نفعی کنندہ عائد در زیرافہ حقیقہ کنند زنج اولنستہ یا
اولادندہ بریزد زنج التہ کانیہ اولور دای کفران نعم
ترا بدیم مخلوق اولد و غنم بیوسنک کالده و امسا کد
نہایتہ در بلزینک خوب انبارده طور دقہ فساد
قبول ایدر یا نہ الحونہ الدنیا فرعة الاخرة و نلہ تاکہ سن
عمل تخمینی آکہ سن وضو کنندہ محصور و افزنجیم سن اید عمر
مورتمہ و مالکی یابنہ آتہ بلکہ بر مقدارے اولسون قبر کہ

۴۱ قبر کہ کوئندرسن قبرہ کرمزدنہ اول عمل صالح کد قبر
الجنہ کدوب تواینے اورادہ حاضر توبہ سن و سن
نیجہ اخلاق الہیہ بلہ متخلق اولور سنک حق تعالی جواد
و تمانہ در جود او در کہ قبل السوال سکا اعطا اید
و ہبہ سی و در کہ ویردو کہ نشنہ دن او نور سنندہ
عوض طلب ایلز و ہبہ سنی گیر و وندہ مر نکیم سنک
وجود کے بالکلہ سنندہ اکوب سن عدم محض بولنہ جو بریز
و بعض اولاد کے قبضہ اندو کہ و غنی بولہ در زیر اموت
دید کلر عدم محض و کلر اگر سعید اید سنک بر کوئے انکرہ
ملاقے اولور سن صمانہ ایمان کا مل طلبندہ اول و خلق
اولاد صغار را پانہ و کفرہ کنند بر نہ تا بعد ریختن

مؤمنان بالغ وقات ایدم اولاد کنیز بیلده چشته
و کافر لک جهنمه در و بوقول اصحد و بوقامده
کلام وار در قات محلی کلد بزینه صد ده کلم که قریبانه
زیاده فضیلت اولمغل غنی به و فقیه شامل اولد زری
اگر نذر ایسه رایس لازم کلور و اگر دکل ایسه و خواره
اولد و غنی مرتبه دین قریبان ایدر نیکم صدقه فطر واجب کل
ایکن صدقه و یرک اولاد و شکر قریبان دخی بیرام
قریبان کسیدر که هر کس انک الحمدن اکل ایدر و نذر انک
نخبلره کوره در یعنی بر کسه سخی اولسه و قاصفه
وجودنده تمکین نولسه نذر اتمدن دخی قریبان ایدر قریبان
انک ظاهر نه کلام و فکفایت ایدر کرک لسا کتور سوز کرک

۴۲ و کرک کتور مسونه قاتا بومقوله لر قلیلده و قریبان
اتمکدن مقصود و الحقیقه نفس طبیعتنی زج اتمکده
محل هو و شهواتد زری قان شهوت اسارتد کرک ریا
ایده قان از قالد قیه برینه نور کلور و قانله حال اولمیا
قوت نورله حاصل اولور زری قان عالم قانده و نور
عالم بقادند و بر کونده دج کره طعام یکم شروع دکل
بلکه صناعم دکل ایسه مکره و اصیلاً موجب ایلی کره
طعام بر و قصد و حیات دم فاسد اخراج و قوای
شهوانیه بی تضعیف اچوند زری کرات کلدن قان
خوغالوب مجرای اولان طمره سیطان یور بکل باکر
و فساد و وسوسه دین خالی اولماز لغو و باطله شمره

لحزہ مستاق ایسک کراو لکھ۔ بیل کے افغانہ کل
 آتس لریق کوکلہ۔ یا نذر نہ اقل یا نہ کل۔
 ترک آیت بو غربت منز لن۔ طوت کعبہ صلت یون
 آلدن قومہ تسلیم آلن۔ سمعیل اول قربانہ کل۔
 طورمہ کر کل ایلری۔ بصرا یغاب یولہ یوری۔
 آحق ایسہ جا کوز لری۔ دوست ایلنی سیر نہ کل۔
 کشف اولسہ وحد عالمی اورمہ نا الحقدہ دخی
 ضبط ایلہ ای حقی فی۔ آدابہ ارکانہ کل۔
و شعبا یمانک بر دخی اعتقاد یعنی قول ازاد
 ایلکے رک اول قولک ہر عضو مقابلہ سندہ
 ازاد ایدہ نکے دخی اعضا سنی ناردنہ خلاص و لور

43 اولور حونک اسماء الہیہ متقابلا دراستہ تعادلی
 غالب و مغلوب باعتبار یہ بعض عبادین مملوک
 ایلد و مالک اگرچہ ازاد ایسہ حقیق مملوک کے ایلغلہ
 آتک مملوک دخی فی الحقیقہ مملوک حقد یعنی مملوک
 مملوک دخی مملوک نہ نکیم قرآنہ کلور ان کلامہ فی
 السموات والارض الا انی الرحمن عبد ایس کہ قوالم
 وارد و میسوزیرا قول و مال و حال اللہ تعالیٰ نکر
 و قرآنہ کلور کہ فی یوم کان مقدارہ خمیس الفتنہ
 یعنی قیامت کوئی اللہ بیک یلدنہ عبارتہ زیر
 اللہ مد موقوف وارد رک ہر موقوفہ احکام و شریعت
 بر دور و سوال اول نور اگر جوابہ قادر اولم سہ اورادہ

بیک بیل آج وصو سنه عارت شمسه محبوس اولور
از جمله قول حق و خدمتکار حقند سوال اولور اگر
قوله مالک اولوب قتی کلد کده از او قلمد یسه اندخ
او تور دخی بیک سنه محبوس قالور بوا عصا ده
ایسه حال جهلاء سولیه در کج بر قولة او نه بس یک مرسته
استخدام اندک نه صکره از اولق یوزنه کوستر مزله
وبلکه کندیرینک موی علامه ظاهر الیه بر قاج سنه
دخی خدمت اتسوخ دخی زادلق کا غده ویره
دیو وصیتایدرو کند نفی ناردی خلاصه می
ایله و بعضیلرینک دخی وصیت بله خاطر نه کلز بلکه
ظلمات طبیعتا یخنده قرار بقلور و سود حاله

44
حال اولور نیرا وصیت وانی تنفید اتمک دخی
خصیوکه مظالم متعلق حقوق عباد و دیون اولور
مریدیکم اوزرنده قول حق اولان کمسه روحی قیصر
اولندقه دینی قضا اولنجه محبوس طور اگر کمسه
استحلال اتمز و یا ادا اتمز سنه قیامت دکن سولیه
و بر سنه دین اولدقدن صکره بر اقی اولمق و
اتی اولمق بر ابر در و انسان از کما هی تحقیق اتمک
عظیم در و استحلال کفر و قرآن کلاور و تحسین
هینا و هو عند الله عظیم مریدیکم رسول الله
صل الله علیه وسلم بلا و فاء دینی قلان کمسه نماز
قلزدی و بر کون اصحابند نه بر نه بر قول بغسل اول

کسے فی قولے الوب اوینہ کلد کہ خاتونے اکا بز
رسول الله اک پر دو کے تو لک عہدہ نہ کلمہ مز
و حقنی رعایت قلمہ مز دیو او ساعت اول قولے آزاد
اندر دی **است** مقام حیثیت و جلال بلند و حقہ طوری
قول اولدک تعظیمہ حاللر بودر زیر اہر شہ کہ غبہ
انکله شہ بعدہ و حقیقہ مبتلاد اول شہ اندر
وامانتک عہدہ سندہ کلمک خیانتد و بومقوله
احوال دیون دیر لر نیکیم حدیدہ کلور **اللهم** اقصر
دینی یعنی ہر شہ کہ شریعت و حقیقتہ ذمتہ در
ای قضا ایک و امانتی محکمہ تا دیر تک نصیب قیل
دیگر و انسان اسیر اولمقدہ در حکم الہیہ حوقد

45 جو قدر و حدیدہ کلور **عجب** بک من قوم یقاد الی
اجنہ بالاسل **بو** حدیث ظاہر اسیر اولان
اہل قریش حاللرہ اسارتد کہ اخذ اولنوب قیدہ
دار اسلام کلور لر و مؤمن اولندرہ بالآخرہ جنت
نصیب اولور سیل ظاہرہ اسیر اولمق مکر و کشتہ ایکن
باطندہ و غایتہ محبوب اولدہ پنج محبوب اولمسونک
انکله دوزخندہ خلاطر اولور و دوستہ قاولیشور
و طبعاً محبوب اولمیسند در خی صبر اہلنہ کورہ بولہ
ملا غم و مصیبت ایلہ مبتلی اولمق کہ **و** بوحسب
باطنا حقہ اسیر اولان کلا ملکہ اسارت ایدر نیکیم
دیشور کہ العارف صید الحق یعنی بر کسے کشتہ دام

ایله بر مرغی صید اید و ب قفسه قوروغی کج آتک
دخی جذبه عسقل بعض عبادی صید ایدر و اکا
مقد صدق مقام و بر و خلق نظرند آ لور و
هم معلوم و هم مجهول اولور و بوقوله صید حق
اولند حقدن غیریه میل اتمزلر انجونه جنته زنجیرله
جذب اولور لافتم جدا **المحرره** عارف باقیه
حقدن غیریه قلم نظر **جنتی** قور تا حرم حضرت ایدر
گذر **حاجی** ناک مقصود کعبه عاشقان مقصود هو
زاهد ک قصد بهشت و تاجر ک سیم ایل زر
اولورانه از اوله دیر لرف المثل مشهور **هم** ااره
ایر در سوکیم سیاح اولوب راعم کزر **کسته** بلنر ما

46 ماوراء پرده حاکم **کیم** بلورنه سودن عاقبت
جمله بزر **حق** یا سعی یله دنیا اولم سور و هنر سکا
کائنات کندیکنه دشمن بلوت ایل حذر **و عبودیت**
اودر که ما سودن قر اولسن و ریاست مقام
کوزلمیه سن زیر اهر کجده که کبر و استغنا و سودای
ریاست بولنه اولمسه فوق عبودیتنه بی جاشنی
و خوانه عرفاندن به بهره در وانک اصم تواضع و خا
فاده به وجود اولمقدر مخلوق تواضعه و کلد
زیرا مخلوق بین اعوام لاجل المصلحه اولان معامله
تواضع ایسه معرفت سرورنه ناشه بر سر عظیمه
اهل الله میسرور **اللهم** رحمتنا و اذقنا حلاوة

عبودیتک و احفظنا من التضرعات الموهبتک
من التضرعات الحارقة والنايرات الفارقة
وایمان سعبه لرینک بر دخی نصحر که کند نه
سزد و کس نه به غیر به دخی سزه و خلق صلاح و خیر
اولا نه سزه لره دعوت الیه و فساد و شر اولاً
تخذیر ایدیه نلیم وارد اولمشدر که الدین النصیحه کل
یعنی کرچه امور دینی جو قدر فاما نصیحت امر غالبه
کویا که دین همان اند نه عبارت در و ناصح اصلنده سکی
دیر که بر تلمس و سوطش نه سزه لر دیگر و بورادون
واعظه ناصح دید لر زیر و عظیمه خلق و بند نه
خوق واقع اولان ^{مکتوم} ایدر و سول کس نه کنده

47 کند عملی فساد و قاری سفند خالص قلمیه ارادت خیری
محض اتمیه اول کسه دیند نه جعنه قریب اولور
بس مساویره لوده و غیر بر لوده خلقک ایاغ
المن استم و تزویر و حیل الیه سوز سولیک دیند
خارجد اگر چه باب اغراض نفسانیه و اما بفساده
دو شمشاد و هیچ بر کسه آخرک ایوا ولد و غن استم و غنشد
زوالن است و بومقوله لر سبطانده نه بر در زیر سبطانده
انده و کس حسد اندوده وار در و بوی صفتده اولنکر
زبان ایدر لر زیر امور مندر بر بنا کبیدر که بر هر طورتور
قیاس الیه که بر کسه بر سفینه و نه عمانده کیدر کن بر خسته
قویار سه خلقی اغراق ایدیم دیر کن کند دخی غرق اولور

و بوندن فهم اول نور که اصل انسان جوهر واحد در جمیع
افراد بر برینک خصمی و قومی کسید ریش انسانا قاری
صله اندو که کسی ابایعه و دخی صله لازم در که حقند
ارادت خیر در و الا قطع رحم امتش او لورسته کافور
و مؤمنک کمال جهلنی بوندن فهم ایل که کیمی سارق
و کیمی قاطع الطریق و کیمی مادم الاعراض و امثال
اولمش در زیر بوندنر که جمله سنده خلقه ضرر واردر
انگیزه شمعین خارج اولان کسسه و کمر بزم و قازدوغ
قیویه دوش و دیشلر در که سیاطین نیجه غل و غش اوزرنه
ایسه ملائکه دخی او قدر نصی و خلوص و زرنه در و انسان
ملک مرتبه سده ابرمد که ظلمندن قور تکر انگیزه حدیده کلور

کلور و آجعلنی نوراً یعنی ملائکه نور در خلق و بشکر که
اندرده کدورات طبیعیه و کفایات عناصر و قدر
جهتند انسانه دخی کر که که تطیف طبع و ترفیق
عنصر ایل ملک مشربنه کره و ملائکه دایما انسانک صله
و عاقلورار و استغفار ایدرلر و حقارنده خیر و ایدرلر
و عملد رنیک تو ابنی اندره بغشلر و دشلر در که اوج
کند نفی نه حیانت ایدر اولکسی بودر که سلطانده ^{نصی}
کتیم ایلیمه یعنی کر که که سلطانده نصیحت ایدر زیر اقلب
عالم و قلب سده اولسه اعضا دخی فاسد اولور خصوصاً که
ظالمه نصیحت تمام جهاد ابردند زیر تلف نفس و
غالبدر و ایکنجسی بودر که مرخص اولور و مرضنی طیبیدن

و دست کرد که بر کسی نصیحت ای که وجه در که نصیحت
اولنا نه کسی نه حال نه تا بعد ریش اگر اول کسی خلق
اراسنده نصیحت اول نه قدیم عار از ترس آینه نصیحت
ایده والا نه رسوا را تمسک لور بوسید نه بلکه اول
کسی عباد ده دوست نصیحت اول نه یغی امر که خلق طوط
الرحمة مقام فوت او در که اعلی و ادنا نه نصیحت قبول الله
و عار اتمیه نکیم سلف صالحین بویوله سلوک اتمس در حتی
امام علی کرم الله وجهه بعض اعراب نه سوز نه قبول الله
بنا، علم نه اسول کسی که ناصیه سنک حدک و ارجا نصیحت
اتمه دیر لرا نرفوت نه خارج در ملکه سولین آدم تحت
طریق سولیه یا خود توجه کلام و افهام مخاطبه خوش

50 خوش قرا و ملیه بوضو رتده سوز نه عمل اول نماز
نکیم ساخته قالد رم و اعظم و اید که اصل مساله
بمزل و تقریر رنده غلط اید لر **لمحرره** سالک الیسک
طوغر بوله **کلمه** شدک سوز نه دکل **بالمیوب** صغله
صوله **کلمه** شدک سوز نه دکل **در ساک** بوزک اوله اق
کوز یاسن دوک صولیه **اق** **نفسات** هوسنی **باق**
کلمه شدک سوز نه دکل **ماسوی** آر دکل **ات** **والغلی**
بر بوله **صات** **نکیم** اولوب قربانه **یات** **کلمه** شدک
سوز نه دکل **طومه** غیر بول بوزی **حق** اهل سنت
ایزی **قرا** اند مر شدک سوزی **کلمه** شدک سوزی
حق تو لک ذکر **هود** **جکر** اود بوزی **صود**

نصیحتی سکا بود **کلمه شد** سوزن و **کلمه**
و شعبایانک بر دخی عهده وفا و وعد **الحاجز** در **نکیم**
قرآنده کلوز او فوا بعد اوف بهند **کلمه** ابتدا عهدیم
میثاقه اولان اقرار و ائتک موجب عمل و اقرار
ظاهر ده بنی دیکر و باطنده حقه و امر نه منقاد اولمقد
حقه منقاد اولمق ربوبیتی تسلیم بدوب توحید اوزرنه
تباتد امر نه منقاد اولمق انبیا یوزندن کلن تکالیف
الهیّه بی قبول در نیکیم قرآنده کلوز یا ایها الذین آمنوا
آینوا مقصود یوم میثاقه فطرت اصلیه اوزرنه
اولد فکر نه تذکیر و عین خارج ده اهل تبلیغ اولان و ساط
طرفند عهده لرنه تجدید در زیر حاجب بشریه ایله محجوب

51 محجوب اولمدر لیه در یادینه طلائک حالنه و نیکم
زیرا در یادینه اولان نور افشا بی مطالعه و نه با کلیه
محجوب اولد یعنی که اسفل سافلین ده اولان **انوار**
عالیه بی مکاسفه نه محجوب در **سست** و با اورو
بودر یادنه حقیق و نور کور مک کر کدر و اول نور کره
در یاد اوزرنه عکس اتمشد و لکن چه فایده که اورتاده
حجاب وارد یوندن فهم اول نور که دنیا یه انبیا و اولیا
کلمک محضار حمد رزیرا هر بر دلیل طریق در انکون و ما
ارسلناک الّا رحمة للعالمین **عبارت** تک اسارتنده **قطب**
ارساد اولمدر دخی و اخلل در که دورت مرتبه ده یعنی
سرعت و طریقت و معرفت و حقیقتده خلقه رحمت اولمدر

وحدیده کلور که اوج نشسته وصیت انبیاء را و کس
صدق حدیده که طوع غر سو یلکه که بلا زیاده و لا
نقصا واقع مطابق اوله والا کذب اولور و بوغنا ند
صغوت بندخ او نور ^{نیکه} تو اب اقرت مطلوب اولان عطیه
صدقه دیدیلر بر اصدق کسه سددت معنایه دفع کلور
صدقه ده ایسه سددت وار در زیر نفس انسانی ^{نیکه}
و کخ او زرنه اولدوغندخ ویردیکی مال سهولت ایل
ویرمز و ایکجسی عهده وفا اتمک راسته ^{اولان} ایله عهد لر دفعی
بونده داخله و لکن اگر سر عا عهد نقص اتمک موجب
دار ایسه نقص ایدر و کفارت ایل ایدر قوتلو میل عهده
اولسون انا مه و بابامه کلام تمیه بن ^{دیده} و یا و الله قولشیه

52 به و یا فلان مکسیه بر دفعی سلام ویرم دیوسو یلکه
مقوله سوز سو یلک شروع اولمچق عهد و یسینی
نقض ایدر و سو یلر و سلام ویر و انک کفارتی یار قول
از آدایلمک و یا او نه مسکینه صدقه فطر قدر نشسته ویر
یعنی هر مسکینه بس یوز یکم در هم بغداد و یا بهاسنی و یا
الک ^{کوره} حسا بیلد نشسته ویر و یا خود او نه مسکینک و جود
ستر ایدر جگ لبار کیدر اگر بوندی بر سینه قان
اولما زسه اوج کون متصل صائم اولور تکلیم محکمه ^{مستیده}
و او حیجسی حفظ امانتد ریعنی امانتد هر نه ایسه
اتمکدر و حدیده کلور آخر زمانده آخر رفع اولان
نماز و امانتد که اشراط ساعتدند و غسل دفعی اندند

بَعَثَ عَسْكَاتٍ قَلَّتِي دُخِيَ قِيَامَتِ عَلَامَتُهُنَّ دَرِ الْيَحْيُونَ
أَزْمَانَهُ زَمَانِ أَوَّلَهُ كَيْسِي أَوَّلًا زَاوَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْسَى وَحَلَّاهُ قِسْمَتِي سَوْرَ لَدِي
أَنْدَكُ سَوْدُ كُلِّ شَيْءٍ نَكْ أَنْقَطَاعِي أَنْقَطَاعِ عَمْرٍ وَنِيَايَهُ
وَتَجَارِقِيَامَتُهُ فِتَارِ قَوَيْسَهُ لِرُكْرُكَ رُكْرُكَ سَبْعَ وَشَرِّ لَزْدَهُ
طَوَغْرُ سَوِيلِيهِ لِرُوقْطَعِ حَقُوقِهِ صَقِينَهُ لِرُوَامَانَاتِي أَوَا
أَيْدَهُ لِرُوبَرِكْسَهُ عَدَايْدُوبْ صِكْرَهُ خَلْفَ أَيْسَى نَظَرِ أَوَّلُو
الْكُرْمِ أَوْرُ خَلْفَ أَيْسَى أَوَّلُوبْ صِكْرَهُ بَرْمَانِغِ قَوِيوزِنْدَهُ
خَلْفَ أَيْسَى كُنْهَكَارِ أَوَّلًا زَاوَلَهُ أَيْسَى دَرِ زِيرِ أَوْعَدَنَهُ
كَأَذْبَرِ بُوَسْبِيدَنِ مُؤْمِنَهُ لِرُكْرُكَ رُكْرُكَ سَبْعِيهِ دِلْنِي
أَوَكْرَمَتِي بَلَكْ صِكْرَهُ سَوِيلُوكْ سَوِيلُوكْ عَهْدَهُ سَنَدَهُ

53 عَهْدَهُ سَنَدَهُ كَلِمَتِي سَنَدَهُ كَلِمَتِي سَنَدَهُ كَلِمَتِي سَنَدَهُ
وَأَوَّلُوكْ سَوِيلُوكْ سَوِيلُوكْ سَوِيلُوكْ سَوِيلُوكْ سَوِيلُوكْ
صَادِقْ دَرِ بَعْنِي هَرَنَهُ كَمِ دُنْيَايَهُ وَآخِرَتِهِ مَتَعَلِقِ وَعَدَدُ
الْبَيْتَةِ أَيْسَى أَيْسَى زِيرِ مَقْتَضَارِ كَرَمِ أَنْكْ فَعْلِيدِ رَسُولِ
جَهَنَّمَ كَمِ خَلْقَتِهِ أَنْدَهُ فَايْدَهُ وَارِدِ رُكْرُكَ خَلْقِي رَجَحِ
خَلْقِ أَنْدَ عَطَايِهِ دَانَامَتُوَاتِرِ أَوَّلُوكْ لَزْمِ كُلِّ خَصْمُوكْ
وَعَدُ طَرِيقِيلِ أَوَّلِهِ وَلَكِنْ وَعِيدُ وَتَخَوُّفِيكَ حَكْمَتِي
وَبَرْمِسَتِهِ لَزْمِ كُلِّ زِيرِ أَعْرَابِ وَمَقُولَتِهِ سَنَدِهِ كَرَمِ
عَدَايْدِ مَثَلِ بَرِ آدَمِ آخِرِ تَخَوُّفِيَايْدُوبْ سَنَدِ بُوَسْبِيدِي
وَقَوْلَاغْلِي كَسْرَمِ وَيَا سَكَابِيوزِ وَكُنْكَ ضَرْبِ أَيْدِ رَمِ
صِكْرَهُ أَيْسَى كَرَمِ أَيْدِ رَامَا بُوَسُوَزِ مُؤْمِنَهُ كُورَهُ

فاما کفار حقنه وعينه محفنه که خلود غذا بدر زیر
آلتره اصل کفر لور سبيله رحمة مستحق دکلور
الحزبه ابر کرم استی ذوالجمال قوللکه ایل مدد یاقیه
تانا رجمال قوللکه ایل مدد دروک اودینه منشور
جانم دینه اوصا منشور رحمتک طیان منشور قوللکه ایل
سرد اتک حق الحونه کلماتک حق الحونه وصلک ترقی
الحونه قوللکه ایل مدد حق اعلیو اعلیو دیر یوزیک
کرینی یو جان دیره هود پود یو قوللکه ایل مدد
وایمانه شعبه لرینگ بتر دخی قراءت قراندر کماز
ایخنده قائم اولوب او قورسه یوز حسنه یازیلور واکر جا
اولوب او قورسه **الحزبه** ویریلور واکر نماز خار حنه

خارجنده آبدستله او قورسه یکرم بر حسنه واکر بلاد ^{ضوا}
او قورسه او نه حسنه صاحبی ولور **افضل** اولان
وضوکه و قبله رشواد ابله او تورب او قوم قدر
ویوزند ^{مصحف} او قومق از برینه او قوم قدر افضل در زیر
مصحف نظر اتمک دخی عبادت در حصوا او قور دخی سطر
السنه شهادت بر معنی کز در ملک دخی کر کدر تاکه کوزی
نظرونه بهره یاب اولد یغی بر معنی دخی تبرک بوله
و مصحفی او پیک سر عیدر زیر احجر اسود در بانه او
جانز اولحق مصحفی دخی جانز در حنی بعضی علما باب ^{السلام}
اسمیکنی تقبیل اتمک مستحبه دیشد یا مصحف حبه
اعلایکن الجقلر او کوب اعلالری او پیکر اولماز که

زیاده کوزلد و حضرت عمر در رضای الله عنه و پدر که هر
صبح مصحفی الله الکریم عهد ربی و منشور ربی در رکعت
و در وقت مکسه رکعت واحد ده ختم قرآن امتشکر در که
ایکسی اصحاب بند که حضرت عثمان غنی یم دار در رضی الله
و ایکسی تابعین بند که سعید بن جبیر و ابو حنیفه الامام
رحمهما الله لک و بودند ظاهر اولو که قرآن کریم تائت
ایله و محل و توقفه وقف ایله رک و معنای مخالفی ایلام
ایده بر لر فرق ایله رک قرآت تمام کر کدر و کن
لحن حرام و تغیر نظم و معنی بولند چه سرعت ایله و قوی
رضی جانر در حقی بعض حفاظ بر کونده اوج ختم تیر یف
و در و بخیر سور مجادل به رک کلسه در و هر رکعت
قد سمع الله

55
الرسید زماننده دورت یاسنده بر او غلای حافظ قرآن
اولش و بعض علوم رضی او قوشد و شوق در و ارد که
فرض نماز کرده سور فاتحه که بد آیتد هر بر آیتد و قف
اید و ب تائت ایله او قوی احسن و اولاد در زیر بعض ایلام
مستملک که محکمه مطور در و نمازده حضور قلب لازم
اولد و غنی که قرآت قرآنده رضی لازم در زیر ایکسی رضی
مناجات مقامندند و حضور او در که هر نه مقوله کاره
شروع ایدر سه تماننه رک نیتنی استصحاب ایله اول
ایکسا صبیح آخر اسنده نه یک طوتد و غن به نیت
صفحه نیکم کتب فقهیه باز یلو که نمازده سلام بر رک
زبان صاغنده و صولنده اولان بستره و ملائکه نیت ایله

فاما بواعصارده نمازك زه سنده نیت داركه سنده
دخی اوله زیراعلمایله غافلدر فکیف سائر لسلام و رک
حقه خلقه رجوعدر سمد الیسع خلقه در زیر نماز
ایچنده افکار فاسده بتورب بعده سلام و رکبکیده بر
موتاب کرسیه برحوال صلاتوباقیه سن الممنعین فاما اول
کسسه اویندوب هر نقد تفکر اندیشه طریقه کتوره که صکره
نمازه طورب فکر ایده رک خاطره کله و علی العجده سلام
ویردوب و شاگردنه خطاب ایدوب و غلایه نمازده فکر
ایده رک چوالی بولدم دیدر شاگرد درخی بقعه اوستارنه
نمازه می طور رک و یا چوالی دپوسور که می دیو جان غفلتند
متنبه اولوب تائب و مستغفر اولد و ترک و جرد طریقین

56 طریقین طو توب بالآخره ولایت مرتبه سن لدر و سیت
غسل اولدر در اول اوزر نه قرآن او قونمده خلاف
اندیدر بعضیله جائز در دیدر یوقول مذهب اهر حقانقه
موفقدر زیر ایت مؤمن اولدوغی جهتمند منجس اولماز
مکر که ظاهر بدنده نجاست اوله بوصورتده قرآن تعظیم
ایچون نجس برجه قراءت اولدر یغی کبر قرینده و فقرات
اول نماز حامده انجاس و عریان اولسه و قنند یغی و الا
اول وقتده و بعده کواب قرآنله منتفع اولان رؤصد
یوخسبه نه دکلر روض ایسه و طبیعت بوباسیل
منصیع اولدر قیه طهارت اصلیه اوزر نه در منصیع
اولدیغی صورتده دخی حکم نجاست معنویه در سیه دکل

وَقَرَّانَ جَهْلًا أَوَّلًا خَفَانًا وَلَمَقْدَمًا أَوَّلًا دُرِّيرًا
كَذِبِي وَخَاضِرًا لِرِيقَاظِهِ اقْرَبْ مَلِكًا جَهْلًا مَانِغًا
قَوْرًا أَوَّلًا بَوَصُورَتِهِ اخْفَا أَوَّلًا نَوْرًا بَوَاعْصَارِهِ
مَعَانِيْزَ طَرَفَتِهِ بَدْعَتِ سَيِّئَةٍ ظَاهِرَتِ سَدْرِهِ جَوَاعِ
وَمَسَاجِدِهِ آيَةُ الْكُرْسِيِّ اخْفَا أَوَّلًا قَوْرًا وَاصْلًا
نَدْرًا لِسُكْنَى الْمَرْكَبَةِ صَحْبًا لِرُؤُوسِهِ زِيَارَتِ
قَرَاءَتِهِ قَادِرًا قَلْبًا صَوْرَتِهِ غَيْرُهُ اسْتَمَاعُ نَوَابِلِهِ
نَتِجَتِ فَقْدِهِ كُلُّ اسْتَمَاعِ الْقُرْآنِ أَنْ تَوْبُحَ تِلَاوَتُهُ
وَإِلَّا قَادِرًا وَلَمْ يَسْهَلْ نَوَابِ قُرْآنِهِ مَحْرُومًا وَلَوْ رَمَعَ
أَظْهَارُ قُرْآنِهِ أَمَلٌ سَعَاءُ دِينِهِ نَدْرًا كَخَلْقِ ظَاهِرِ
وَبَاطِنًا مُسْتَفْعٍ أَوَّلًا لِرِسْوَالِ أَوَّلِ نَوْرِ كَسَمْعَتِ

جَمَاعَتِهِ بَعْضُهُ أَوَّلًا وَقَدْ نَازَهُ مَسْفُورًا لِسُكْرٍ ٥٧
أَمَلًا سَعَاءًا لِمَلِكٍ لَزِمَ كُلُّ رَجَوَابٍ بَوَدْرِهِ مَوْزُونِ
جَهْلًا تَوَقَّفَ أَيْدِي تَاكِ خَلْقِهِ سُنَنَ وَقْصَادَتِهِ فَرَاغِ
كَلِمَتِهِ مَعَهُ خَارِجَ صَلَوَتِهِ اسْتَمَاعُ قُرْآنِهِ فَرَضُ كَفَاةٍ
وَبِاسْتِجْدَادٍ بَرَايَكِي جَاهِلَتِهِ أَوَّلًا نَوْرًا سَعَاءًا دِينِي
أَمَلًا وَلَمَّا زَوَعَلَّمَ دِينَ بَوَدْرِهِ مَوْزُونِ
لَا يَقْدِرُ كَيْفَ وَكُونُهُ زَوْرًا أَيْدِي قُرْآنِهِ
أَيْدِي بَابُونَكَ حَكْمِي وَبِرَّ سَجْدَةٍ بَرَايَتِ دَفْعِ كَلِمَتِهِ
كَرْدِهِ كَأَيَّةِ الْكُرْسِيِّ وَآرَ بَوَعْصَرِهِ خَلْقِهِ كَالْكَرَى
جَهْلًا مَرَكَبَتِ مَقُولِهِ سِيدِ زِيَارَتِهِ لِحَسَنَتِهِ قُرْآنِهِ
نَوْرًا سَوِيْدًا مَلِكًا هَالِشُورًا لَامَنَةً بَوَدْفِي قِيَامَتِ

علا متلرندند زير امصحنى رفع اتمك حكمنده در
وكتب معتبره ده مثبت در كه آخر زمانه حضرت ^{عليه}
عليه السلام و دار السلام انتقالند صكره يرنه بر خليفه
قالسه كر كره الكا مقعد دير لروا اول مقعدك وفاتند
صكره جوق كجيب يريوزند من مصحف و صدو
قرايه مرتفع و منسى اولسه كر كره و بوندم صكره اول
و ذك خلق حيوان طبعنه كرو ب حرام و خبيثين
خاشه ائمه لرو بالكلية حجاب حيايه قالدوره لرو
و قيامت آنك اوزرنه قويه امسته قرآنسز اولام
بويله ايمانسز كيدر ايمد قرآنه علما و عملا و قراة
لك يا پش و انكل قلبكي و قبر كي و سا موتانك

موتانك قبورن تنوير ايله زير مذهب احسنه
58 جميع ذكار و اعمال نوابه آخره هبة اتمك وارده
و بو مذهب اهل حقانق مذهبنه موافق زير
دنيا حال كسيدر كه بوراده بر ضلال اولسون آخره
هبة اتمك آخر انكل منتفع اولدينج كبر بر كره لا اله الا الله
دبلك لغز نوابه ميتة اهدا ايلسك انكل فابده ليور
و هبة مقبولة اولور محكيدر كه بر مجذوب او غلان
بر كونه بر مجلسده آغلدر نيغ اغلدرين بو سوال اولنده
والده في غذا بده كوررم ديد اول مجلسده آرياب
حالده بر كمسه واريد كه مجذوب مذكور ككل من كوس
الله كره قلبندن انك والده سته تيمس بيك تحيد و

هبة الله في بوقدر عدد توحيد ارتفاع عذاب سبدر
ويوم سبدر بوصورته اول او غلام خنده اتمه
باسله يعني ككدي ووالدهم عذاب بن خصل اولدي
ديدر مع هذا سببي اولدوغه اولاده اولدره
بله در زير اول اهل حاله قلبيله هبة الله ولسانه
كتوبه يوب اخفا قلده امته بوندن بعض فوايد فهم اولدر
اولا اول مجذوبك كاسف سبدر كه والد كسي مؤذبه كور
واله كسف برزخي دير كميتهك برزخه كاسف
ايدرو تا نيا ذكر فضيلتي وتأثير در مثالنا وفضل
وسنن مؤكده در غيري اولان اعمال اخفا ايك
اولاد ملك اظهاره ضرورت اوله ويا بعا انسان

59 انسان غيري زحمته كور ويا خور استسنة اوتوه
كر كدميه بلكه قدرته وارسه ممكن اولد في صلح سبي
ايدره وخيره بولنه زيرامو مندر بر بر رينك اعضا وجر
كبيدرو سائر همت دخي مؤمنك ساندند وفاق
ذكر كونه وخير مصالح الوجود عقد مجلداتك مشرور
مسادر و غيري معني الوجود كل بوفقير مصطف
قال الله بالحسن والزل في صبح سورته ملك
ايدرو هر جمعه كچه اولادني جمع ايدوب سورته ملك
اوتوردرو اولادنه دخي اول وجهله اولمغي وصيت ايدرو
احمد لله لك عمل اولنوب قاله زير سورته ملك منجيه
يعني عذاب قبر در نجاة سبدر تكليم احاديثه كلسه

و بر خانه که قرآن اوقتیست کبیر زیرا جمله
استیانت حیات ذکر در و بر جمله ذکر اول نشه
محل سائر ذکر و انمیان محله او ذره افتخار اید
و هر موضعه که ذکر اول نشه و قرآن اوقته و نماز قلنه
و یا غیر عمل صالح اشلنه قیامته اول نومنت حسن
حاله شهادت ایلیه سفاعت مقبوله اوله سی
مومن لازمدر که ساهلرک لکنه اید و هر موضع
مسجد و لمس یا مدرسه قلنس یا کنیه بنا و منش
و یا غیر خیر احوه یا پسر ایلیه مکتب و جز خانه
و غیر کج اگر بومقوله بر مال ایلل ایلل بن اولو
ریا و سموه قارسمد لیس و ایلنده او ثور انر و عبادت

و عبادت اید نکرک حاللر عرض نفسا و هویه
و کل ایسه اولو بر لرا غرنده ارض جنته الحاق اولو
زیرا کعبیه بعد کعبه لیس حاج ایلل جنته داخله
و بونلر در غیر ~~مومنلر~~ مومنلر محبوب ایلل نیکلی
نشنه اردغی اولو وطنه لایق اولانه صورت ایلل
جنته کر لر بلبل و طوطی و طاوس و آهو و بونلر
امساله حتی طمنه اکل اند کار حیوانات درغی بوللر
دوه و صغر و قیون و تاوق و امساله زیر بونلر اکل
اولند قد استحال ایلل مومنلر اجزا سندم اولو
مومن ایسه اهل جنت اولیحق اجزا سی اندم جد اولو
بلکه اکاتب اولو و محکیده بر صالح کسه بر مقبره

او غریب صدق و اخلاصه بر فاحه اوقیوب توانی
اوراده مدفون اولنره اید بر منار کما زنده بمقدار
ایم غنچه کوردی بر بیاض بولوت کلوب و باره
اولوب هر باره سی بر قبر الحینه کردی بر اسباب
ابيض او قودغی فاحه اید که نواب حصه اولو
هر میتاک روحی نکل مستفیع اولد بر فاحه نکل
نواب بولیه اولیحق ختم شریفک نواب نیجا و ملوک
قیاس اولنه فاما اولی اولان بورک ابویه و ستاره
وسودوک کمسه روحی الحونه مستفیع او قویه کمسه
اندرلر مشترک اتمیه تاکه بتون نواب اندر احوال ایلیه
ملوک قسمی طعامه یا لکرا و تور و قلمر که فاعرفی

61 هذا و قرآن الحان و لغتی ایل او قوم مشر و عدو کما
لحن عرب و لغات خیمه ایل کر که تاکه نظم و معنی
خروج اتمیه الّا اتم اولو و حدید کلو رمن لم یفنی
بالقائه فلیس منا یعنی قرآن صوت حسنه تر بین
اید و ب لحن مقبول ایل قرآت اتمین بزم سنن لیل
عامل و آداب بزمه متادب و کله یعنی لحن مقبول خوش
اوازله او قومده تأثیر غالب و در مقصود خلق حق
جذب اتمک اولیحق وجه مذکور او زین قرآت در فی اندل
اسبابند ندر مکر بر ساکک وجودنده فنا فی الله
معنا غالب اوله بوصورتده احوال مختلفه بر
نتیکم مذهب سافوح اختیار اولمشد که شافعی

مقامات موسیقی طرفه یکناسمزد و نغمات جانانه طوطا
فاما حق اولان تغیر بولمده فی جوازیدر زیر رسول الله
صل الله علیه وسلم خدا، عرب کوش طوتمش و ابو موسی
الاسعری و کلایوب خطا نمشد **لا** ایما اعیاده
و جمعیتم کرده و بعض اوقاتده سماعی ندخ غیر لسانه
دخی خست ویرسل و بزم دینزده فسحت و ارد
دمشدر و حضرت عایسه رضی الله عنها اقربا سندخ
بر قز انصار دخی بر کسبه و پردکده جناب نبوی ^{دخانه} سوز
قدوم اندکده قز نیجه اولد دیو سوال ایدوب ^{دخی} عاب
اهله کوند رک یار سوال الله دیو جوابی پردکده جناب
نبوی دخی انصار طائف سی غنای سورنجه بر ^{مغنی} مغنی

62 **مَغْنِیَّه** ارسال الله و کزدیو سور ویدر و نقد انبیا
و اولیا کلدیسه جمله سی حسن الصّوت و لوق اوزر
رس سول معنا لطیف و لفظ منیف و تغنی خفیف که
سامعک هدیه داعیه سن تحریک ایدر حلقه کسبه ^{بوقدر}
ملکه هوسهوتنی تحریک ایدر بوضو زنده ممنوعه
سوقدر وارد رک قرآن و قصا ندحقه سماعنده ^{قلید}
حرکتی حقه در نیکیم غزل و اسعار باطله سماعنده
انجذاب لاسوایه در یوجهندن ^{نظاله} کندی رقبه
ما مودر کم فتوا سی معنی اوزر نه ایسه نکایله
ایده و داعیه نه طرفه دو نرسه کاکوره حرکت ^{ایله}
و بر کور رساله سنده تغنی ایل قرآن و ذکر و کلمیه

دید و که تغنی مذمومه کوره در و الا لفظی آفتد ان
و معناسی سقامتند خالی دکلر **محرره** هر کیم کیم
نشاء سی فوق سماعی طمذرن بنم عشق بحره ابد بر
قطره اولسو یو مذر مجلس غمده نید لر بر عزه آدمی
و ای کاکیم یاسنه خون جگر دهن قائم **محرره** هر نیکو
باد صبا تحریک ایدر کوه سارک هیزم خشکینه تاثیر اندر
بیل اکثر اثر اغر سولسو و جگر صولر **محرره** یاز قمر
آکه کیم حقی سوزینه یا مذر **محرره** و شعب یا مذر بر حقی
اتباع السنه در یعنی طریقه مسکوه بنواد زرنه جگر
اولوب کتاب و سنتک مجبویه عمل ایده و هر عمل
نه و صفا و زرنه کلد لیس و یوله کیده کند یا مذر

63 یا مذر سنه قارسد میه و هوادنه و بدعتنه نفسی
محافظه ابدیه لکن سنت انواع اوزرنه در کست مطلقه
سنت نبویه در روشن مسایح و غیر سنت مقیده در
و بر بدعت سنت مانوره یه صنادمه مد کیه و حکمی
ابطال قلمد چه **محرره** اتباع اتمک فرایماندند و نافله نماز
حقه قرینه سبید و سائر اعمال نافله دفعی یوبله در
و عند الامام تاهل اتمک نافله مجذبه و غزافه افضلدر
و اهل حقانق دفعی بومذهب علیه عمل ایدر لر زیر آخر زمانه
آج اولند و ینارن ید کلر کیه سته و تکر غلبه یدند دفعی
او کوزه بنر لر ممکن اولد قیه صیانت نفس اتمک در
و بوندنه فهم اولند کیه نافله دید کلر زمانه یا لکن نمازک

نافله سی مراد و کلد بلکه غیر نوافل طاعات و عبادات
دخی آنده داخل در نوافل اعمال او در کم فرائض و واجبات
او زین زیاده اوله و سر عاده اصل صحیح بولنه پس منند و
مستحب و تطوع آنده داخل اولور مسلّا جهر له ذکر الله عمل
و صلوة رغائب بر آت و قدر قلمش نافله در زیر اصلوة
خیر موضوع در پس فرائض و واجبات در صلوة هر نفلو
نماز قبولی جمله شرعده داخل در ذکر و بعضا و
زایده و کیفیات بولنق مشر و عیشی ابطال اگر آداب
مقارنه ایسه لا ملعبه کی اولور و سایر امور محدثه دخی
الی قیاس اولنه پس هر محدث مذموم اولماز نیکیم
زخره مساجد اتمام شرط ساعتند و لکن مقبول

64 مقبوله زیرا آنده خلقی جامع و جماعته ترغیب و کنایس
کفره دخی تنفی و ارد و حضرت عثمان ^{رضی الله عنه} زیاننده محراب
نبوریه التوبه صوابله زین آنده کتب معتبره ده
مستور در بنا، علمه اصله کلندر دخی اما متابعت
اتیدر و کذلک اکثر قنادیل و ایقاد سموع اتیدر و لیل
بر آنده کثرت سموع بدعت مذمومه در دین مذموم
مکرر یا و سمعه طریقیله اوله و بونک نظیر جمیع کون
تصلیه و ترضیه در کم روافض و خوارجی ردایکوند
بوجهتند بومقوله معنای شفاء دریند اولمدر
فاما انانیه و بابایه عاصی و ملق دخی کرحه شرط ساعتند
و لکن مذموم در زیر احرامی فصله یا بتدر و سایر

اکا قیاس اولنه و عمل بر عمل نافله در غیر زیر نافله
ترک اید عتاب اولماز مارکه سنت مؤکده اوله محکمه ترک
بر لایسه عتاب دکل بلکه عذاب به وارد بر والدین کیسه
فرزند و آبرار دید کلر جمیع اعمال بری مسکین در
زیر اطلاق کماله مصر و فدر رس مخلط فی العمل اولان
آبرار کاملین ده اولماز بنا بر علم هذا نیجه مقربین
اولور که مقربینا کثرت سی آبرار ک فو قنده در زیر مقرب
اودر که از لده یعنی یوم میا قده حقله عباد ار سنده
اولا حقوقا مجلس ایفا ایدیه حقه کلمه وعده سنده
دین قومیه بوا یسه نادر واقع اولور زیر امانات الهیه
ظاهر و باطنده تادیبه موقوفه و سنت دید کلر فی

65 فی الحقیقه فرضی تاکید و تمیل این عمل بر یعنی آخرتده بر مؤمن
فراضی ناقص کلمه نافله و اریسه نکل تمیل ایدر لر یعنی
نافله اولان فرضی فرضنده اولان فرضنده و سنتی و
اولان سنته بدل و بر لر انجونه نافله یه اکتفا راتما لازمدر
تا که فراضی استکمال اولنه مگر که مقربینده اولور زیر ابور
عمل باینده مقرر در انجونه بعضی باب حال نافله الحقیقه
اولم شلر و بعضیلر دفعی عملر نیک توانی آخره هیه
امت شلر تا که الله تعالی غیر به اعتماد بولمیه و مقولدر
مفلس لر و لکن مقبول اولامفلسلر در کفضل حق
مقارنلر در و د اولامفلسلر اندر در کخلق مالک
الور و عرضلر کسیر لر و بونلر امتیال ایستدره بولنور

بوسیدنی دنیا و اندک عملی که توانی آفرنده خصلت
و دو کثوب و سو کثوب و خاطر از یقین و غی آدم را کثوب
کنی خبری خبری و بیان و جهنده بریان و لو و اتباع
سندند که خفی او ز رنه مسیح ایله اگر طویقن
یوقار ایس و الا مسیح اتم زری ایا غن یوسه طویقن
و فر یوسه خف ایسه غسل رخک بدلید رس خفی
اکامعاد اولود و برکسه دانا ایا غن یوسه
مسح اتمسه اگر مسحک حوازه اعتقاد ایدر
عزیمت بایندند و الا خرق اجماع و افضیتد
و سنه اتباعه مفهوم اولد که بدعت اتباع اتمک
یوقد اگر اول بدعت اولان سنه بدعت مذموم

66 مذموم ایسه و الا بدعت حسنه به اتباع اتمک دفعی
سندند در سیکیم حدیده کلور من سن سنه حسنه
فله اجر و اجر من عمل بها الی یوم القیمه یعنی بدعت حسنه
سنت ایله تعبیر اولند و غن ظاهر اولور که بدعت
حسنه سنت بایندند و هر کیم یوم معنایه قائل اولمسه
حدیثی رخصه و انکار اتم اولور و یوم مقام تفضیلی
الله تعالی نیک امر اند و کسنه فرض و رسول الله قول
و فعل سندند و اصحابی فی کتاب و سنه مقتدا
دین اولد قلندند حقارنده اصحابی کالجوم بایتم اقتدم
اقتدیتم وارد اولد رس اصحاب کرام قول و فعله
اتباع اتمک فی سنه اولد و تابعین و تبع تابعین

رتبه لرنه دخی اسارت صادر اولوب **ما** آه المؤمنون
حَسَنًا فَمَوْعِدًا لَّهِ حَسَنًا **و** اِذَا وَلَدٌ رَّجَعٍ اِكْمَالِ
اُمّت دخی الی یوم القیام وارت رسول اولد قلم حبتنه
مقتدر ناس اولوب رای اند کلر نشنه لردخی امور
مستحقه و اعمال شحبه اولد و بونده امام عظمه
رایله عملی دست اولد و غنه اسارت وارد زیر امام
بیور شد که هر کیم بزم قولمزه فتور ویر **اولا**
ولیلزه نظر ایلسون یعنی بزم رای و اجتهاد و اذله
شرعیّه او زرنه میند ریو غسه **محمّد** و کلدر و بونده **فیم اولد**
امام مزبور خلقی کند مذهبیه عمل اتکه دعوت انتمش در
بلکه همان اجتهاد نه اظهار انتمش در زیر دعوت انتمش

67 انبیانکد رسا لرا بگونه ار ساد و اظهار و تبیین
وارد نقطه و لکن صکره کلنار بر مذهب حصوله عملی
اختیار ایدوب خلط مذاهبا تمکجا نزد کلدر
انور اجتهادیه بی بر ندم تمیز انتمش در هر
مذهبیه قارشمغی واکو و مدرع مذهبیه اولد
براید و حضرت مهتد زماننده دخی بر اولوب اصله
ارجاع اولنسه کرک بوصورته اختلافات مجتهدین
و فقها با کلبیه مرتفع اولور و بومقامده امر کل بود که
التزام مذهب ایدنه نک التزامنه نه دیلور اگر واجب
زیرا علما اولوا الامر در دیلور اطاعت امر و در
مستند از باب اجتهاد و نه ایسه التزام مذهب ایدنه

بوصورتده طاعت واجب ولما زواکر واجب کلد
و نیلور ^س خلط مذاهب جائز اولوب هر کس کندنه
آسان اولان مسئله ای عمل اتماک زمر کلوز و اهل الهدی
خلط مذاهب اتماک سید لمع کور لمع در مع نه الندی
مذهبینیک بعض اجتهاد بایه حقانقه مخالفه امام
مذهبینه ^{صیفته} آرسالید اتماک که امام عظمای مذهبیه
ضمیم بدین اندر اقوادر زیر ایاک غیب و ایاک
تستعین ابتده ضم اتماک سارث و ارد مع نه امام
مالک مذهبیه وزیر بوقدر اولیا کلمت و ضمید امتداد
از جمله شیخ محی الدین العربی در قدس الله سره زیر ظاهرا
مذهبینه مخالفه بین الناس اخلاص حاصل اولو

68 او اورنتکیم استانبولده شیخ و قاضی المذنبین
صلوات جهریه ده سافعی که بسمله به جهر ایدر
بوجهتد خلط ار اسنده خلط مذاهب جائز کلد
دیوفیل و قال جو غالد و اجتهاد بایه مجتهدین ایل
عمل اتماک حق اولد و غندن هر مذهب حقنه به حساب
اهل الله ظاهر اندر اگر حق اولسه دایره ولایت خوله
مانع اولور و نتکیم ولد زین اولمق مانع ولایت
صفاء و کبار و کل المؤمن بواعصار ده حق و باطل
وسنت و بدعتی لشخیص تملک اولم و خیالاتنه ظاهر
اولشن علم قطعی صحیح و بایمقام قلبیه کشف صریح لازم
اکامه در دیر یعنی هر دید کل بر نور الهید که قلبیه

قَدْ فَوَّضَ إِلَيْكَ أَوَّلَ نَوْرِ خَيْرِ وَشَرِّ فَرْقِ بَدَنٍ
الْمُخَوِّفِ كَلِّ أَوَّلِيَاكَ أَقْوَالَ وَأَفْعَالَ لَمْ يَخَالَفَتْ أَمْرَكَ كَرْدِ زِيَا
جَلَسِي مُدْرُوسِ سَرْتِغِ بَابِ نَدْرِ كَرْدِ خَلْقِ نَكِ سَرْتِغِ فَرْقِ
وَكْرِكِ فَرْقِ تَمَسُّوْغِ خَصُّوْكَ بِوَاعْصَارِدِ عَقُولِ زِيَادَةِ
واعتقادات متلوته در بوسببانه برمانه ندر بلبلر و بر
مدعای انبیا اید و بطلوبه انتقال این بلبلر و بلکه بر مانک
خلافی بر مان طن اید و بعضی موارد حقّه مخالف
طوّر لرین بصیرت اولد قلر جهته اولنک لائقام
ناتیند معتم و حماقت و غوايته علم اولنک در اکره
کندر ز عمل او زره مجد دین و دولت و مریدار باب شریعت
و حقیقت ایزدیر لرنه و جلال لر کله و خیر کلسه کر کدرونه

و نه فرعون لر وجود بولد و خیر بولسه کر کدرونه و کمن کلر
فرعون موسی و کلر دجال مهدی و خیر ملاحظه اولننه زیا
جبراد الی یوم القیام ماضیدر **محرره** در مان دلرسک
و ر دکه لقمانه کل لقمانه کل فیض استر لیسک و ر دکه
عمانه کل عمانه کل کافی دکل ای کوزل اذکار رب لمیر
نیدرین اشعار و غزل قرآنه کل قرآنه کل و همی قو
عقلک و اریسه طووت عسقی هو سک یاریسه دلستر حق
آر اریسه و جدانه کل و جدانه کل عاشق ایسک لیدر کور
دل آکرده دیدار کور هر دمه وجه یار کور سیرانه کل
سیرانه کل بوجامه تندم صوبونه کر نه فیض حقّه یون
فرمانه حقی و یر یون قرمانه کل قرمانه کل و شعب ایمانه

بوردخی زهد در که آئنده بولنوب امسا کے مباح اوله
نشئه ترک اتکر زبیر امسا کے مباح اوله ترک
اتکر فضا رالات لهو و امثال کبی و بعض آریا جفا
بیور دیکر که زهد بالکلیه دنیا دره اعراض و عرض و متاعی
ترک در بر وجهه که ترک اتد و کک نشئه بردخی قلبت امسه
سویله که اگر نوعا میل بولنور کما صوره ترک معنی
عدم ترک بر لریش اولی زهد نه بعث مرتبه سنده اولنکر
زهد دیکر که اندر که آئنده بولنوخ اتوالی ترک اتکر در
ولکن بالکلیه دنیا دره وجود دره فنا بولمک در و بولم
زاهد در دیکر که عاقل که خلا فیدر و بوندک سلوک طریقی
آخیره و جنته و در جاته و عو و علمان و امثال نه زبیر

40 و آیکنجی زهد حقیقت بایه سنده اولنکر زهد در که
ما سوانتم درم بالکلیه اعراض اتکر در و وار بوعنه
صا تمشدر در و بوندک عاقل در دیکر که سلوک حقه در و
دیداره و تجلیاته و امثال نه در ریش هر زاهد عاقلی
ولکن هر عاقل زاهد اولو شکیم ابرهیم زاهد
و شیخ عطار و امثال بوقبله شد رسوق در و
انسان حقه و اصل اولد قدیم صکره دنیا دره کافر کلز
واللذه بعض اشیا بولنوبه درخی زهد نه مانع اولماز
زیرا قلب ایلد ترک اهلید شکیم ابو حامد کبرادری
شیخ لعل غزاله به بعض ناس عتاب اید و بلسلده
آفراس ایچنه سز بواتکر شکیم کوز سز خود زاهد کوز

دکل ایسہ لکھا وارنہ تسلیم ایدہ اگر وارث معلوم و ایسہ
 والا اگر کندینک ضرورت و ایسہ کند نفسہ خرچ ایدہ
 یوغنیسہ محتاجہ تصدق ایلیہ و بوا یک صورتہ ثواب
 صاحب حق اولوب کند اور تادہ و کیل کے اولس اولوب
 و عمل کار کا مؤمنہ لازمہ و دنیا یہ عزیز اولوب حقوق
 حفظ اتمک نہ صقنہ و حیاتہ ایکن یوکنی تخفیف ایلیہ
 زیاعہ و رب اولوب عقیبات و ارد و کمال صحتہ ایکن
 اولانہ صدقہ نث ثواب و صیتہ اکثر در کل ایسہ دنیا
 سکا و تادہ اولس و عارف را اسندہ و نسا و سار
 اولور سن بلکہ و نودہ اولس و کمرید یعنی دنیا کا
 متاع بلاغ اولوب انکله حق لکایہ قریب بول بلکہ و صلت

۷۲
 وصلت اهل اول و دنیا حقہ پر دہ یعنی حجاب غلیظ
 و انک حذر بد بخی قات کوک متعتر نہ و ارکبہ یوقار و
 کرسی و عرش و لوح و قلم در عالم آخر تند و خی یوقار و
 عالم از واحد کہ مقام مرئیین در بر کہ اوراد اولوب
 دنیا و مافیہا یے و آدم و عالمی بلکہ انوار حقہ غرق
 اولوب مسامدہ دائمہ اهلید و بومرتبہ لرحہ حجاب
 لطیف در بر بوبرہ و نہ و فی کذا ایدوب بصیرت لری
 عالم علم کثادہ اولوب و غیب الغیوب روضہ
 شمع بولنر بالکلیہ ماسوا للہ جارتکبیر اور لری
 و کو نینہ لمحہ صائم لری و مقصد صدقہ حقلہ اولوب
 طور لری انکھو بومہ ولہ لری ہم معلوم و ہم محو لری

مَعْلُومِ تِلْكَ رِسَالَتِ تِلْكَ وَجْهٌ لِيَتْلُو حَقِيقَتِ تِلْكَ
اَمِنْ نَجْمِ لِرَصْدِ رَدِّ دَرْ كِبَابِدَه اَوْلَدِ اَنْدَرِ كِهَالِ اَنْدَرِ
بَلَدِ اَرْشَادِ نَجْمِ لِرَبَابِ اَنْدَرِ دَرْ دَرْ كِبَابِ وَصَدْرِ
نَدَا اَنْدَرِ اَوْ نَدَا اَنْدَرِ اَنْدَرِ اَوْ اَوْ لَكِي اَنْدَرِ اَنْدَرِ
وَاَرْ اَيْدِ اَنْدَرِ اَنْدَرِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
وَمَلَاءِ اَعْلَى اَرْ اَيْدِ اَنْدَرِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
كَلَدِ وَكَلَدِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
وَوَاجِبِ اَنْدَرِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
اَبْرَهِيْمِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
بَلَدِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
ضَرْوِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي

73 وَجْهٌ دَرْ اَيْدِ اَنْدَرِ دَرْ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
طَلَبِ كَارِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
وَاَرْ دَرْ اَنْدَرِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
لَا زَمِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
وَيَوْسُفِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
وَطَرِيقِ حَقِّهِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
سَوْزِ هَا اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
طَالِبِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
تَبَرِزِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي
بَلَدِ اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي اَوْ لَكِي

و مفتی کی فتنه کلماتند کلو **ع** سولید مریوق چها
بلرز سولید مریوق **ع** یعنی طوطی دلا سولید بیچ سولید
و معلّم لروارد و لکن طوطی لبر تعلیم قبول ایدوب سولید
قابلمرید لریوقدر بلکه اکثر سخیلک و مرید لک سولید لری
هذیان مقوله سید **ع** هر عصره یوز یکم دورت بیت
و بلکه دخی زیاده اولیا و ارد در کربل قطب الاقطاب
نکیم تفصیلی کتاب الخطاب نام کما بزرده در کربل **ع**
اسارت الیه ایلد تالیف اولمشد **لحرره** جسم جان
و مال ترک ایلد خلیل الله بق **ع** بق نه و جریله تجلی
ایلمشد **ع** حق **ع** ملت حق حقه تسلیم اولدوغن
بلد کت ایسه **ع** وار لغی تو کند یکی یوقلق او دینه طور

74 طوّر مه یاق **ع** ببی کور نی ابرهیمده دوشد اوده
آنیکچو صحن کل شنده او قوربت بر سبق **ع** کل یوق
ظلمتده قالمه کیجک ابر کور کوندره **ع** صاغ و صولک
فرق ایده کور و اریکن جان دن شفق **ع** بو کونک
یارینی اولمشد صباح آخرت **ع** از قالدن فالق
الا صباح ایده فخری شق **ع** تازه تازه غنچه لری
جمع ایلد باغ فیضدن **ع** پیر ایسکده حقیا نلیر
الده کل طبق **ع** و شعب ایماندن بر دخی حفظ اکرم
یعنی اهل و عیالنه ^{آچلی کل} ظاهرده آفاندن و باطنده فسادندن
حفظ اتمک و مخدوم و ضارمه احسان ایلک و خایمانک
شعبه لرنند و مخدومنه الحقیقه اگر چه کنید و لکن

خادمه احسانم سید احسانه مظهر اولوب کند کند نه جان
انتم کی اولور و دنیا و آخرتده فایده لنور و بوراده
خایرم محلوکه و بنا سیمه تعبیر اندک خدمتکاره شامله و مخدوم
اسم اعظم و سائر الاسماء و خیریه کبیر انکحوز قرآنده
یدالله فوق ایدیم و قرآنده الرجال قوامون علمنا
وخی ستر مذکوره ناظر در زیر ریشی روز ماعدسی نساء
حکمتده در شول جهنم که غیرت زیر دستنده در و سهو
از الازرنده در عرشه و ارجه دیر و جمله خاک می سید
اول اولان الله تعالی و انکحوز بادشاه بله قولدر ریش
باسلو باشه اولایم دیک باکسبه در زیر کند بائنه سلطان
اولمش بوقدر و انسان کامله شرف ذاتی حقه قول اولمغله

اولمغله در بوسیدنه جناب نبور نبور که انا سید ولد آدم
ولا فخر یعنی بن سیادت و ریاسته فخر اتم بلکه عبودیت حقه
فخر ایدم زیر عبودیت انسانک صفت ذاتیه سید فقره
الو هیئت و ربوبیت حقیقت صفت ذاتیه سر اولد و غیبه
غنا که و بوراده ولد آدم دنم و ادب العرف نوع آدم
یعنی آدم اولناک سید یم دیک آدمک در ریتناک سید یم
دیک در والا آدمک افضل و لمحق لازم کلوس معنا انا
سید الناس بوم القیمه حدیر آدمک و اولادند عموما
افضل اولد و غنمه صریح و بوراده سیادت نصریح
و بوم قیامت تعینک سری امتنی کند قیوسنه ارشاد
طوغر او رایه کلر و سفاعت بولار و مراده نامل اولار

زیرا غیر قبول کردن مقصود حاصل اولماز سوا سبب
المر دخی بوقیویه محتاج در شکم قرآنده کور عسی آن
بتغلت ربک مقام محمودا یعنی مقام محمود آخرتہ سفا
عظمی مقامید که جمیع بنیایه اول مقام من سفا عتہ اذن
ویریلو ارستہ قول اولور سن بویلہ قویہ قول اولور قوی
صلواتک اچوب قبا تا که سفا عتہ ایره سن و جنتہ کره سن
الحزہ ارکوز ایوز اولور سوا الله سفا عت قیل بکا
چون بیوردن کیم کوز لکدره اولور حاجت روا
سمیع حسنتک سیریدوب بر وانه کن اولدر مهر و ماه
کیم دوزلر اوشتلکه هر روز و سب چون آسپا
چون انا املح دیوب ویردن ملاحتہ نکل بو

76 بونکده یوسفی حسرت نکا هاندک شکا یار سولا
یا خیر الوری کشفایت یوزک تاکه دیدار کلا اوله
دیده داروشنا آه ایم مستغرق در با حیر
بوکونه شیخ حق اوله لعسقل یوزیله آسنا
وحر منی حفظ ندر که باعک تهمت اولان مواعده
المر منع ایدیه والا قرطبان اولمغه مؤدر اولور
وانسان برسدن قیما غنی بر کره یوز سه بر دخی
اولکی که قیماق طومر و انسانک الی سلیلق غرضی
بر ساعته یقیلور و بواتس ایله جانے ابد یاقلور
وانسان سیرار سادنه احتراز و الله نکا یه استغافه
و حیارندن دخی حد لازمدر زیر ناقصات العقل

وَاَمَّا مَا نَعْنِي مِنْ مَقُولِهِ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يَوْمِ قِيَامَتِهِ
 دَوْرًا كَمَسْئَلِ حَالِهِ اَعْتِبَارًا تَمَّا وَكَسْبِي زُهْدِي
 خَصِي سَقِي وَزَنِي اَوْ زَيْنِ خَصِي سِي نَزْعِ وَاجْرَاجِ اَوْلَانِي
 كَمَسْئَلِ كَمِ اَنْدَمِ اَوْلَادِكُمْ زِيَا سَهْوِي مَنَقُطَةِ اَلْحَمِي
 نَامَسَاعِدِ وَبَلَكِ بِالْكَلِيَّةِ مَفْقُودِ وَمَقْطُوعِ رِيُوْجِهِنِي
 بِحَسْبِ الْغَالِبِ زُهْدِي لِي اَعْتِبَارِي بِوَقْدِ زِيَا زُهْدِ اَوْ دَرِكِي
 نَسْنِ وَاَرِي كُنْ تَرَكِ اِيْدِي نِ سَهْوِي اَوْلِيَا اَرَمِي
 زَنَادِي بِرَهْنِي اَتَمُّ عُمْدَةٍ اَوْلَمَشْ كُلِّ فِرْقَلِ اَتَمِّ كَيْدِي
 اَتَمُّ غَزَا حَاصِلِ اَوْلَمَّا زَا جَمْعِ سَهْوِي غَيْرِي بِرَهْنِي
 اَتَمُّ بِرَهْنِي نَدَه صَادِقِ اِيْسِي عِنْدَ اللَّهِ مُعْتَبَرِ اَوْلِي
 وَاَمُورِي نِيَا نَكْ تَعْلَقَةِ صَالِحِ اَوْلَمَشْ نِيَا جَمْعِ سَهْوِي

۷۷ سَهَوَاتِ قَبِيلَنْدَرِ کَمِ طَبِيعِ وَنَفْسِکَ اَنْدَرِ نَزْوَعِ وَبِی
 وَارِدِ اِکْرَهٍ لِسَانِ عَاقِدَه سَهَوَاتِ بَطْنِ وَهَوَاتِ
 فَرْجِدَه سَايَعِدِ **و** اَلِکَنْجَسِ نَفْوَارِ جَنْدِی در ضمِّ حَمِیْمِ
 جَنْدِ اَصْلَنْدَه حَرْبِ اَبْجُونِ اَعْدَادِ اَوْلَانِ عَسْکَرِه دِیْر لَوْ
 اَنْدَرِه شَدَّتِ وَصَلَابَتِ وَارِدِ مِکْرِه یَا دَسَا مِکْرِه مُتَعَلَقِ
 اَوْلَانِ جَاوِ سَلْرَدَه وَامْکَالَنْدَه دُخْلِ سِتْمَالِ اَوْلَنْدِ بَغِی
 مَلُکِ سَلَاطِیْنِه مُتَعَلَقِ اَوْلِو بَا مَوْنِ اَسْلِ کَوْنِ لَعِیْنِ
 اَوْلَانِ کَمْسَه لَرِ نَفْوَالِیْنِه اَعْتِبَارِ یَوْقَدِ زِیَادَتِ کَلْدَه
 وَالدَّیْنِه کِرْدِ کَدَه دَامِ وَحَلَا بِقَمْرِ اَصْوَرِ لَوْ حَلَقَاتِ اَلِی ^{اَلْوَدِ}
 وَعَرِضِیْنِ یَقْمَقَدَه بِرَوَانَه کَبِی وَزَلِ اِکْرَقْوَالِ جَانَدِ
 اَوْلَا یَدِ هَر یَرِه حَقُوقِ کُوزَه دَر لَوْ حَلَقِ کُوزِ لَرِ لَرْدِ

و ادچنسی مانت امرأه در یعنی زنگ امانت اعتبار
یوقدر بلکه هر نقد آمینه اولسه بینه خیانت خالیه
اولماز پس محرم راز اولمغه سزا دکلر و الا فضیحه
مؤیدر و دیشلر درکم ایلم خاتونلر استساره و مقضایه
عمل اولمشد رماعده سی کل بر حضرت سقیب کرمه لری
صفورا که حضرت موسای ^{علیه السلام} اهلید و بر دخی ازواج
مطهره دخی ام سلمه در رضائت عنهن و دور و نجسی
عبادت صبیانند زیر احوال بیت بلزلر و حضور قلب
فهم بلزلر و شرائط عبادات استیفاده عاجزلر در
اگر چه آرا لرنده نیجه رسید دخی بولمش و هر حاله اعتبار
اولمشد و دستلر در صبی نلک ایمان و ضد مکلفلر

76 که سائر اعمال ایسه نافله در و لکن نماز قلدیر زنا
نیت ایدم مکلفلر اوزر نه فرض اولان نمازه و صائم
اولدیرغی و قنده نیت ایدم مکلفلر اوزر نه فرض اولان
صوم و بیکه کرکر و انکر عبادت لری نلک نواب کندی ^{نیکه}
ابوینک و کل و هبته لری مقبوله دکلر و عبادت لری قبوله
و نواب اولمق ابوینه متابعت ایدر و دستلر در
انسانه کثرت عیالده تضرع اتمک کرکر بلکه آرا لرنده لری
تحت وسعادت و اریسه برکات معاشه اولور لری
تبارک فرائض اولد قلدیر جهتنه مخول لری و انسانک
بعض سنیات و آردرکم انک کفارت معاش عیال حصه
اولان هموم و غمومدر ^{رسل} اومقوله غموره غم لیمه بلکه

گناه که کفارت اوله و رزق سنک الکنده دکلده که سن
رزاق اوله سن بلکه سنده فی عیالک کبر مرزوقسن و جمع
خلق عیال الله در تنکیم برکسه سفا یدوب خاتونه نفقه
آلیقومقه بوخصوصده اول خاتونه بعضیلر ستم
اید یک خاتونه دخی بنم زوجه دخی رزق بیچی در خونه
رزق ویرتگی دکلده و جواب ویردرسته بومرتبه
عارف بالله اولوب توکلن ایدوکن فهم ایدنلر کمرته
رس قنبده رزق خصوصیحون اضطراب بولنر آسبابه
تثبت اتملور اگرچه الله لک برایشی عندالاسباب سلسله
یوخسه بالاسباب ایشله نفع فی الحقیقه اسبابک تاثیر بو قدر
بلکه موثر حقیقی الله لک در و بعضیلر که ایشله الله قاله

قاله در بر ارا نلک معناسی بود که ایشله نسبت اندو
اسبابه معلق اولمدوغی جهتنده وجود بولمدوغی^{صبره}
وجود بولورسه بلا سبب و یا خود سبب خفی ایله حقه
راجعه در یعنی حق لک قادر در که مراد اندو که وجهله
وجوده کتوره و برکسه ضرورت نفقه الحون عیال
ترک ایدوب فرار اتسه حق لک انک فرصتی و سار
عباد اتنی قبول امتیه مار که عیالنه جوع ایده و عجب
آبق دخی بویه در یعنی بر قول اخذ لیس فی یوسندن
فرار اتسه جمیع طاعن مرزوده در و بونده بویفته
اولان اولاده و سا کردلره و مریدلره دخی تنبیه واردر
زیرا فرار اتمسلر دخی عصیانلر فرار حکمده روانه

أَحْفِظْ، وَبُودَ مَعْرُومَدَ كَرْتَقُولَرَاتَه تَقَالِي نَكَمَر
خُصُوصَه وَكَيْلَار وَخَلِيفَه لَرِيدَر وَلَكِنْ قُولَر حَاجَتَه
ضَعِيف حَقِيقِي أُولَمَغَلَه كَر كَر كَر أُولَدَخِي كَارَنَدَه أَصْلَه
رَجُوعِ الْيَتِيمَاتِ لَكَ يَدِ وَكَيْلِ الْيَتِيمَاتِ قَرَانَدَه
فَاتَخَذَه وَكَيْلَار وَبُونَاكَ نَظِير صَلَوَاتِ شَرِيفَه دَرِغِي
لَرَجَاهِ لَكَ صَلَوَاتِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَارَكَ دُيُور سُولَا لَه
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقَّقَدَه تَصَلِّيَةً سَلِيمَةً أَيْدِيهِ وَلَكِنْ أَمْتَك
بُومَعْنَانَلَه قِيَامَدَه عِزِّ تَامَقِي أُولَمَقِ حَسْبِيلَه تَصَلِّيَةً سَلِيمَةً
حَقِّ وَكَيْلِ أَيْدِيهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدَتِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَسَلِّمْ دِير وَحَقِيقَتِ خَمْدِ دَخِي بُولِي دَر كَر حَامِدٌ مَحْمُودٌ
فِي الْحَقِيقَةِ لَكَ دَر وَنَا دَخِي بُولِي دَر نَتَكِيمُ كُلُّ لَحْظَةٍ

80 لَا أَحْصِي نَمَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَنْتَ عَلَى نَفْسِكَ
وَكَشِي عِيَالِي أَضَاعَتْ أَمَكَدَه قَطَعَ رَحْمَ وَارِدِ كَر عِنْدَه
سَبَبُ غَضَبٍ وَبَاعَتْ أَمَقَطَاعَ وَصَلَدَ رَحْمَتِي طَلَاقِ
وِيرَمَكْ مَشْرُوعِ الْأَصْلِ لَكِنْ الْبَغْضُ مُبَاهَا تَنْدَرِ الْيَتِيمِ
أَكُونَدَه مَخَارِ أُولَانِ أَجْتَمَاعَدَ افْتِرَاقِ دَكُلِ بُو حَبْتَه
وَفَاتِ أَيْدِيهِ أُولَادَا وَزِينَه وَتَارَلَرِ الْيَتِيمِ آغُلَرِ
وَمَلَا نَكَدَخِي سَنَكْ فَوَقْتَكْ كُورَبِ آغُلَرِ وَلَكِنْ دُورِ
أَخْلَاسِي كَر كَر كُوزِ بَا سَيِّلَه دَكُلَرِ مَلَكَه حَالِدَه مَنَابِ
أُولَانِ وَجْهَلَه دَر نَتَكِيمُ قَرَانَدَه كُلُورِ فَمَا بَكْتِ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ
وَالْأَرْضُ يَعْنِي سَمَاءَ وَارْضَ فِي الْحَقِيقَةِ أَهْلُ أَدَاكْ دَرِ الْغُلَّةِ
آغُلَرِ وَلَكِنْ عَاصِيكَ هَلَاكَنَه آغُلَرِ وَرَحْمَتِ قَلْبِ

مؤمنه ایسه بر حال اوزرنه اولمق کر کدر کج وفات
اند که جمیع سیاهه اعلیه و رحمت ایلنیه یس عیالیه
رحمت انجیک سکا رحمت اتسه کر کدر کج حدیده کلور
منه لایریم لایریم بورا دندر کج گیشنه واریشم دیر
و بو مقام من نفایس ره کلور کج هر کیم بو دنیا ده خلق
کناهلر عفو ایدرسه و عفو بتلرندن تجاوز قور آفته
دخی الله لک اندن عفو و تجاوز ایدر و هر کیم بر مدیون معسر
بر قاج کون دخی مهلت دیر الله لک دخی الله کوره معالیه
قیلور و هر کیم عباد الله دن حقنی استقصا ایدر الله
دغرا اندن حقنی حبه حبه الورد و هر کیم بوامت اوزرنه
ایدر الله لک دخی قیامتده ان سندله اخذ ایدر

81 و غیر هذا یس انسانده مکارم اخلاق لازمه تناکه
حق لک دخی اکا لطفه معامله ایدر و بر محکمه ده صلاح
اهر بولنوب وفات اتسه ملائکه انک اوزرنه اغلر زریا
انک عباداتنک انوار اهل محله دن منقطعه اولور و ظلمته
قالور لک اگر چه سغفا محله او مقوله لر استیقال ایدر
و وفاتنده آغلق دکل بلکه کلر لر و خطا ایدر لک صلی
بودر کج آرا رنده جهنت جامع بو قدر زیر ابر صلی
و بر فاستقد ریح مسجید و کنیسه بر اولمد و لک اندر دخی
بر دکلر و آرا اول شخصه آفته سفا عتقا اولنده
دینا ده خصم اوله و حدیده کلور کج لا تقربوا الیکم
عل کسره انکم فان لها آجالا کجاکم یعنی جاریه

جہا قریبوز و جو ملک کوز و بوندک امثال نشہ لری
قرود و غنی زمانہ نیچون قرریکوز دیواندرہ ازیت انگوز
زیرا سزک اجلریکوز اولوب جلونده وفات اتدو کوز
جہا قریبوزک رخی عند اللہ آجال مقدسہ واررک نما
اولد قہ بر بہانیلہ منکسیر اولور لر **رس** بنیادہ دست
نشہ قالماز عاقبت قریبوز نیکم ملوکدہ برینہ فیل
دیسندہ مصنوع و مفضل بر قیمتہ ارقہ اہدا
اولند قہ زیادہ مشہور و لیج حق جلندہ حاضر اولان
حکما دہ بر سر و ر یوم و غم ابد دیدہ الحقیقہ بر کوخ
اولد قہ منکسیر اولد و یاد شاہ انک غمنده قالد
و بوندک نظیر دہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

عصبا، دیر لر بر ناکہ لر واراید و دم آب شریف لر بوی
کاهیجہ آلمر و دفعہ لر بر ستر المعی بہ بناء قوشدر لر
و مقابلہ دہ سابق اولندہ مال دخی ویر کر بر دفعہ اول
عصبا یہ غیرک دودہ سی یوکرک حقوب کچر و غالب
اوراد حضرت اصحاب فراتہ عنہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کر قالد و کچر دیو مخزون اولد یرو اول وقتہ کلنج
اولد و نہ نیک سبوق اولوب کر و دہ قالد یخی یو غنی
رس اورادہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیرک بر نشہ مرفوع
اولد الا کہ مصنوع اولد یعنی ہر عالی نشہ آخریت
اولور و الجعہ دوشہ نیکم او قہ مشاہدہ درک
ہوایہ غنقہ صکرہ آخر منزل خاکہ اینہ صاقن **رس**

حاکم مغرور اولوب هولنه زيرامز لک آفر قهر در اگر
خمسيد کبر سرک فلک ابعای پر سهینه سن خاکده بر
ذره سن واکر مسجور کبر طرف مال مال اولسه نه
سن بر قطره سن و سن دارا تکه دارا اولسک بر کوخ نه
زبون سن و بیلوانقده رسم و شهر آب اولسک باله
سرنگون سن ما مهربند نه اولدوغلی نه تیز اوندک
و بزرگ بول اولان توبه یه قویوب نه مقوله اصر
بولنی طوتک کلای غافل خلقه اذیت و آزار علی
قوزیر اجله کوز نفس واحد دین مخلوق اولمش
اقر با سگوز و اجا بنده اولدوغلر صورته نه خانه
واحیا سکوز و انسانیت بوستنی حقدار قهر دمی

43 قور دمی و لاجتسکیز و کلاب کبر حقیقه دنیا اوزرنه
خیر لدا سوب نه بولجفتسکیز اغلاک سول کونه کونه
کوز لرونه قانه کله و اغلاک سول موت کونه که اولدوه
کبر اغلیه و کیمی قله **لمحرره** ارجهان آرا عالم نیجه اولور
بروردکارا عالم نیجه اولور آریدیر تنم از قالد کونم
عجبا بنم عالم نیجه اولور **مکناه** دفتر مکیاه
اللهم الله عالم نیجه اولور سرعی کونتم طاعت ایتیم
طوغر کتم عالم نیجه اولور حقی قول اغلر حکرن
طغردیر شهرلر بکلر **عالم نیجه اولور** و ایمانک
سعبه لرینک ادناسی ماطه الاذرع الطریق در
یعنی خلقک بول اوزرنده مردمانع و یا جوب حجت

أُولَئِكَ نَسْنَأُ لِرِزَالِهِ أَتَمَكِدُ رِطَاسُ وَدِكْنُ وَأَمَّا لِي كَيْ
سَعَةِ إِيْمَانِكَ تَعْبُهُ لِرِسْكَسَا قَدِ مَعْدُودٍ وَدِرْ وَلَكِنْ بِنِ
بُوَحْفَةِ دَهْ بِرَقَاجِنِي إِيْرَادِلَا اِكْتَفَا اَتَدَك مَاعِدُ سِرْ غَيْرِ اَتَا مَعْدُودَةٍ
يُوْرَ اِيْمَانِي خَلَقَاك يُوْلَدْنِي دِكْنِي قَالِدِ مَرَفَةِ سَعِي اِلَيْهِ يُوْخِشِي
يُوْلَدْنِي قُوِي قَاَزَمَهُ وَدِكْنِ صَاحِبُهُ زِيْرَا عَاقِبَتُهُ دَهْ بِنِ
صَرْحِ كِرْسِي وَبِنِ شَيْئُهُ مَعْصِيَتَا وَلَدِ قَدَمِ صُكْرِهِ اَزْ
اِيْسَهُ خِي تَحْفِيْرَاتُهُ بَلَكُهُ اَنْدَهُ غَضَبُهُ اُولَهُ خَصْمُكَ صَفِيْرُهُ
كَبِيْرُهُ نَاكِسِيْلُهُ سَيِّدُهُ كَبِيْرُهُ دَخِي اَكْبَرُ الْكِبَارِ اُولَا
كُفْرُهُ مُؤَدِّدُهُ وَبِنِ شَيْئُهُ دَخِي كِه طَاعَتُهُ قَبِيْلَتُهُ
قَلِيْلُ اِيْسَهُ خَوَارِ كُوْرُهُ بَلَكُهُ رِضَا اَللّٰهِ اَنْدَهُ اُولَهُ
زِيْرَا كُذْرَانْدُو كِي اَوْزَرُهُ بِرِ يُوْلَدْنِي بِرِطَاسُ وَيَا بِرِ

84
بِرِ دِكْنِ رَفْعِ اَتَسَاكِ وَيَا حَامُوْر دَفْعِ اِيْحُوْر قَالِدِم
يَا اَيْدِ رِسَاك بُوْنَا اِيْمَانِ بَابِنْدَنِ اُولِيْحِي مَقَابِلُهُ سِنْدُهُ
نَوَابِ دَخِي وَارِدِ رِزِيْرَاتِ اِيْمَانِ بِلَا نَوَابِ اُولَمَازِ
بِسِ بِرِطَاسُ وَيَا بِرِ دِكْنِي اَللّٰهُ رِضَا كِيْحُوْر يُوْلَدْنِي قَالِدِي
نَوَابِ اَنَاكِي وَيَا بَابَاكِي جَانَنُهُ هَبِيْ اِيْلِيْكَ اَنَا اُولِ
عَمَلِك نَوَابِي اِيْلِيْ مُشْتَفَعِ اُولُوْر اِيْسَا اَعْمَالِ دَخِي اَكَا قِيَا
اُولَهُ مُحْكِيْدِي رَكْمِ بِرِ كِهْ رَجْمُهُ كُوْنِي كَسْبِيْ وَالِدِيْنِي
جَانَنِي هَبِيْ اِيْدِيْ رِجْمِ كَسْبِيْ اِيْدِيْ هَدِيْ وَارِدِ اَوْقَافِ مَقَابِلِهِ
يُوْلَدْنِي اَنْدَنِي بِرِ قَاجِ قَاَوْنِ قَارِيُوْر قَابِيْ دِيُوْ سُوْر
وَيُوْ يُوْ بِيْ اِيْدِيْ بِيْ رِجْمِ كِهْ طُوْغَرِ اِيُوْبِ اِيْدِيْ رِجْمِ
اُولِيْهِ وَالِدِيْنِي وَاقِعُهُ سِنْدُهُ دِيْدِيْ اَوْغُلِ هُوْ قَدَمِ

جانز قاون قار بوز استردی هله کله واصل اولدو
اخبار ایلدیر و بوندن معلوم اولدو که هر عمل صالح ثوابی
روح میده واصل اولور بلکه افعال متعلق اولان هر کس
ریا و سمعه اولدو یا اموال و اولان مآثره لرده
بولنه و یا خبیث الاصل اولدو غنی مقطوع اولدو یا خود
طعامه غیر کس نظر تعلق ایده و اندن طایفه زیر ابو
مقوله صور بکرده صدقه و غیرت ثوابی اولماز خصوصاً
بر کسسه بر طعامی بر کوز لونک قوشونده اکل ایدو
اکا طائفه مسکین و مانسردرده اوغزه یه و آری مدح
و غیر موافقنده خلقا نظر نده طعام اکل ایدنارک
حالیله فتم ایلدو استی برلرده قاون قار بوز بیشارک

85 بيشلرک و صوق سیرتلا بختلرک جما لنده تفکر قیل
زیرا بومقوله ایشلرک سیرتلا علما، ایسه جهلک و سوال
مقدارنه که عالم علمی ایلدو عمل ایده نه دیر اولدو عالم
تسمیه مجرده قیلندن اولور علما زمانه که مسایح و غی
بونلرده داخله نیکیم علامه سیرتلا دن سوال ایدو
قرآنده شایخانی لر وارمیدر دید کلر نده هلیستوی
الذین یعلمون والذین لا یعلمون ایتن اوقیوب لا یعلمون
ایله واردانلر دیدر و حقیقت علم اوردو که قطع اولدو
بر وقتده بعضی شایخانیله زانل اولان علم دینارک
و کشف فی بویه درک کشف خیالی یا اعتباری بودو
بلکه معتبر اولان کشف صریح قلبی و صوفیه طائفه

داخل اثره کشف اولند که اکثر کشف خیال ده قاسم در
بوجهتد ایمان و کفر بری برینه قاسم در بشار و مضل
اولمقدنه خال در کلام و بمقوله ضعیفانک حال در ایمان
ضعیف اولمقدنه محمول در زیر ضعیف اوزر نه مبسوط اولان
دخی ضعیف در شمع ایمان عمل ایدوب ایمان تقویت
اتار که در زیر شمع ضعیف از اجتناب یکنه سونید و کبر
ایمان ضعیف یعنی شبهه قلیل و نه منطقی اولور سیکم در
خودجه باشد قوت تقلید عام که یعنی عام ناسک
تقلید ضعیف در دینده قوت یوقدر سوبله که بگویند
معاذ الله دجال خروج ایسه یا انک حکمنده بر مضل
ظهور ایسه جبل ایمان اوزر لر و کندیلر نه مذهبنه
لکده

86 مذهبنه لکده براوز که مذهبنه زلزله و اگر برکسه ایمان
نباتن استر سه صباح نماز ناسنتی ایله فرضی ارانده
بود عایه اوج کره اوقویه اللهم یا رب یا حی یا قیوم
یا مدیج السموات والارض یا ذا الجلال والاكرام یا
من لا اله الا انت ایسا ایمان تحسینی قلبی بنور معرفت
بومعرفت نه مراد الله تعالی نیک ذات وصفات وفعالی
اهل سنت و جماعت بلد کلمه بلبلد لکن اهل ظاهر کلام
واعتقاد علم کلامه مبین و مفصله اهل باطن دخی
بو حال و اعتقاد اوزر نه در و لکن اندر ذوق و وجدان
حسیله باشقه حال در دخی و ادر که کتب تصوف ده
مشر و حد و برکسه ناسنتی تعلق اید به جک اصلان

اولسه بنه مرضي خالنده حاضر اولند يا نازنده سرعت
و طريقت و معرفت و حقيقتده اهل سنت و عجمت
مذهبي و زرينيم دنيا و آخرتده بويله شهادت ايدنه
ديو وصيت ايليه كه غير مردخي انك دين منده حاله
اولد و غن بلمه لر حسن حالنه شهادت ايليه لر زيرا
مؤمنلر ك شما دتله عند الله مقبوله در نكلم حديدده
كلور انتم شهداء الله في الارض و مؤمنه كر كدر
اوشا قلوه تعليم ايدوب بويله ديه كه الله ربه و محمد
نبي و الاسلام ديني و الكعبة قبلتي و الموضع
اخواني و مذهب اهل السنة و الجماعة مذهبي
و ابو حنيفة نعمان بن ثابت الكوفي صاحب

84
صاحب مذهبي و بوعهد نامه بي صبا حده و اخشا
برر كره اولسون اوقيه كه بود اللههم فاطر
السموت و الارض عالم الغيب و الشهادة
انني اعهد اليك يا نبي الله ان لا اله الا انت وحدك
لا شريك لك و اني محمد اعبدك و رسولك و انك
ان تكلني الى نفسي تقربني في الخير و تباعدني
الشر و اني لا اثق الا برحمتك فاجعل لي عندك
عهدا تو فيسني يوم القيمة اني لا تخلف
الميعاد بر كسه بوعهد نامه هر صباح و هر اخشا
ملازمت ايلسه عهدناك و زرينه مهر او ريلوب
عرس الله و صنع اول نور و قيامتده نيا كلوب

قَتْلُ اللَّهِ تَعَالَى عَهْدُ أُولَئِكَ كُلُّهُمْ جَنَّةٌ كَرِهُنَا
وَبِهِ لَرَوَعُهُ نَامَ خُصُوصُهُ فَقَاهُ وَحَدَّثَ نُونُ
اتِّفَاقُ أَوْزَرُهُ رَحْمَتِي فَقَاهُ مَسْلُورُهُ مَذْكُورُهُ عَهْدُهُ
كَفَنُكَ عَهْدُ رَجْعِي صَاغُ كُوكُوسِي وَزَرِينَةُ يَارَسَهُ لَر
مَيِّتِ قَبْرُهُ أَنْدَمُ مُنْتَفِعُ أُولَهُ وَمُنْكَرُ وَنَكِيرُ لَنْدَن
سَهُولَتُهُ قُوَّتُهُ وَمَيِّتُكَ الْبَيْتُ بَسْمَلُهُ يَارْمَقْدُهُ دُخَى
قَابِدُهُ عَظِيمُهُ وَارِدُهُ أَرَاكَ الْبَيْتُ أُولَمُزَسُهُ بَرَكْتُهُ
أَلَنِي مَحَلَّتُهُ كِتَابَتُ أُولَنُهُ وَزَعْرُهُ لَوْ كَفَنُ وَسَا مَر
تَبَرُّكَ صَالِحُ أُولَانِهِ اسْبَادُخِي كَالْقِيَاسِ أُولَنُهُ سَوَالُ
أُولُونُورِهِ كَمُؤْمِنَةٍ هَالِقُ قَلْبُ كَرَكُهُ وَالْأَطْفَالُ هَرُ
أَمَارُكَ قَابِدُهُ نَذْرُ جَوَابُ بُوْدُورُ كَمُؤْمِنَةٍ دِينَ اسْلَامُهُ

88 اسْلَامُهُ نَقْدُ ضَعِيفُ الْبَقِيَّةِ أُولَسُهُ يَنْتَه
اعْتِقَادُ دُونِ خَالِ دَكَلَرُ بَلَكُهُ بَعْضُ امْتِلَاحِ
عِلْمَادُهُ قُوْدُورُهُ بِرَأْسِ امْتِلَاحِ عَلَيْكُمْ بِدِينِ الْعَجَائِزِ
وَفَقِي أَوْزَرُهُ عَامَّةُ نَاكُ اعْتِقَادُ لَرِ أَوْزَرُهُ اعْتِقَادُ
اَتْمَلُورُهُ وَاعْتِقَادُ لَرْنَدُهُ دَكْمَةُ هَالِدُهُ دُونُورُهُ عِلْمَا
اَيْسَهُ دَالِدُهُ دَالَهُ قُوْزَلَرُ وَآخِرُ أَنْدَرُهُ دِينَ عَجَائِزُهُ
وَدِينُ عَجِيدُ وَآمَاءُ وَرَجْبَرَانُهُ وَآمَالُهُ كَلُورُهُ
نَكِيمُ نَفْسِهِ كَبِيرُ صَاحِبِ فُحْرُ الدِّينِ أَلَرَزُونُهُ وَخَاتِمُهُ
الْمُسْكَلَةُ مُحَمَّدُ سَهْرُ سَتَانِي دُونُهُ وَآمَالُهُ دُونُهُ مَنَقُولُهُ
بِسْ اعْتِقَادُهُ رَاسِخُ أُولَانُهُ مُؤْمِنُكَ عَمَلِي قَلِيلُ
وَصُورُفُ دُخَى أُولَسُهُ قَبْرُهُ مُلْكِيْنُ أَنْكَ السَّنَدُهُ

وگفتند ه اولانه خط نظر اید و ب تعظیم اید و
و اول معنای دین ده کماله حمل اید و شکیم وارد
اولم شد که سخن حکم بالظاهر و الله يتولى السرائر
و حق بکاستار اولد و غی جهتم مؤمنک باطنده
اولانه حالنی ستر اید و ب عفو و مغفرتن ظاهره
بنا اید و مکر که اولمسه منافع و یا منافع صفتو
اوله و فرق ضاله ظاهره الکفار اولمسه و غی منظر طرند
عند الله حکایاندر یزید و حجاج ظالم و مکرناک و امثال
دخی اندر ملحقه زبیر یزید و حجاج کرمه اهل سنت
چخور لرد لکن تصدیق اند کار افعال فاحشه کفرانه نیک
اولد و تم لیک مباحثه فواحش اولد و غنم ماعد

84 ماعد ا مذهبده دخی سبعی در حق علی نه تفننا زان
بله انک رایحه سی وارد در زیر اول وقتک فضل اند
اولمغل تموز در احراز او با دولت اقباله خیل
مساعده لرا تمشد نیکم تمسیده رکب علی و هرب
معاونیه زید و آل و یزید حقنه لعنة الله علیه و عل
اعوانه و النصاریه دید و لاکا شایه در اگر بوسو لرس
واقع بیان احوط سولیس اولسه اجماع مسلم در لکن
خاطر احوط سولید و که روشن در غرض نفسی تو
طوغر سولیکه و مؤمنه کر لدر که هر صباح و هر ختام
سید الاستغفار در دلند قومیه بود اللهم انت
رب لا اله الا انت خلقتنی و انا عبدک و انا عل

عَمْدُكَ وَوَعْدُكَ مَا اسْتَطَعْتُ اَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ
مَا صَنَعْتُ اَبُوؤُكَ لَكَ نِعْمَتًا عَلَيَّ وَاَبُوؤُكَ ذَنْبِي
فَاَعْفُ عَنِّي اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ اِلَّا اَنْتَ بِرُكْسَةٍ
بِوَاسْتِغْفَارٍ صَبَاحَ دِلِيَسَهْ اُولُو كَوْنٍ وَفَاتِ تَسَهْ وَبَاخُو
اَخْتَامِ سُوَيْلِيَسَهْ وَاُولُو كَيْجِهْ اَنْقَالَ اِيَلِيَسَهْ حَبْنَهْ
وَاخْلُ اُولُو كَلَامِ مَذْكُوْرِهِ اَبُوؤُكَ كَلِمَةً رَجَعُ مَعْنَاهُ
وَلَكِنْ نِعْمَتُهُ وَجُوعُكَ مَعْنَاهُ سَيِّئَتُكَ حَقْدُهُ اُولُو غَنَهْ
اِعْتِرَافُ اِيْدُوْبِ شُكْرُهُ مَنَعُهُ وَنَعْدُهُ رُوْزَنْبَلُهُ
اَتَمُّ اِعْتِرَافٍ وَاسْتِغْفَارٍ لَهْ دَرِيَسِ يَكْدِرُ كِهْ يَارْتِ
نِعْمَتِ سَنَدِ وَسَنَدِ كَلَشْدِ وَكَاهِ بَنَدِ وَبَنَدِ
اُولُ شَدِ رَنْتَكِيْمِ اَبُو الْبَشَرِ رَنْ عَلِيَهْ بِطَرِيقِ الْحَاكِمِ

90
كَلُوْرُ رَبِّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا **لَحْرَهْ** اِيْدُوْبِ جُرْمِ دِيَسِ
اَدَمِ ظَلَمْنَا كِهْ بَعْنِي بُوْخَطِيَسَهْ بَنَدِ اُولُو رِطْنِ
جَبْرَهْ سَا لَكَ اُولُوْبِ بَلِيَسِ نَهْ اُولُو دِلِيَسَهْ دَرْهَبِ
سَنَدِ اُولُو دِي وَبُوْدِ عَايِي دَخِي سَبِ وَرُوْزِ دِي
لَرُكْدِرُ كِهْ بُوْدِرُ اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ اَنْ اَتَرَكَ
بِكَ سَيِّئًا وَاَنَا اَعْلَمُ وَاَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا اَعْلَمُ اَنْتَ
اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ وَبُوْنَدِ مَقْنُوْمِ دَرُكِ اَنْسَانِ
بِرُكَا هَكَ صَدُوْرِ جَزَا مَعْلُوْمِ اُولُسَهْ تُوْبِهْ وَاسْتَغْفَارِ
لَا زِمِ كَلُوْرِ وَاَكْرِ اُولُو كَاهِ كَفَرَايَسَهْ جَدِيْدِ اِيْمَانِ وَنَهْمِ
اِقْتَضَا اِيْدِ رِيْصُوْرْتِهْ مَهْرِ اَوَّلِ اَوْزَرِيْ اَوْنِ الْاَمْرِ
اَوْنِ دَرْهَمِ كُوْشِ زِيَاْرَهْ وَصُنْعِ اُولُو رِ وَاَكْرِ اُولُو كَاهِ

كفر مقوله سندك دكل ايسه يالكر توبه لازم كلور
واكر خطا الله وكني بزمسه مجهول او زرنه دخی توبه
صحيح سؤقدرواردرك ظن غالبی و لميجي تجدي
نكاح اتمز و الا تجدي تاكيد بابتدئ اولورك مهر
زايدة محتاج اولماز و بومقوله برلرده و هم دوست
تاكيد حاجت بوقدر نكاح دمسار درك نماز و صله
نماز و صلح و صله بر دخی صلح بوقدر ريش ضرورت
قوة اولمدي قه نكاح او زرنه نكاح دخی بوقدر و كرام
نكاحه كلورك بر كمسه نكاحه يقين او زرنه اولسه
سكله يقيني زائل اولماز ابدت و امثال دخی بولم
ولكن توبه و تجدي نكاحه طريق احتياطه سالك اولنك

اولنك كرامت بودرك نكاحه مسامحه اولنسه ملكه
اصل صحيح و لميجي اول انكاده طوغان اولاد فاسد
اولور يعني نه عا درجه قبوله بالغ اولور نه حقيقة
عمر تبه ولايته اير شمر زير اولد زنه نكاح اوليا دخی اولمدي
عند اهل الحقائق اتفاق در و حد سیده كلورك و لدر
الزنية شتر التلثة يعني ولد زنه زانه و مزنيه دخی
بتر و زيرا ايكسناك خشي انده مجتهد بوجه مستدح
بعض اهل الله بن والده مات ابتدا او غلوم ديو
افتخار اتمسدر زيرا روعورت ابتدا حالدر نه حيا
و پريهين او زرنه اولوب لساندر نه و جوارحن حفظ اولم
غالبدر فاما بتر بر لوبنك ياندر نه پرده لر بر تلقدن

قَوْلَرْنَدَن وَفَعْلَرْنَدَن بِحَسْبِ الْغَالِبِ حَقٌّ فَحَسْبًا
وَكُفْرِيَّاتٌ صَادِرَةٌ أَوَّلُورْ وَحَدِيدَه كُلُورْ وَلِدَتْ
مِنْ نَكاحٍ لَّامٍ سِفَاحٍ، يَعْنِي أَهْلُ جَاهِلِيَّتِكَ نَكَاحِي
صَحِيحُكَ نَبَوْتُهُ وَوَلَايَتُهُ مَانِعٌ وَكُلُّ رِجَالِكُمْ مَانِعٌ أَوَّلًا
رِجَالِي دَرِ وَأَوَّلًا زَمَانْدَرَه كَثَرَتْ زَنَادَن نَاسِي أَوَّلًا
اسْتَبَاهُ أَوَّلًا مَغْلَزَن نَاسِي سَلْبُ أَيْدِيرِ وَأَهْلُ طَرِيقَتِ
دُخِي بُولِي دَرِ يَعْنِي سَوْلُ كَسَه نَكِكْ لَوْ كِي جَهَنَّمِ
نَسَبِ صَحِيحِي بُولِي دَرِ بَلَكِه سِلْسِلَه صَحِيحَه مِنْ مَقْطَعِ
وَهُوَ وَشَهْوَتِي غَالِبٌ أَوَّلًا كَسِيهِ مَقْصِدُ أَوَّلِ
كَمْسَه مَقَامِ حَقِيقَتِهِ وَكُلُّ بَلَكِه دَرَجَه مَعْرِفَتِهِ أَيْرِ شَمَرْ مَعَارِفِي
مَعَارِفِ شَيْطَانِيَّةِ أَوَّلُورْ كُلُّ آيَه رِجَالِ أَوَّلَايِمِ دَرِ سَكِ

دِيرِ سَكِ يَكِ أَتَادَن تَرْبِيَه بُولُورْ وَصَالِحِ نَاسِي رَضِيحِ أَوَّلِ 92
تَا كِه سَنَدَن دُخِي أَوَّلًا رَضِيحًا، وَجُودِ بُولِ وَذَرِيَّتِكَ بَاقِي قَالَه
وَحَدِيدَه كُلُورْ الرِّضَاعُ بَغِيرِ الطَّبَاعِ، **لَمْ يَزَلْ** حَقُّهُ وَاصِلُ
أَوَّلًا مَعَهُ بِرِ مَرِيدِ كَامِلِ دَلِ، تَا أَيْرِجَه مَرِيدِ دِيرِ جَنَشْتِي أَتَبِ
دَلِ، أَتَشْتِ عَسَقِ أَيْرِه بَانُوبِ قُلُوبِ أَوَّلًا زَكَاةِ،
وَلَمِينِ بَغِيرِ مَقْدَمِ خَيْرِ تَوْحِيدِ، دُونِ وَارِ قَبْلَهُ
كَبِي بُولِ رَضَاعِ وَصُولِ، كَعْبِي طَوْنِ تَوْجَهِ أَيْلِ زَادِ
دَرِ دَلِ، بِيخِه كِيرِ عَاسَقِ أَوَّلًا مَقَامِ نِيجه مَعْنِي زَامِدَه،
بَاسَه حَقِيقَتِ أَوَّلِ مَرْدِ هَرِجَه بَرَزَن مَرْدِ، رَفِيعِ بَابِ أَوَّلِ
دَلِ سَكِ وَارِ بَذَلِ اِبْتِ حَقِيقًا، هُونِ دَرِ جَنَّتِ بَلُورِ
أَجَلُورْ جُودِ مَرْدِ، وَاسَبَابِ كَمَالِ اِبْتِغَادِ كِه مَرْدِ

جمعه و جماعت اولان شهر لرده ساکن اوله زیر حدیده
کلور ایتم و الکفور فان ساکنی الکفور ساکنوا القبور
کفور ضمه کفرک جمعیدر فتحه که قریه معنایه یعنی جمعه
و جماعتی بعید اولان قریه لرده و علم حال بلندون دور
اولان طاع با سنده و اقطار ارضده ساکن اولان قبرده
ساکن اولان میت کبیر که علم و عمل تحصیلند خالی
و ذکر له حاصل اولان حیاته معطلدر کویا که قریه ده
او تور دوغی خانه س قبری و کند میت و اوزینه کیدو
لباس کفند و آدریش علیه السلام منقولدر که انسانا
ساکن اولدوغی یرده بش نشنه کر کدر بر عالمدر که
علم کاندن او کره نه و بر قاضی در که خصوصیه قطع الیه

93 ایلیه و بر و الیدر که ولایتی سیاستیه ضبط ایلیه
طبییدر که خسته لره معالجه قیله زیاطاعات و عبادات
صحت بدنه موقوفدر و بر دخی نه جابریدر که انسان
انکله حیات بوله و حیوانات و اراضی ندره قانه و نایا
اولان انکله تطهیر اولنه سوال اولنور که بعضی اهل
طاع با سکره اختیار امتداد در یاکا لرنده مغاره لرده
قائمدر و قریه لرده مکان طومسدر در جواب بودر که
اهل الله فی الحقیقه اودر که هم قال و هم کما بوله و بو
ایکسی بولند قد صکره هرزه ده ساکن اولور الی طاع
اوستی با عذر و قریه لر شهر در خصوصیه که بومقوله زمان
اختلالده نیکیم حدیده کلور که آخر زمانده خلقات خیر

فَمِنْكُمْ يُؤْمِنُونَ طُوبَىٰ غَرَّاءِ يَدْنِهِ وَاهْلٍ رِبَاطِ اُولَئِكَ
وَيَا خُذْ وَجْهَ مَعَالِي كَيْفَ بِرَفَاحٍ قِيَوْمُهُ اتَّخَذَ اَيْدِيَهُ
طَاغِ بَاسْتَنْدَهُ قَلَانْدَرِ خُصُوكَ بِرَاهِ حَالِ كَسْبِهِ بِقَرِيْبِهِ
سَاكِنِ اُولَسَّهٗ اَدْلَ قَرِيْبِهِ اَنَابَ بِكَاتِبِهِ سَهْرَسْتَانِ اُولُو نَيْلِهِ
وَارِدِ اُولَمَشْدَرِكِ عَلَيْهِمُ بِالْاَسْوَادِ اَلَا عَظَمُ وَتِيْنَهُ كَلُوْرُكَ
الْاَسْوَادِ اَلَا عَظَمُ هُوَ الْوَاحِدُ عَلَى الْحَقِّ يَعْنِي بِرُكْنِهِ اَهْلُ حَقِّ
اُولَسَّهٗ حَقِّ اَوْزَرِيْنِهِ نَبَاتُ وَاسْتَقَامَتِ بُولَسَّهٗ اُولُ كَسْبِهِ
سَوَادِ اَعْظَمُ يَعْنِي وَاحِدًا كَالْفِدَا كَارِيْدَرِكِ وَجْهِي
كَرْتِ حَكْمَنْدَهُ وَشَكْنِي بِلَدِهِ عَظِيْمُهُ بَايَسْتَنْدَهُ دَرِيْشِ
بُونَدْنِ مَعْلُومِ اُولَدِ كِي عَالَمًا اُولَانِيْرِهِ قَرِيْبِهِ دَنْدَنِيْ اَكْرِيْهِ
قَرِيْبِهِ اَيْسَهُ خُصُوكَ كَيْفَ عَالِمِ بَابَتِهِ وَعَارِفِ بِحَقَائِقِ اَللّٰهِ

اَللّٰهُ اُولُو سُوْقَدَرِ وَاَرْدَرِكِ وَزِيْرِ كَسْبِهِ مَنَقُولِ اُولَدِ غِي
اَوْزَرِهِ بِسَلَسْنَهٗ صُنَايَعْدَرِ اُولُ كَسْبِيْ نَغْمُورِ دَرِكِ سُوْرَهٗ زَاوَهٗ
يَعْنِي خُورَاقِ وَطُوْزِ لُوِيْرِهِ دُوْشَهٗ زِيْرِ اَوْتِ بَتُوْرِ مَرْسُوْلِ
جَمْعَتْنِ كِي مَحَلِّي قَابِلِ دَكْلَدَرِ اَلَكْجُوْمِ قُدْرَتِ اَيْتِهٖ مَحَلِّي مَحْتَمَلِ
تَعْلُقِ اَتْمَزِيْسِ مَانِعِ مَحَلَّدِهِ دَرِيْ يُوْخَسَهٗ قَدَرْتَدَهٗ وَكَلْدَرِيْجِهِ
اَشْيَا نَاقِصًا وُلُقِ دَخْرِ بُوْبَايَسْتَنْدَرِ وَبَرْتَنَهٗ نَدَاقِصًا
دَخْرِ حَقِّ كَالِنَدِ دَلَالَتِ اِيْدَرِيْ اَهْلِ صُنَايَعِ صُنْعَانِ كَالِ
اُولَدِ وَغْنِ اَشْتَرِ بِسَلَفِصَانِ اَوْزَرِيْنِهِ اُولَدِ وَغْنِ صُنَاوَكِ
مَحِيْ نَدْنِ حَقِّ نَعَادَهٗ اَيْسَهُ عَجَزِ وَضَعْفِ وَغَيْرِ نَقِصَانِ
صَفِيْكَرِ بُوْ قَدَرِ **مَحْمُودِ** جَايِمِ قِيْضِيْ كَا قِيَانَا دَانِ اَلِيْسَهٗ
صُوْعَهٗ كِيْمِ شَرِبْتِ شَهْدَتْنِ بِلَسُوْغَالِبِ الصُّفَرِ اُولَانِ

کر چه یو قدر مشرب یا بکنده باراناک کلام **ه**ج قبول
آید می آن صخره صما اولان **ایکجسی** صنو، شمس قاسو
مستقل اولام سیرا جدر یعنی سول **س**مع که کونز کشته
رتوینا رضایعدر زیر انشک نور کا غالب اولمغه
یا نمسی عبت واسرف اولور **س**ت قویر یا نیده صنعیفلر
دخی بویه در **لمحرره** حسن یوسف وارین یا غیری
یاد اتمک ندن **پ**س اندام اوله فر بهلوزنه نازک بدنه
سعله چشم مجوزیه بر ابرمی **س**رج برمی اعمی الیه
نور و ظلمتی تشخیص میدن **ا**و چنجسی اعمی یا نیده ابراه
حنا در یعنی بر اعمانک زین خو بروی اوله اولخا
انک یا نیده ضایعه در زیر اکلسن خالندن کلچین اولمغه

45 اولمغه دیدنه نگران یوق و دبیلان حنک بووزدن
در در یک چوقدر **لمحرره** طوته لم عنجه کلک فرمیدن
رخساری **ک**وز کرک یا غده سیرا یلمکه اثناری **ب**ر کوزل
یوزلویه آج کوزلری کییم آنک **ف**یض عسیمی طائسه
اوله جسمه ساری **د**ور دنجسی مریض یا ننده طعام
لذیذ در زیر اخراج مزاج و اختلال طباعدن فی المثل
شکر سربتی زهر کلور و طعام لذیذ مزاج المذاق اولور
لمحرره جلرک بوینی المتق دله مزخسته جلر **ق**ان یوز
جینز ایسه لحم مته رای **ا**کر **ک**رم غفل اوله یا اوله
نعمت **ص**اغدن غیر انک بوینی کور مرمر **ب**شخی
رجل عاقل و عالم در که قدری بلز کمسه لرا اسنده بولنه

استه بودخی ضایع در بوابه اکثر یا قریه لره و کمار
بر لره کوره در غراب اخبار ده ایراد اولت مع دفا تر
مخاضه انده بولمت در کم بر زمانه بر عجزک الله بر طوفان
کر کور که بورنه و طر نفکر او زمت در غیب سناش
طر نفکر که جو قدیم کسمت در دیو همانه بز مقراضه الوب
بورنی و طر نفکر که کسوب طوغان طوغد و غنه پیمان
ایدرو بوندند که چفتی الله کرم طوغان دوند در
لحظه بومثل مشهور در نادان بلز جهری جوهر صرف
وزر که فهم ایدر قدر زری و قستان نام کاه کلو که
بر طالب که طلب علم زمانده تفو او زرنه اولسه بلکه زمانه
خلیج العذار که استدو که فر عاده اولسه الله تولى

تعالی این اوج فتنه ناک بر یله مستی ایدر بر بودر که خوا
عمر نه طویله و ایام جوانی ده دنیا و نه کوز یوب غنه
طوغر آجلور کیدر **لحظه** اولمتن بوجمین هر ده بر دم
کلچین چنبره خرغ قبلو قامت بالاسن حین کساید
دست فلک کاشه جسمین با قمر که لطافده با قلعه اوله جو
صنعت حین و بر دخی اهل قریه ایل استلاد که ایله
صند بر یله امتزاج اندو که کی سهر و قروی دخی بر یله
والا سهر حکم اجوارا اهل قریه ناک حسونت طبع و غلظت
اخلاقند نه غم الورد و آخر کلتان خاکارستان اولور
لحظه دستگیر حق اولور سه قریه دنه آل ایغی حق
او حیوانات اچند نه آدمه دونه با یغی بسلنور سگده

تو باغی ایله کر کوی ده، آتش غمده آریدرن
ینه آخر باغی، او چچسی سلطان ایله محبتد حته
دیمشدر که بوا بتلا او لکیردن بتر درنگیم سورد که
سبح عطا کلامنده کور **ع** قرب سلطان آتش سوزان
بود، و دیمشدر که لا وفا، لما لک **ع** یغنی آریا ویت
سلطانک فاس یوقدر و بودنیا بر کون عطا کون
بیطار اولدوغی که ایام انسان در خبر کون که و بر کون علیه و
ع فیومانت، و یوما نشتر، خصو که منی طره محبتد
دخول اتمه ناک یکه ضرر نه دگر یسن نه خشک قیامت
اولی ولذا ندمت رفین رخ اعراض اقوادر بوفتیرک
سبحی سید الاقطاب **ع** السید عطاء الفضل الابر

77
الابر صاحب النصفانینف الرائقة والتوالیف الفیقة
قدس الله سره بطریق الکشف الصبیح عالم السیرة مالک
ایدی رحمت بر جمعه کون استانبولده سلطان سلیم جامع
کرسی سنده بس او نه بیات آدم بحنده نصیر ایدو
الله تعالی بکابر علم و پرشدر که مراد اسم عما نلونا
اتمر نعلنه کون سورد و لکن اندر انسانه قیر کرد
اول وقتده ایسه خزانة زیاره مضایقه واریدر استیلا
کفار دنه حاردر کون و سالیانه و مصادراته عایا
غایتده زبون ایدر صکره رجال دوله علی و ب
معنای سنجده تفحصر اند که بنم مرادم قناعت کیمیا
و بود دفع اندر و سنجک عالم السیر تحریر اندو که کتابه مسود

وکن بوعلیم غریب انکله بله آخرته کتدر زبیرا و آخر عمرته
بعض اهل بیت را بمانسزل انداخته استانبولده قرار
ایده میوب دیار غربتده یعنی قبر سده ماغوسه نام
قلعه آخرته انتقال ایلدی و کسیه تعلیم تمام میسر
لحظه بوفاده نزدیکی **سبحان** اولوب شیخ کی
سام و شرقی خون فلک و رایلدم پنجاه سال
بند و اکثر ترک ابرهیم ادهم معنیده که هر چه
اهل تجربه بیا بکه انواع خصال اسکار دار قلندرم
آخر دمی دلمرم شرفده کچر بلزم مرکز وصال
یا الهی قلزم خیرنده غرقایم بتر زورق جاویدم آخر
کنار وصله صال **شیخ** اسماعیل حقّی یه نه امر اندک

98
اندک ایسته دیدر بریم بینه فرمانه انداخته
و کیمیا دانه مراد فی الحقیقه نفسانیه ناکخاس کی
اولان اخلاق ذمیمه سن تبدیل و روح روانک
ذهب صال اولان اوصاف حمیده سینه تحویلدر زبیرا
جوهر ذات استحال اندر سده دخی صبیغ انوار له کثافت
لطافت و کیفیات فاینه ملکات باقیه یه دوز و عالم
وجود حقیقی دانه ستر وجود مجاز را بگویم بعض خوار
اینز چونکه کفر طاغوت نهایت بولور ایمان دخی
اولور **لحظه** کل ایمل کل او کفر و قتل طوّه کورالده
او در زبیرا و در جبل متینی دین و ایمانک اگر بایز
اوصاف مسمی و ملا زبیرا بریز مسمی بر در اما مختلفه

حاجی استمانک تعیین کرده است چشم بصیرت را
فیل دکل بر ذوالبصره اسم و رسم چونکه اعمانک
کیمی نه و کیمی جد و احکامستانه زیرا که جار قطره
طاسقون کلوبدر فیضی عمانک سکارمزانده حق
حاکم علیه علم کسیری، یورما و الهی تیج کله تاجا در مانک
اشته بوخفه خلیله اشکدارم ایام معدونه یازلو
تمام اولدوسلرغ وحقاقدن درونی صدف وار
مرواریدله طولدر و قلم مسح اولنوب قلمده قوندی
واطراف دکانه دوات مدد سیاهه یوندی نیکیم
دمسار در غایه کل متحرک سکون و نهایه کل متکون
ان لا یكون، وتمامی بایش یوزاوتوز اوچی شهر محمد

محمد منک دوردی یوم نیکانک عصرنده واقع اولد
محمد ره یا اله آخره ابرس قدم، ایلدم تیش بره
و صنع قدم، خاکه صالدم بود وجودم ذره سن
نیلیم مسمد ناری بلغم نیدم، رحمتکله سن بکا
همراه اول، سول زمانلیم قبره عزم راه ایم
کرکنا هم سدا اولور سه یولمه، بلغم خیرت لاله
قنده کیدم، حقیقان غلر کوز ندن آه آه
جاننی یا تشدر رنار ندیم، واکه حده عمل غمه
الوافرة، والشکر علی الآله المتواترة، والصلوة
والهم علی سیدالانسانات، والک
وصحبه خیر البریات

الحمد لله جعل الصلوة عماد الدين واثبت فريضتها بالسنة والكتاب هيبين
 ووعده الجنة لمن داومها في كل وقت وصين واعتد الغدا بذكرها في ذكر
 الاسفلين استشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة موصلة
 الى دار الجنات وشهد ان سيدنا وسيدنا ومولانا محمد عبده وحببه ورسوله
 انيس الفقراء وناموس الكين صلوة

موعظه
 ايها المؤمنون نوروا قلوبكم بانوار معرفته وكنتم به مبين وعمر واديتكم ودينكم
 ميتا بقرينة قائم النبيين فاسلكوا طريق محمد صلى الله عليه وسلم في
 الافعال والاقوال معاشره مبين تت الامان ان الحسنات يذهبن
 السيئات ذلك ذكر

٦٥١
 ٦٥١
 ٦٥١
 ٦٥١
 ٦٥١

٢٥٨٣

دغث

دغث ف ج

٦٥١
 ٦٥١

٦٥١

مدينا مضاه قلم كسر داي را خارج محمد عيسى
 هفت اب ابوبالارضا بن رض عنه بن ابوبالارضا
 در وقت خانه در شاه سحر كنجا بن دغ
 ابيدكي تحفه ضيعة بن كاسه ١٠٦٦



101

منتهی بهر حال در این کتاب
 غایب و بی خبری است
 منتهی بهر حال در این کتاب
 منتهی بهر حال در این کتاب



Süleyman	U KUTUPHANESİ
Kitap No:	Mihri Sah
Yazar:	
Eski No:	165

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Arife KOÇAK PULAT
Doğum Yeri ve Tarihi	Oltu 20/12/1978
Eğitim Durumu Lisans	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Tasavvuf Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Kayakyolu ÇMİS. Orta Okulu
İletişim	
E-Posta Adresi	arifekck@hotmail. com
Tarih	11/04/2018